

Ə L İ
HÜSEYNOV

109- CU
« D A İ R Θ »

BAKİ - 2008

1 0 9 - cu «D A İ R Ə»

Azərbaycan Respublikası Milli
Məclisinə
2005-ci il seçkilərində :

seçkilər ərəfəsində, seçimlər dövrü,
seçkilərdən sonra

**FAKTLAR, MÜLAHİZƏLƏR,
ŞƏRHƏR.**

ISBN: 978-9952-29-041-3

**© Ə.Hüseynov
«MBM» 2008**

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası: **maddə 50. Məlumat azadlığı.**

- I) Hər kəsin istədiyi məlumatı qanuni yolla axtarmaq, əldə etmək, ötürmək, hazırlamaq və yaymaq azadlığı vardır.
- II) Kütləvi informasiyanın azadlığına təminat verilir. Kütləvi informasiya vasitələrində, o cümlədən mətbuatda dövlət senzurası qadağandır.

Maddə 51. Yaradıcılıq azadlığı.

- I) Hər kəsin yaradıcılıq azadlığı vardır.
- II) Dövlət ədəbi-bədii, elmi-texniki və başqa yaradıcılıq növlərinin azad həyata keçirilməsinə təminat verir.

Bu kitabçamı

kolxoz tarlalarında işləməkdən, çox erkən yaşlarından beli bükülmüş, 19 iyun 2005-ci ildən isə paralizə olaraq yataq xəstəsi olmuş anama -

Hüseynova Taman Həsən qızına,

o cümlədən də bir ana, qadın və nəhayət vətəndaş kimi demokratik cəmiyyətdə, firavan yaşamaq hüququna malik olmuş, amma təəssüf ki, nəsib olmamış

bütün analara həsr edirəm.

Amma, şəxsi maraqları naminə seçkilərin şəffaf və ədalətli keçməsinə mane olmuş, bununla da cəmiyyətimizin demokratikləşməsini, eləcədə onun ümumi sosial-iqtisadi inkişafını ləngitmiş, beləliklə də həmin anaların firavan yaşamalarına mane olmuş **oğullara və qızlara**, o cümlədən də belə **oğul və qızlarını** öz vaxtında məzəmət edərək belə əməllərdən çəkindirməmiş, bəzi hallarda hətta istifadə etməyə çalışmış **analara** isə uzun ömür arzulayıram. Qoy görsünlər ki, onların fəaliyyəti bəhrəsiz qalır - cəmiyyətimiz, çətinliklə də olsa, demokratikləşir və inkişaf edir...

M Ü N D Ə R İ C A T

Ön söz	7
	17

FƏSİL - I : Seçkilər və demokratiya

1.1. Seçkilər demokratiyanın əsası kimi	36
1.2. «Dövlət», «hökumət» və «cəmiyyət» - vəhdət və mübarizə.....	44
1.3. Demokratiya: «Qərb»də və «Şərq»də.....	65
1.4. Məmurların motivləri : “şəxsi” və “ictimai” maraqlar.....	72
1.5. Seçkilərin “vaxtı” və “müddəti” – optimallıq prinsipi	79

FƏSİL- II: 109- cu «Dairə» 2005-ci il seçkilərində.

2.1. Prezident sərəncamları və « 20 Sizif »	88
2.2. Şanslılar və şanssızlar	92
2.3. Məmurların mövqeləri	105
2.4. Dairə seçki komissiyası.....	114
2.5. Məntəqə seçki komissiyaları	123
2.6. Baş tutmayan debat	137

2.7.	Gözlənilən və gözlənilməyən nəticələr : seçilmiş deputat.....	144
2.8.	Beynəlxalq təşkilatlar və ikili standartların davamı - «exsit poll»	153

FƏSİL- III: Qabaqcöl - vahid namizəd problemi

3.1.	«Mazım»ın «Alazan»a qovuşduğu yerdə	159
3.2.	Bir kitabın tarixçəsi	185
3.3.	Qabaqcölün dörd namizədi və qaçırılmış tarixi şans	208
3.4.	Gələcəyə ümüdlə	223

FƏSİL - IV : Varmı belə partiya ?!

4.1.	«Əməyə eşq olsunmu?!» və ya varmı belə partiya?! (ALİP).....	241
4.2.	40 il səadət və xoşbəxtlik sorağında və ya daha nə etməli?	256

Nəticə və təkliflər 275

ÖN SÖZ

Hər hansı bir işin “qulp”undan yapışmazdan əvvəl, insanların əksəriyyəti, xeyli fikirləşir. Bu fikirləşmələr və tərəddüdlər insan yaşa dolduqca və həmin işin mahiyyəti yüksək olduqca daha çox olur. Biz də bu kitabçanı başlamazdan əvvəl xeyli gecələri «götür-qoy»lara həsr etdik. Az-çox əhəmiyyət kəsb edə biləcək amillərin demək olar ki, hamisini «tərəzinin müsbət və mənfi» tərəflərində yığmağa çalışdıq.

«Yayda ilan vuran, qışda ala-çatıdan qorxub» deyirlər. Bizdə də «Qabaqcıl və qabaqcöllülər»dən sonrakı «didişdirpmələrdən» hələ tam özümüzə gəlməmiş, yeni bir «burulgana» girmək həvəsi o qədər də çox deyildi. Bilirik ki, bu kitabçamızı da sakit qarşılamayacaqlar. Nədənsə, bizim demək olar ki, sərf nəzəri-iqtisadi problemlərə həsr olunmuş «monoqrafiya» kitablarımızı da sakit qarşılamırlar, o ki, qaldı konkret ictimai-sosial problemlərə həsr olunmuş və kimlərinə şəxsi maraqları ilə ziddiyət təşkil edə biləcək faktları qabardaraq, cəmiyyətin diqqətini bu problemlərə cəlb edən kitabça olsun.

Fikirləşdikcə, başa düşdükcə “ağıldan bəla” kəlamlarının mahiyyətini daha dürüst dərk etmək olur. Hərçənd ki, məktəb programı üzrə A.Qriboyedovun “Ağıldan bəla” əsərini öyrənərkən, şagird təfəkküründə müəyyən çəşqinqılıq da yaranır – “necə yəni, hamı ağıl istəyir, bu da durub “ağıldan bəla” deyir?!”

Yaşa dolduqca, hələ uşaqlıqdan və məktəb illərindən bizə aşılanmış “dəyərləri” yenidən dəyərləndirərək daha geniş diapozonda başa düşməyə çalışdıqca, aydın olur ki, həmin dəyərlərdə və eləcə də onların konkret ifadəsi olan atalar sözləri və “müdrilik kəlamlar” arasında o qədər təzadlar mövcuddur ki..., nəhayətdə, həyat yolunu riyaziyyatdakı «ədəd düz xəttinə» bənzətsək, onun mütləq sıfırında qalmağa üstünlük verməyə başlayırıq...

Məsələn, 1) bir yandan həmişə aşılanıb ki, insan gərək bacardığı qədər öz xalqına xidmət etsin. O biri yandan da:

«El üçün (və ya xalq üçün) ağlayan göz kor olar» deyirlər. 2) Bir yandan xalqa xidmət etmək naminə öz canlarından keçənləri təbliğ edirlər. O biri yandan isə: «Ağrımayan başı bağlama» söyləyirlər. Belə misalları çox göstərmək olar. Odur ki, adam bilmir nəyi etsin və nəyi etməsin.

Heç nə etməmək də mümkün deyil. Çünkü, 1) maddi (və ya fiziki) tələbatını ödəmək üçün çalışmalıdır. Əgər kimsə işinə mane olursa, ona qarşı mübarizə aparmağa da məcburdur. 2) Yalnız maddi tələbatla iş bitmir. A. Maslounun insanın «tələbat piramidası»nda (Maslou A. «İnsan və motivasiya»-1954) göstərdiyi beş növ tələbatın hamısı, heç olmasa müəyyən dərəcədə yerinə yetirilməlidir ki, adam özünün heyvandan fərqliliyini hiss etsin. 3) Rus xalqının yaxşı bir sözü var: «

c » və sairə.

Odur ki, başqa çarə yoxdur. «Yaşamaq uğrunda mübarizə» elə buna deyilir. Biz onu hətta mübarizəyə yox mühəribəyə bəqzədərdik. Çünkü, bu «mühəribənin» sonunda hamı “həlak olacaq”. Xalq üçün ağlayaraq «kor olmaqdan» da bir o qədər qorxmaq lazımlı deyil. Biz müsəlmaniq, ölüm də haqqdır. Heç olmasa cənazəmizi bu adamlar torpağa basdırılmalıdır. Əlbəttə, heç nə asan başa gəlmir. Şair demişkən

*«Kəsilmiş nə qədər düşünən başlar,
Boğulmuş nə qədər haq danışanlar».*

Çox yaxşı başa düşürük ki, bu kitabçanı yazıb qurtarana qədər çox əziyyətlər çəkəsi olacaq. Çünkü, camaatin gözü o qədər qorxub ki, hətta şəxsən şahidi olduğu qanun pozuntusunu, kitaba salmaq üçün etiraf etməkdən çəkinirlər. Seçkidə baş vermiş qanun pozuntuları barəsində statistik məlumatları əldə etmək isə demək olar ki, qeyri-mümkündür.

Bu kitabça, yaxşı-pis çap olunduqdan sonra, «**tutulmayan doğru deyil**» prinsipi ilə və yalnız şəxsi maraqları naminə fəaliyyət göstərən yerli məmurlardan

çoxları üstümüzə «kolektiv surətdə hücuma» keçəcəkləri də gözləniləndir. Çünkü, onlar görəcəklər ki, biz başqa cürə fikirləşirik. Bizim fikrimizcə “**oğru, tutulsa da oğrudur, tutulmasa da !**”. Tutulan oğrular məhkum olunaraq həbs edilirlər. Əlbəttə, bu da həmişə baş vermir. Çünkü ən azı 1) oğruların bir hissəsi onları tutmaq istəyənlərdən daha yaxşı “qaçırlar”. Ona görə də tutanlar onlara çata bilmirlər ki, tuta da bilsinlər. 2) Oğruların ikinci hissəsi isə oğurladıqlarını ya əvvəlcədən əldə olunmuş razılıq əsasında, ya da tutulandan sonra onları “dindirənləri” şirnikləşdirmə yolu ilə bölüdürməknən cəzadan yayınırlar. Qalır oğruların üçüncü və kifayət qədər “fərsiz” hissəsi ki, onları “üçüncü növ” də adlandırmış olar. Çünkü, onlar nə möhkəm “qaça” bilmirlər, nə də məmurlarla əvvəlcədən razılığa cələ bilmirlər. Oğurladıqları da həm özlərinə, həm də “dindirənləri” və “hökm kəsənləri” şirnikləndirmək üçün bəs etmir. Odur ki, “əmlakları müsadirə” olunandan sonra cəza çekəsi olurlar. Bu, demək olar ki, bütün dövrlərdə belə olub. Sübut kimi qeyd edə bilərik ki, deputatlıq namizəd olmuş Xalid müəllimin rəhbərlik etdiyi texnikumun koridorunda Aristotelə məxsus bu kəlamlar yazılmışdır : “Dünya bina olandan böyük oğrular kiçik oğruları mühakimə edir”. Rəsul Həmzətovun sözlərinə bəstələnmiş “Sosializmdə oğruların mahnısı (himni)” mahnında isə deyilir ki, bir toyuq oğurlayan üçün cəza çox ciddi olur. Min **toyuq** oğurlayan isə özünə böyük bir ev tikir və üstünə də çıxaraq **xoruz** kimi banlayır. Başqa sözlə - bir nəfəri öldürən qatil olur, min nəfəri öldürən isə qəhrəman !

Amma, Rene Dekart demişkən “hər şey axır və hər şey dəyişilir”. Tarix boyu, məmurlar tərəfindən sürüyə bənzədilmiş camaat həqiqətən də sürü əvəzi olub. Hətta qoyun sürüsünə yox, balıq sürüsünə bənzəyiblər. Çünkü, qoyunlar heç olmasa hərdən mələşərək səs salır və özlərini görsətməyə çalışırlar. Balıqlar isə səsiz-səmirsiz yaşayır və elə səsiz-səmirsiz də ölüb gedirlər. İndi bu balıq sürüsü nəinki qoyun sürüsünə çevrilir, hətta çox ciddi və orqanik

surətdə mələşmək isteyirlər. Bununla da “cızıqlarından” çıxmaga cəhd göstərmək isteyirlər. Odur ki, onları elə susdurmaq lazımdır ki, onlar hətta “balıqlara” həsəd aparsınlar.

Camaat isə artıq bir qədər başqa cürə fikirləşir. Onlar başa düşürlər ki, onların maddi problemlər içində yaşadıqları bir vaxtda, cəmiyyətin kiçik bir hissəsi ona görə var-dövlət içində üzə bilir ki, camaat öz haqqını qanun çərçivəsində tələb etməyə alışmayıb. Onlar ya kütłə formasında üsyankar casına qalxaraq hər şeyi “söküb-dağıdır”, ya da həqiqətən balıq sürüsü kimi, hər şeydən usanmış halda səsiz-səmirsiz yaşayaraq, elənci də ölüb gedirlər. Beləliklə də “qızıl ortalıq”dan həmişə uzaq olurlar.

Məsələn, 2008-ci ilin may ayında Bakıda 1 kq xiyarın qiyməti 1manat -1man 20 qəpik olanda, Balakəndə xiyarın 1 kisəsinin (təqribən 35-40 kq !) qiyməti 20 qəpik idi. Bunun da 10 qəpiyi polietilen kisənin qiyməti olduğundan, 35-40 kq xiyarın qiyməti 10 qəpiyə bərabər olurdu ki, bu da hər kiloqram üçün təqribən 0,25 - 0,3 qəpik (!) deməkdir. Bununla da Bakıdakı qiymətlə fərq 400-500 (!) dəfəyə çatır. Bununla belə onlar öz məhsullarını Bakıda satmaq üçün heç bir imkana malik deyillər. Bu barədə camaatin çoxsaylı və ciddi narazılıqlarından sonra hətta “İctimai” televiziya Qabaqcoldə xiyarın vəziyyətinə dair veriliş də hazırlayıb efirə verdi. Amma, bunun xeyiri olası yerdə ziyanı oldu. Xiyarı ümumiyyətlə almadılar, hətta kisəsini 20 qəpiyə də! Nəticədə elə ailələr oldu ki, ümumi hesabda 3-4 tonndan az olmayaraq xiyarı, dirikdə çürüyərək iyələndiyindən, vaxtaşırı yiğaraq atmalı olublar. Belə ailələrin sayı da Balakəndə minlərlə olduğunu nəzərə alsaq nə qədər xiyarın atıldığını təsəvvür etmək olar. Onu da qeyd etməliyik ki, belə vəziyyət demək olar ki, hər il təkrarlanır.

Əvəzində, onların aldıqları gündəlik tələbat mallarının, əsasən də qida məhsullarının (un, kərə yağı, şəkər, düyü və sairə) qiymətləri vurub çıxb “kəllə-çarxa”.

Bir maşın odun isə (təqribən 6 kub. metr) çatıb 280-300 manata. Qişa yaxın isə daha artıq qiymətə olacaq. Başqa sözlə bir maşın odun almaq üçün həmin kəndçi, hələ may ayında (oduna ən az tələbat olan vaxtlarda), ən azı 200 000 kq xiyar satmalı idi (!!). Onu da alan olsa...

Camaat onu da yaxşı bilir ki, həmişə xiyarla yazda olduğu kimi, payızda xurma ilə də eyni bir vəziyyət yaşanır və yaşanacaq. Hətta findığı guya hansısa bir xəstəlik tapılması bəhanəsi ilə qiymətdən salacaqlar. Camaatın “nümayəndəsi” – deputati isə bütün bunlardan “xəbərsiz” qalacaq (!). Düzünü desək niyə də xəbəri olsun...?! (Bu barədə hələ danişasıyıq). Hesablamalar göstərir ki, əgər camaatın nümayəndəsi – deputati öz funksiyalarına daha vicdanla yanaşsaydı, kəndçi tərəfindən istehsal olunmuş məhsulun bu qədər qiymətdən düşməsinin qarşısı alınar və kəndçi tərəfindən alınan məhsulların qiyməti isə bu qədər baha olmazdı. Yalnız bu fərqli, “orta qiymətlər” əsasında aparılmış təqribi hesablamalara görə hər bir kəndçi, hər il ən azı 2000-2500 manat (təqribən 3000 dollar) itki ilə üzləşir. Bura hələ deputatin müdaxiləsi ilə qarşısı alına bilinəcək məktəblərdə uşaqlardan yiğilan pullar, müxtəlif yerli məmurlar tərəfindən alınan rüşvətlər və sairə nəzərə alınmayıb. O da nəzərə alınsa rəqəm bir az da çox olar.

Beləliklə, hər bir kənd seçicisi, bir deputatlıq dövrü ərzində (5 il) öz nümayəndələrinin fəaliyyətsizliyi və ya zəif fəaliyyəti nəticəsində orta hesabla 10-15 min manat, qarşısı alına biləcək, maddi itkiyə məruz qalır. Əgər bir inəyin qiyməti, orta hesabla 400-500 manatdırsa, deputatin zəif fəaliyyətinin hər il neçə inəyin öğrenciler tərəfindən oğurlanmasına bərabər olduğunu hesablamaq çətin olmaz. Bu hər il təqribən 5-6 inəyin, 5 ilə isə 25-30 inəyin oğurlanmasına bərabərdir. İndi də fikirləşək ki, hansı öğrencilerin ziyanı daha çox oldu?!

Bəs, cənab prezidentimizin cərəncamlarına da məhəl qoymadan, camaatın iradəsini də qıraraq, səsverməni

saxtalaşdırınlar kimlərdir – şübhəsiz ki, “sapı bizlərdən olan baltalar”, yəni yerli məmurlar – kimimizinsə qohumu, o birimizin qoşusu, digərimizin dostu və sairə... Odur ki, bu kitabça yalnız seçkiləri öz maraqları üçün saxtalaşdırıldığı məmurları yox, həm də onların qohumlarını, dostlarını və hətta qonşularını da xeyli dərəcədə qıcıqlandıracaq. Odur ki, onlar “kollektiv hücuma” keçəcəklər. Ürəyində bizimlə tam razı olan və hətta nəhayət ki, kiminsə onları ifşa etməyə başladığına sevinənlər isə sakitcə durub tamaşa edəcəklər... Əgər biz batıl olsaq, hələ gəlib danlayacaqlar da – “bilmirdiz ki, onlarla bacarmazsız? Niyə “ağrımayan başı bağlayırdız”?... (və sairə)”

İsa Peyğəmbər, günahsız olaraq çarmixa çəkilərkən, on minlərlə adam buna tamaşa etmiş və ürəklərində heyfsilənmişdilər. Çünkü İsa Peyğəmbər çoxlu möcüzələr yaratmış və insanlara böyük xeyirxahlıqlar etmişdi (kiminin gözünə nur vermiş, kiminin qozbelini düzəltmiş və sairə). Amma, heç kim barmağını da belə tərpatməmişdir ki, ona kömək etsin...

“Qabaqcöl və qabaqcöllülərdən” sonra da üstümüzə güclü hücumlar olmuşdu. Bu dəfə isə həmin hücumlar daha güclü olacaqdır. Bizim həmin həmlələrin qarşısında durmaq imkanlarımız isə demək olar ki, yoxdur... Onda nə etməli?! Bəlkə, nə qədər ki, gec deyil, yazmayaq?! Məsələn, S.Vurğun özünün həqiqətən də böyük istedadını “Rartiya”nı, “Oktyabr”ı, və sairəni tərifləməyə, Məmmədəmin Rəsulzadə kimiləri isə tənqid etməyə yönəltməsəydi, onu da Mikayıl Müşviq, Hüseyin Cavid kimilərin “dalınca yollamayacaqdılar mı”?! Bəlkə yazmayaq?! İndi hamı S. Vurğun kimi olmağa çalışaraq “Rəhbərə salam!” söyləməyə tələsirsə, biz niyə H. Cavid kimilərin aqibətini yaşayaq?

Bundan da əlavə, yerli məmurlar kifayət qədər bacarıqlıdırlar və xeyli səlahiyyətlərə malikdirlər. Həm də ki, bir damcı təhlükə hiss edən kimi «vahid komanda» da

birləşirlər. Aralarındaki inciklikləri nəzərə almadan «xarici qıcığa» qarşı kollektiv mübarizə aparırlar. Necə ki, «Qabaqcöl və qabaqcöllülər»dən sonra Qabaqcölün belə «ziyanlıları» (bəlkə də “ziyanlıları”) bizdən bütün instansiyalara kollektiv şikayətlər yazmışdır.

Amma, bütün bunlarla yanaşı: 1) Bunu kimsə yazmalı deyilmi (onu da nəzərə alsaq ki, hələlik Respublikamızda ölüm cəzasına maratoriyadır, yəni icra edilmir...)?! 2) Biz həmişə Konstitusiyaya və cinayət məcəlləsinə ciddi riayət edirik, dediklərimiz də təkzib olunmaz həqiqətdir. Hər nə təhər də olsa, həqiqəti batırmaq bir o qədər də asan məsələ deyildir. Yoxsa «Qabaqcöl və qabaqcöllülər»dən sonra batırdılar. 3) Şükür Allaha, prezidentimiz həqiqətən də demokratianın hərtərəfli inkişaf etməsini istəyir və heç olmasa son anda işə müdaxilə edərək ədalətin bərqərar olmasını təmin edir. Məsələn, ANS kanalı 2 həftədən artıq bağlı qaldıqdan sonra, prezidentin müdaxiləsi ilə yenidən yayıldı! 4) Bilirik ki, camaat bizi dəstəkləyir. Bunu “ucadan” etiraf edə bilməsələr də, dəstəkləyirlər və müəyyən ümüdlər də bəsləyirlər. Odur ki, bu ümüdləri doğrultmaq üçün əlimizdən gələni etməliyik... Heç nə alınmasa belə, camaat hiss etməlidir ki, nə mümkün idisə etdik! Sadəcə alınmadı. Bəzən belə də olur.

Əlbəttə, bütün bunlar bizi həmişə və tam «sığortalaya» bilməz. Odur ki, bir müsəlman kimi, ən böyük ümidiimizi Yaradanımızın köməyinə bağlayaraq bu kitabçanı yazmağa başlayırıq. Çünkü, şairin sözləri ilə desək:

*Qaçıb gətirmişəm tək sənə pənah,
Qoyma gora getsin mənlə bu günah.
Hər gün aldadırıram anam, Allah,
Hər gün deyirəm ki, yaxşı olacaq.*

Nə analarımızı, nə də özümüzü və nəhayət uşaqlarımızı – yetişən nəсли “yaxşı olacağı” vəd edə-edə, proqnozlaşdırı-

proqnozlaşdırıa aldatmamaq üçün nə isə etməliyik... Yəqin ki, birinci olaraq demokratik, hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyətini qurmalyıq. Bunu da bizim üçün kimsə xaricdən gəlib etməyəcək. Əlbəttə, onlar bizə kömək edə bilərlər. Amma, bizim yerimizdə çalışaraq, bizim üçün və balalarımız üçün bizim yaşadığımız yerdə hüquqi dövlət qurmayacaqlar. Bu ən azı suveren dövlətin daxili işlərinə qarışmaq olardı. Həm də ki, "suda boğulanın xilas olunması birinci növbədə onun öz işidir və onun özünə lazımdır". Belə olmasaydı XXI əsrin başlanğıcında, inkişaf etmiş ölkələrdə demokratiya belə yüksək həddə olduğu halda, həmin ölkələrin "qonşuluğunda" totalitar sistemlər və avtoritar rejimlər (daha doğrusu diktatura) hökm sürməzdi. Məsələn: ABŞ və Kuba, Şimali və Cənubi Koreya Respublikaları və sairə.

Vətəndaş cəmiyyətini və hüquqi dövləti qurmaq məqsədinə gedən yol isə, şübhəsiz, seçkilərdən, xüsusiylə də parlament seçkilərindən keçir. Əlbəttə, 2005-ci il seçkiləri, Respublikamız üzrə əvvəlki seçkilərə nisbətən yaxşılığa doğru çox fərqlənirdi. Bunun da əsas səbəbi prezidentimizin bu istiqamətdə gördüyü konkret tədbirlərin nəticəsi idi. Amma, təəssüf ki, bu «demokratiya küləyinin» Balakənə, daha doğrusu 109-cu Dairəyə təsiri az oldu. Bunun da bir çox səbəbləri oldu ki, onları da araşdırmağa çalışasıyıq. Əldə olunacaq nəticələri qiymətləndirmək isə, əziz oxucularımız, xüsusən də 109 – cu Balakən Seçki Dairəisinin seçiciləri, **SİZLİKDİR!** Sizlərin bütün tövsiyyələrinizi, iradlarınıizi, tapşırıqlarınızı, məsləhətlərinizi minnətdarlıq hissi ilə qəbul edəsiyik və sağlam olsa, növbəti parlament seçkilərinin nəticələri təhlil olunarkən nəzərə alasıyıq. Amma, sizlərdən də böyük bir xahişimiz var: heç olmasa bir qədər aktivləşin. Nə vətəndaş cəmiyyəti, nə hüquqi dövlət, nə demokratiya, nə ədalətli seçkilər..., bir və ya bir neçə nəfər üçün deyil və ola da bilməz. Bu hamının işidir. Odur ki, bu işdə hamı fəallıq göstərməlidir. Bəzən

hansısa bir təqaüdçü, illər uzunu bütün instansiyalara müraciət edərək təqaüdünün az olmasını, sosial müavinətinin yaxşılaşdırılmasının vacib olduğunu sübut edir. Ətrafdakı təqaüdçülər isə ona tamaşa edirlər, hətta hər hansı bir müraciətin imzalanması xahiş olunarsa imtina edirlər. Amma nəticədə həmin təqaüdçünün təqaüdü bir qədər artırıldıqdan sonra, dərhal hay-küy qoparırlar ki, “filankəsin təqaüdü çoxalıb, mənimki isə yox!”. Bu da ona oxşayacaq... Belə etsək “yaxşı olacağına” çox da ümid etməyək!

Onu da əlavə etmək istərdik ki, bu kitabçanın yazılımasında məqsəd hansısa politoloji tədqiqat aparmaq və ya seçkilər dövrü baş vermiş hadisələrin xronologiyasını göstərmək deyildir. Bizzət olan məlumatlara görə, hər hansı bir seçkilərdən sonra bir çox iqtidar yönümlü KİV - də təriflərdən və müxalifət yönümlü qəzet və curnallarda təqnid və hətta təhqirlərdən başqa, kifayət qədər obyektiv mövqedən onun təhlil olunması və bu təhlilin nəticələrini gələcək nəsillərə çatdırılması naminə kitabça formasında tərtib etmək kimi tədbirlər olmamışdır. Amma, fikrimizcə, belə təhlil (təhqir-yox, tərif-yox, təhlil, məhz təhlil) xarakterli kitabçalar bütün seçkilərdən sonra və bütün dairələr üzrə yazılmalıdır. Həm də belə təhlillər hər üç mövqedən : iqtidar yönümlü, müxalifət yönümlü və bitərəf mövqedən olmalıdır. Heç olmasa, bəlkə bu halda bəzi üzdən iraq məmurlar və onların əlaltıları, seçkilər zamanı törətdikləri saxtakarlıqların məhkəmə cəzası olmasa da, kitabçaya düşərək gələcək nəsillərin “mühakiməsinə” səbəb olacağından çəkinsinlər. Bu kitabça da bu istiqamətdə edilən ilk cəhdlərdən birisi (ola bilsin elə birincisi) kimi yazılır. Bizim üçün əsas məqsəd, onun ən adı seçici üçün də başa düşüləcək və qəbul olunacaq səviyyədə sadə olması və onların ürəklərindən keçənlərini, demək istədiklərini, amma çəkindikləri və ya ifadə edə bilmədiklərini açıqlayan bir kitabça olmasıdır. Əlbəttə, səhvlerimiz və çatışmamazlıq-

larımız da çox olacaq. Odur ki, bir daha qeyd edirikk - bütün tövsiyyə və iradalarınızı minnətdarlıqla qəbul edəsiyik. Onlar üçün təşəkkürümüzü əvvəlcədən bildiririk.

Hörmət və ehtiramla : Əli Hüseynov.

ДАЙДЖЕСТ

Bu kitabçada bir çox ictimai, sosial, dövlətçilik və sairə kimi problemlərə toxunulacağından, istərdik ki, bu problemlərə aid bir sıra tanınmış mənbələrin mövqeyini oxucularımıza çatdırmaq naminə, onlardan qısa parçaları daydəst formasında birləşdirək. Aşağıda qeyd olunan əsərlər çox məşhur olsalar da, geniş oxucu kütləsi üçün demək olar ki, əlçatmaz olublar. Çünkü, Sovet imperiyası dövründə, düzünü desək elə həmişə, orada açıqlanan məqamların camaat üçün bəlli olması, hökumət dairələrin maraqlarına uyğun olmamışdır. Onlardan bixəbər olmaq isə camaati “sürü” halına sahr. Odur ki, həmin mənbələrdən, bəzi oxucularımızın tam hazırlıqlı ola bilməyəcəklərini də nəzərə alaraq, kəskinliyə görə “ortabab” və yaxud da “yumşaq” hissələrdən sitatlar gətirəsiyik. Çünkü, kitabçamızı düzgün qavramaq üçün, fikrimizcə, oxucu heç olmasa bunları bilməlidir. Amma, həmin əsərlərin bütövlükdə oxunulması (özü də bir neçə dəfə təkrarən !) çox əhəmiyyətli olardı.

Həmin əsərlərin azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş variantlarını tapa bilmədiyimizdən, şəxsi tərcüməmizin keyfiyyətinin aşağı ola biləcəyindən və əsas oxucu kütləmizin rus dilini kifayət qədər bildiyinə əminliyimizdən, qeyd olunan parçaları tərcüməsiz, rus dilində (bizim oxuduğumuz variantda çatdırırıq.

Томас Гоббс: “

”.

Макс Вебер: “ ” – ”

”

В. Ключевский - \...\ Пророчество о бюрократии и вред ее.

...
: « , , ,
? , , ,
, - , , ,
, , , , ,
, , , , ,
».

Г. Лебон: “Психология народов и масс” (СПб. 1995)

, , ,
— ,
C
, , ,
—
,
—
C
, , ,
—
,
—
,

ПАРЛАМЕНТСКИЕ СОБРАНИЯ.

ОБАЯНИЕ.

, , , , ,
- , , , , ,
, , , , ,
, , , , ,
, , , , ,
, , , , ,
, , , , ,
, , , , ,
, , , , ,
, , , , ,
- . .), (?
- . .), (?
: “ , ; , ; , ;
, ; , ; , ;
; ; ; ; ;
: “ !”
(- . .) ” , ,
( ) , ,

**“Психология и психоанализ власти:
Личность. Государство. Власть.”**

(*Политическая и социальная психология лидерства.
Психология и психоанализ власти*)

Э. Конетти : “Насилие и власть”

С. Москвичи: “Машина, творящая богов” М., 1998.

“ ”, -

“ ”

“ ”, -

С.Б. Каверин: “Потребность власти.” М., 1991

		-
	,	,
C	,	,
	,	
	,	

( ) , , , , “ ”

, , , ,

“ ” (,)	(,)	(,)	
“ ” ( )	“ ” (.)	( )	
(,)	(,)	(,)	

**О.В. Великанова: Функции образа лидера в
массовом сознании.**

1)

2) , “ ”,

(,).

3) ( )

,

религиозного символа

,

,

,

1934

: “

,

Родовой символ -

“ ”,

“ ”,

, ,

?

-

,

,

“ ”,

“ ”,

“ ”,

“ ”,

,

Политический, государственный символ

Национальный символ —

Образец для подражания —

1918

“

!”

Сексуальный ипостась образа лидера –

*A.I.Kравченко: Макиавелли: технология
эффективного лидерства”*

(. . . , . . . с . . . , . .).

(. . . . .), “ (. . . . .).
“ . . . . .

Победителей не судят.

, ,
, ,
, ,
, ,
, ,
,
— ? —
, ,
,
,
, ,
, ,
,
,
,
— ; —
,
— ,
,

Воля к власти.

— “ ,
“ , “ ,
“ ,
— ,
—

Страх и любовь.

— ? —
,

(- 2005 . . .).
Вильгельм Райх (М. 1997):
Посмотри на себя, маленький человек !

məoi

главный поработитель — ты сам. Никто больше не виновен !

?

Твои освободители убеждают тебя в том, что твои угнетатели — это кайзер Вильгельм, царь Николай, Морган, Крупп и Форд. А кто твои освободители ? Муссолини, Наполеон, Гитлер и Сталин.

: Никто, кроме тебя самого не сможет стать твоим освободителем !

, “ ” , “ ” , “ ” ,
, , , , , , ,
, , , , , , ,
, , , , , , ,
простого
не угнетаемым

мы

— в деръме!

илюзорная

следующая

национальную

ты сам презираешь себя сам .

потому, что

“ ! ” .

” , “ ! ”
“ ? ” , “
” , “ , “
*ты сам в ответе за свою жизнь, а судьбы отечества тут
ни при чем.*

” , “
” , “
” , “
более жестоко и изощренно.

, ,
“ ” “ ” , “ ” , “ ” ,
,

( ) ?
,

, ,
,

брать
то, что дают и отдавать то, что требуют, но никогда
ничего не отдавать добровольно,

твой

FƏSİL – I

Seçkilər və demokratiya

1.1. Seçkilər demokratiyanın əsası kimi

Seçkilərlə insanlar demək olar ki, həmişə məşğul olublar. Amma, bu seçimlər müxtəlif məqsədlərlə və müxtəlif qaydalarla aparılıblar. Müasir dövrdə də insanlar öz həyatlarında tez-tez seçim etməli olurlar. Bəzən özləri seçirlər, bəzən də başqaları tərəfindən seçilirlər. Məsələn, özünə yaşayış yerini seçərkən, ixtisas və ya iş yerini seçərkən, hətta özüne kostyum və yaxud ayaqqabı seçərkən belə insanlar müəyyən seçim qarşısında qalırlar. Bəzi hallarda həyat yoldaşını seçmək də problemlərlə müşayət olunur. Bütün bu və digər seçimlərin nə qədər düşünülmüş və düzgün edilməyindən asılı olaraq, həmin insanların sonrakı yaşayışı müsbətə və ya mənfiyə doğru dəyişilir.

Şərq nağıllarında oxuduqlarımıza görə isə insanlar özlərinə patişahları müxtəlif quşları əsasən də göyərçini uçurtmaqla və onun kimin ciyininə və yaxud başına enəcəyindən asılı olaraq seçirdilər. Belə seçilmiş patişahlar da nağılların xoşbəxt sonluğu naminəmi, (yaxud da quşları saxtakarlığa cəlb etmək çətin olduğunu) çox ədalətli və xeyirxah olurdular.

Əlbəttə, bu həqiqətdə də belə olmuş olsayıdı belə, insanlar çox tez «bu hüququ» quşların əlindən alacaqdılar. Cünki, insan öz nəfsini cənnətdə cilovlaya bilməyibcə və buna görə də oradan qovulubsa, bu dünyada onu necə ram edə bilərdi və seçimləri öz məqsədlərinə uyğun saxtalaşdırmaqdan özünü saxlayacaqdı? Axı hakimiyyət və ixtiyar çox şirin şeydir. O qədər şirin şeydir ki, onu tarix boyu doğma övladından və yaxud da valideynlərdən əziz tutublar. Bunu saysız-hesabsız tarixi faktlar sübut edir. Hətta 2008-ci ildə, qəzetlərdə, Hind-Çində hansıa balaca bir ölkədə, şahzadənin 68 yaşlı atasını

oldurmak yolu ilə tax-taca sahib olması barəsində xəbərlər yazıldı.

Həyatda çox az adam olub ki, hakimiyyətdən könüllü olaraq əl çəkib və öz ömrünü başqa şeylərə həsr edib. Çünkü, N. Makİavellinin sözləri ilə desək insanlar həyatda əsasən iki şeyi arzulayırlar. Onlardan birisi şöhrətdir, o birisi isə sərvət. Biz isə yalnız bunu əlavə edə bilərik ki, hakimiyyət onların hər ikisinin müəyyən nisbətlərdə vəhdətidir, yəni hər ikisini eyni vaxtda təmin edir! Ona görə də imkani olan adamlar sərvəti hakimiyyətə dəyişməyə çalışırlar. Başqa sözə desək, rüşvət verərək vəzifə almağa çalışırlar. Bunun əksini isə demək olar ki, eşitməmişik. Yəni müəyyən miqdarda pulun müqabilində tutduğu vəzifədən əl çəkməyə razı olan adamlara təsadüf etmək, demək olar ki, mümkün deyil. Əgər seçkilər adamlara bu qədər şirin bir neməti - hakimiyyəti verirsə, orada ən güslü rəqabətin olacağına və bütün metodlardan istifadə olunacağına şübhə etməmək olar. Bu da təbiidir. «Mührəbədə mührəbədəki kimi» («na voyne, kak na voyne»). Bu ərəfədə verilən gözəl vədlərin əksəriyyəti isə boş sözlərdir. İngilislər demsişkən, yaxşı sözlər pis əməlləri ört-basdır etmək üçün lazımdır («Fine words dress ill deeds»).

Sovet dövründə seçkilərin necə keçirildiyini seçicilərimizin böyük əksəriyyəti çox yaxşı xatırlayır. Cəmi bir namizəd olurdu və onun seçiciləyəcəyinə heç kimdə şübhə olmurdu. Bununla belə məntəqələrdə bayram əhvali-ruhiyyəsi yaradılırdı və camaat, demək olar ki, "hami bir nəfər kimi" (guya seçicilərin ümumi sayının 90-95 % - nə qədər) seçkilərdə iştirak edirdi. Çünkü, hər kolxozda «QAZ-51», «QAZ-53» və digər markalı maşınlar ayrıılırdı və bu maşınlarla hər briqadir öz briqadasının camaatını yığaraq məntəqəyə gətirir və mütəşəkkil surətdə seçkilərdə iştiraklarını təmin edirdi. Əlbəttə, hər bir seçici də başa düşürdü ki, onun bu seçkilərdə iştirakından və yaxud öz səsinin həmin namizədin lehinə və yaxud əleyhinə verməsindən heç nə dəyişilməyəcək.

Əgər bu seçkiləri hər hansı bir oyuna məsələn futbol oyununa bənzətsək, seçici bu oyunda nəinki məşqçi və ya oyunçu, heç tamaşaçı rolunda da deyildi. O olsa-olsa elə o futbol topunun yerində idi: aparırdılar-gətirirdilər, göndərirdilər-qaytarırdılar. Nə qədər xoşagelməz də olsa, bu belə idi. Yəqin belə olduğundan SSRİ dövrünün ən axırıncı səs vermə proseslərindən birində – SSRİ-nin vahid dövlət kimi saxlanılıb - saxlanılmaması üçün keçirilmiş referendumda seçicilərin 45 –dən çoxu SSRİ-nin vahid dövlət kimi saxlanılmasının «lehinə» səs verməsinə baxmayaraq üç nəfər: Şuşkeviç, Kravçuk və Yeltsin, ifadəmə görə üzr istəyirəm, amma həqiqətən də Beloşenskidə hamamda, araq içə-içə (bəli-bəli, araq içə-içə ! Rusyanın prezidenti B. Yeltsinin demək olar ki, alkoqolik olduğunu hamı bilirdi – Ə.H.) SSRİ-ni dağıtmış qərarına gəldilər və daşıtdılar. Heç kim də camaatdan heç nə soruştmadı.

Əlbəttə, SSRİ-nin dağılmasından bəzilərindən fərli olaraq narazı deyilik və fikirləşirik ki, elə yaxşı oldu dağıldı və totalitar rejimdən yaxa qurtara bildik. Amma, burda maraqlı məqamlar da var. Məsələn, əgər bütün xalqlar müdrikdirsə, SSRİ xalqı da müdrik sayılmalıdır. Onda bu müdrik xalq niyə başa düşmürdü ki, SSRİ-nin dağılması yaxşıdır? Yoxsa təbliğat-təşviqat «maşını» xalqın müdrikliyindən üstün çıxmışdır? Həm də ki, məktəb illərindən beynimizə yeridilmiş «tarixi çoxluq yaratdır» ifadəsini xatırlasaq, bu halda «çoxluq» SSRİ xalqı idti, amma tarixi üç nəfər dəyişdirdi. Deməli belə çıxır ki, çoxluq – kütlə, xalq yalnız o vaxt tarixi yarada bilir və yaxud dəyişdirə bilir ki, «azlıq» (hətta bir və ya bir necə nəfər) ona rəhbərlik etsin və istiqamətləndirsin. Tarixdə buna misallar çoxdur. Məsələn, bütün belorus xalqının iradəsinə zidd olaraq bir nəfər – Belorusiyanın Prezidenti A. Lukaşenko Belorusiyani Rusiya ilə «birləşdirir». Rəhmətlik Ə. Elçibəy «bir millət, iki dövlət» deyə-deyə az qala Azərbaycanı Türkiyənin bir vilayətinə çevirəcəkdi. Subaktiv fikrimizə görə, çünkü bu sahədə mütəxəssis deyilik, azərbaycan xalqı türk mənşəli xalqlardandır (avarlar,

özbehklər, kumiklar, tatarlar və sairə kimi), amma türk deyil. Odur ki, azərbaycanlılar da, Azərbaycan da müstəqil yaşasalar yaxşıdır. Azərbaycan böyük dövlət olmasa da, Azərbaycandan kiçik dövlətlər də dünyada çoxdur və müstəqil yaşaya bilirlər.

Nisbətən başqa seçeneklər də olur. Məsələn, İraqda Səddam Hüseyn dövrünün axırıncı Prezident seçenekləri. Həmin seçenekdə səsvermə hüququna malik bütün iraqlılar, tam 100 % (!) S. Hüseynə səs vermişdilər. Onların böyük əksəriyyəti S. Hüseynə olan «əvəzedilməz məhəbbətin» təzahürü kimi, öz barmaqlarını kəsərək, axan qanları ilə bülleteni imzalayırdılar. Doğrudur «Əl-Cazira» tele kompaniyanın verdiyi xəbərə görə, səsvermə günü S. Hüseynin böyük oğlu səsvermə məntəqələrinin birinə gələndə, özünün «Ferrari» markalı maşınını sərxoş olduğundan idarə edə bilməmiş və səsvermək üçün növbədə duran adamlardan bir neçəsini maşına vurmuşdu. Onlardan da bir yaşılı kişi yerindəcə keçinmişdi. Əlbəttə, çox yəqin, belə “xırda-para anlaşılmazlıqlar» bayram əhvali-ruhiyyəni poza bilməzdi. Çünkü, bu S. Hüseyn dövrünün İraqı üçün, XXI əsr olmasına baxmayaraq, adı məsələ idi. Müqayisə üçün qeyd etmək olardı ki, bundan nisbətən əvvəl ABŞ-da kiçik C. Buşun birinci dəfə Prezident seçildiyi vaxt, cəmi 19 (!) səs məssələni həll etmişdi. Halbu ki, ABŞ seçicilərinin sayı İraq seçicilərinin sayından dəfələrlə çoxdur.

SSRİ-nin axır dövrləri - «Yenidənqurma» çağları və SSRİ dağılıandan sonra müstəqillik əldə etmiş ölkələrdə seçeneklər prosesi xeyli dəyişdirildi. İndi seçeneklər daha demokratik olsun deyə alternativ əsaslarla (yəni 2 və daha çox namizədlə) və seçicilərin könüllü iştirakı ilə keçirilməyə başlandı. Amma bu da xalqın iradəsinin ifadə olunmasına gətirib çıxarmadı. Çünkü,

1) Seçkilərdə yalnız xüsusi adamlar «namizəd» ola bilirdilər. Onlardan birisi seçilməli namizəd idi. Qalanları isə heç bir sahədə bu namizədlə müqayisə olunmayacaq qədər az bacarığa, qabiliyətə və camaat arasında nüfuza malik

adamlar olurdular. Əgər bu seçilməli namizəd üçün rəqib ola biləsək hər hansı bir vətəndaş təşəbbüs göstərədisə, onun namizədliyi müvafiq seçki komissiyası tərəfindən müxtəlif bəhanələrlə qeydə alınmırıdı. Əgər həmin vətəndaş «sakitləşməyərək» məhkəməyə şikayət edərdisə, məhkəmənin qərarı seçki komissiyasının qərarı ilə həmişə tam üst-üstə düşürdü. Yox əgər həmin təşəbbüsçü, Konstitusiyaya güvənərək və oxuduğu romanların qəhrəmanlarına oxşamaq üçün yenə də sakitləşmək istəməsəydi və hətta qanun çərcivəsində hər hansı bir protest emək istəsəydi, bu dəfə onu artıq tamam başqa üsullarla «sakitləşdirildilər».

Onu hər hansı bir cinayətdə təqsirli bilinərək həbs edəcəkdilər və «xalq məhkəməsinin» hakimi onu ən azı «skitləşməsi» üçün kifayət edəcək qədər müddətə azadlıqdan məhrum edəcəkdi. Bununla da nəinki onun özünün, hətta balalarının da taleyi birdəfəlik olaraq «sındırılırdı». Çünkü, bundan sonra nəinki onun özü, heç balaları da atalarının «məhkumluğu» üzündən hər hansı bir «normal» işə qəbul olunmayacaqdılars.

Bəzi hallarda isə daha «optimal» üsüllardan istifadə edirdilər - onu dəlixanaya salırdılar və o, çox tezliklə yalvarmağa başlayırdı ki, onu dəlixanadan dustaqxanaya keçirsinlər. SSRİ-nin axır dövrləri bundan daha tez-tez istifadə edirdilər. Ona görə ki, 1) məhkəmədə onun təqsirinin sübutunun heç olmasa görüntüsünü yaratmaq üçün müəyyən iş görülməli olurdu. Dəlixanaya salmaq üçün isə heç onu da etmək lazım deyil. 2) Həmin həbs olunmuş adam dustaqxanada da, bəzi hallarda, sakit oturmayaraq, şikayət ərizəleri ilə hər yana müraciətlər edirdi. Bu da müəyyən problemlər yaradırdı ki, onu dəlixanaya salmaqla bu problemlərdən də yaxa qurtarırdılar. Çünkü, dəlinin ərizələrinə kim baxacaqdı? 3) Həbsxanadan çıxan, ən pisindən də olsa özünə iş tapa bilərdi. Dəlixanadan çıxana kim iş verəcəkdi?

Deməli, dəlixanaya düşmək dustaqxanaya düşməkdən daha ağır cəza idi. Həm də bunu heç bir sübut- dəlil

olmadan etmək olurdu. Həmin adam özünün dəli olmadığını sübüt etmək üçün nə qədər çox can-fəşanlıq etsəydi bu onun dəliliyinin sübutu kimi qəbul olunacaqdı. Təsəvvür edin ki, tam normal bir adamı dəli adlandırdırlar və onun bunu qəbul etməkdən başqa əlacı qalmırıdı. SSRİ dövründə belə faktlar həqiqətən də çox idi.

Bir- iki nəfəri belə cəzalandırdıqdan sonra, nəinki hər hansı bir təşəbbüs göstərmək istəyən və özünün hər halda Konstitusiya tərəfindən «təmin edilən» hüquqlarını qorumaq istəyən, heç belə şeyləri, qorxusundan eşitmək istəyən də tapılmayacaqdı. Bu da tam təbii idi. Çünkü, “qurdun” əlində olan Konstitusiyadan “quzunun” nə umacağı ola bilər. Belə bir lətifə var: bir nəfər eşidir ki, Əzrail övlad paylayır. O da «bircə mənim övladlarına toxunmasın, onun verdiyi övladları istəmirəm» deyir. Buna oxşar olaraq seçicilər də «təki məni dəlixanalara və türmələrə salmasınlar, axırıncı tikə çörəyimi də balalarımın əllərindən almasınlar, mənə heç bir «hüquq»-zad lazımlı deyil, Konstitusiya ilə də “işim yoxdur” deyə fikirləşirdilər.

Ona görə də indinin özündə belə, əhalimiz arasında nəinki nə vaxtsa və hansısa vəziyyətdə öz hüququnu qorumaq üçün Konstitusiyaya istinad etmiş, hətta onu bir dəfə belə oxumuş adamların sayı çox cüzdidir. Hətta ali təhsilli adamların yarısından çoxu onu heç əlində tutmayıb. Soruşanda da deyirlər ki, «Konstitusianın maddələrinə istinad etməyimin nə xeyiri var? Bura ki, ABŞ deyil ». Tamamıyla doğrudur, bura ABŞ deyil, amma Türkmənistan, Şimali Koreya (Koreya Xalq (!) Demokratik (!) Respublikası – əslində isə “diktatura Respublikası” – Ə.H.), Kuba da deyil. Bizim müəyyən dərəcədə həsəd apardığımız ABŞ demokratiyasını da, amerika xalqının özü yaradıb və qoruyur. Bunu onlara heç kim kisədə gətirməyib. Əgər Türkmənistanda «Türkmənbaşı» özü üçün «şahənşahlıq» edibse bu (çox üzr istəyirik) Türkmən xalqının təqsiri olub. Əgər bir adam bir neçə milyon admanın hüquqlarını tapdalaya bilirsə bunun təqsiri kimdədir? Əgər milyonlarla adam bir və

ya bir neçə adamla bacarmırsa, o bir neçə adamın nə təqsiri var? Qoy bacarsınlar! “Allahdan buyruq, ağızma quyruq” deyib oturublarsa, bu onların təqsiridir. Başqa sözlə, V.İ.Lenin çox yaxşı demişdi ki, özünü müdafiə edə bilməyən inqilab ölümə məhkumdur. Bu ifadəni nisbətən dəyişdirərək demək olar ki, öz hüququnu müdafiə edə bilməyən seçicilər məmurlar tərəfindən əzilməyə məhkumdurlar və yaxud özünün Konstitusiya üzrə hüquqlarını qoruya bilməyən bir xalqa Konstitusiya niyə lazımdır?

Səsvermədə iştirakın könülli olması da demokratiyaya dəlalət etsə də, əslində demokratiyaya mane olurdu. Çünkü, bu məmurların maraqlarına cavab verirdi. Ona görə ki, SSRİ dövründən seçkilərdən «ümidi qırılmış» seçicilər seçkilərdə çox passiv iştirak edirdilər. İstifadə olunmamış bülletenlərin çox olması isə müxtəlif saxtakarlıqlar üçün imkanlar yaradırdı. Amma, təəssüf ki, bunu seçicilər lazımı dərəcədə başa düşmürdülər. Ona görə də seçki günü ən çoxu 1 saat vaxt sərf edərək seçkidə iştirak etməkdənsə etməməyə üstünlük verirdilər. Bəzilərinə elə gəlir ki, bununla onlar seçkiləri baykot etmiş olurlar. Amma, yalnız əvvəllər seçkiləri baykot etmək mümkün idi və belə hadisələr baş verirdi. Məmurlar dərhal bunun da qarşısını aldılar. İndi hətta cəmi bir adam seçkilərdə iştirak etsə belə seçki qanuni sayılırdı. Odur ki, bizim fikrimizcə, seçkilərdə iştirak məcburi olmalıdır. Kimə səs vermək və yaxud bütün namizədlərin əleyhinə olmaq, seçicinin hüququdur. Amma, seçkilərdə mütləq iştirak etməlidir. Yoxsa onun gileyəlmək üçün mənəvi hüququ olmaz.

Nəhayət, Azərbaycan tarixində ilk dəfə olaraq ölkənin Prezidenti 2005-ci ilin «Parlament seçkiləri»ndən əvvəl (11mayda) məmurlara yazılı surətdə «barmağını silkə-ləyərək» seçkilərə müdaxilə etməmələri barəsində sərəncam verdi. Əlavə olaraq, demək olar ki, bütün təşəbbüsçülərin namizəd statusunu almalarına imkan yaratdı. Bu imkandan 109 sayılı Balakən seçki dairəsində necə istifadə olunduğu; bu dairənin hansı məntəqələrində seçkilər kifayət qədər

müdaxiləsiz keçdiyi halda hansı məntəqələrdə saxtakarlıqlara yol verildiyi; və bir çox başqa hadisələr barədə faktları, mülahizələri və şərhləri bu kitabçada bir daha xatırlayasıyıq.

Əli Hüseynov.

1.2. «Dövlət», «hökumət» və «cəmiyyət» - vəhdət və mübarizə!

Bir çox hallarda, «dövlət», «hökumət», «ölkə» və «cəmiyyət» kimi anlayışların arasında aydın fərq qoymadan onları bir-biriləri ilə qarışdırırlar və az qala eyniləşdirirlər. Əlbəttə, bu məfhumlar arasında müəyyən yaxınlıq mövcuddur. Bəzi hallarda onların arasındaki fərqi ayırd etmək kifayət qədər çətin olur. Bununla belə, onları ayırd etmək və dürüst başa düşmək çox vacibdir. Çünkü, onların arasında nə qədər güclü bir vəhdət olsa da, bir o qədər də güclü mübarizə də mövcuddur. Ona görə ki, onlardan hər birisi insan amili ilə bağlıdır. Haradakı insan amili özünü göstərir, orada əvvəl-axır maraqların toqquşması qaçılmazdır.

Bundan da savayı, müdriklərin sözü ilə desək, bir çox anlaşılmazlıqlar (problemlər, konfliktlər və sairə) eyni anlayışların eyni cürə başa düşülməməsi üzündən baş verir. Bu anlayışların eyniləşdirilməsi üçün edilən bütün təşəbbüs'lər isə qeyd olunan maraqların toqquşmasını örtbasdır etmək və kütlənin diqqətini həmin maraqlar mübarizəsindən yayındırmaqdır. Başqa sözlə, bir qurup mübarizə aparanda – öz işini görəndə, o biriqrupun bu mübarizədən heç xəbəri də yoxdur. Belə şərait də, sözsüz, birinci qrupun işini asanlaşdırır.

Həqiqətən də, V.İ.Leninin sözləri ilə desək, «istismarçıların istismar olunanlar üzərindəki hökmranlığını sabit saxlamaq üçün lazım olan zoraklıq apparatı» olan «dövlət» və özünəməxsus xüsusiyyətlərə malik insan qrupu olan «cəmiyyət» anlayışlarını eyniləşdirmək bir o qədər də düzgün olmsazdı.

Haşiyə çıxaraq onu da qeyd etmək istərdik ki, Leninin tərifindəki «dövlət» sözünü, çox yəqin ki, «hökumət» sözü ilə əvəz etmək lazımdır. Çünkü, hökm verən, hökmranlıq edən, zor tətbiq edən apparat məhz «hökumətdir». «Dövlət» isə ən sadə anlaşılmada, hər hansı bir cəmiyyətin (insan

qrupunun) və onun əhatə etdiyi ərazinin (ölkənin, məmləkətin), yalnız özünə məxsus atributları (himn, gerb, bayraq və s.) olan rəsmi formasıdır (və ya ifadəsidir). «Hökumət» isə həmin cəmiyyət tərəfindən müəyyən idarəetmə funksiyalarını yerinə yetirmək üçün seçdiyi (təyin etdiyi və s.) insanların, cəmiyyətin özü ilə müqayisədə kifayət qədər kiçik bir qrupudur. Bu nöqtəyi- nəzərdən, “ölkə” və “dövlət” anlayışları bir-birlərinə daha yaxındırlar.

Cəmiyyətin bir çox üzvləri: «Əşı, nə fərqi var. Dövlət də bizimdir, biz də dövlətin» deyə hövsələsizlikdən sualın mahiyyətinə varmaqdan vaz keçirlər. Bəlkə də ona görə vaz keçirlər ki, nəyi isə dəyişdirməyin praktiki olaraq mümkün olmadığını hiss edərək onu tam dərk etməyin əzabından canlarını qurtarmaq istəyirlər. Bəlkə də düz edirlər. Həqiqətən də razılaşmaq lazımdır ki, A. Qribədov «Ağıldan bəla» əsərini yazarkən ağlın insan üçün müəyyən mənada bəla olduğunu tamamıyla düzgün qeyd edib. Buna İngiltərənin keçmiş baş naziri U. Çerçilin : «Cavanlığında üsyankar olmayanın ürəyi, yetkin yaşlarında skeptik olmayanın ağlı yoxdur» sözlərini də əlavə etsək, elə bizim özümüzdə də bunun mahiyyətinə varmağa həvəs qalmır. Həvəssiz də olsa, çərəsizlikdən bir qədər araşdırıq. Əlbəttə ki, nəyi isə dəyişdirmək xülyasından uzaq qalmaq şərti ilə. Amma, bunu da unutmayaq ki, bu məfhumlar arasında nəinki fərqi, həm də prioritətləri dəqiq olan cəmiyyətlərdə insanlar daha yaxşı yaşayırlar.

Tarixdən bildiyimiz kimi, «İbtidai icma quruluşu»nda dövlət yox idi. İnsanlar da sərbəst yaşayirdılar. Vaxt keçdikcə müəyyən ümumi fuksiyaları (düşmənlərin hücumlarından qorunmaq, daxili hərc-mərcliyə yol verməmək və sairə) yerinə yetirən bir quruma ehtiyac duyuldu. Həmin qurumun – «dövlət aparatının» yaranması ilə «İbtimai icma quruluşu» dağıldı. Yerində isə insanları qul vəziyyətinə salan «Quldarlıq» quruluşu yarandı. O vaxtdan bəri keçən min illər ərzində «cəmiyyət», özünün yaratdığı və özündən qat-qat kiçik olan bir qrupun - «dövlətin» təsiri

altındadır. Başqa sözlə desək, min illər ərzində bir neçə yüz adam milyonlarla adamı idarə edir və bu idarəetmədə, təbii olaraq öz maraqlarını milyonların maraqlarından üstün tutur.

Əlbəttə, «cəmiyyət» bütün bu dövr ərzində, ağlaşımaz qədər qurbanlar vermək bahasına da olsa, maraqlar nisbətində müəyyən tarazlığa (müasir dövrün ən demokratik ölkələrində) nail olub. Amma, hələ o qədər ölkələr var ki, orada «sosializm» adı altında, «quldarlıq» və «Feodalizm»in qarışığı mövcuddur (məsələn, Kuba, Şimali Koreya, hansı ki, nə qədər qəribə də səslənsə - «Koreya Xalq Demokratik (? !) Respublikası» adlanır). Bunlara Türkmenistan kimi bizə qonşu olan ölkələri də əlavə etsək (hələ Afrikanın indiyə qədər az qala qəbilələr formasında yaşayan ölkələrini demirik) «dövlətin» «cəmiyyətə» hələ nə qədər “borclu” olduğunu başa düşmək çətin olmaz. Buna görə də, Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin «Xalq dövlət üçün yox, dövlət xalq üçün olmalıdır» sözlerini bir daha xatırlamaq yerinə düşərdi.

Bu məfhumların hərtərəfli definisiyasını hüquqsūnasların öhdəsinə qoyaraq, «hökuməti» ən adı formada, yəni müəyyən ərazidə (ölkədə) yaşayan insan qrupunun (xalqın, millətin, cəmiyyətin) idarəetmə sistemi kimi başa düşəsiyik. Deməli “hökumət – cəmiyyət” münasibətləri idarəedən və idarəolunan sistemlər arasındaki münasibətdir. Odur ki, bu münasibətlərdə, üçüncü sistemlərin müdaxilələrini nəzərə almasaqla, təzadların mövcudluğunu tamamıyla təbiidir.

Məlum olduğu kimi, ən böyük təzadlar maddi nemətlərin bölgüsü zamanı baş verir. Cəmiyyətin maddi istehsalda çalışan üzvləri tərəfindən əldə olunmuş nemətlərin əsas hissəsinin, həmin cəmiyyətin maddi istehsalda çalışmayan kiçik bir qrup üzvləri tərəfindən mənimsənilməsi və istehlak olunması, qeyd olunmuş təzadın məğzini təşkil edir. Odur ki, «dövlət» və «cəmiyyət» arasındaki maraqlar balansını daha aydın başa düşmək üçün, bütün bu proseslərə ümumi iqtisadi nöqtəyi nəzərdən yanaşmaq lazımdır.

Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, ümumi iqtisadi vəziyyət yaxşı olan halda. Bu təzadlar daha az gözə çarpılır. Amma, ölkənin iqtisadi vəziyyəti çətinləşdikcə özünü daha qabarıq bürüzə verir. Çünkü, ümumi istehsalın azalmasına baxmayaraq, idarəetmə sistemi, yəni hökumət məmurları öz istehlak səviyyələrini azaltırlar. Odur ki, digər üzvlərin payı daha kəskin surətdə azalır və məmur istehlakı ilə sıravi üzvlərin istehlakı arasındaki fərq daha qabarıq olur. Sosiooloqların fikrincə, cəmiyyətin ən varlı 10 % - i ilə ən kasib 10 % - in yaşayış səviyyəsi arasındaki fərq 10 dəfədən çox olarsa, bu cəmiyyətdə hökumətə qarşı inamsızlığa və sosial gərginliyə gətirib çıxarar. Qeyd etməliyik ki, məsələn ABŞ-da bu fərq təqribən 110 dəfəyə çatlığından, maniakal çinayətlərin sayına görə də «liderdir». Amma, ABŞ-ın yoxsulunu bir çox digər ölkələrin yoxsulları ilə müqayisə etmək olmaz. ABŞ-ın işsizi də kifayət qədər yaxşı yaşayır. Məsələn, Yaponiyada bu fərqiin 17-yə çatmasına baxmayaraq, stabilliyi qoruyan amil ictimai həyatın mənəvi tərəfləridir: yapon məmurlarının sadə həyat tərzi, özlərini hamı ilə bərabər tutmaları, hökumətin cəmiyyətlə tam hesablaşması və sairə. Məsələn, Yaponiyada hər hansı bir nazirin, müəyyən səhvə yol verdiyindən, mətbuat-konfransını çağıraraq, gözünün yaşı axa-axa ictimaiyyətdən üzr istəyəndən sonra vəzifəsindən istəfa verməsi tamamıyla təbii bir hal kimi qarşılanır. Amma, məsələn Azərbaycanda, hansısa bir nazirin nəinki öz vəzifəsindən istəfa verməsi, heç olmasa bir dəfə ictimaiyyətdən üzr istəməsi hadisəsini, hətta bunun üçün çox tutarlı səbəblər olan halda, xatırlamaq belə çətindir.

Beləliklə, bu kontekstdə bizim üçün yalnız ölkənin ümumi iqtisadi vəziyyəti yox, həm də maddi nemətlərin mənimşənilməsindəki qeyri-bərabərliklər də (başqa sözə, idarəetmə xərclərinin səviyyəsi ilə orta yaşayış səviyyəsi arasındaki təzadlar) vacibdir.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan iqtisadiyyatının müasir durumu elədir ki, ona ikitərəfli yanaşmaq olar. Bir tərəfdən,

ÜDM-min (Ümumi Daxili Məhsul) artım templərinə görə dünyada aparıcı mövqedəyik. Hətta ən inkişaf etmiş ölkələr də belə artımı yalnız arzulaya bilirlər. Odur ki, narahatlıq üçün heç bir səbəb yoxdur. O biri tərəfdən isə, Azərbaycanı Avstriya, Finlyandiya, Hollandiya, Danimarka, İsrail, Cənubi Koreya, Tayvan və sairə kimi nə ərazicə, nə əhalicə Azərbaycandan böyük olmayan dövlətlərlə müqayisə etdikdə görürük ki, onlara çatmaq üçün hələ çox işlər görməliyik və iqtisadi artımın dinamikasını 10 % - lərlə yox, 10 dəfələrlə və hətta 100 dəfələrlə çoxaltmaq lazımdır. Başqa sözlə, «iqtisadi möcüzə» yaratmalıyıq. Nəzərə almalıyıq ki, bu ölkələrin hər biri belə «mögüzəni» yaradıb və bunun nəticəsində indiki səviyyəyə çatıblar. Deməli onlara çatmağın yeganə yolu belə bir «mögüzəni» yaratmaqdır. İstənilən başqa variant isə zəif təsəllidən başqa bir şey deyil.

Dərin iqtisadi böhran şəraitində olan ölkələrdə, nə qədər təəccübü səslənsə də, iqtisadi artımı bir necə dəfə çoxaltmaq o qədər də çətin məsələ deyildir. Bu işin öhdəsindən hətta A. Penaçetin hərbiçiləri də o qədər yaxşı gəlmışdır ki, sonralar bunu «Çili iqtisadi möcüzəsi» kimi adlandıırlılar. Əsas çətinlik yüksək iqtisadi inkişaf etmiş, həm də N. Kondratyevin «uzun dalğalarının» yüksəliş mərhələsinin zirvəsində olan bir ölkədə iqtisadi artımı daha heç olmasa bir neçə faiz qaldırmaqdır. Bu halda həqiqətən də güclü elmi nəzəriyyə ilə yanaşı texnika və texnologiyanın ən son nailiyyətlərinin tətbiqi lazımlı olacaq.

Ölkə iqtisadiyyatında baş verən proseslər özlərini, daha üümüniləşdirilmiş şəkildə, inflasiyada biruzə verirlər. Bu həm də bir çox sosial problemlərin səbəbi kimi ictimaiyyət tərəfindən daha çox izlənilən və başa düşülən prosesdir. Odur ki, bütün bu problemlərin təhlilinə başlamazdan əvvəl inflasiyanın (latinca – «inflatio» - şismə, qabartma, artırılma) nə olduğunu özümüz üçün bir daha aydınlaşdırıraq. İnflyasiyanı əsasən pulun qiymətdən düşməsi hadisəsi kimi qəbul edirlər. Amma xatırlamaq lazımdır ki, bunun da əsasında pul kütləsi ilə əmtəə kütləsi arasındaki tarazlığın

pozulması və müxtəlif səbəblər üzündən pul kütləsinin əmtəə kütləsinə nisbətən çoxalması durur. **Başqa sözlə: infliyasiya mütləq tələb (AD) ilə mütləq təklif (AS) arasındakı tarazlığın hər hansı bir formada AD-nin xeyrinə dəyişilməsidir.** Bizim üçün isə əsas məsələ qeyd olunmuş tarazlığı AD-nin xeyrinə dəyişən əsas amilləri araşdırmaq və burada hökumət aparatının rolunu aydınlaşdırmaqdır.

Məlum olduğu kimi, iqtisadiyyat açıq sistemdir və bir çox qeyri-iqtisadi sistemlərlə sıx əlaqələnir. İqtisadiyyatı və bu qeyri-iqtisadi sistemləri müəyyən dərəcədə günəş sistemi ilə, yəni günəş və onun ətrafında fırlanan planetlərlə müqayisə etmək olar. Həmin planetlər günəş ətrafında fırlanmaqla özlərini saxlayırlarsa, qeyri-iqtisadi sistemlər də iqtisadiyyat ətrafında «fırlanaraq» ondan bəhrələnir və bunun sayəsində mövcuddurlar. Amma, günəş sistemində əsas rol günəşin özünə məxsus olduğu halda, bizim misalda əsas rolu qeyri-iqtisadi sistemlər oynayırlar. Onlar iqtisadiyyata istənilən cürə müdaxilə edir və hətta onun inkişafını istədikləri kimi dəyişdirə də bilirlər. Əlbətdə bütün bunlar iqtisadi təkamülü dayandırıa bilməz. Çünkü, təkamül obyektiv prosesdir. Amma onu xeyli ləngidə bilər.

Məlum olduğu kimi, iqtisadi inkişafa ən çox müdaxilə edən qeyri-iqtisadi sistem hökumət (və ya dövlət) aparatıdır. Odur ki, bu sistemlər arasında prioritətlər daha dəqiq müəyyənləşdirilməli, qarşılıqlı ödəmələrin daha dəqiq kriteriyaları və daha konkret kəmiyyət meyarları hazırlanmalıdır ki, təzadlar yaranmasın, ümumi inkişaf ləngiməsin və cəmiyyətin maraqlarına xələl gəlməsin. Başqa sözlə, dəqiqləşdirmək lazımdır ki, hökumət (və ya dövlət) aparati xalq və iqtisadiyyat üçün, ümumi sözlərə yol vermədən, konkret olaraq hansı işləri görür və bu işlərin dəyəri nə qədərdir?

Bu problem iqtisadçı alımlər tərəfindən, xüsusiyələ də axır vaxtlar daha tez-tez səsləndirilir. Çünkü, həqiqətən də hökumət (və ya dövlət) aparatını «qara yesiyə» bənzətsək,

həmin yesiyə daxil olan vəsaitlərin həcmi (V) oradan çıxan xidmətlərin dəyərinə (C) bərabər olmalıdır ki, qalan şərtlər dəyişilməz qaldığı hall üçün iqtisadiyyatda inflyasiya olmasın. Başqa sözlə $V - C = N$ bərabərliliyində «N»-nin «0» -dan böyük olduğu bütün hallar üçün iqtisadiyyatda inflyasiya prosesləri başlanacaq. Onlar da tənzimlənməzsə iqtisadiyyatı yavaş-yavaş tənəzzülə sürükləyəcək. Yaxud da, ölkənin maddi nemətlərini biz iki hissəyə – hökumət (və ya dövlət) aparati tərəfindən mənimsənilən hissəyə və cəmiyyətin qalan üzvlərinin payına düşən hissəyə bölsək, onda məlum məsələdir ki, qalan şərtlər sabit olan hall üçün, hökumət (və ya dövlət) aparatının payına düşən hissə çoxalıbsa, cəmiyyətin qalan üzvlərinin payına düşən hissə mütləq azalmalıdır.

Əlbətdə, hökumətin israfçılığı cəmiyyət inkişaf etdikcə azalıb. Bəzi inkişaf etmiş ölkələrdə cəmiyyət tərəfindən ciddi nəzarətdə saxlanılır. Məsələn, ABŞ kimi bir ölkənin Prezidentinin hansısa bir xarici səfəri, büdcədən belə səfərlər üçün nəzərdə tutulmuş vəsaitlər qurtardığından təxirə salına bilər. Amma, hansısa bir Afrika ölkəsində və yaxud ərəb ölkələrində bunu təsəvvür etmək çətindir. Məsələn, axırıncı müharibədən sonra (2003-cü il) İraqda Səddam Hüseynin çoxsaylı saraylarını və bu saraylardakı zənginliyi görən ABŞ-in əsgər və zabitləri heyrətlənirdilər. Çünkü, elə bu dövrdə İraq xalqının böyük bir hissəsi acliqdan əziyyət çəkirdi. Dərman və qida çatışmamazlığından hər gün yüzlərlə adam – uşaqlar və qocalar ölüdürlər.

Bələliklə, inflyasiyanın uzunmüddətli tənzimlənməsi üçün əsas şərtlərdən birisi də ondan ibarətdir ki, hökumət (və ya dövlət) aparatının iqtisadiyyatdan və xalqdan götürdüyü vəsaitlər hökumətin iqtisadiyyata və xalqa göstərdiyi xidmətlərin dəyərinə bərabər olmalıdır və yaxud da çox olmamalıdır. Təəssüf hissi ilə qeyd etmək lazımdır ki, bu praktikada demək olar ki, baş vermir. Başqa sözlə, «N»-nin qiyməti praktiki olaraq «0», yaxud da mənfi ədəd

olmur. Elə buna görə də demək olar ki, hamı daha yüksək vəzifələrə - hökumətə çan atır.

Əgər nə vaxtsa, hansısa amillərin təsiri ilə $N = 0$ olarsa, heç kim vəzifə üçün rüşvət verməyəcək. N -nin mənfi ədəd olduğu halda isə rüşvət verməyə başlayacaqlar ki, dövlət vəzifələrindən yaxa qurtara bilsinlər. Hətta prezidenti zorla təyin etmək lazımlı olacaq. Bunu isə təssəvvür etmək belə çətindir. Odur ki, « N »-in mümkün qədər kiçik ədəd olmasına çalışmaq lazımdır. Bunun üçün isə **hökumətin** (və ya **dövlətin**) **idarəetmə orqanlarını** «faizlərə qoşmaq» **lazımdır**. Başqa sözlə, hökumət (və ya dövlət) aparatının bu cəmiyyətə (millətə, xalqa, ölkəyə) aid məhsul və xidmətlərin (yəni Ümumi Milli Məhsulun (ÜMM), amma Ümumi Daxili Məhsulun - ÜDM yox) yaradılmasında, qorunmasında və s. nə qədər əməyi, rolu varsa həmin məhsul və xidmətlərin ümumi dəyərindən (ÜMM-dən) ona müvafiq pay və yaxud faiz ayrılmalıdır. Bunu «Dövlət büdcəsi»ndən də etmək olar. Faizlər ilbəil sabit qalsalar da, həmin faizlərə düşən pay ÜMM-in həcmindən və yaxud «Dövlət büdcəmizin» gəlir hissəsindən asılı olaraq böyük və ya kiçik ola bilər. Odur ki, hökumət (və ya dövlət) məmurları yaxşı yaşamaq istəyirlərsə, öz fərmanları ilə özlərinə düşən faizləri və yaxud maaşları yox, həmin faizlərə düşən payın, deməli ÜMM-in çoxaldılmasına və yaxud «Dövlət büdcəmizin» gəlir hissəsinin artmasına çalışmalıdırlar. Məlum olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasının «Dövlət büdsəsi» bir çox Azərbaycandan həm ərazicə, həm əhalicə kiçik olan dövlətlərin (Avstriya, Finləndiyə və s) «Dövlət büdcələrindən» on dəfələrlə azdır. Həm də ki, bu halda «hökumət (və ya dövlət) aparatı» ya kiçik maaşlarla çox sayda məmür saxlamaq, ya da böyük maaşlarla az sayda məmür saxlamaq kimi seçimə də malik olur.

Yeri gəlmışkən, «Dövlət büdcəmizi» faizlərlə bölüşdürülmədiyimizdən bəzi disproportsiyalar yaranır. Məsələn, müqayisə üçün belə bir faktı göstərə bilərik ki,

Respublikamızın Balakən və Qax kimi təqribən orta miqyaslı rayonlarının 2004-cü ildə «yerli gəlirləri» təqribən 2 mlrd. manat (2 084 000 000 və 1 983 000 000 manat) olduğu halda: 1) Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi aparatının saxlanması xərcləri təqribən 20 mlrd. manat (19 797 017 000 manat); 2) Azərbaycan Respublikası Prezidenti aparatının saxlanması xərcləri təqribən 36,3 mlrd. manat (36 322 845 000 manat); 3) Azərbaycan Respublikası nazirlikləri, Dövlət komitələri, komitələri, baş idarələri və başqa icra orqanlarının mərkəzi aparatının saxlanması xərcləri təqribən 153,6 mlrd. manat (153 619 781 000 manat) olub.

Göründüyü kimi, yalnız və yalnız Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi aparatının saxlanması üçün Balakən və Qax kimi təqribən 10 rayonun yerli gəlirləri lazımdır. Elə buna görə də deputatlıq mandati uğrunda mübarizədə «vicdan», «haqq-ədalət» kimi məfhumları xatırlayan az olur. Bu da, «idarəetmə xərcləri»nin azaldılmasının necə vacib olduğunu və **dövlətin idarəetmə orqanlarını faizlərə «qoşmağın»** vacibliyini bir daha sübut edir. Buna görə də, elə iqtisadi-sosial sistemlər yaratmaq lazımdır ki, hökumətin (və ya dövlətin) israfçılığı AS ilə AD arasındaki tarazlığı pozmasın və başqa amillər sabit qaldıqları halda inflasiyanın başlanması və cəmiyyətin digər üzvlərinin payına düşən hissəsinin azalmasına səbəb olmasın.

Aydın məsələdir ki, pul və əmtəə kütlələri arasında tarazlıq mövcud olduğu bir vaxt, maliyyə vasitələrindən istifadə edərək, dövriyyəyə əlavə emissiyanın köməyi ilə «n» qədər (deyək ki, 1 mlrd.) əlavə pul buraxıllarsa dərhal inflasiya başlayacaq və yaxud əksinə o qədər pul dövriyyədən çıxarıllarsa deflasiya olacaq. Göründüyü kimi bu yolla AD ilə AS arasındaki tarazlığı bərpa etmək çətin deyil.

Hər bir təsərrüfatla məşğul olan subyekt, A. Maslounun «tələbat piramidasının» prinsiplərinə uyğun olaraq, öz maddi vəziyyətini yaxşılaşdırmağa, yəni pul

gəlirlərini çoxaltmağa çalışır. Bunun da onun üçün yeganə yolu istehsalı artırmaqdır. Çünkü, o pul istehsal edə bilməz. Odur ki, bütün imkanlardan istifadə edərək (hətta bəzi hallarda qadağanlara məhəl qoymadan) istehsalı artırmağa çalışır və nəticədə ÜMM-in artmasına xidmət edir (A. Smitin “görünməyən əl” prinsipi də məhz bunu izah edir). Əgər həmin təsərrüfat subyekti bunu etmirsə bu o deməkdir ki, hökumətin (və ya dövlətin) iqtisadi siyasəti nəinki onun iqtisadi fəaliyyətini stimullaşdırır, eksinə o qədər mane olur ki, o özünün instinctiv arzularını da həyata keçirməyə imkan tapmır.

Başqa sözlə desək, hökumət (və ya dövlət) hətta çalışsa belə iqtisadi inkişafi tam dayandırıa bilməz. Lap yavaş da olsa iqtisadi inkişaf həmişə gedir. Burda hökumətin (və ya dövlətin) heç bir xidməti yoxdur. Əsas məsələ inkişafın dinamikasında və bu dinamikanın təmin olunmasında hökumətin (və ya dövlətin) rolunun dəqiq təyin olunmasındadır. «Klassiklər» düzgün qeyd ediblər ki, bazar iqtisadiyyatı özünü tənzimləmə mexanizmlərinə malikdir. Keyns də haqlı olaraq göstərirdi ki, bazar iqtisadiyyatı özünü tənzimləmə mexanizmlərin köməyi ilə çıxa bilməyəcək böhranlara düşər ola bilər (məsələn «Böyük depresiya»). Biz buna yalnız bir fikir əlavə edə bilərik. Bu da ondan ibarətdir ki, **bazar iqtisadiyyatının özünü tənzimləmə mexanizmləri ilə çıxa bilməyəcək böhranlara düşər olmasının səbəbi elə hökumətin (və ya dövlətin) özüdür, yəni onun qeyri-rasional iqtisadi siyasətidir.**

Ölkəni tənəzzülə sürükləyən ən güclü amillərdən birisi də cəmiyyət üzvlərinin öz hökumət (və ya dövlət) aparatına və hökumət (və ya dövlət) tərəfindən təmin edilməli olan sosial ədalətə inamın qırılmasıdır. Bu təhlükə yalnız inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün yox, hətta ABŞ kimi inkişaf etmiş ölkələr üçün də mövcuddur. Əlbəttə orada «Böyük depressiya» xarakterli böhranlar daha baş vermir. Amma cəmiyyət üçün daha mənfi nəticələrlə müşahidə olunan digər elə proseslər baş verir ki, onları dəf etmək daha çətin olacaq

və ola bilsin ki, heç mümkün olmayıacaq. Belə proseslərin ən əsaslarından birisi də gənclər arasında sürətlə yayılan «müasir pessimizm» cərəyanıdır.

Amerikalı gənclər artıq ABŞ-ın qüdrətini təmin etmiş «Amerika arzusuna» inanmir və kompyüter oyunlarına qapılıraq daha passiv həyat tərzi keçirməyə üstünlük verirlər. Artıq onları hətta maddi nemətlər də bir o qədər maraqlandırmır. Çünkü, nə dövlətin vədlərinə, nə sosial ədalətə, nə də nə vaxtsa nəyisə dəyişdirə biləcəklərinə inanırlar. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə isə kompüterlərin azlığı televiziya programlardakı «seriavlların» çoxluğu ilə əvəz olunur. Başqa sözlə, qədim romalılardan qalmış «çörək və tamaşa» prinsipinin müasir forması, qalan hər şeyə isə laqeydlik.

Müasir mərhələdə, ABŞ-ın iqtisadi inkişafını təmin edənlər orada çalışan immiqrantlardır. Bu da amerika cəmiyyətini yalnız iqtisadi böhrana sürükləmir, həm də onun mənəvi simasını dəyişdirir. Nəticədə də cəmiyyətin üzvləri arasında ünsiyyət əlaqələri pozulur, manyaakal cinayətkarlıq çoxalır və sairə. Bu prosesi kəskin xarakter almağa qoymayan yeganə səbəb, son dərəcə güclü təbliğat aparıcı (televiziyanın gücünü lazıminca qiymətləndirmək azımdır) və cəmiyyətin hətta işləməyən üzvü üçün kifayət qədər yaxşı həyat şəraitinin yaradılmasıdır. Bu da ki, sözsüz Azərbaycan kimi dövlətlərin hesabına edilir. Məsələn, Əfqanistanda, İrakda və digər bölgelərdə apardağı hərbi əməliyyatların xərclərini başqa ölkələrin üstünə qoymaq üçün, «yumşaq dollar» siyasəti tətbiq olunur. Bundan əlavə, heç bir əmtəə ilə əsaslanmayan 6-7 trilyon «dollar piramidasını» qorumaq üçün bütün imkanlardan istifadə olunur. Bu proseslər hələ Niksonun hakimiyyəti dövründə (1972-ci ilin avqustun 15-i verilmiş fərmanı ilə), «Bretton-Vud» sisteminin dağdırılması ilə başlanıb. Bunu iqtisadçılar daha yaxşı biliirlər.

Beləliklə, «amerika arzusu»na inam ABŞ-ın qüdrətini təmin etmişdi. Bu arzuya inamın qırılması isə ABŞ-1

tənəzzülə sürükləyir. İnamin gücünü Sovet adamları da çox yaxşı bilirlər. Çünkü, ədalətli cəmiyyət qurduqlarına olan inamla onlar yalnız iqtisadiyyatda yox, həm də döyük meydanlarında (1941 – 1945) görünməmiş qəhrəmanlıqlar göstərirdilər. Bu inam qırılanda isə SSRİ dağıldı. Müasir dövrdə, mühəribə şəraitində olan Azərbaycan üçün belə bir inamin olması nə dərəcədə vacib olduğu barəsində danışmaq bizcə artıq olardı.

Bələ bir inamı yaradan en əsas amillərdən birisi sosial ədalətlilik (heç olmasa onun görüntüsü), yox edən isə onun əksi - sosial ədalətsizlik və ədalətə çatmağın qeyri-real olmasıdır. Əgər amerika kimi hüquqi cəmiyyətdə sosial ədaləti təmin etmək mümkün olmursa, bu da gənclər arasında pessmizmi gücləndirirsə, digər cəmiyyətlərdəki vəziyyəti təsəvvür etmək yəqin ki, çətin olmaz. SSRİ cəmiyyətində də İ. Stalinin diktator olmasına baxmayaraq öz oğlunu mühəribədə generalla (sonra feldmarşal olmuş) - F. Paulyusla dəyişməməsi və digər faktlar bərabərliyə inam yaratmış və qələbəni təmin etmişdi. Sonralar isə hökumət (və ya dövlət) məmurlarının özbaşınalıqları nəinki sosial ədalətə və hətta sosializmin özünə inamı qırdı. Əlbət də: 1) rəsmi statistikada göstəricilərin saxtalaşdırılması; 2) güclü propoqanda maşını; 3) Tümen vilayətində çox böyük neft etiyatlarının tapılması (yeri gəlmışkən, bunda həmyerlimiz, azərbaycan xalqının böyük oğlu - Fərman Salmanovun əvəzsiz xidmətləri olmuşdur) və sairə SSRİ-nin «ömrünü» daha bir xeyli uzatdı, amma labüb parçalanmanın qarşısını ala bilmədi.

Azərbaycan Respublikası üçün əsas məsələ bu tarixi faktları daha yaxşı öyrənmək və həmin səhvləri təkrar etməməkdir. Müstəqilliyimizin eyforiyası çıxdıqca, real problemlər daha aydın görsənəcək və onları həll etmək lazımlı gələcək. İndi onu idman sahəsindəki qələbələrin eyforiyası ilə əvəz edilməsi cəhdləri var. Ona görə də idmana verilən diqqət və edilən qayğı ilə məsələn elmin inkişafına edilən qayğı arasında çox böyük fərq var. Hazırda

elmi-tədqiqat müəssisələrində çalışan alımlərin orta aylıq maaşı, ölkə üzrə orta aylıq maaşdan xeyli azdır. Düzdür elmə qayğını nümayiş etdirmək üçün akademiklərin “qayğısına” qalırlar. Məsələn, “adi” elmlər doktorunun dərəcə maaşı 50 manatdır, amma elmdən çıxdan əl çəkərək, siyasi oyunlarla məşğul olmaq nəticəsində “müxbir üzv” olmuş elmlər doktorunun dərəcə maaşı -750 manat, “həqiqi üzvü” – akademik olmuş elmlər doktorunun dərəcə maaşı isə -1000 manatdır. Halbuki, bir çox elmlər namizədləri həmin akademiklərdən qat-qat savadlıdırlar və elmə daha çox xidmət edirlər. Yeri gəlmışkən, elmlər namizədinin dərəcə maaşı 30 (!) manatdır.

Əlbəttə, neft kontraktlarımızdan gələn gəlirlər onların həlli üçün xeyli imkanlar yaradır və yaradacaq. Amma ki, onların tam həll olunması üçün əsas şərt əmək qabiliyyətli əhalinin **iqtisadiaktivliyini** qaldırmaqdır. Bunun da əsasında iqtisadi-sosial ədalətlilik və bərabərlik prinsipi durur. Amma təəssüf hissi ilə qeyd etmək lazımlı gəlir ki, SSRİ vaxtı buraxılmış səhvlərdən bəziləri yenidən təkrar olunur. Düzünü desək bu da o qədər də təəccübülu deyildir. Çünkü, heç kim inkar etməz ki, müasir dövrde Respublikamızı idarə edən kadrların əksəriyyəti sovet dövründə formallaşmış və o vaxt da Respublikamızı idarə etmiş Kommunistlər və komsomol liderləridir. P. Samuelsonun sözləri ilə desək, adamlar 25-30 yaşlarından sonra dəyişilmirlər. Lakin postsovet ölkələrinin əksəriyyətində keçmiş sovet məmurları 50-60 yaşlarında diametral dəyişilərək demokrat olduqlarını iddia edirlər. Belə olan bir hall üçün bu nəticəyə gəlmək olar ki, ya P. Samuelsonun fikri düz deyil, ya da bizim rəhbərlərimiz tam səmimi deyillər.

SSRİ dövründə olan bir çox neqativ halların, məsələn «əlavəetmələrin» («pripiska») təkrar olunduğunu daha aydın göstərmək üçün bir necə faktı nəzərdən keçirək:

1) İqtisadi nəzəriyyəyə əsasən iqtisadiyyatda ya yüksək inflasiya olmalıdır, ya da yüksək işsizlik. Uzun illər ərzində iqtisadi böhranda olmuş Respublikamızda 90-cı illərin ikinci

yarısında, rəsmi statistikaya görə həm işsizlik, həm də inflasiya təqribən 1 - 2 % radələrində göstərilirdi. Bundan əlavə, 1998 və 1999-cu illərdə hətta deflyasiya prosesi olub (cəd.№1). İşsizliyin və inflasiyanın belə həddləri, hətta ən inkişaf etmiş ölkələr üçün ağlaşıgmazdır və nəzəri əsaslara («Fillips əyrisi») ziddir.

Cədvəl №1 Malların və xidmətlərin istehlak qiymətlərinin toplu indeksi (əvvəlki ilə nisbətən)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Əvvəlki. ilə nisbətən	1764	511,8	119,9	103,7	99,2	91,5	101,8	101,5
Əvvəlki ilin dekabrına nisbətən	1887	184,6	106,8	100,4	92,4	99,5	102,2	101,3

Mənbə : Statistik göstəricilər toplusu – 2002, s.38-39

Belə, həm nəzəriyyəyə zidd, həm də inkişaf etmiş ölkələrin də əldə edə bilməyəcəkləri iqtisadi göstəricilərin Azərbaycanda necə əldə olunmasını izah etmək əslinə qalsa çətin deyil. Çünkü, müharibə şəraitində olan bir ölkədə işsizlik hətta «təbii işsizlik» səviyyəsindən qat-qat aşağıdırısa, hər hansı bir şərhə ehtiyac qalmır. Bu yalnız rəsmi statistikamızın gerçəkliyi nə dərəcədə əks etdiriyinə dəlalət edir. Yalnız nəzərə alınmayıb ki, işsizlik səviyyəsinin «təbii işsizlik» səviyyəsindən aşağı olması iqtisadiyyatın yüksək inkişaf etməsi demək deyildir. Hələ müəyyən dərəcədə bunun əksinə dəlalət edir.

Belə faktlar, SSRİ dövründə baş vermiş, lətifə xarakterli hadisəni xatırladır. O vaxt bir toyuq fermasının müdürü partiya iclasında hər toyuqdan ildə 400 yumurta almağa söz verir. Ona izah ediləndə ki, bu heç cürə mümkün deyil. Çünkü, bir ildə yalnız 365 gün var, toyuq da gündə 1 yumurtadan çox yumurtalaya bilməz. Ferma müdürü Kommunist Partiyasının rəhbərliyi altında sovet adamlarının hər şeyə qadir olduğunu və lazım gələrsə hər toyuqdan 400-dən də çox yumurta almağın mümkün olduğunu israr

edir. Təəssüf ki, həmin sovet psixologiyası bizdə indi də tam yox olmayıb. Ona görə də, belə rəqəmlərə rast gəlirik.

Rəsmi statistikamızın daha bir anlaşılmazlığı da ondan ibarətdir ki, Azərbaycan Respublikasının sosial-itisadi inkişafının əsas və ümumiləşdirici göstəricisi kimi Ümumi Daxili Məhsulun (ÜDM) parametrləri qəbul olunub. Başqa sözlə, kimə aid olmasından asılı olmayaraq (Azərbaycana, yoxsa xarici firmaya), təqvim ili ərzində Azərbaycan ərazisində istehsal olunmuş məhsul və xidmətlərin ümumi dəyərinin göstəricilərindən istifadə olunur. Milli hesablar sisteminin (MHS) əsas göstəricisi sayılan Ümumi Milli Məhsul (ÜMM) isə, yəni harda istehsal olunmasından asılı olmayaraq Azərbaycana aid məhsul və xidmətlərin ümumi dəyəri ümumiyyətlə hesablanılmır. Doğrudur, bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə bu iki göstərici arasında fərq az olur. Cünki, onların da çoxlu firmaları xaricdə fəaliyyət göstərir. Amma, Azərbaycan üçün bu belə deyildir. Məsələn, neft kontraktlarımız əsasında hasil olunmuş neftin yalnız 10 % -i (doğrudur bu faizlər getdikcə çoxalmalıdır) Azərbaycana aid olduğundan, UDM çıxarılan bütün neftin (yəni 100 %) neftin dəyərində çoxalır. UMM isə yalnız onun 10 %, neftin dəyərində çoxalır. Bundan əlavə, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən «Pepsi-kola», «Ford» kimi xarici Trans Milli Korporasiyaların (TMK) istehsal etdikləri məhsul və xidmətlərin ÜDM-i necə artırdığını, amma ÜMM-ə aidiyyatı olmadığını da nəzərə alsaq, problem daha aydın olar. Məlum olar ki, niyə ÜDM-in göstəricilərinin hər il belə sürətlə çoxalmasına baxmayaraq, maddi-rifah halımız o qədər də sürətlə yaxşılaşdırır.

Bu barədə Dövlət Statistika Komitəsinə (DSK) göndərdiyimiz rəsmi sorğunun cavabında qeyd olunub ki, Azərbaycanın rəsmi statistikasında ÜMM -in göstəricilərinin əvəzinə Ümumi Milli Gəlirlərin (ÜMG) göstəricilərindən istifadə olunur. Bu isə bizdə daha böyük təəccüb doğurur və hansı nəzəri əsasa görə edildiyini anlamaq çətindir. Yeri

gəlmışkən, görəsən «Milli Gəlir»ə «Ümumi» sözünü niyə əlavə ediblər?

Bundan başqa, bizim rəsmi statistikamız nədənsə «Əməyin məhsuldarlığı» kimi iqtisadiyyat üçün son dərəcə vacib olan göstərici ilə də məşğul olmur. Halbu ki, ABŞ kimi ölkələrdə yalnız bu göstəricinin təhlili ilə onlarla Elmi-Tədqiqat İnstitutu məşğul olur.

Rəsmi statistikamıza görə Respublikamızda gedən bütün iqtisadi proseslər şübhə doğuracaq qədər yaxşıdır. Bu da, istər-istəməz SSRİ dövründəki «əlavə etmə» («pripiska») praktikasını xatırladır. Məsələn daha bir fakt : biz özəlləşdirmə programlarımla və onların nəticələri ilə fəxr edərək qeyd edirik ki, UDM-min 71 % -ni özəl sektorun payına düşür. Amma bu halda, həmin 71 %-dən neçə faizini xarici özəl şirkətlər (onların istehsal etdikləri bütün məhsul və xidməilər UDM-də hesablanılır, amma ÜMM-də yox), neçə faizini isə bizim özəl şirkətlərimiz tərəfindən istehsal olunması barəsində susmağa üstünlük veririk. Elə həmin səbəblərdən də bu faizləri ÜMM-lə müqayisə etməkdən yan keçirik.

Bəzi digər faktlar da düşünməyə vadar edir. Məsələn, əvvəller bir dövlət olmuş Koreyanın cənub hissəsində eks-prezidentləri hətta prezidentlik müddətləri qurtarandan bir neçə il sonra prezident olduğu dövrde rüşvət aldığına görə həbs edirlər. Bununla belə «iqtisadi möcüzə» yarada biliblər. Amma ki, həmin Koreyanın şimal hissəsində, harada ki, dövət başçısının qeyri-adi insan olduğuna həqiqətən də inanırlar və onu XXI əsrin «Günəşi» adlandırırlar, camaataclıqdan əziyyət çəkir. Bu sırada Türkmenistani, Kubanı və sairə də göstərmək olar. Amma ki, daha sivil Avropada öz dövlət başçılarına qeyri-adilik donlarını geydirmirlər, onları adı qaydada istintaqlara cəlb edirlər və prezidentlik funksiyalarını yerinə yetirən növbəti vətəndaşa baxan kimi baxırlar. İqtisadi-sosial inkişafda da, bəzi ölkələrin «sıcırayışlarına» baxmayaraq, liderliyi özlərində saxlayırlar.

Yuxarıda qeyd etdiklərimizdə sadə bir qanunauyğunluq özünü birüzə verir: «**Dövlət başçılarının şəxsiyətinin pərəstişin səviyyəsi ilə həmin ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsi arasında tərs mütənasiblik mövcuddur**». Bu da ondan irəli gelir ki, ölkə başçısını illahiləşdir dikcə onun özünün və ətrafdakılarının həyat tərzini təmin etmək üçün daha çox dövlət xərcləri tələb olunur. Həm də ki, həmin dövlət başçısı reallıq hissini tədricən itirir. Məşhur rus yazıçısı V.Nabokovun sözləri ilə desək, yaxşı dövlət və hökumət başçılarının portretləri poçt markasından böyük olmamalıdır. Çünkü, buna da camaatın pulu xərcənir. Amma, nə etmək olar ki, xüsusü məddahlıqları ilə seçilən bəzi yerli məmurlar prezidentimizin şəkillərini hər yerə vurmağa çalışırlar. İş o yerə çatıb ki, cənab prezidentimizin dəfələrlə xəbərdarlıq etməsinə baxmayaraq bu işlərdən əl çəkmirlər. Bu yaxınlarda prezident belə məmurların – əsasən də rayon icra başçılarının cəzalandırılacağını da bildirdi. Görək heç olmasa indi, “papağın yerində baş aparan”, “mərdi qova-qova namərd edən” belə yerli məmurlar “özlərini yığışdıracaqlarımı”?!

Yeri gəlmışkən, prezidentin şəkilləri və abidələri ilə hər yanı doldurmaq, daha çox Şərq ölkələrinə məxsus xüsusiyətdir. Qərb ölkələrində isə buna pul xərcəmirlər. SSRİ dövründə də Leninin şəkil və abidələrini hər yerdə görmək olardı. Onların da əksəriyyətinin altından “Lenin həmişə bizimlədir!” kimi şuarlar yazılırdı. Belə plakatlardan birisini necə olubsa, psix dispanserin koridoruna da vurublaşmış. Nəticədə, böyük qalmaqala səbəb olub.

Rəhbərin portretlərinin hər yerdə olması, onun obrazını camaatın beyinaltına salaraq, sonradan bundan lazımı məqsədlər namına istifadə etməkdir. Təəssüf hissi ilə qeyd etmək lazımdır ki, indinin özündə belə şərq ölkələrinin əksəriyyətində demokratik ölkə başçılarına zəif, iradəsiz və buna görə də dövləti idarə etməyə layiq olmayan kimi baxırlar və daha çox diktatorlara əyilməyə həvəslidirlər. Bunun izahını Q. Lebon öz əsərlərində daha geniş və dolğun

şəkildə verib (Q. Lebon: «Xalqların və kütlələrin psixologiyası»).

Dediklərimizi daha əyani şəkildə göstərmək üçün ən adı bir misal gətirək. Rusyanın «A i F» qəzetinin verdiyi məlumata görə ABŞ prezidentinin illik maaşı ölkə əhalisinin orta maaşından təqribən 8 dəfə çoxdur. Rusiya prezidentinin orta aylıq maaşı isə ölkə üzrə ümumi orta maaşdan təqribən 12 dəfə çoxdur. Digər MDB dövlətlərinin eksəriyyətində isə bu göstərici, bəzi hallarda 100-200 arasıdır (!). Əhalilərinin həyat səviyyəsi isə nəinki ABŞ-dan, hətta Rusiyadan qat-qat aşağıdır.

Yeri gəlmişkən qeyd etməliyik ki, İlham Əliyev cənabları Prezident seçildikdən dərhal sonra bu məsəloni müzakirəyə çıxardı və maaşının azaldılmasını tövsiyyə etdi. Həm də əhalinin maaşlarının artırılmasına xüsusi diqqət verir. 2003-cü ildə Respublikamız üçün ən vacib bir hadisədə – Prezident seçimlərində İlham Əliyev cənablarının böyük üstünlükə qələbə qazanmasının Respublikamız üçün bir çox müsbət cəhətləri olmuşdur: 1) Azərbaycana sovet yox, Avropa təfəkkürlü bir insan rəhbəlik etməsi Azərbaycanda sovet psixologiyasının daha tez aradan qaldırılmasına təkan olacaq. 2) Dövlət başında və hökumət rəhbərliyində əsasən «ağsaqqalları» görməyə olan vərdişimiz və psixoloji durumumuz nisbətən dəyişiləcək. Gələcəkdə də Prezidentlərimizin və hökumət başçılarımızın daha cavan və enerçili adamların olması üçün «yol açılacaq». Yəqin ki, məmurlarının «orta yaş həddi» də nisbətən aşağı düşəcək. 3) Gələcəkdə, Azərbaycan əhalisi arasında eks-prezidentlərin sıravi vətəndaşlar kimi yaşayacaqları ehtimalı çoxalır. Onda da Prezidentlərimizi yarımlı illahi məxluqlara çevirməkdən tədricən əl çəkəsiyik və yaltaqlığın həddi nisbətən aşağı düşəcək.

Hələlik isə, sosial-iqtisadi ədalətsizliklər tam aradan qaldırılmayıb. Bu da əmək qabiliyyətli əhalinin iqtisadi aktivliyini aşağı salır və ziyalıların, alımların, ixtisaslı kadrların ölkəni tərk etmələrinə gətirib çıxarıır. Çünkü bu

ixtisaslı kadrlar və alımlar, heç olmasa nisbətən öz potensiallarına uyğun yaşamaq isteyirlər. Onların məvaciibləri isə buna imkan vermir. Nümunə üçün deyə bilərik ki, Prezidentin 23 iyun 2003 tarixli, 1263 nömrəli «Elm sahəsində çalışan işçilərin əmək haqlarının artırılması haqqında» sərəncamına əsasən 01 iyul 2003 tarixdə 2 dəfə artırıldıqdan sonra elmlər namizədləri elmi dərəcələrinə görə 30 min manat (təqribən 6 dollar), elmlər doktorları isə - 50 min manat (təqribən 10 dollar) almağa başladılar. Bu sərəncama qədər isə müvafiq olaraq 3 və 5 dollar idi. Amma, İlham Əliyev cənabları onu daha 5 dəfə qaldıraraq, müvafiq olaraq 150 və 250 minə çatdırırdı.

Elmi Tədqiqat İnstitutlarında, son vaxtlara qədər «kiçik elmi işçi»lərin maaşı 130-150 min (25-30 dollar), «elmi işçilərin» - 180-200 min (35-40 dollar) , «aparıçı elmi işçi»lərin 250-280 min(50-55 dollar), şöbə müdirlərinin isə təqribən 300 min manat (60-65 dollar) olduğunu da nəzərə alsaq, alımların həyat səviyyəsini təsəvvür etmək çətin olmaz. Hazırda isə, yenə də Prezidentimizin diqqəti sayəsində bu maaşlar 50 % çoxalıb.

Əsasən «beyin axını» kimi adlandırılan bu proses yalnız ixtisaslı kadrların emmiqrasiyası ilə başa çatmır, belə kadrlar ölkə daxilində də elmdən, yaradıcılıqdan uzaqlaşaraq kommersiya və sairə kimi sahələrə keçirlər. Odur ki, ölkə iqtisadiyyatının sahələrarası balanslaşmış inkişafı pozulur və ölkə hər hansı bir sahənin inkişafından asılı vəziyyətə düşür. Azərbaycan iqtisadiyyatının da müəyyyn dərəcədə neft sektorunun inkişafından asılı vəziyyətdə olduğunu və bu templərlə istismar davam etdirilərsə bir çox hətta xarici ekspertlərin fikrincə 2012-i ildən ehtiyatlarımızın tükənməyə başlayacağını və hasilatın azalacağını nəzərə alsaq problemin miqyasını daha aydın təsəvvür etmək olar. «İnsan kapitalına» qoyulan investisiyaların yalnız 7-9 ildən nəticə verməyə başladığını da xatırlasaq Azərbaycanın ən yaxşı alım və mütəxəsislərin Türkiyə, Rusiya və digər ölkələrə iş dalınca

emmiqrasiya etməsindən yaranan «boşluqları» doldurmağın nə qədər çətin olacağını başa düşmək olar.

Hələlik isə Azərbaycanın iqtisadi - ictimai həyatında SSRİ dövründə olduğu kimi «yanğıن» xarakterli problemlər yeni tapılmış neft yataqlarının intensiv istismarı ilə əldə olunmuş vəsaitlər hesabına «söndürülür». Doğrudur, 2004-cü ilin fevralında qəbul olunmuş «Regionların iqtisadi-sosial inkişaf programı» ümumi iqtisadi inkişaf və bürokratiyanın zəiflədilməsi üçün atılmış güclü bir addım xarakterini daşıyır. Amma, iqtisadiyyatın demək olar ki, bütün sahələrini bürümüş inhisarcılığı zəiflətmədən yaxın illər ərzində güclü siçrayışı gözləmək olmaz.

Ən böyük sosial ədalətsizliklərdən birisi də Respublikamızda keçirilmiş «özəlləşdirmə» prosesi oldu. Hökumət orqanlarının verdiyi bütün vədlərə zidd olaraq xalqın on illər ərzində damcı-damcı yiğdiyi sərvətin demək olar ki, hamısı bir qrup məmurlar və onlara yaxın olan adamlar tərəfindən mənimsənilidir. Xalqa çatan isə yalnız adambaşına 1 «vauçer» oldu. Onun da qiyməti hətta 2 kq ət almağa da çatmir.

«Vauçerlərin» qiymətinin 2-ci bazarda qalxacağı barədə hökumət orqanları tərəfindən verilən proqnozlar isə mahiyyət etibarı ilə əhalini sakitləşdirməkdən başqa heç bir məna kəsb etmirdilər. Bakı Fond Bircası da indiyə qədər Azərbaycanda qiymətli kaqızların dövriyyəsinə hiss olunacaq təsir göstərməyib. Respublikamızda AS və AD arasındaki tarazlığı iqtisadi amillərlə və uzun müddətli təmin olunması üçün bir çox problemlər mövcuddur. Hazırda isə bu tarazlıq maliyyə vasitələri ilə qısa müddətlərə təmin olunur. Bu əsasən Milli Bankın bu proseslərə, ölkəmizin qızıl-valyuta ehtiyatlarından istifadə edərək, volyuntar müdaxilələrinin nəticəsidir. İnflyasiya proseslərinin belə tənzimlənməsi istənilən vaxt nəzarətdən çıxa bilər ki, bu da əhalinin öz əmanətlərinin yenidən tam itirilməsi, dövlətin isə «defolt» vəziyyətinə düşməsi ilə nəticələnə bilər. Bu isə artıq «iqtisadi böhran» yox, «sistem böhranı» xarakterini ala bilər.

Göründüyü kimi, problemlər hələ çoxdur. Bu da ona görə deyildir ki, bu hökumət və ya bu iqtidar yaxşı işləmir. Həqiqətən də azərbaycan xalqı İlham Əliyev cənablarının simasında əsl avropasayağı, sivil prezidentə malik olub. Onun demokratikliyi 2005 – ci il parlament seçkilərində də özünü tam bürüzə verdi. Həqiqətən də, Azərbaycan tarixində nə vaxt olmuşdu ki, 10 Seçki Dairəsi üzrə seçkilər ləğv olunsun, 3 rayonun icra başçısı məhz seçkilərə müdaxilə etdiyindən işdən azad olunsun, bir necə dairə seçki komissiyalarının sədrləri həbs olunsun və sairə. Əvvəllər saxtakarlıqlar bundan da çox olurdu, amma heç kim işdən çıxarılmırdı. Odur ki, pozitiv məqamları da mütləq görmək və qeyd etmək lazımdır.

Prezident də, təkbaşına hər bir məmura nəzarət edə bilməz. Əgər ən etibarlı sayılan adamlar da sonradan nəinki etibarsız, hətta cinayətkar çıxırlarsa (məsələn, keçmiş səhiyyə və iqtisadi inkişaf nazirləri Ə. İnsanov və F. Əliyev) prezidentin imkanlarının da bəzi məhdudluqlarını başa düşmək olar. Elə özünütənzimləmə sistemləri yaradılmalıdır ki, məmur özbaşınalıqlarına yer qalmasın, yoxsa nə prezident, nə monarx, nə diktator, heç «yeddi başlı əcdaha» da bütün məmurları düzgün işləməyə vadar edə bilməz.

Hökumət də ona görə tənqid olunmur ki, o pis işləyir. Ona görə tənqid olunur ki, daha yaxşı işləyə bilər və işləməlidir. Bu halda ümumi iqtisadi inkişaf o səviyyədə olar ki, dövlət məmurları nə qədər çox mənimşələsələr də, cəmiyyətin digər üzvlərinə də çatar.

1.3. Demokratiya: «Qərb»də və «Şərq»də

Yəqin ki, hələ heç kim, heç vaxt və heç yerdə elə bir dövlət və elə bir hakimiyyət eşitməyib və yaxud görməyib ki, özünü qeyri-demokratik olduğunu bəyan etmiş olsun. Hətta ən qəddar diktatorlar ba özlərini ədalətli və hakimiyyətlərini «demokratik» adlandırırlar və xalqa xidmət etdiyini bəyan edirlər. Çünkü, yunanca «demos»- «xalq» və «kratos»- «hakimiyyət» sözlərinin özündə birləşdirən bu çoxşaxəli idarəetmə üsulunu heç də həmişə eyni cürə başa düşmürələr. Qeyd etmək lazımdır ki, «kratos» həm də «güt» kimi də tərcümə olunur. İstənilən hakimiyyətin və ya hökmranlığın əsasında məhz güt, qüvvə durur. Necə deyərlər, vay gütü olmayanların halına.

Ən maraqlısı buradadır ki, sivilizasiyanın qat-qat gec inkişaf etməyə başladığı və “vəhşi Qərb” adlandırılduğu “Qərb ölkələrində” demokratiya, sivilizasiyanın əsasında və mədəniyyətin əzəlində durmuş “Şərq ölkələrinə” nisbətən qat-qat güclü inkişaf etmişdir. Həqiqətən də, hələ eramızdan əvvəl 28-30-cu əsrlərdə, qədim Misirdə möhtəşəm piramidalar tikilərkən, ABŞ-ın hələ bir dövlət kimi yaranmasına təqribən 5 min il və yaxud 50 (!) əsrə bərabər bir vaxt qalmışdı. Nə baş verməli idi ki, özünün təqribən 200 illik tarixi ərzində ABŞ, Misirin 5000 il ərzində nail ola bildiyindən də qat-qat böyük nailiyyətlərə çatıb?! Bəlkə bunun səbəbi gözlədiyimizdən də sadədir? Çünkü, rusların yaxşı bir sözü var – “vse qenialgnoe – prosto!”. Adı bir misal gətirmək istəyirik: Bakının Xirdalan qəsəbəsində (indi şəhər statusu verilib) Şərq ölkəsi olan Misirin Azərbaycandakı səfirliliyi tərəfindən öz prezidentinin şərəfinə möhtəşəm bir heykəl ucaldılıb. Əlbəttə ki, heykəlin ətrafında mərmər və qranitlərlə bəzədilmiş istirahət yeri də var (yeri gəlmışkən, Xirdalanın ən gözəl istirahət yerlərindəndir). Misir səfirliliyi tərəfindən şübhəsiz bu işlərin yerinə

yetirilməsi üçün milyonlarla dollar pul xərclənmişdir. Amma, şəxsən biz Bakıda ABŞ prezidentinin şəklinə də rast gəlməmişik. Bizim fikrimizcə, bu adı müqayisə demək olar ki, bütün əsas problemlərin izahını verir. Nə isə...

Ölkədə demokratianın və ya diktaturanın mövcud olduğunu müəyyən etmək, nə qədər qəribə səslənəsə də, kifayət qədər çətin məsələdir. Çünkü, bütün ölkələrdə hakimiyyətdən razı və narazı adamlar olurlar. Razi olanlar, əlbəttə, ölkədə tam demokratianın mövcud olduğunu, narazı olanlar isə əksinə demokratianın olmadığını və yaxud da tam olmadığını deyəcəklər. Fikrimizcə, demokratiya o vaxt mövcud olur ki, razı və narazı vətəndaşların sayı təqribən bərabər olsun. Narazılارın sayının bir qədər çox olması isə ümumi inkişaf üçün xeyirlidir. Çünkü, bu halda hökumət Parlament tərəfindən istefaya göndərilməməsi üçün daha yaxşı işləyəcək. Kamilliyin də ki, son həddi yoxdur.

Daha dəqiq desək, camaat həmişə hökumətin ona verə biləcəyindən daha çox istəyir. Odur ki, istədikləri və faktiki alıqları arasındaki fərqə görə onlar həmişə “hökumətin dalınca” deyinirlər. Bu da normal və təbii bir vəziyyətdir. Amma, əgər az qala gecələməyə yeri də olmayan, çörək pulunu da yolda dilənməklə əldə edən qoca arvad da, təsadüfən hansısa bir müxbir, müəyyən bir kütləvi sorğu keçirirkən belə, çəkiliş kamerasını ona yönəltidikdə, dərhal qamətini düzəldərək ölkə başçısını tərifləməyə və özünün ona sadıqlığını reklam etməyə başlayırsa, bunu təbii və normal hal saymaq çətindir və bu məmləkətdə, yumşaq desək, tam demokratianın olduğunu söyləmək olmaz. Heç olmasa ona görə ki, “Qərb ölkəsi” olan Fransanın prezidenti olmuş Šarl de Qol, tez-tez qeyd edərmiş ki, əgər hər hansı bir gündə Fransada çıxan çoxsaylı qəzet və curnallardan heç olmasa bir neçəsində onun karikaturası çəkilməyibsə, həmin gün Fransada demokratiya olmayıb. Bunun da səbəbini ya onun özündə, ya da onu əhatə edən ən yaxın adamlarında axtarmaq lazımdır. “Şərq ölkələrində”, hətta müasir dövrdə, demokratiyaya, özünə və ətrafdakılara qarşı bu qədər dəqiq

və tələbkar olan prezidenti nümunə üçün belə tapmaq çətindir. Amma, heç şübhə etməyimizə dəyməz ki, hər bir “Şərq” ölkəsində” o qədər yaltaq məddahlar mövcuddur ki, onlar özlərinin hazırlı prezidentlərini dünya üzrə bütün dövrlər və xalqlar üçün nümunəvi olduğunu söyləyəcəklər. “Səs çıxluğu” da onların tərəfində ola bilər.

Məlum olduğu kimi, inkişafın əsasında əks qüvvələrin mübarizəsi və vəhdəti durur. Əks qüvvələr o vaxt kompromisə gəlirlər ki, onların qüvvələri təqribən bərabər olsun. Əgər tərəflərdən biri xeyli zəifdirse, istər-istəməz diktaturanın təzahürləri görsənməyə başlayacaq. Ən maraqlısı burasındadır ki, demokratiya nisbi anlayışdır.

Hansı ölkədə demokratiya daha çoxdursa orada hökuməti daha çox adam tənqid edə bilər. Bəzən bunu hətta yüksək vəzifəli hökumət məmurları da edirlər. Məsələn, demokratik bir ölkənin hər hansı bir naziri özünün müsahibələrində Nazirlər Kabinetinin hər hansı bir qərarını kəskin tənqid edə bilər. Bununla belə, səs çıxluğu ilə qəbul edilmiş həmin qərarı, vəzifə borcu kimi dəqiq yerinə yetirdiyindən qürurlu olacaq. Ümumiyyətlə, kamilliyin həddi olmadığından, hətta yaxşı işləyən Nazirlər Kabinetini də tənqid etməyin müəyyən üstünlükləri var - onlar bir az da yaxşı işləyərlər.

Bu prosesi daha yaxşı başa düşmək üçün, riyaziyyatda istifadə olunan «ədəd düz xəttinə» oxşar düz xəttdən istifadə etmək olar. Bu halda, müsbət ədədlərlə demokratiyanın, mənfi ədədlərlə isə diktaturanın səviyyələrini göstərmək olar. Həmin düz xəttdə demokratiyanın səviyyəsi azaldıqca, hökumət orqanlarının tənqidü də azalır. Demokratiyanın «0» həddində isə «tənqidlər» dayanır. Dikturanın başlanması ilə hökumət orqanlarının ünvanına «təriflərin» sayı da çoxalır. Getdikcə bu təriflər “ünvanlı” olur. Başqa sözlə, daha çox həmin hökumət orqanının rəhbərinin adına keçir. Məsələn, əgər əvvəllər hər hansı bir rayonun İcra Hakimiyyətinin fəaliyyətindən razılıq bildirildilərsə, indi daha çox həmin

İcra Hakimiyyətinin başçısına «qayğısına görə» minnətdar olduqlarını söyləyirlər.

Getdikcə tərifləmələr yaltaqlanmalarla əvəz olunur. Diktaturanın daha yüksək səviyyələrində yaltaqlanmamağın özü «müxaliflik» kimi başa düşülür və həmin şəxsə qarşı “tədbirlər” görülür. Məsələn, SSRİ dövründə çoxsaylı iclasların istənilən birində çıxış edənlərin hamısı (hətta ferma sağıcısı) gərək mütlöq ilk əvvəl Kommunist Partiyasına, sovet xalqına göstərdiyi qayğısına görə, minnətdarlığını bildirməli idi, sonra da Kommunist Partiyasının Baş Katibi L.İ.Brecnev dən başlayaraq öz fermasının müdürüne qədər bütün rəhbər işçilərin ünvanına xoş sözlər deməli idi. Hətta təriflərin «şablonları» var idi. İclaslarda çıxış edənlər də demək olar ki, həmişə eyni adamlar olduğundan bu şablonları bir dəfə əzbərdən öyrənirdilər və sonralar bütün icaslarda, yalnız adlarda və tarixlərdə düzəlişlər edərək bir nəfəsə söyləyirdilər. Bu şablonları hətta dinləyicilər də az qala əzbərdən bilirdilər. Yəni ki, iclas başlamazdan əvvəl, onun necə açılacağını, kimlərin çıxış edəcəyini və təqribən nə deyəcəklərini, iclasın necə yekulaşacağını da çox kiçik xətalarla, iştirak edənlərin hamısı bilirdi.

İndinin özündə belə, Kubada, Şimali Koreyada, Türkmenistanda və bir çox digər avtoritar rejimli ölkələrdə məhz belədir. Əhali də yavaş - yavaş buna alışır, bu hətta vərdiş halını alır və onu daha dəyişmək belə istəmirlər. Bunun psixoloji amilləri sosioloqlar tərəfindən kifayət qədər yaxşı tədqiq olunub (bax. Q. Lebon: «Xalqların və kütlələrin psixologiyası», A.Maslou: «İnsan və motivasiya» və s.).

Rəhbər işçilər, xüsusən də həmin ölkənin başçısı o qədər tərif eşidirlər ki, yavaş-yavaş özlərinin həqiqətən də adı adam olmadıqlarına inanırlar. Onlar üçün ən böyük fəlakət isə bu təriflərin olmayacağı günü təsəvvür etməkdir. Bununla o qədər aludə olurlar ki, reallıq hissini müəyyən dərəcədə itirirlər. Beləliklə də onların «geriyə yolları» bağlanır və bu və ya digər dərəcəli fəlakətləri qaçılmaz olur. Bunu adı misallarla göstərək.

1) İnkişaf etmiş ölkələrdə, məsələn prezidentliyə namizədlərdən kimin qalib gələcəyi, həqiqətən də son ana qədər bilinmir. Seçkilərdən sonra, namizədlər kütlə qarşısında görüşürlər və əsasən məğlub olmuş namizəd qalib gələni təbrik edir, qalib gəlmış namizəd də məğlub olanın ünvanına xoş sözlər deyir.

Seçiləndən sonra da, onu müntəzəm tənqid edirlər. Təriflər isə praktiki olaraq olmur. Çünkü, ölkəni nəinki yaxşı, hətta əla idarə etmək onun vəzifə borcudur. Seçildiyi müddət başa çatdıqdan sonra isə o çox arxayınlıqla «adi» adamların sırasına qayıdır və hətta hansısa bir əyalətdə olan fermasına köçərək, məsələn cins atlar yetişdirməklə məşğul olur.

2) Qeyri demokratik ölkələrdə isə, seçkilər başlayan kimi demək olar ki, bütün əhali kimin seçiciləyəcəyini bilirlər. Seçiləndən sonra da yuxarıda qeyd olunmuş kimi, o müəyyən vaxtdan sonra reallıq hissini tədricən itirir və onun ömrünün axırına qədər bu vəzifədə qalmaqdan başqa çaresi qalmır. Əgər hakimiyyətini itirirsə, daha bu dövlətdə yaşamır. Hakimiyyətdə olduğu dövrdə yığdığı pulları xırda-xırda xərcləyə-xərcləyə xaricdə yaşamağa üstünlük verir. Odur ki, istəməsə belə diktatora çevrilir. Məsələn, Türkmənistanın Prezidenti Səfərmurad Niyazov ilk əvvəl «sadə» prezidentlikdən daha yüksək zirvəyə qalxdı və «Türkmənbaşına» çevrildi. Bu ona bəs etmədi - ömürlük Prezidentliyi özünə təmin etdi. Bu da ona az oldu - Türkmənistanın demək olar ki, hər yerində onun heykəlləri ucaldıldı, hətta bir kənddə 6 heykəl (V. Nabokov yaxşı ölkə başçılarının portretləri poçt markalarından böyük olmamalıdır, çünkü, buna da xalqın pulu xərclənilir, sözlərini bir daha xatırlamağa dəyər). Bu da ona az görsəndi - onun özü boyda saf qızıldan heykəli ucaldıldı. Bu da bəs etmədi - onun anası, bu qədər qeyri-adi oğul dünyaya gətirdiyinə görə «bütün türkmənlərin anası» sayıldı. Bu isə çox yəqin ki, ona görə etmişdilər ki, bir qədər sonra - S. Niyazovun 63 yaşı tamam olanda onu «Peyğəmbər» adlandırma bilsinlər. Odur ki,

onun anasını əvvəlcədən peyğəmbərlərin analarının cərgəsinə qaldırmaq lazım idi.

Biz müsəlmanıq və bilirik ki, axırıncı Peyğəmbər Məhəmməd (Ə.s.) olmuşdur. O da eramızın 632-ci ilində vəfat etmişdir. «Türkmənbaşı» isə başa düşməyib ki, yaltaqların tərifləri ilə Peyğəmbər olmaq olmaz. Düzü biz bilmirik, «Türkmənbaşı» tarixi nə dərəcədə bilirdi. Yeri gəlmışkən, Prezident olmaq üçün savadlı olmaq əsas şərt deyil. Məsələn, Polşanın ən məşhur prezidentlərindən birisi olmuş Lex Valensa hətta öyüñürdü ki, o peşə məktəbini bitirib və bir kitabı belə axıra kimi oxumayıb. Amma, diktatorların öz həyatlarını əsasən faciə ilə başa vurdularına əmin olmaq üçün tarixi, demək olar ki, yalnız məktəb proqramı həcmində öyrənmək də kifayətdir. Məsələn, 1) Stalin düşünərdimi ki, dil-ağzı tutulacaq və bir necə gün ac-susuz bağlı otaqda qalaraq öləcək. 2) Dünyanı lərzəyə gətirmiş və özünün tale tərəfindən seçilmiş olduğuna əmin olan Napoleon Bonapart xəyalına belə gətirə bilərdimi ki, nə vaxtsa ingilis sercantı onu donuz damında yerə də yixib təpikləyəcək. 3) «Mən Çiliyə dəmir şalvar geydirəcəm», «demokratianın təmiz olması üçün onu tez-tez qanla yumaq lazımdır» deyə istehza edən diktator A. Penoçet, qoca vaxtında o qədər əzablara düçər olacağını gözləyərdimi. 4) İraqın az qala «yarım Allahı» olan dövrlərdə Səddam Hüseyn inanardımı ki, onun ayaqlarını öpə bilməyi özü üçün ən böyük şərəf hesab edən adamlar, əslində ona dərindən- dərin nifrət bəsləyirlər. Bir neçə ildən sonra, məhkəmə zalındaca onun üzünə tüpürəcəklər və sifətini yumruqlayacaqlar. Dar ağacından asılanda da Söyüş və təhqirlər eşidə-eşidə öləcək.

Diktatorların həyatından belə misalları çox gətirmək olar və onları tarixçilər daha yaxşı bilirlər. Görəsən diktatorların özləri bunu bilirlərmi? Və yaxud da Ömər xəyyamın aşağıdakı rubailərini oxuyublarımı. Oxuyublarsa hansı hissələri keçiriblər (rubailəri rus dilində, tərcüməsiz veririk – Ə.H.)?

, : « - ! »
: « - ! »

,

,

*

?

:

,

*

?

: « - » ...
* * *

:

,

!

?

?

»

1.4. Məmurların motivləri: «şəxsi» və «ictimai» maraqlar

Sadə vətəndaşlardan və seçicilərdən tez-tez giley-güzar eşitmək olar ki, məmurlar pis işləyirlər və buna bir əncam çəkən yoxdur. Hətta deputatlar, hansı ki, qanunlar qəbul etməkdən başqa onların yerinə yetirilməsinə də nəzarət etməlidirlər və başqa sözlə məmurların «qənimi» olmalıdırlar, yalnız seçilmək ərəfəsində bəzi vədləri verirlər, sonra isə nəinki korruptioner məmurları ifşa etmirlər, əksər hallarda özləri də korrupsiyaya qurşanırlar (Bakıda deputatların villalarının nazirlərin villalarından da möhtəşəm olması buna əyani sübutdur – Ə.H.) və məmurların maraqlarına uyğun qanunlar qəbul edirlər. Belə olmasaydı, necə oldu ki, İnsanov soyadlı keçmiş səhiyyə naziri insanların sağlamlığından başqa hər şeylə məşğul olmuşdur. Dövlət bütçəsindən səhiyyəyə ayrılmış pulları isə öz ailə bütçəsininki kimi xərcləyirmiş. Azərbaycanın əksər əhalisinin fikrincə (həmin əhalinin içində olduğumuzdan biliyik), qalan nazirlər də, azacıq fərqləri nəzərə almasaq, Ə. İnsanovdan və yaxud keçmiş iqtisadi inkişaf naziri F. Əliyevdən çox fərqlənmirlər. Bəs onda niyə Milli Məclisin «Hesablama Palatası» bütçə vəsaitlərinin bu nazirliklər tərəfindən xərclənməsində “bütün cəhdlərinə baxmayaraq” kiçik xətalardan başqa heç nə tapa bilmir? Niyə hansısa bir deputatin, inkişaf etmiş xarici ölkələrdə olduğu kimi, fərdi surətdə apardığı tədqiqatlar nəticəsində dövlət əhəmiyyətli bir məsələnin üstü açılması hallarına rast gəlmirik? Əgər hər hansı bir qanunun qəbul olunmasında məmurların və sadə seçicilərin maraqları üst-üstə düşmədiyi halda, niyə deputatların əksəriyyəti məmurlar üçün daha əlverişli olan varianta səs verirlər? Suallar, əlbəttə, çoxdur. Odur ki, çalışsaq onları üümümləşdirək və sonra cavabını tapaqlar.

Fikrimizcə, yuxarıda qeyd olunmuş sualların hamısını üümümləşdirək təqribən belə bir sual alınır: «Niyə

deputatlar və məmurlar seçicilərin və sadə vətəndaşların maraqlarına uyğun işləməli olduqları halda, öz maraqlarına uyğun və özləri üçün işləyirlər?» Əgər sual həqiqətən belədirse, bunu araşdırmaq olar. Həm də, əziz seçicilərdən dəfələrlə üzr istəyərek, kontr-sual da vermək olar: «Əgər peyğəmbər də “közü öz qabağına çəkibsə”, hətta sizin qardaşınız belə öz maraqlarını sizin maraqlarınızdan üstün tutursa, niyə məmurlar və ya deputatlar öz xoşlarına (seçicilər tərəfindən müntəzəm, ciddi təzyiqlər və nəzarət olmadan), əziz seçicilər, sizin maraqlarınız üçün işləməlidirlər?»

Bu sual xətrinizə dəyməsin. Bu qədər «şirin yalanlar» eşitmışik və nəticəsini bilirik, bəlkə bir dəfə də «acı həqiqətin dadına» baxaqq. Əminlik ki, bizim də məntiqimizdə və fikirlərimizdə səhv'lər ola bilər. Amma, heç olmasa gəlin bu məsələni aydınlaşdırmağa cəhd göstərək. Bunun üçün bir qədər də nəzəriyyədən istifadə edək.

1) Artıq yuxarıda qeyd etdiyimiz A. Maslounun «İnsan və motivasiya» kitabında (1954), «İnsan tələbatları piramidasına» görə beş növ tələbatından ikisi: «fiziki və ya maddi» və «təhlükəsizlik» tələbatları anadangəlmədir. Bu iki tələbatdan da «fiziki və ya maddi» tələbat «təhlükəsizlik» tələbatından üstün olduğuna görə «piramidanın» əsasında durur. Elə bu səbəbdən tülükü, toyuq hiniñə girərsə onu öldürə biləcəklərini hiss etsə də girir; məmurlar, rüşvət aldıqlarına görə həbs oluna biləcəklərini bilə-bilə korrupsiyaya qurşanırlar və sairə.

2) B. Spinozanın fəlsəfəsinə əsasən insan hər nə edirsə etsin onu yalnız iki hissədən edir: ya öz xeyiri, ya da öz təhlükəsizliyi. Yeri gəlmışkən, təhlükəsizliyin özü də xeyirlidir.

3) N. Makiavellinin fikrincə insanlar daha çox iki şeyə can atırlar: onlardan birisi şöhrət, digəri isə sərvətdir.

Hətta bu nəticələrdən məlum olur ki, məmurların da motivasiyalarının əsasını, bütün qalan adamlarda olduğu kimi, onların maddi vəziyyətləri, başqa sözlə, işlədikləri

yerdə gəlirlərinin (yalnız maaş yox) artırılması və onların cəmiyyətdə nüfuzu, başqa sözlə ictimai proseslərə təsir imkanlarının daha çox olmasıdır. Bunu onlara kimlər təmin edirlərsə (yəqin ki, həmin adamlar tərəfindən geri də alına bilər) onlar da həmin adamlara xidmət edirlər.

Bələliklə, əksər məmurlar, əksər adamlar kimi, öz şəxsi maraqlarını ictimai maraqlardan üstün tuturlar. Bu halda, Dcon Peperin sözlərini xatırlamaq yerinə düşərdi. O qeyd edir ki, millət və dövlət maraqları onun üçün yalnız o vaxt maraqlıdır ki, onlar onun şəxsi maraqları ilə üst-üstə düşsünlər. Burada qeyri-təbii heç nə yoxdur. Yeganə çarə ondadır ki, MM-də “kresloların” böyük əksəriyyətini, hansısa bir məmурun dəstəyi əsasında deputat olanlar yox, seçicilərin dəstəyi əsasında deputat olarlar tutsunlar. Onda vəziyyət dərhal seçicilərin xeyirinə, amma bir mənalı olaraq məmurların “ziyanına” dəyişiləcək. Odur ki, seçicilər ya bunu bacarmalıdırıllar, ya da olan vəziyyətlə barişmalıdırıllar.

Xatırlamaq olar ki, məsələn, seçicilər də heç də həmişə öz xoşlarına vergiləri ödəmirlər. Hətta işiq pulunu belə bəzən yalnız işiq idarəsindən gələn işçinin məftili kəsmək üçün dirəyə dırmaşlığı təqdirdə ödəyirlər. Deməli əgər bizim özümüz yandırduğumız işığın pulunu və yaxud verməli olduğumuz vergiləri belə məcburiyyət olmadan verməyə meyilli deyiliksə, deməli məmurların və deputatların da çox güclü əlavə təzyiqlər və nəzarət olmadan, öz xoşlarına, sadə vətəndaşlar üçün “dəridən-qabıqdan” çıxacaqlarına inanmaq praktiki olaraq sadəlövh olmaq deməkdir. Məmurlar arasında «alturizm» dəbdə deyil. Çünkü, onlar da insandırlar və onların da «xəmiri əyri yoğrulub» və onları da daha çox nəfs-şəxsi maraqlar idarə edir.

İndi də bunu adı misallarla göstərməyə çalışaq. Təsəvvür edək ki, iki qonşudan birisinin orta təhsili var, o birisinin isə təhsili alıdır. Bu qonşulardan orta təhsillisi diriyində xiyar yetişdirməklə məşğul olduğu halda, ali təhsillisi «adam tapıb» rüşvət verir və özünə vəzifə alır. Bu halda aydın məsələdir ki, vəzifəsi olan xiyarı olanın dərdinə

yanmayacaq, necə ki, xiyarı olan da vəzifəsi olanın dərdinə yanmır. Başqa sözlə, xiyarı olan vəzifə alan qonşunun rüşvət vermək üçün pul toplayarkən borca düşdүүнү нөзөрө alaraq xiyarının xeyli hissəsini ona müftə verməyib. Belə olan halda, niyə vəzifə olan qonşunun öz xoşu ilə onun xeyirinə işləyəcəyinə ümüd bəsləyir və başa düşmür ki, onu öz xeyirinə işlətmək üçün ən azı xiyarı yetişdirmək üçün çəkdiyi zəhmətin yarısını çəkməlidir. Başqa yolu yoxdur və heç vaxt da olmayıacaq. Bunu min illərin tarixi sübut edir. Kimsə deyə bilər ki, həmin məmuranın vəzifə maaşı dövlət büdcədən verilir. Dövlət büdcəsi isə əsasən xiyar yetişdirənin vergiləri hesabına doldurulur. Tamamıyla doğrudur, amma

1) Məmurların əksəriyyəti vəzifələrə «quruca maaş» üçün can atmırlar. Əksər hallarda bu maaşı heç nəzərə də almırlar.

2) Xiyar yetişdirən, hətta öz uşağınə verdiyi xırda pulların «təyinatı üzrə» xərclənib-xərclənmədiyini dəfələrlə yoxladığı halda, niyə büdcəyə ödədiyi vergilərin hara xərcləndiyi ilə maraqlanır və Milli Məclisdə «Dövlət büdcəsi» müzakirə olunarkən öz deputatlarının fəaliyyətini nəzarətdə saxlamır?

Beləliklə - vəzifə yaxşı şeydir! Bəs bu vəzifəni onlara kim verir: camaat yoxsa hansısa bir kabinet məmuru? Kim bu vəzifəni onların əlindən geri ala bilər: camaat yoxsa məmur? Ümumiyyətlə, camaat kimincə vəzifəsini əlindən ala bilərmi? Onlarda, hazırkı “Seçki məcəlləsinə” hətta öz deputatlarını «geri çağırmaq» hüququ yoxdur.

Deməli, hansısa bir məmura rüşvət verməklə vəzifə əldə etmiş admanın verdiyi rüşvətin bir necə qatını geri götürmək istəyi təbiidir. Bunun üçün o

1) Xiyar yetişdirəndən qopardığı «hörməti» (rüşvət indi belə adlanır) maksimallaşdırılmalıdır ki, «mənfəəti», yəni rüşvət verdiyi pulun hər manatına düşən hissəsi mümkün qədər çox olsun.

2) Həm də ki, onu vəzifəyə təyin etmiş məmura yaltaqlanmalıdır ki, onun xoşuna gəlsin və «mayasını» qaytarmamış işdən azad etməsin.

Əlbəttə, bunu o etiraf etməyəcək, hətta «n» qədər gəlişi gözəl sözlər deyəcək. Məsələn, Azərbaycanda bütün məmurlar öz müsahibələrində Heydər Əliyev siyasetinə uyğun iş apardıqlarını söyləyirlər. Adamı ən çox yandıran da budur ki, hətta belə adamlar da Heydər Əliyev siyasetinin pərdəsi altında gizlənirlər. Belə məmurlara necə başa salasan ki, Heydər Əliyev öz ömrünü xalqa xidmət etməyə sərf etmişdir, onun siyasetinə qulluq edən də gərək xalqdan rüşvətlər qoparmaqla yox, xalqa xidmət etməklə məşğul olmalıdır. Əslində onlar Heydər Əliyev siyasetinin əleyhinə işləyirlər. Çünkü, Heydər Əliyev onlara rüşvət götürməyi yox, götürməməyi tövsiyyə etmişdi. Belə məqamlardan, yalnız müxalifət yox (onlar Heydər Əliyev siyaseti ilə razılaşmasalar da, heç olmasa Azərbaycan vətəndaşlarıdır və Azərbaycanı kifayət qədər sevən adamlardır. Demokratiya məhz fikir müxtəlifliyinə hörmətlə yanaşmağı tələb edir), bir çox xarici qüvvələr də istifadə edə bilirlər. Azərbaycanı və azərbaycan vətəndaşlarını xoşagəlməz vəziyyətdə qoymaq olmaz. Belə hallarda Rusiya Dövlət Dumasının vitse-spikeri V. Cirinovskinin bizim üçün kifayət qədər təhqiramız olan: «Heydər Əliyev çox varlı adamdır, onun 8 000 000 qoyuna var» kimi sözləri xatırlayıram. Əlbəttə, onun cavabı verildi. Amma, bəlkə bizdə də az da olsa təqsir var. Məsələn, bəzi məmurların bir çox ifadələrinə fikir verək:

1. 1997-ci ildə Masallı rayon İcra Hakimi YUNESKO təmsilçilərini qarşılayarkən: «Xoş gəlmisiniz, bizim yunesko xalqına böyük hörmətimiz var...»

2. Gəncənin keçmiş məri Rasim Daşdəmirov: «Hörmətli soyqırım iştirakçıları...», «Lissabonun sammit şəhərində...»

3. Hacıbala Abutalibov : «Mənim bir arzum var, ölmək... Ancaq bu vasitəylə mən Heydər Əliyevlə görüşə bilərəm...»

4. Vəsif Talibov : «XıXı - inci əsrdə..., üzr ismtəyirəm, İkis - İkis - inci əsrdə...»

Bəzi incəsənət xadimləri də onlardan geri qalmamağa çalışırlar:

5. Zeynəb xanlarova 1992-ci il prezident seçkiləri öncə: «Elçibəyə səs verməyən ermənidir». Heydər Əliyev hakimiyyətə gələndən sonra: «Heydər Əliyev Aərbaycanın günəşidir»

6. İlhamə Quliyeva: «Azərbaycan «Heydər Əliyev adına Azərbaycan Respublikası» adlandırılın»

(Mənbə : «Milli Yol» № 159 (179), 23 noyabr 2005-ci il, səh. 16.)

Əli İnsanov və Fərhad Əliyev də belələrindən idi, yeri gəldi-gəlmədi H.Əliyev siyasetinə sadıq olduqlarından dəm vururdular. Deməli, harda yaltaqlıq varsa, orada nə isə düzgün edilmir.

Əlbəttə, hər şeyi prezidentin “üstünə yixmaq” olmaz. O da müəyyən müddətdə, müəyyən vəzifəni yerinə yetirən növbəti, bizim kimi adamdır (ola bilsin nisbətən daha qabiliyyətli). İlham Əlimyevin simasında nəhayət ki, belə bir insan Azərbaycanı idarə edir. Onu illahiləşdirərək hər şeyi ondan tələb edincə, hər birimiz öz sahəmizdə qanunlara riayət edək və prezidentin normal insan olaraq qalmasına imkan yaradıq.

Əsas bəlalarımızdan birisi də ali təhsilli kadrların çoxluğuna baxmayaraq, savadlı kadrlarımızın azlığıdır. Nizami demişkən:

**Qüvvət elmdədir, başqa cür heç kəs
Heç kəsə üstünlük eləyə bilməz. («İqbalmə»)**

Respublikamızda, son illər ərzində, orta məktəbi bitirən şagirdlər arasında vurma cədvəli bilməyənlərin sayı kifayət qədərdir(!). Bundan savayı, şəxsən bizim praktikamızda, 4-cü

kurs tələbələri arasında «qeyri-kafinin» hansı qiymət olduğunu bilməyən və hətta günəşin yer ətrafında firlandığını iddia edənlər də olub. Bununla belə, kifayət qədər istedadlı şagirdlər ali məktəblərə qəbul oluna bilmirlər.

Elmi dərəcəli kadrlar arasında da müəyyən anlaşılmazlıqlar olur. Məsələn, şəxsən tanışığımız adamlardan T.H. (adlarının tam yazılımasına lüzum görmədik) 163-cü səhifəsində « Milli təhlükəsizlik sistemi və Milli bank özəlləşdiriləcək. Ölkədə özəl pullar buraxılacaq» yazılmış dissertasiyasını müdafiə edərək elmlər doktoru olduğu halda, demək olar ki, ensiklopedik biliklərə malik və 55 illik ömrünü elmə həsr etmiş, bir necə monoqrafiyanın müəllifi T.P. hətta elmlər namizədi ola bilmir. Hərdən o qədər savadsız professora rast gəlinir ki, adamın tükləri biz-biz durur.

Azərbaycanda 2-3 kursda oxuyan tələbələr arasında da, nəinki monoqrafiyalar hətta dərsliklər yazmaq da yavaş-yavaş dəbə düşür. Tövsiyyə etmək istərdik ki, belə tələbələr, buna qədər heç olmasa öz dərsliklərini oxuyub başa çatdırayırlar...

1.5. Seçkilərin vaxtı və müddəti – optimallıq prinsipi

1.5.1. Seçkilərin vaxtı

Seçiciləri adı bir sual maraqlandırıb ilin hansı fəsli seçkilərin keçirilməsi üçün daha əlverişlidir və seçkilərərə müddət, optimallıq baxımından nə qədər olmalıdır? İlk baxışda adı görünən bu suallar, əslində çox böyük əhəmiyyətə malikdirlər. Nizami yaxşı deyib:

*O şey ki, bizimcün lap aşikardır,
Orda da gizli bir xəzinə vardır.*

Məlum olduğu kimi, Azərbaycanda bütün seçimlər (prezident, parlament və bələdiyyə) payızda və 5 ildən bir keçirilir. Doğrudur, prezident seçimlərinin keçirilməsi vaxtı və müddəti, bir çox səbəblərdən (istəfa verməsi, impiçment elan olunması və sairə) dəyişilə bilər. Amma, maraqlı burasıdır ki, digər ölkələrdə də seçimlərin daha çox payızın ortalarında keçirilməsinə üstünlük verirlər. Odur ki, bunun adı bir təsadüf olmadığı qənaətinə gəlmək olar. Əgər təsadüfi deyilsə, deməli planauyğundur... İndi də aydınlaşdırmağa başlayaq ki, bu “plan” daha çox kimlərin xeyrinə ola bilər... Bunun üçün maraqları toqquşan tərəfləri təyin etmək lazımdır.

Artıq aydınlaşdırılmış ki, məmurlar qrupu, cəmiyyətin alt qrupu kimi, öz maraqlarını cəmiyyətin ümumi maraqlarından üstün tutması təbiidir və sosioloqlar tərəfindən sübuta yetirilmişdir. Onlar yalnız ümumi maraqlarda (xarici düşməndən qorunma, təbii fəlakətin qarşısını alınması və s.) birləşirlər. Seçkilərdə isə kifayət qədər kəskin maraqların toqquşması baş verir. Çünkü, onların nəticəsində hansısa məmur vəzifəsini itirə bilər. Bu da məmurların əksəriyyəti üçün faciəyə bərabər tutulur.

Deməli, seçimlərin vaxtı və müddəti planlaşdırılırsa, orada bu və ya digər dərəcədə planlaşdırılanların maraqları gözlənilməmiş olmaz. Bunu planlaşdırılanlar da şübhəsiz

hökumət məmurlarıdır... Nə vaxtsa, özünə hökumət yaradaraq «cini şüşədən buraxmış» cəmiyyət, əsrlər boyu apardığı mübarizəyə baxmayaraq, hələ də onu «geri şüşəyə» salaraq özünə xidmət etdirə bilmir. Əvəzində özü hökumətin xidmətçisinə çevrilib. Hökumət məmurlarını nəzarətdə saxlamalı olan deputalar da çox tezliklə onlarla əlbir olurlar. Yeri gəlmışkən, SSRİ dövründə də «Xalq nəzarəti komitəsi»nin əksər üzvləri çox tezliklə məmurların «buyruq quluna» çevrilirdilər.

Məmurlar üçün daha «münasib» deputat korpusunun olması çox vacibdir. Cəmiyyətin sıravi üzvləri üçün müsbət olan proseslər (xüsusiylə də demokratikləşdirmə), əksər hallarda məmurlar üçün mənfi xarakter daşıyır. Odur ki, məmur demokratiyanı yalnız özündən daha yüksək vəzifədə olan məmur tərəfindən «incidiləndə» istəyə bilər. Bu halda Prezidentdə müəyyən üstünlük'lər olur. Çünkü, o ən yüksək vəzifəli məmurdur. Həm də ki, o öz prezidentliyi dövründə bu ölkənin təkamülü üçün tarix qarşısında məsuliyyət daşıyır. Odur ki, çox nadir hallarda olsa da, bəzən prezidentlər də müəyyən hədd daxilində demokratik proseslərdə maraqlı ola bilərlər. Məsələn, başqa keyfiyyətlərini nəzərə almasaq, M.S.Qorbaçovu misal göstərmək olar. O tarixə böyük reformator kimi düşmək istəyirdi və düşdü də. Amma, bu proseslərin böyük səhvlərlə müşayət olunması bir çox xalqlarda onun özünə qarşı xoşagelməz hissələr yaratdı.

Bütün bunların, seçkilərin payızda keçirilməsi ilə nə əlaqəsi ola bilər? Cox adı – seçkiləri o vaxt keçirmək lazımdır ki,

1) camaat nisbətən «tox» olsun və hökumətdən olan narazılıqları nisbətən unutmuş olsun. Yoxsa narazı kütlə müəyyən problemlər yarada bilər. Payız elə mövsumdır ki, kənd təsərrüfatında məhsul yığılır. Odur ki, müəyyən gəlir əldə etmiş kəndçi də, həmin məhsulların şəhər bazarlarında çoxalması nəticəsində qiymətlər aşağı düşdüyündən

şəhərlilər də xeyli «sakitləşmiş» və hökumətdən narazılıqları «unutmuş» olurlar.

Martda - bütün «ehtiyatların» tükəndiyi və yaxud mayda – güc bəla ilə yetişdirdikləri tonlarla xiyarı çaya atmaq məcburiyyətində qaldıqları vaxt onları «ram» etmək məmurlar üçün asan başa gəlməzdi.

2) Kənd rayonlarında «yığımın» qızgın vaxtı adamları işdən ayırmaq və toplantılaraya gətirmək xeyli çətinləşir. Odur ki, hansısa bir namizəd məmurların nöqsanlarını seçicilərə çatdırmaq isteyirsə, bunu gərək televiziya vasitəsi ilə etsin. Bu da «səravi» namizədlər üçün çətin məsələdir. Çünkü, onlar üçün, məsələn, parlament seçkilərində ödənişsiz vaxt ayrılmır. Hökumətin onlara ayırdığı 1000 000 manata (təribən 200 dollar) ödənişli vaxt barəsində fikirləşmək belə gülünc olar.

Məsələn, iyul, avqust aylarında kəndtəsərrüfatı ilə məşğul olanlarda müəyyən bir «fasilə» yaranır və camaatda sərbəst vaxt olur. Şəhərlərdə də bu dövr məzuniyyətlər dövrü olduğundan toplantınlarda, yiğincaqlarda iştirak etmək və hətta yeri gələrsə çıxış etmək imkanları yaranır.

3) Payızın «atributlarından» olan buludlu havalar, yağışlar, küçələrin palçıq olması və sairə, bir çox seçicilərdə depressiyanın güclənməsinə, harasa «çıxmağa» marağın sönməsinə və «bir kuncə çəkilərək» olsa-olsa televizora baxmağa üstünlük verməsinə gətirib çıxarır. Televiziya da təbii ki, məmurlara xidmət edir (müstəqil kanalların nə dərəcədə «müstəqil» olduğunu hamı bilir). Başqa sözlə, seçici özü gəlib məmurun «toruna» girir. Nəticədə həmin seçici :

3.1. ya səsvermədə iştirak etməkdənsə (xüsusiylə bilə – bilə ki, kimi lazımdırsa mütləq keçirəcəklər) evdə qalmağa üstünlük verir. Bu da artıq qeyd etdiyimiz kimi, bülletenlərin istifadə edilməmiş qalmasına və həmin «sərbəst» bülletenlərdən saxtakarlıqlar üçün istifadə edilməsinə imkan yaradır.

3.2. ya da televizorda daha çox gördüyü namızədə səs verir. Çünkü, bu namızədi o qədər görür ki, tele serialların qəhrəmanları kimi yavaş-yavaş “doğmalaşır”. Bəzi seçicilər bu namızədi seçiləndən sonra da yalnız televizorda görə biləcəklərini başa düşürlər. Amma, icra nümayəndələrinin, məktəb direktorlarının, bələdiyyə sədrlərinin və s. sözünü yerə salmadan «mütləq seçilməli» deputata səs verir. Çünkü, o bilir ki, kimə səs verməsindən asılı olmayıaraq kimi istəyirlərsə deputat edəcəklər. Yalnız nisbətən daha çox əlavə bülletenləri seçki qutularına atmalı olsaqlar. Bu da onlar üçün problem deyil, deyək ki, bin neçə yüz bülletenin əvəzinə bir neçə min bülleten atası olacaqlar. Lazım gələrsə, heç qutuya bülletenləri atmaqla da özlərinə əziyyət verməyəcəklər, sadəcə ümumi protokolda lazımı rəqəmi yazacaqlar. Bununla da minlərlə onun kimi seçicinin «əməyini» zay edəcəklər.

4) İş hələ bununla da bitməyəcək. Bu icra nümayəndəsi və ya məktəb direktoru başlayacaq camaatdan yavaş-yavaş «qisas almağa»: ən adı şeydən ötrü ona müraciət edən adamları get-gələ salmağa və sairə. Ondan isə heç şikayət etmək də mümkün olmayıacaq. Lap etsə də xeyiri az olacaq. Demək olar ki, yalnız vaxt və əsəblər itiriləcək.

5) Bundan əlavə, ya həmişə və inandırıcı yalan deməlidir ki, o tapşırıqları adama səs verib (bu da ona vicdan əzabı verəcək), ya da həmin məmərun şəxsi qərəzçiliyinə tuş gələcək. Odur ki, heç nəyi dəyişə bilməyəcəyini billə-bilə özünü bu qədər cəncələ salmaqdansa, öz səsini onlara «hədiyyə» etmək yaxşıdır. Buna da əsəbləri imkan vermirə, ən məsləhətli variant - evdə qalmaqdır. Ona görə də, seçimlərdə ən yaxşı halda 10-15 % seçici iştirak edir. Qalan 50-60 % isə lazımı namızədin deputat olması üçün edilmiş əlavədir (pripiska).

6) Əgər hansıa qüvvələr seçimlərindən narazı qalaraq kütləvi aksiyalar keçirmək fikrinə düşərlərsə, yağılılı və qarlı havalarda camaatı mitinqlərə çıxarmaq, xüsusiylə də

onları orada nisbətən daha uzun müddətdə saxlamaq qat-qat çətinləşir. Yayda bu qat-qat asan olardı.

7) Yeni ili təzəliklə seçilmiş deputat, bələdiyyə sədri və sairə kimi qarşılamaq, qarşidan gələn seçkilərin gərginliyi ilə qarşılamaqdan gat-gat xoşdur və sairə.

Odur ki, demək olar ki, daha çox ölkələrdə seçkiləri və referendumları payız aylarında (hər halda dekabrın 22-qədər) keçirməyə üstünlük verirlər. Məsələn, Venesuelada, Misirdə, Almaniyada, Çeçenistanda keçirilmiş parlament seçkiləri; Kazaxstanda, İsvəçrədə, Boliviyyadə keçirilmiş prezident seçkiləri; Ermənistanda keçirilmiş referendum və Moskvanın şəhər «Dumasına» keçirilmiş seçkiləri də nəzərə alsaq, görərik ki, bu adı təsadüfə o qədər də oxşamır. Ukraynada «narıncı», Gürcüstan da isə «məxməri» inqilablarla nəticələnmiş seçkilərin də payızda keçirildiyini nəzərə alsaq, şübhələrimiz bir az da çoxalar. Doğrudur, orada kütləni meydanlarda saxlaya bildilər. Amma, şübhəsiz onlar üçün yalnız palatkaların və isindirici içkilərin təşkili üçün milyonlarla pul xərcləndi. Əgər kiminsə bu qədər milyonları xərcləməyə imkanı varsa, onun adı seçicilərin halını başa düşəcəyi şübhə doğurur. Çünkü, tox olan ac olanın vəziyyətini obyektiv olaraq bir o qədər də yaxşı başa düşə bilməz.

1.5.2. Seçkilərin müddəti.

İndi də aydınlaşdırmağa çalışaq ki, seçkilərin əksər hallarda 5 ildən bir keçirilməsi nə dərəcədə optimaldır?

Əlbəttə, elə ölkələr var ki, orada seçkilər başqa müddətlərdə keçirilər. Məsələn, Rusiyada və ABŞ-da prezident seçkiləri 4 ildən bir keçirildiyi halda, Fransada və Kazaxstanda 7 (yeddi) ildən bir keçirilir. Əsas məsələ, daha optimal müddətin təyin edilməsidir. Hər müddətin öz üstünlükləri ilə birlikdə çatışmayan cəhətləri də var. Daha uzun müddətə üstünlük verən ölkələrdə bunu əsasən: 1) seçkilərin keçirilməsi üçün kifayət qədər çoxlu büdcə xərdlərinin tələb olunduğunu; 2) seçkilər dövrü ölkədə siyasi

sabitliyin kifayət qədər pozulduğunu və iqtidar-müxalifət münasibətlərinin nisbətən kəskinləşdiyini nəzərə alaraq istənilən seçkilərin daha uzun müddətli zaman intervalları ilə keçirməyi məqsədə yönülü hesab edirlər.

Belə baxanda həqiqətən də, bu seçkilərin keçirilməsi üçün bu qədər tez-tez və bu qədər bündə vəsaitlərini xərcleməyə dəyərmi? Bizim fikrimizcə dəyər. Çünkü, belə məntiqlə seçkiləri ümumiyyətlə keçirməmək daha məqsədə uyğun olardı. Bu halda büdcədən seçkilər üçün heç bir vəsait xərdlənməzdi. Amma, tədricən də orta əsrlərdəki dövlət idarəciliyi üsullarına qayıdardıq.

Bəs hansı müddəti daha optimal hesab etmək olardı?

Şəxsən bizim subektiv fikrimizə görə – 3 (üç) il. Çünkü, nəinki deputatlar, hətta prezidentlər belə yalnız seçildikləri təzə vaxtlar-bir il, ilyarım nisbətən gərgin işləyirlər. Yəni ki, «təzə bardaq – sərin su prinsipi». Nisbətən özlərini camaata və seçicilərə göstərməyə çalışırlar. Həm də ki, «yeni mövqeləri» bərkitmək lazımdır. Sonralar isə yavaş-yavaş hər şey «vərdişlər»ə çevrilir. Çünkü, nəinki deputat olmaq, hətta dövlət başçısı olmaq üçün heç bir qeyri-adi keyfiyyətlərə malik olmaq lazım deyil. Buna sübut olaraq V.I.Lenin demişdi ki, ölkəni istənilən «kuxarka» idarə edə bilər. Sonralar N.S.Xruşov bu vəzifənin öhdəsindən istənilən sağıcının, L.I.Brecnev isə istənilən səfəhin (löboy durak) də uğurla gələ biləcəyini qeyd etmişdilər. Axırıncı variantı istisna etsək, həqiqətə oxşayır. Bunu tarix də göstərir. Məsələn, ortabab bir aktyor olmuş R.Reyqan-ABŞ tarixində ən görkəmli prezidentlərdən birisinə çevrildi. Bununla da aktyorların «siyasi Olimpə» hücumları başlandı. Curnalistlər, müğənnilər, idmançılar da onlardan geri qalmamaya çalışırlar. Elə V.V. Putin də Rusiya tarixində bunu sübut etdi.

Fikrimizcə 3 il müddəti istənilən ali təhsili almaq üçün də tam bəs edərdi. İstənilən ali məktəbin, o cümlədən Harvard, MQU, Kembirdc kimi universitetlərin ali təhsil

proqramlarını 3 ilə tam sərbəst mənimsəmək olar. Orta məktəb proqramlarının mənimsənilməsi üçün isə ən çoxu 7 il lazımdır. Amma, orta məktəblərdəki təhsili orta qabiliyyətli şagirdlərə uyğunlaşdırılmasına baxmayaraq, Universitet təhsilini və yüksək vəzifələri ən bacarıqlı namizədlərin səviyyəsinə uyğunlaşdırmaq düzgün olardı.

Üç cürə seçkilərin (prezident, parlament və bələdiyyə) ildə birisini keçirməklə 3 ildən bir təkrarlanması da qəbul oluna biləcək variantdır. Bununla belə, bütün müsbət və mənfi cəhətlərini nəzərə alaraq seçkilərin keçirilməsi üçün ən optimal interval kimi 4 (dörd) ili qəbul etmək olar. Ona görə ki, «Olimpiada» adlanan 4 illik müddət Olimpiya oyunlarının və bir çox digər idman oyunlarının (məsələn, futbol üzrə dünya birinciliyi və s.) keçirilməsi üçün də optimal sayılır. Bu da təsadüfi deyildir. Əlbəttə, bizə irad tutu bilərlər ki, Olimpiya oyunları ilk əvvələr 4 ildən bir yox, 8 ildən bir keçirirdilər. Bunu da qədim insanlar Venera planetinin (bu onlar üçün kamilliyin və gözəlliyyin simvolu olan «Venera» illahəsi idi) hər səkkiz ildə səma sferasında mütləq həddə düzgün beşgüşəli ulduz «pentakl» üzrə bir dairə vurması ilə əlaqələndirirdilər. Çünkü, «pentakl» həm də demək olar ki, bütün canlı təbiətdə ən geniş yayılmış «illahi nisbət»in (təqribən 1, 618 rəqəminə bərabərdir) ən ali təcəssümü idi. Olimpiya oyunlarının «beş halqa»sı da mistik «pentaklin» modifikasiyasıdır.

Əlbəttə, onlarla diskussiya aparmaq olar, amma mövzudan çox aralanmamaq üçün qeyd etməliyik ki, qədim yunanlar da sonralar Venera pentaklin yarımtsiklinə keçiblərsə bu da təsadüfi olmayıb. Bundan savayı,

1) Demək olar ki, istənilən qeyri-determinik proseslərin 4 fazasını nəzərə alaraq (yüksəliş, pik, eniş və depressiya; sonra yenidən yüksəliş və sairə), hər faza üçün 1 ilin ayrılması daha optimal sayıla bilər. Çünkü, siyasi proseslər xalqın və kütlənin psixologiyası ilə sıx bağlı olurlar. Həmin psixoloji proseslərdə də qeyd olunmuş fazalar və müddətlər demək olar ki, üst-üstə düşür.

2) Seçkili orqanlarda işləyən adamlar, demək olar ki, yalnız seçkilərdən seçkilərə necə lazımdırsa işləyirlər. Elə bu dövrə gördükləri işlər seçkilərə çəkilmiş xərcləri qat-qat üstələyir.

3) Seçkilər dövrü bir çox namizədlərin qeyri-qanuni yollarla yiğdiqları pul vəsaitləri «dövriyyəyə» buraxılır. Çünkü, onlar dövlətin onlara ayırdığı büdcə vəsaitlərindən qat-qat çox vəsait xərcləyirlər. Bu da heç olmasa xidmət sferasının inkişafına xeyli təsir edir. Hər halda həmin pulların gizlədilmiş halda olmağındansa, dövriyyəyə buraxılması ölkənin iqtisadi maraqlarına uyğun gəlir.

4) Sosial problemlərin həlli ən optimal surətdə yalnız seçkilər dövrü baş verir (yolların düzəldilməsi, məktəblərin təmiri və sairə).

5) AR “Seçki məcəlləsi”nin 88 maddəsini də billə-bilə pozaraq seçicilərə paylanması həddiyələri də nəzərə alsaq, seçkilər korrupsiya gəlirlərindən camaata da pay çatdırıran yeganə prosesdir. Odur ki, onların tez-tez keçirilməsi sadə seçicilərin arzusudur.

6) Dörd il müddəti seçilmiş adamin tam bürokratlaşması üçün əsasən bəs etmir. Çünkü, təqribən birinci ilyarım ərzində o nisbətən həvəslə iləyir. Axırıncı il isə yeni seçkilərə hazırlaşlığından seçicilərin məzəmətinə məruz qalmamaq üçün məcburən işləyir.

Fikrimizcə, hər hansı bir seçkili vəzifədə, heç kim bir müddətdən artıq işləməməlidir. Çünkü, istənilən halda o, heç olmasa nisbətən bürokrata çevrilir. Bundan savayı, xalqa xidmət etmək istəyirsə, başqa seçkili orqanlarda iştirak etsin, yaxud da başqa vəzifədə çalışın. Yoxsa, hətta seçkili vəzifələrdən heç kim əl çəkmək istəmir. Hətta özü gedən də yerinə istədiyi adamı “seçdirir”. Məsələn, Argentinanın prezidenti özündən sonra arvadını (Kristina Krişner), Rusiyanın və Ermənistanın prezidentləri də ki, öz adamlarını prezident kürsüsünə oturtdular. Bunun üçün hətta seçki adında, milyonlar bahasına “tamaşa” da keçirildi... Nə isə.

Beləliklə, 1) seçkilərin 3 ildən bir, heç olmasa 4 ildən bir keçirilməsi, bir «iqtisadi tsikl»la üst-üstə düşsə də, onların 5 illdən bir keçirilməsinə nisbətən daha optimaldır. 2) Eyni bir seçkili orqanda bir nəfərin dalbadal seçimləsinin müsbət cəhətlərinə nisbətən mənfi cəhətləri çoxdur.

FƏSİL – II: 109-cu «Dairə» 2005-ci il seçkilərində.

2.1. Prezident sərəncamları və « 20 Sizif »

İlham Əliyev cənablarının prezidentliyi, fikrimizcə, Azərbaycan üçün indiyə qədər heç vaxt olmamış bir çox müsbət yeniliklər gətirdi. On azı SSRİ dövründən, yüksək vəzifələrə yalnız yaşlı adamları görməyə olan vərdişimiz pozuldu. Məlum olduğu kimi, SSRİ dövründə hər hansı bir işçinin karyerası ən aşağı səviyyələrdən başlamalı idi. Ona görə də hətta nazirin oğlunun əmək kitabçası əsasən hansısa bir zavodda və ya kolxozda, heç olmasa bir ay əmək stacı ilə başlayırdı (şübhəsiz o həmin kolxozun və ya fabrikin yerləşdiyi yeri belə tanımırdı). Sonra isə pillə-pillə qalxmalı idi. Ona görə də hər hansı bir rəis və ya müdir, «partiyanın tapşırığı ilə» iş yerini dəyişərdisə onun yerinə əsasən müavini təyin olunurdu. Buna görə də, yüksək vəzifələrə çatınca adam kifayət qədər qocalırdı.

Yaşlı olmağının özü də vəzifələrdə daha çox qalmağın bir amilinə çevrilirdi. Yaşıda böyük olanın vəzifəsinə «göz dikmək» olmazdı. «Böyüklərin daha çox bilməsi», «böyüyün sözünə qulaq asmaq lazımlı olması» isə uşaqlıqdan tərbiyəmizin əsasını təşkil edirdi. Bu halda, məsələn, «ağıl yaşda deyil, başdadır» kimi atalar sözlərimiz, demək olar ki, nəzərə alınmırıldı.

Nəticədə işçilərin karyeraları yalnız yüksələn xəttlə getməli idi. Əgər kimsə, hardasa bir pillə ensəydi onun bir də qalxmağı çətin məsələ idi. Həm də bu müəyyən dərəcədə «rüsvayıcılıq» hesab olunurdu. Odur ki, hamı bu «xəttidən» yayınmamağa çalışırırdı. Əsas məsələ öz «növbəsini» gözləmək və heç bir təşəbbüsə əl atmamaq idi.

Hələ «təşəbbüs cəzalanandır» (iniüiativa nakazuema) ifadəsi dəbdə idi (təəsüf ki, həmin psixologiya bir çox məmurlarda indi də qalır). Bu da avtoritar rejimin yaradılması və saxlanılması üçün ən münbət bir şəraiti təmin edirdi.

İlham Əliyevin prezidentliyi bu psixologiyani alt-üst etdi. Sonralar MDB məkanının digər ölkələrində də cavan adamların prezident olması həmin psixologiyanın pozulması ilə nəticələndi. Bu da ölkə əhalisinin düşünmə tərzində demokratik dəyişikliklərin güclənməsi üçün təkan rolunu oynayırırdı.

İlham Əliyevə qədər, Aəzərbaycan tarixində heç vaxt dövlət başçısı seçkilərdən qabaq sərəncam verərək (11 may 2005-ci il) dövlət və hökumət strukturlarının başçılarına seçkilərə müdaxilə etməməyi, ediləcəyi təqdirdə məsuliyyətə cəlb olunacaqlarını yazılı surətdə bildirməmişdi. Ümumiyyətlə, İlham Əliyev cənabları prezident kimi «növbəti illik ezamiyyətə» çıxanda azərbaycan xalqı hiss etmişdi ki, onun idarəetmə üsulu yeni, demokratik və avropasayağı olacaq. Cənki, indiyə qədər nəinki prezidentlərin, nazirlərin və icra hakimiyyəti başçılarının, heç bələdiyyə sədrlərinin və icra nümayəndələrinin də növbəti ezamiyyətə çıxmalarını görməmişdilər və yaxud buna alışmamışdır. Halbuki, səsialoloqların fikrincə, hansısa məmur rəsmi iş vaxtından sonra qalib kabinetində işləyirsə, əsaslı səbəblər olmadan məzuniyyətlərə çıxmırısa və iş yerini dəyişməkdən boyun qaçırsa bu həmin məmurun az və ya çox dərəcədə korrupsiyaya qurşandığını düşünməyə imkan verir.

Beləliklə, prezidentimizin 11 may 2005 tarixli sərəncamı Azərbaycanın seçkilər praktikacında kifayət qədər dönüş yaratdı. Bu camaatda 2005-ci il parlament seçkilərinin demokratik keçiriləcəyinə ümid yaratdı. Bu da öz növbəsində namizəd olmağa təşəbbüs göstərənlərin əvvəller görününməmiş bolluğu gətirib çıxartdı. Əlbəttə, təşəbbüsçülərə süni maneələrin yaradılmaması haqqında prezidentimizin tapşırığı olmasa idi, həmin təşəbbüsçülərdən

çox az hissəsi, yalnız bir neçə adam namizəd kimi qeydə alınacaq, qalan hamısı isə müxtəlif bəhanələrlə dairə seçki komissiyaları tərəfindən qeydə alınmaya caqdırlar. Nəticədə, təşəbbüsçülərin böyük əksəriyyəti, tam yoxlanılandan sonra, sünü maneələr yaradılmadan namizəd kimi qeydə alındılar. Məsələn, 109 sayılı dairədə 21 təşəbbüsçüdən 18 nəfər namzəd oldu.

Bunun müsbət və mənfi cəhətləri hansılar idi:

Mənfi cəhəti yalnız ondan ibarət idi ki, dövlət bütçədən seçkilərin aparılması üçün ayrılan vəsaitlərin, namizədlərə təbliğat-təşviqat kompaniyasının aparılması üçün veriləcək hissəsini namtizədlərin ümumi sayına böldükdə bu əvvəlki parlament seçkilərində (2000-ci il) namizədlərə bu məqsədlə verilmiş 1 000 000 manatdan da (təqribən 200 ABŞ dolları) az çıxırdı. Bu vəsaitlər də, bir çox beynəlxalq təşkilatların da dəfələrlə qeyd etdikləri kimi, həqiqətən də təbliğat-təşviqat prosesi üçün qətiyyən kifayət edə bilməzdi. Çünkü bu prosesləri parlament seçkilərində orta səviyyədə keçirmək üçün təqribən 50-100 min ABŞ dolları həcmində vəsait lazımdır.

Amma, müsbət cəhətlər mənfi cəhətlərdən xeyli çox odu. Məsələn, 1) əvvəllər «adi» adamlar nəinki deputat, heç namizəd də ola bilmirdilər. İndi isə məlum oldu ki, bu mümkündür. 2) Namizəd olmuş adamlar, seçkilərdə məğlub olsalar da öz ictimai aktivliyini tam itirmir və seçilmiş deputatin – seçki kompaniyası dövrü onların rəqibinin fəaliyyətini nəzarətdə saxlayır; seçki qanunvericiliyini daha dəqiqiq izləyir; və digər fəaliyyətləri ilə cəmiyyətdə demokratik proseslərin dinamikasını gücləndirilər. 3) Namizədlərdən hər birisinin heç olmasa öz qohum-qonşusunu, dost-tanışını seçki dövrü «aktivləşdiriyindən», seçkilərdə seçici aktivliyi güclənir. Hansı ki, seçkilərdən sonrakı müddətdə də əvvəllər olduğu kimi geri-tam passiv formaya keçmir. 4) Namizədlərin «pərdə arxası» kombinasiyaları üçün imkanlar azalır. 5) Məntəqə seçki komissiyalarında saxtakarlıqların edilməsi üçün imkanlar

azalır. Çünkü əvvəllər buna qarşı 2-3 namizəd mübarizə aparırdısa, indi bunu 15-25 namizəd edirdi. 6) Namizədlərin, seçki məcəlləsinin 88-ci maddəsini pozmaq yolu ilə də olsa, seçicilərə payladıqları hədiyyələrin sayı çoxalır. (və sairə).

Göründüyü kimi, prezident sərəncamının nəticəsi kimi, namizədlərin bolluğu yarandı. Bunun da müsbət cəhətləri mənfi cəhətlərinə nisbətən xeyli çox oldu. Amma, 109-cu Seki Dairəsində elə ilk gündən hamı bilirdi ki, 21 təşəbbüsçüdən yalnız birisinin - Rəbiyyət Aslanovanın namizəd olmasına dəyir. Qalan 20 nəfər isə qədim yunan əfsanələrinə əsasən, ağır bir daşı yüksək bir yerə(dağa) tərəf diyirlətməyə məhkum olmuş Sizifə bənzeyirlər. Çünkü, Sizif nə qədər çalışsa da onu yüksəkliyin (dağın) başına qədər diyirlədə bilməyəcək. Daş da geri diyirlənərək ilkin vəziyyətə qayıdıcıaq. Ən maraqlısı bu idi ki, "Sizif əməyi" (yəni çox ağır, amma heç bir nəticəsi olmayan iş ifadəsi məhz o rəvayətdən götürülmüşdür) ilə məşğul olmağa məhkum olan namizədlər də bunu bilirdilər. Ancaq nə edəyidilər - suda boğulan saman çöpündən də yapışır! Bəli, fərq məhz belə idi – saman çöpündən yapışan 20 nəfər, yelkənli gəmidə üzərək saman çöpündən yapışanlara göyərtədən aşağı baxan isə bir nəfər... Belə rəqabətdə kimin qalib gələcəyini demək, yəqin ki, çətin olmaz.

Kiçik millətin qabiliyyətli nümayəndəsi olmaqdansa, böyük, xüsusiyətlə də hegemon, millətin suravi nümayəndəsi olmaq yaxşıdır.

Əli Hüseynov.

2.2. Şanslılar və şanssızlar.

Məlum olduğu kimi, seçkilərdə bütün namizədlərin şansları eyni ola bilməz. Doğrudur, «zəif namizəd» olmur. Bütün namizədlər kifayət qədər hazırlıqlı və ləyaqətli insanlardır. Bu nöqtəyi-nəzərdən seçkilər bir növ Olimpiada oyunlarına bənzəyir. Olimpiadalarda da zəif idmançı olmur. Amma, yarış ona görə yarışdır ki, «yaxşıların yaxşısını» müəyyən etmək mümkün olsun. Seçkilərdə də məqsəd bütün layiqli namizədlər arasında ən layiqlısını seçmək mümkün olsun. Hətta bu halda bir məsələni unutmaq lazım deyil ki, hətta bu namizəd ideal və bütün qüsurlardan azad olmayıacaq. Seçmək üçün ideal adam axtarmağın özü düzgün olmazdı. Çünkü, heç bir insan ideal ola bilməz. Odur ki, daha az qüsura malik namizədə səs verməkdən başqa çarə qalmayacaq.

Daha az qüsurlu namizədi ayırd etməyin özü də çox çətin məsələdir. Çünkü, insanlar bilerəkdənmi və yaxud bilməyərəkdənmi, seçki sistemini o qədər mürəkkəbləşdiriblər ki, nəticə etibarı ilə ən layiqli namizədin qalib gələcəyinə heç vaxt tam əmin olmaq olmur. Bunun bir çox səbəbləri var ki, onların heç olmasa bəzilərini araşdırmağa çalışaq və sonra bunun 109-cu Dairənin namizədlərinin şanslarına necə təsir göstərdiyinə ötəri də olsa nəzər salaq.

Məlumdur ki, parlament seçkilərində tətbiq olunan əsas iki sistemdən biri proporsional nümayəndəlik sistemi, o birisi də macoritar sistem adlanır. Ən qısa halda (hətta nisbi qüsurlara yol verməklə) belə demək olar ki, birinci halda partiyalar, ikinci halda isə ayrı-ayrı namizədlər mübarizəyə qoşulurlar. Birinci halda ölkələrin hakim partiyaları (hansi ölkədə olmasından asılı olmayaraq) az və ya çox dərəcədə inzibati resurslardan istifadə edərək müəyyən üstünlüyü malik olurlar. Odur ki, bir dəfə hakimiyyəti əldə etmiş partiyanın uzun müddət iqtidarda qalması şansı çoxalır. Həmin partiya daha çox hakimiyyətdə qaldıqca onun əhali

arasında «kökləri» də güclənir. Həmişə onu iqtidarda görməyə alışmış əhali də əksəriyyəti qeyri-şüuri həmin partiyaya və yaxud onun nümayəndəsinə səs verirlər. Beləliklə də həmin partiya yavaş-yavaş mütləq hegemonluğa yaxınlaşır və onunla hər hansı bir seçkilərdə mübarizə aparmaq qeyri-mümkün olur. Macoritar sistem bu baxımdan nisbətən demokratik görsənir. Bununla belə, nəzərə alsaq ki, həmin ayrı-ayrı namizədlər arasında bir yaxud bir neçə nəfər hakim partyanın nümayəndəsi ola bilər və həmin partiya müxtəlif yollarla öz namizədini dəstəkləməlidir və dəstəkləyəcək. Belə olan halda, həmin namizədlə digər namizədlərin potensial imkanları arasındaki fərqi başa düşmək çətin olmaz və həmin namizədin şəxsi keyfiyyətləri digər namizədlərə nisbətən zəif olsa belə qalib gəlmək üçün ən böyük şansa malik olacağı da şübhə doğurmaz.

Namizədlərin şanslı və ya şanssız olmasına yalnız onun partiya mənsubiyəti yox, həm də coxmillətli dövlətlərdə onun hansı millətin nümayəndəsi olması amili də böyük rol oynayır. Məsələn, nəzəri olaraq təsəvvür etsək ki, hər hansı bir dairədə 3 namizəd mübarizə aparır, həmin dairədə üç millətin nümayəndəli yaşayır və həmin millətlərin nümayəndələrinin sayı həmin Dairədə faiz baxımdan 60 %, 30 % və 10 % - dir. Qalan şərtlər bərabər olan hall üçün, ehtimal nəzəriyyəsinə görə onların qalib gəlmək ehtimallarını (və yaxud şanslarını) həmin faizlərə müvafiq saymaq olar. Bunun üçün bəzi demokratik ölkələrdə Seçki Dairələrinin ərazilərini elə müəyyənləşdirirlər ki, az sayılı xalqların da həmin ölkənin Konstitusiyalarına uyğun olaraq, öz nümayəndələrini parlamentdə görmək imkanları olsun. Məsələn, bunu Qax-Balakən zonasını bu nöqtəyi nəzərdən yanaşsaq görərik ki, burada yaşayan inqloylar, ləzgilər, avarlar kimi azsaylı xalqların öz nümayəndələrini irəli sürmək və ona dəstək olaraq qələbəsini təmin etmək imkanları azdır. Çünkü, məsələn inqloyların bir hissəsi Qax rayonun ərazisində, digər hissəsi Zaqatala rayonunda (Əliabad və digər kəndlər) və Balakən rayonun əsasən

İtitala, Kortala kəndlərində yaşayırlar. Ona görə də hər hansı bir Seçki Dairəsi üzrə üstünlük təşkil edə bilməzlər və öz namizədlərinin qələbəsini təmin edə bilməzlər. Odur ki, milliyyətcə inqloy olan namizədin şansı qalan şərtlər bərabər olan hal üçün həmin dairədən qalib gəlmək üçün daha az olacaq. Belə bir vəziyyət ləzgilərə və avarlara da aiddir. Amma, ləzgilərdə belə bir şans Quba-Qusar zonasında nisbətən mövcuddur. Bu problemin həlli variantlarından birisi də həmin az saylı xalqlara, sayından asılı olaraq 1- 2 nümayəndə ilə milli Məclisdə təmsil olunmaq üçün imkan yaratmaqdır. Onda onlar özlərini «ögey» kimi hiss etməzlər və Azərbaycanın dövlətçilik mənafeyinə zidd olan xarici qüvvələrin separatçılıq təbliğatlarının sosial bazası tamamıyla yox olar.

Namizədlərin şanslarını arturan digər amillər arasında əsas yerləri onların maliyyə imkanları, tutduğu vəzifələri, komandalarının səriştəliliyi və sairə tutur.

Bu baxımdan 109 Dairənin namizədlərinin də şansları eyni deyildi. Odur ki, bəzi namizədlərin şanslarına gec də olsa bir də nəzər salmaq olardı.

1) Aslanova Rəbiyyət -

Onun problemləri çox idi: o balakənli deyildi, Balakəndə yaşamamışdı, işləməmişdi, və sairə. Doğrusunu desək, balakənlilərin əksəriyyəti onu 2000-ci il Parlament seçkilərindən sonra Balakənin deputati qismində televizorlarda görüb tanıyalılar. Bundan da əlavə, bir çox sorğuların nəticələrinə əsasən, balakənlilərin 85 %-dən artıq hissəsi onun birinci deputatlıq fəaliyyətini yarıtmaz hesab edirdilər. Bütün bu faktlar ilk baxışda onun şansını «0»-ra endirirdi. Yalnız bircə fakt - onun inzibati resurlara əsaslanması, şansını, hazırlı şəraitdə, şübhəsiz «100 faizli» edirdi. Bu ona oxşayırkı ki, məsələn hansısa bir problemi müzakirə edən səhmdar cəmiyyətinin 1000 üzvü, hansı ki, birlikdə 50 000 səhmə malik idilər, özlərini «ciraraq» demək olar ki, bütün səhmdarlarla görüşmüş və ümumi yığıncaqda natiqlik qabiliyyətlərindən və faktın gercəkliyindən istifadə

edərək hamını həqiqətən də optimal həll variantına səs verməyə ruhlandırı bilmisdilər. Amma, son anda, heç kimin diqqət vermədiyi bir ciqqılı kişi «əleyhinə» səs verir və qeyd edir ki, ondakı səhmlərin sayı 60 000 – dir. Nəticədə də 1000 adam 1 nəfərin qarşısında aciz qalaraq, suyu süzüləsüzülə yiğincəgi tərk etməli olur.

Yuxarıda qeyd olunanlara baxmayaraq, R.Asanova da xeyli həyəcanlanası və təşviş keçirəsi oldu. Bu artıq 2000-ci il parlament seçkiləri deyildi və o vaxtkı kimi xoş gəzinti təəssüratını bağışlamırdı. Rayonda gəzən söz-söhbətlərə görə Azərbaycanın “boz kardinalı” adlandırdıqları adamın şəxsi dəstəyinə belə baxmayaraq, müqavimət kifayət qədər güclü idi. Çünkü, boğaza yiğilmiş camaat «ölmək ölməkdir, bəs xırıldamaq nə deməkdir?» prinsipinə keçmişdi.

Ədalət naminə qeyd etmək lazımdır ki, hətta rayon rəhbərliyi, bir çox məsələlərə məcbur olsalar da, daha çox prezident sərəncamlarına sadıq qalaraq öz şəxsi yaxalarını kənara çəkməyə çalışırdılar. Əsas canfəşanlıq edənlər partiya xətti ilə tapşırıqlar alan icra nümayəndələri, bağça müdirləri, məktəb direktorları, poçt işçiləri və sairə idilər.

Əlbəttə, balakənlilərin bu “müqavimətinini” amansızcasına qıracaqdılar. Balakənlilər məğlubiyətə məhkum idilər. Çünkü, R.Aslanovanın şəxsi dəstək aldığı məmurun (“boz kardinalin”) qüdrəti nəinki balakənlilərin, hətta Şəki-Balakən zonasının bütün camaatının müqavimətini qırmağa bəs edərdi. Bunun da əsas səbəblərindən birisi cəmiyyətimizdə demokratianın hələ yetkin formaya çatmamasıdır. Amma, 2000-ci və 2005-ci illər arasında bu qədər fərq olubsa və prezidentimizin hökumət orqanlarını Heydər Əliyev siyasətinə sadıq olduğuna and içə-içə həmin siyasətlə uzlaşmayan işlərnən məşğul olan məmurlardan «təmizləmək» istiqamətində görüyü və xalq tərəfindən dəstəkləndiyi tədbirləri nəzərə alsaq, parlament seçkilərinin getdikcə daha demokratik olacağına ümidi artır.

2) Xəlilov Xalid –

Şansı çox idi. Çünkü, onun rəhbərlik etdiyi texnikomun çoxsaylı tələbələrinin və müəllimlərinin ailələri və qohum-eqrəbəsi kifayət qədər böyük elektorat demək idi. Bundan savayı, Xalid müəllimin özəl sektordakı fəaliyyəti – şəxsi biznesi və maliyyə imkanları onun şansını daha çox edirdi. Amma, son anda onun öz namizədliyini geri götürməsi nisbətən gözlənilməz idi. Müxalifət qəzetlərinin o dövrkü nəşrlərində, bir çox YAP üzvlərinin, YAP-in vahid namizədinin xeyrinə öz namizədliklərini geri götürəcəkləri barəsində proqnozları və həqiqətən də bu dövrdə bir çox namizədlərin, əsasən də YAP üzvlərinin son anda və eyni vaxtda namizədliklərini geri götürməsi müəyyən şübhələr doğurur.

Xalid müəllimin özü isə bu faktı 3-cü dəfə namizəd olması və seçilməyəcəyi təqdirdə ona mənəvi zərbə olacağı ilə izah edirdi. Xalid müəllimə olan şəxsi hörmətimizə görə, həm də onun həqiqətən də Allaha inanan – namaz qılan, oruc tutan bir müsəlman olduğunu bildiyimizdən ona inanmağa meyilliyik. Çünkü, deputatlıqdan ötrü yalan danışmağa dəyməz. Bu inamı daha bir fakt artırır: Xalid müəllimin kabinetində yalnız bir portret asılıb – Gəray bəyin portreti ! Bu müasir Azərbaycan şəraitində qəhrəmanlıq deməkdir.

3) Gündüz Osman –

Həqiqətən də şansı çox idi. Çünkü, ixtisasca, səhv etmiriksə, riyaziyyat müəllimi olan bu maarifçi insan, danışq qabiliyyətinə görə daha çox ədəbiyyat müəlliminə oxşayır. Osman müəllim «bitərəf» namizəd kimi qeydə alınsa da seçicilərin əksəriyyəti üçün o bütün müxalifətin «vahid namizədi» idi, baxmayaraq ki, «Azadlıq» blokunun vahid namizədi Məhərrəm Mehdili idi və bir çox digər müxalifət partiyaları da öz nümayəndələri ilə təmsil olunurdular.

Çoxsaylı komandası (özünün dəfələrlə qeyd etdiyinə görə 500 nəfərdən artıq), kifayət qədər yaxşı maliyyə imkanları və informasiya bazasının güclü olması onun şansını

daha da çoxaldırdı. Ən əsası isə onun «Xalq Cəbhəsi» dövründə Balakənin İcra Başçısı vəzifəsində işlədiyi dövrlərdə yaratdığı «kadrlar sistemi» öz gücünü xeyli dərəcədə saxlamışdı və ona dəstək durmuşdu. Samaati ona inandıran isə iki məqam idi: birincisi o informasiya texnologiyaları ilə məşğul olan «Qeri-hökumət təşkilatının» rəhbəri idi və qeyd edirdi ki, o xüsusi tipli müşahidə sistemini quracaq və səsvermənin nəticələrini heç cürə saxtalaşdırmaq mümkün olmayıacaq. Kompüterlərin «möcüzələrinə» inanan camaat, kompüterlərlə işləyən təşkilatın rəhbərinin, həmin kompüterlərin köməyi ilə belə bir «sistemin» yarada biləcəyinə inanırdı. İkincisi də, Osman müəllim səsvermənin nəticələrinin saxtalaşdırıldığı istənilən bir hal üçün, Dairə üzrə seçkilərin ləğv etdirmək imkanlarına malik olduğunu və heç bir şübhəsiz onları ləğv etdirəcəyini söyləyirdi. Bu da inandırıcı görsənirdi. Çünkü, yalnız komandasının üzvlərinin sayı 500 nəfərdən artıq olan namizəd üçün Balakən kimi balaca bir rayonu etiraz nümayişləri dalğasına bürümək çətin olmazdı və internet vasitəsi ilə bütün bu hadisəldəri dünya ictimaiyyətinin nəzərinə çatdırmaq isə həqiqətən də çətin iş deyil...

Seçkilərə bir neçə gün qalmış Osman müəllimin namizədliyi məhkəmənin qərarı ilə ləğv olundu. O seçiciləri maddi yardımalar etməklə ələ almaqda günahlandırılırdı. Ona qarşı qaldırılmış bu kompaniyada iştirak etmək üçün şəxsən bizə də yanaşmışdilar. Biz isə onu imzalamadan imtina etdik. Çünkü, 1) yanaşan adamin özü də namizəd idi (T. M. – adının tam yazılımasına lüzum yoxdur) və bunu Osman müəllimin ona mane olmasının cavab reaksiyası kimi qiymətləndirirdi. Bu da inandırıcı deyildi. Hətta bizim mobil telefonumuzun nömrəsinin belə operativliklə ona çatmasının özü şübhə doğururdu. O bunu böyük ehtimalla Dairə seçki komissiyasından götürə bilərdi. Orada da bunu “xüsusi tapşırıq” olmasa verməzdilər. Belə bir tapşırığı verdirə biləcək yeganə namizəd Rəbiyyət Aslanova idi. 2) Bizdə belə faktlar yox idi və yalandan adamin üzünə durmaq

olmazdı. 3) Maliyyə imkanlarına malik namizədlərin əksəriyyəti bunu edirlər və bizdə olan faktlara görə 109 Dairədə ən çox bunu həyata keçirən namizəd R. Aslanova idi. Bu barədə Osman Gündüzün təşkilatçılığı ilə müvafiq təşkilatlara o cümlədən də MSK-ya və prezident aparatına edilən müraciətlər əlbəttə ki, cavabsız qaldı. Çünkü, həmin müraciətin məhz Prezidentimizə çatması ehtimalı demək olar ki, yox idi.

Yalnız bir məsələ qaranlıq qaldı: Osman Gündüz camaatın ondan gözlədiyi müqaviməti göstərmədi. Doğrudur, appelyasiya şikayətini yazdı, amma bunun nə dərəcədə səmərəli ola biləcəyini Azərbaycanda hamı bilir. Bundan savayı o, demək olar ki, heç bir etiraz aksiyasını təşkil etmədi və yalnız seçicilərinə 08.11.2005 tarixli müraciətində özünün faktiki deputat olduğunu elan etməklə kifayətləndi (*«Hazırda mənim Balakənin faktiki deputati olmayı bildirməyim üçün kifayət qədər əsaslar var»* - O.G. 08.11.2005 tarixli müraciətindən). Bu da balakənlilərin yaddaşında daha bir hadisəni canlandırdı. Eşitdiyimizə görə Surət Hüseynovçuların Balakəndə qarşıqlıq salmaq cəhdinin qarşısı alınması üçün o vaxt İcra Başçısı vəzifəsini icra edən Osman müəllimə müraciət olunduqda o hər şeyin nəzarətdə olduğunu və S. Hüseynovçulara lazımı müqavimət göstəriləcəyini vəd etsə də heç bir müqavimət göstərilməmişdir. Həm də o dövr- «Xalq Cəbhəsi» dövrü Balakən tarixində Balakəndə yaşayan müxtəlif millətlərin arasında münasibətlərin gərginləşdiyi yeganə dövr olub. Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayitması problemin nəzarətdən çıxmasına imkan verməmişdir. Əlbəttə, bu yalnız Balakən üçün xarakterik olmayıb. Məsələn, bəzi məlumatlı adamların dediyinə görə, Arif Hacılı o dövrədə Zaqatalada və Balakəndə yaşayan avarları departasiya etmək üçün Bakıya avtobusların dalınca da gedibmiş. Allaha şükür ki, «Xalq Cəbhəsi»nin Bakıdakı liderləri A. Hacılıdan daha müdrik olublar və onu sakitləşdiriblər. Əlbəttə, müxtəlif mənbələr bunu müxtəlif

cürə şərh edirlər. Amma, hər halda heç olmasa buna oxşar bir hadisə olub ki, camaat bunu danışır.

4) Mehdili Məhərrəm -

«Azadlıq» blokunun vahid namizədi idi. Onu dəstəkləmək üçün İsa Qəmbər və Əli Kərimli Balakəndə və Qabaqcoldə görüşlər keçirmiş və əllərindən gələni etmişdir. Belə bir dəstəyin müqabilində o, bir o qədər də «parlaq» görsənmirdi. Yəqin ona görə ki, başqa keyfiyyətlərini deyə bilmərik, amma natiqlik qabiliyyəti ilə seçiləndi. Seçki günü topladığı səslərin də müəyyən hissəsi yəqin ki, O.Gündüzün elektoratının idi.

5) Həsənov İbrahim -

Həqitən də çox güclü komandaya, hətta ola bilsin bu seçkilərdə 109-cu Dairə üzrə ən güclü komandaya malik idi. Çünkü, onun komandasının üzvlərinin əksəriyyəti boş-boş danışmağa yox, iş görməyə üstünlük verən adamlardan idilər və həqiqətən də çox əzmlə işləyirdilər. Onları birləşdirən hansısa bir partianın mücərrəd ideyaları deyildi. Onlar öz aralarında dost idilər və İ. Həsənov prokurorluq orqanlarında kifayət qədər yüksək vəzifələrdə işlədiyi vaxtlardan onlara konkret köməkliklər göstərmişdi ki, indi də onların hər birisi onun əvəzini qaytarmaq istəyirdi. Yalnız iki zəif cəhəti var idi. Birinci, sadəliyi və ünsiyyətə girmək bacarığı ilə seçiləndi. İkincisi, natiqlik qabiliyyəti o qədər də güclü deyildi. Ümumiyyətlə, orqan işçiləri bu xüsusiyyətlə seçilənlər. Bu da yəqin ki, peşə fəaliyyətlərinə müəyyən dərəcədə uyğun olmadığına görədir.

6) Osmanov Mehrali -

Güclü komandaya malik idi. Hər şey təqribən İ. Həsənovdakı kimi idi, ancaq nisbətən kiçik miqyaslarda idi. Qazbinədə, Balakən şəhərində, Qazmada, Şambulbinədə dəstəyi xüsusilə güclü idi. Orqan işçisi olmasının həm müsbət həm də mənfi təsirləri var idi (polis işçisi kimi, bəzi hallarda tam ədalətli olmaması ilə əlaqədar). Ümumiyyətlə, kifayət qədər şanslı sayılırdı.

Qalan namizədləri favaritlər qrupuna qatmırıldılar və əsasən şanssız sayılırdılar. Onların əksəriyyətinin 3 % - lik baryeri keçə biləcəkləri belə şübhə altına alınırdı. Belə də oldu. Məsələn, «Üməd» partiyasının namizədi Telman Musallimov cəmi 50 səs toplaya bildi.

Ən şanssızı isə Əli Hüseynov sayılırdı. O həm də namizədlər arasında ən cavani idi. 109-cu Dairə üzrə qeydə alınmış 18 rəsmi namizəd arasında, şans baxımından o, az qala “19-cu” sayılırdı. Bu da təsadüfi deyildi. Əgər «Ümid» partiyasının nümayəndəsinin topladığı səslər təqribən bir neçə onluqla cəmləşəcəkdir, ümumiyyətlə heç bir dəstəyə malik olmayan (nə maliyyə baxımdan, nə komanda baxımdan və sairə), «tək bədən» qabağa çıxmış bir adam neçə seçicinin səsinə ümidi bəsləyə bilərdi ? ! İlkin proqnozlara görə o hətta 10 (!) səs toplaya bilməyəcəkdi (bu proqnozu şəxsən ona çatdırmağı və ən kəskin ifadələri işlətməyi, az qala hamı özünə borc bilirdi). Təbliğat-təşviqat kompaniyasını da kifayət qədər qeyri-standart aparırdı:

1) Hər cür kənar köməkdən imtina edirdi. «Mənə vəkillər lazımlı deyil. Özüm camaatın vəkili olmaq istəyirəm» ifadəsini üstün tutaraq bir nəfər də olsun «komanda» toplamamışdı. Nə səlahiyyətli nümayəndələri, nə vəkilləri, nə müşahidəçiləri və ya digər köməkçiləri yox idi. Öz şəkil və plakatlarını da özü yapışdırırdı.

2) 109-cu Dairənin bütün ərazisini, payızın yağış və palçıqlarında kəndbəkənd yalnız piyada gəzərək seçiciləri ilə görüşürdü. «Əgər seçicilərimiz bu palçıqda gəzirlərsə, onların vəkili olmaq istəyən niyə gəzə biləsin? Piyada gəzən seçicilərin görüşünə maşında yox (xüsusiylə xarici markalı), piyada gəlmək daha düzgün olar. Piyada gəzənin dərdini piyada gəzən bilər» prinsipini əsas tutaraq, Azərbaycanın seçkilər tarixində ən çox məsafəni piyada qət etmiş namizədi ola bilərdi (təqribən 1400-1500 km!).

3) Seçicilərinə, seçkilər tarixində ilk dəfə olaraq «namizəd – seçici» müqaviləsini təklif etmişdi. «Deputatlar və namizədlər ya dediklərini etmirlər, ya da edəcəklərini

demirlər. Sizə dediyini edən etdiyini də deyən deputat lazımdır. Əlinizdə i müəyyən bir hüquq sənəd - müqavilə olmalıdır ki, hansısa bir namizəd sizə boş vədlər verərək deputat olandan sonra onları yerinə yetirməkdən boyun qaçırarsa, onu sizləri aldatdığını görə məhkəməyə vermək üçün əlinizdə hüquqi əsas olsun» – deyirdi.

4) Ən maraqlısı da o idi ki, bütün namizədlər «mən mütləq deputat olcağam» dediyi halda, o «bu seçkilərdə heç kimin şansı yoxdur. Kimin deputat olacağını Balakəndə hamı bilir. Əlbəttə, balakənlilərin demokratik seçki təcrübələri daha çox olsaydı, vəziyyət tamam başqa cürə olardı. Amma, biz hələ o səviyyəyə çatmamışiq. Əsas məqsəd seçicilərin aktivliyini gücləndirmək, demokratik seçki təcrübələrini çıxaltmaq və bunların əsasında heç olmasa 2010 və sonrakı seçkilərdə daha demokratik və ədalətli seçkilərin keçirilməsinə nail olmaqdır» söyləyirdi.

5) Digər namizədlər əsasən «mən öz hesabımı yolları düzəldəcəyəm, körpülər tikəcəyəm və başqa işlər görəcəyəm» vəd etdidi, Ə. Hüseynov: «mənim belə imkanlarım yoxdur. Mən də sizin kimi birtəhər dolanıram. Həm də deputat bu işləri öz hesabına görməli deyil. O yalnız büdcədən bu məqsədlər üçün ayrılmış vəsaitlərin aidiyyatı üzrə xərclənməsinə nəzarət etməkdə seçicilərinə kömək etsə, bu artıqlaması ilə bəsdir. Çünkü, hazırda dövlətimizin maliyyə imkanları kifayət qədərdir. Mən məhz buna çalışacağam. Bunun üçün də, kifayət qədər güclü savadım, görən gözlərim, eşidən qulaqlarım, yeriyə bilən ayaqlarım, düşünən beynim və təmiz vicdanım var. Bunların hamisini da sizin xidmətinizə verməyə hazırlaram. Qalan hər şey üçün isə pulları dövlət büdcəsindən ayırırlar. Yalnız o pullar təyinatı üzrə işlədilmirlər və sonralar hansısa məmurların bağ evlərində kiloqrammlarla qızılı, milyonlarla xarici valyutaya çevrilmiş halda tapılırlar. Mən deputat olsam bir iqtisadçı alım kimi, həmin pulların dövlət büdcəsindən düzgün bölüşdürülməsini və təyinatı üzrə işlədilməsini təmin edəcəyəm. Biz ki, dillənçi deyilik kiminsə şəxsi pulları

hesabına yaşayaq. Büdcədən bizə ayrılmış pulları bizə çatmağa qoysalar, artıqlaması ilə bəs edər» deyirdi.

6) Digər namizədlər «mən ədalətli seçkilərin keçirilməsini təmin edəcəyəm, səslərin hesablanmasında saxtakarlığı yol verməyəcəyəm» kimi ümid verici sözlər söylədikləri halda, Hüseynov «bizim belimizi qıran Məlikməmmədin nağılı və hind kinolarıdır. Hansısa bir qəhrəmanın namizəd, deputat, nazir və sairə simasında peyda olaraq bizə demokratiya və ədalət gətirəcəyinə ümid bəsləməyə dəyməz. Təkbaşına bunu heç kim edə bilməz. Etsə də lazım deyil. Bizə cəmiyyəti təkbaşına düzəltmək istəyən “Don Kixotlar” yox, seçicilərin tapşırıqlarını yerinə yetirən “adi” deputatlar lazımdır. Səmiyyətdəki qüsurları da, yalnız xalq birlikdə düzəltməlidir. Bu da mümkün kündür. Bunun üçün: 1) hər bir seçici səsvermədə iştirak etməlidir ki, boş bülletenlər qalmasın. 2) Yalnız öz xoşuna gəldiyi namizədə səs verməlidir. 3) Seçiləndən sonra öz deputatına ciddi nəzarət etməli və onu necə lazımdırsa işlətməlidir, işləmirsə dərhal başqası ilə əvəz etməlidir. 4) Yaxşı işləyən deputatlar da, hökumətin və prezidentin fəaliyyətinə ciddi nəzarət edəcəklər-hökumət yaxşı işləməsə istefaya göndərəcəklər, prezidentin fəaliyyətində nöqsanlar varsa Konstitusiya üzrə impicment (prezidentin qanuni yolla vəzifəsindən uzaqlaşdırılması) prosesini başlayacaqlar. Bu da hökumətin və icra strukturlarının yalnız sözdə yox, işdə də xalqa xidmət etməsini təmin edəcək. Başqa sözlə demokratiya olcaq. Kvazidemokratik cəmiyyətdə və əsl demokratik cəmiyyətdə yaşamağın fərqini isə yəqin ki, izah etməyə ehtiyac yoxdur. Çünkü, məsələn Almaniya və ya ABŞ kimi demokratik ölkədə yaşamaqla, Afrikanın hansısa bir tayfa ölkəsində yamaq arasındaki fərqi başa düşmək çətin olmaz» – deyə izah edirdi.

Bununla belə, seçicilər ona kifayət qədər böyük etimad göstərdilər və demək olar ki, heç kimin gözləmədiyi halda o «birinci beş namizəd» sırasına düşə bildi və liderlərin «dabanlarını basırdı». Beləliklə yeganə namizəd

oldu ki, «ən şanssız namizəd» vəziyyətindən, yalnız şəxsi keyfiyyətləri və fəaliyyəti nəticəsində «ən şanslı namizədlər» sırasına qədər irəliləyə bildi. Yeni Şərif və Şərif kəndlərinin 3 məntəqəsi üzrə (30,31,32 sayılı) səsvermənin ümumi nəticəsi üzrə birinci oldu. 31 sayılı məntəqədə isə 2-ci nəticəni göstərmiş R.Aslanovani da səslərin böyük əkəsəriyyətini toplayaraq 2 dəfədən də çox qabaqladı.

Qalan namizədlərin nəticələri isə azacıq fərqlərlə proqnozlara uyğun gəldi.

Qabaqcölli namizədlər barəsində fikrini öyrənmək üçün, özü də namizəd olmuş Xanayev Mahama həkimə müraciət etdi:

- Necə oldu ki, 33 sayılı Xalatala seçki məntəqəsində, İ. Həsənov bir xalatalalı kimi Sizi də, «hökumət namizədi» kimi R. Aslanovani da qabaqlaya bildi ?

Xanayev Mahama: - Bunun səbəbləri var, amma onları açıqlamaq istəməzdim- dedi.

- Qabaqcölli namizədlərin hər birisi barəsində nə deyə bilərsiniz ?

- Mahama müəllim (Kantayev – Ə.H.), çox zirək adamdır. «Namizədlikdən» maksimum istifadə etməyə çalışırı. Həsənov - kifayət qədər özündən razı adamdır. Hüseynov - aramızda ən savadlı və saf adam idi. O həqiqətən də qeyri-adi adamdır. Mənim barəmdə isə qoy başqları danışınlar.

- Sizcə, niyə Həsənov «vahid namizədin» təyin olunması prosesində iştirak etmək istəmədi?

- Çünkü, Həsənovda digər namizədlərə qarşı saymazyanalıq və etinadsızlıq var idi. Onlarla birlikdə bu prosesdə iştirak etməyi özünə siğışdırıa bilmədi. Yoxsa «vahid namizədi» seçmək mümkün olacaqdı.

- Sizcə, «vahid namizəd» problemi gələn seçkilərdə həll oluna bilərmi?

- Mən buna əminəm. Həmin namizəd də, çox yəqin ki, Əli Hüseynov olacaq. Mənim fikrimcə, hazırda Qabaqcöldə ondan layiqlisi yoxdur.

- Siz tam səmimisinizmi ?!

- Əlbəttə ! Camaat həqiqətən onu dəstəkləyir. Gələn seçkilərdə (2010) onun şansı 90 %, növbəti seçkilərdə (2015) isə 100 % - dir. Əger hökumət tərəfindən təyin olunan namizəd olmasa gələn seçkidə də (2010) deputat seçilə bilər.

2.3. Məmurların mövqeləri.

Məlum olduğu kimi, hər bir ölkənin, cəmiyyətin, dövlətin idarə olunmasında məmurların müstəsna rolü var. Daha doğrusu, dövlət və cəmiyyət məmurların istək və maraqlarına uyğun idarə olunur və inkişaf edir. Şübhəsiz, məmurlar korpusu da həmin cəmiyyəti təşkil edən alt qruplardan birisidir. Odur ki, bu qrupun maraqlarında cəmiyyətin ümumi maraqları ilə üst-üstə düşən cəhətlər də var, düşməyən cəhətlər də. Məməsələn xarici düşmənlə mübarizədə üst-üstə düşdüyü halda, cəmiyyətdaxili, qruplararsı rəqabət və mübarizədə fərqli olacaq. Bu da tamamıyla təbiidir, amma həmişə qanuni deyil. Qanunlar da məhz belə hallar üçün nəzərdə tutulur.

Ümumiyyətlə, Q. Lebon hesab edirdi ki, 2-3 % insan bütün dünyani idarə edir, 7- 9 % insan bu işdə onlara kömək edir, daha 10-15 % insan dünyada gedən prosesləri dərk edə bilir. Qalanların hamısı isə, - çəkməcidən başlayaraq milyarderə qədər, insana bənzər heyvanlardır. Hansı ki, bir prinsiplə – «gəlir – xərc» prinsipi ilə yaşayırlar. Nə qədər acı da olsa, həqiqətə oxşayır. Çünkü, hətta onlara milyard dolların sahibi də hər il mütləq hesablayacaq ki, onun nə qədər gəliri və nə qədər xərci olub. Əgər xərcləri gəlirindən çox olubsa xeyli bikef olcaq ki, «mayasından» gedib. Başqa bir misal, rüşvətxorluqda xüsusi «canfəşanlıq» edən məmurlar öz əməllərini dərk edirlərmi? Məsələn, keçmiş səhiyyə nazirimiz Əli İnsanov (yəqin talenin istehzası idi ki, məhz belə adının familiyası «İnsanov» idi) yalnız bağ evində 25-30 kq qızıl, bir milyondan çox dollar, bir milyona yaxın avro olana qədər, illər uzunu camaatdan rüşvət qoparanda görəsən fikirləşirdimi ki, bunun da bir axırı olcaq? Yaxud, keçmiş iqtisadi inkişaf nazirimiz Fərhad Əliyev görəsən tez-tezmi keçdiyi həyat yolunu xatırlayır və fikirləşirdi ki, hansı səviyyədən, hansı səviyyəyə yüksəlib? Necə deyərlər «toyuq da su içir, Allaha baxır». Görəsən,

fikirləşirdimi ki, talenin hökmü olmasa idi o heç vaxt bu səviyyə çata bilməzdi?

Bəs onların taleyindən ibrət dərsini götürən nazirlər və məmurlar varmı? Onlar daha rüşvət-zad götürmürlər ki?! Bəlkə, «Süleymana qalmayan dünya» onlara qaldı?!!! Yoxsa bu qədər var-dövləti niyə yiğirlər ki? Ən maraqlısı burasındadır ki, nə qədər var-dövlət istədiyini dəqiq bilən adam varmı? Nə isə...

Düzünü desək, cəmiyyətdə demək olar ki, bütün proseslərin əsasında məhz bu amil durur. Məmurları rüşvətxor edən də, ziyahları satqın edən də, düzünə qalsa, elə cəmiyyətin özünü inkişaf etdirən də elə budur. Bunun da bir adı var – insanın nəfsi. Bu da ki, az və ya çox dərəcədə hamida var. Nəfsi olduğuna görə heç kimi günahlandırməq olmaz. Onu yalnız öz nəfsini cilovlaya bilmədiyindən qanunu pozduğuna görə günahlandırməq olar. İqtisad elminin banilərindən olan A.Smitin «görünməyən əl» prinsipinin əsas müddəalarından birisi də bu idi ki, insanlar özləri varlanmağa çalışdıqları zaman, yaşadıqları cəmiyyəti də varlandırırlar.

Əlbəttə, cəmiyyətin bütün üzvləri varlı ola bilməz. Heç olmasa onların böyük əksəriyyəti varlıdırsa, şübhəsiz belə cəmiyyəti varlı cəmiyyət adlandırmaq lazımdır. Amma bu halda, hər hansı bir X cəmiyyətində olan maddi neməglərin (var-dövlətin) ümumi həcmindən az olmayıaraq, həmin nemətlərin cəmiyyətin üzvləri arasında nə dərəcədə bərabər bölünməsi də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu məsələlər iqtisadi nəzəriyyədə xüsusi öyrənilir («Lorens əyrisi», «Cini əmsalı» və s.). Təsəvvür edin ki, iki yolcu restoranda nahar yeməyinə bir bişmiş toyuq alıblar. Onlardan birisi həmin toyuğun yalnız bir qanadını və boğaz hissəsini yediyi halda, o biri yolcu toyuğun bütün qalan hissələrini həzmi-rəbidən keçirir. Deyiləndə ki, onlar iki nəfərə bir toyuq yeyiblər, fikirləşmək olar ki, hər iki tox olub. Halbu ki, biri çox yedyiindən, o birisi isə ac qaldığından əziyyət çəkəcək.

Yəqin ki, aralarındaki mehribanlılıqdan da əsər-əlamət qalmayacaq.

Maraqlı burasındadır ki, bu problemin həllində. Bütün məmurların boş vədlərinə baxmayaraq, cəmiyyətin və hökumətin maraqları çətin ki, üst-üstə düşsün(!).

Məsələn, 1000 dollar pulun 10 nəfər cəmiyyət üzvü arasında hərəyə 100 dollar olmaqla paylanması cəmiyyət üçün sərfəlidir. Çünkü, bu halda ən azı onların arasında əmin-amanlıq olacaq və onlar birlikdə başqa bir işə başlaya bilərlər. Amma, belə bölgü hökumətin xeyrinə ola bilməz. Çünkü,

1) onlar hər şeyi birlikdə etməyə öyrəssələr, hökumətin fəaliyyətindən birlikdə narazı da ola bilərlər. «Parçala və hökm sür» prinsipini işlətmək hökumət üçün xeyli çətinləşər.

2) Onların hərəsində 100 dollar olarsa, həmin pulları gündəlik tələbatlarını ödəməyə yönəldəcəklər. Əmtəə bazarında qitliq yaranı bilər və bunun hökumət üçün xeyli xoşagelməz nəticələri var (inflasiyanı cilovlamaq problemləri və sairə) .

3) Əgər onların 9-nun hərəsində 20 dollar, qalan birində isə 820 dollar olarsa ($1000 - 9 \times 20 = 820$), bu hökumət üçün xeyli sərfəlidir. Çünkü,

a) həmin 9 nəfərdə istehlak azalacaq. Odur ki, əmtəə bazarındaki qitlığı aradan qaldırmaqla əlaqədar yaranan problemlər də hökumət üçün olmayıacaq.

b) 820 dolları olanın istehlakı xeyli artsa da (bunu iqtisadi nəzəriyyədə « E. Engel əyriləri» üzrə dəqiqləşdirirlər), pulların qalan hissəsini banka qoyacaq ki, bu da həmin pullara hökumət nəzarətinin güclənməsi deməkdir. Bu həm də investisiya proektləri nöqtəyi nəzərdən əlverişlidir.

Göründüyü kimi, qeyd olunan misalda hökumətin və cəmiyyətin mövqeləri üst-üstə düşmür. Hökumət də ki, mücərrəd məfhüm deyil, müəyyən sayda məmurlar qrupudur, hansı ki, öz maraqlarını təbii olaraq cəmiyyətin digər üzvlərinin maraqlarından üstün tuturlar. Belə olan halda, onların müxtəlif vədlərinə nə dərəcədə inanmaq məqsədə

uyğun olardı? Əgər kimsə onların vədlərinə lazım olanın çox inanırsa, bu kimin günahıdır – vəd verənin, yoxsa ona inananın?! Fikirləşməyə dəyər...

Bəs bu maraqlarda müəyyən balans olmalıdır mı və ola bilərmi ? Başqa sözlə, necə etmək lazımdır ki, həmin məmurlarla kompromis taparaq elə edək ki, « həm canavarlar tox olsunlar, həm də qoyunların dəriləri boğazlarından çıxarılmassın »?

Təbii ki, cəmiyyət heç vaxt hökuməti “üstələyə” bilməz. Cəmiyyətin digər qruplarının, üzvlərinin sayına görə, məmurlara nisbətən çox olması heç nəyi həll edə bilməz. Bu bir nəfər silahlı quldurun, yuz nəfər silahsız adamı qarət edə bilməsi kimi bir şeydir. Bəs **dövlətin silahı** kimin nəzarətindədir-hökumət məmurlarının, yoxsa səmiyyətin digər qruplarının?

Məmurlarla kompromis axtararkən, nəzərə almalışıq ki, məmurlar özləri də «təbəqələrə» bölünürələr və bu təbəqələr arasında heç də həmişə həmrəylik mövcud deyil. Məsələn, prezident (hətta diktator xarkterli olsa belə) orta təbəqəli məmurlara nisbətən samaatın yaşayışı barəsində daha çox narahat olur. Çünkü, həmin ölkənin bu dövrü üçün tarix qarşısında o cavabdehdir. «Xırda» və “orta” məmurlar isə əksər hallarda, camaata öz gəlir mənbəyi kimi baxırlar. Çünkü, büdcə ayırmalarından, investisiyalardan, layihə proqramlarından mənimsəmələrin («kənara» gedən vəsaitlərin) əsas hissəsi “orta” təbəqəli məmurların «payına” düşür, “kiçik” məmurlara isə xeyli az çatır (qalır).

Beləliklə, məmurları kompromisə gətirməyin yeganə yolu, ən böyük məmurun – prezidentin, başqa məmurlara nisbətən camaata daha yaxın olmasından istifadə etməkdir. Necə deyərlər: «yüz peyğəmbərə yalvarınca, bir Allaha yalvarmaq sərfəlidir». Amma, hər şeyi prezidentdən gözləmək düzgün olmazdı. Çünkü, heç bir prezident, monarx, kral və s. məmurların əsas təbəqəsi olan - «orta təbəqəni» camaatın köməyi olmadan (hətta bu məmurları hər gün başqası ilə əvəz etsə belə), qanuna uyğun işlədə bilməz.

Camaat da, prezidentin köməyi və iradəsi olmasa «altdan yuxarı daşlar atmaqla» heç nəyə nail ola bilməz (hətta gündə bir inqilab etsə belə). Həmin «daşlar», yalnız geri onun başına düşər.

Məmurlar da, adı insanlar kimi yalnız iki halda kompromisə gedirlər: ya bu kompromis onlar üçün xeyirli olmalıdır, ya da kompromisə getməmək onlar üçün ziyanlı olmalıdır (ziyandan yaxa qurtarmaq da xeyirlidir). Odur ki, «camaat-prezident» əlaqələri sıx və başlıcası isə birbaşa olmalıdır. Məsələn, iki variant götürək:

1) camaat hansısa bir problemin həlli üçün (məsələn, Balakəndə odun problemi) orta təbəqəli məmura müraciət edir. O da, bu problemin həlli ilə məşğul olmaq istəmədiyindən, yalnız 4-5 dəfə müraciət tərarlanandan sonra məşğul olmağa başlayır. Bunun üçün əvvəl daha yuxarı təbəqəli məmurlardan icazə istəyir (meşəni özbaşına qırdırıa bilməz). Sonra məlum olur ki, ona yalnız icazə yox həm də kömək lazıim imiş (meşəni qırmaq əvəzinə qaz təchizatını yaxşılaşdırmaq) və sairə. Vaxt uzanır və problemin aktuallığı ya azalır, ya da tam itir (qiş qurtarır və havalar istiləşir).

2) Camaat birbaşa prezidentə müraciət edir. O da lazımı təşkilatlara bu problemi gecikdirmədən həll edərək ona məruzə etməyi tapşırır. Əlbəttə, prezidentin tapşırığı və camaatın müraciəti orta məmurlar tərəfindən eyni cürə qarşılıqla bilməz. Problem də vaxtında həll olunar. Ümumiyyətlə, camaat üçün müraciəti (ərizəni, şikayəti və sairə), prezidentin ünvanına yazmaqla, məsələn, icra başçısının adına yazmaq arasında nə fərq ola bilər? Fərq yalnız problemin vaxtında həll olunmasında olacaq. Prezident aparatının işinin çıxalacağından narahat olmağa dəyməz. Həmin aparatın imkanları adı vətəndaşın təsəvvür edə biləcəyindən də qat-qat çıxdur.

Beləliklə, məmurların “orta”təbəqəsinin mövqeyi, bu dövlətdə gedən bütün proseslərin əsas amilidir. Ona görə də, hətta diktator belə onlarla hesablaşmalıdır, yoxsa onun hökranlığı çox çəkməz. “Aşağı səviyyəli” məmurlar da, heç

vaxt “orta” səviyyəli məmurların mövqelərinə zidd olaraq, prezidentin tərəfində olmayıacaq. Yoxsa o, nəinki “aşağı səviyyədən” çox arzuladığı “orta” səviyyəyə keçə bilməz, heç elə “aşağı səviyyədə” də qala bilməz. Çünkü, prezident onu şəxsən tanımır, lap elə prezident sərəncamı ilə işə təyin olunubsa belə, onu prezidentə “orta” təbəqəli məmur, əsasən qiyabi olaraq, təqdim edib. Odur ki, yaxşı tərəfdən təqdim edərək onun təyin edilməsinə nail olan məmur, pis tərəfdən xarakterizə edərək, onun işdən uzaqlaşdırılmasına da nail ola bilər və “sözə baxmasa” nail olcaq da. Odur ki, hər hansı bir isra nümayəndəsi üçün prezident sərənsamları yox, rayon icra başçısının şifahi tapşırıqları önemlidir. Buna şübhələnməyə dəyməz. İstisnalar çox nadir hallarda ola bilər. Çünkü, belə bir mövqe onların motivasiyasına əsaslanır. Motivasiyanı isə prezident yox, “orta” təbəqəli məmurlar təmin edirlər.

Bəs 2005-ci il «Parlament seçkilərində» məmurların mövqeyi necə oldu və bu mövqe 109-cu «Dairədə» seçkilər necə təsir etdi?

Qeyd olunmalıdır ki, bu seçkilərdə ilk dəfə olaraq məmurlar kifayət təqədər həyəcan keçirəsi oldular. Bunun da səbəbi İlham Əliyev cənablarının seçkiləri demokratik keçirməyə olan iradəsi idi. Odur ki, hamı bu seçkilərdən “nə isə yeni bir şey” gözləyirdilər. Onlar heç vaxt bu qədər namizəd də görməmişdilər. Bu da özünəməxsus bir yenilik idi. Hamı üçün ən maraqlı məsələ YAP-ın kimi vahid namizəd qismində irəli sürəcəyi idi. Çünkü, həmin namizəd kimliyindən və şəxsi keyfiyyətlərindən asılı olmayıaraq mütləq «favarit» olacaqdı. Əvvəlki deputatin – R.Aslanovanın öz namizədliyini Bakının Yasamal royonundan irəli sürmək istəyi məlum olduğundan, «YAP-ın namizədi kim olacaq?» sualı daha aktual olmuşdu. Əsas söz-söhbətlər Balakənin icra başçısı Nəsib müəllimin namizəd ola biləcəyi barəsində idi.

Onu da qeyd etməliyik ki, bizim «söz-söhbətlər» adlandırdığımız və qeyri – ciddi yanaşlığımız informasiyalar,

bir çox sosial yönümlü elmlər tərəfindən tamamıyla ciddi öyrənilir və bir çox hallarda hətta rəsmi statistika məlumatlarından daha həqiqi sayılır. Bu barədə bir çox lətifələr də mövcuddur. Yeri gəlmışkən, lətifələrin özləri də bir canr kimi xalq müdrikliyinin ifadəsidir. Belə bir lətifəni də xatırlamaq olar: Böyük Vətən müharibəsi ərəfəsində Baş Qərargahda işləyən bir generala evdə arvadı tezliklə müharibənin başlayacağını söylədikdə general soruşur ki, bunu hardan bilir. Qadın: «arvadlar bulaq başında danışırıldalar»- deyə cavab verir. General qəhqəhə çəkib gülərək: «Bunu Baş Qərargahda işləyən mən bilmirəmsə, bulaq başındaki arvadlar haradan bilərlər?!» deyə fikir vermir. Amma, həqiqətən də tezliklə müharibə başlayanda evə qayıdır yoldaşına: «Get, o bulaq başına yiğişən arvadlardan öyrən görüm bu müharibə nə vaxt qurtaracaq?» - deyir. Odur ki, bir çox «söz-söhbətlərə» də, qeyri-rəsmi məlumat mənbəyi kimi kifayət qədər ciddi yanaşmağa dəyər.

R.Aslanovanın YAP-ın rəsmi və vahid namizədi kimi rayana qayıdışı çoxlarını şoka saldı. Çünkü

1) «Mən Balakənlilərdən inciməsem. Daha oranın deputati olan deyiləm» mövqeyində olan və yuxarıda qeyd olunduğu kimi Bakının Yasamal rayonundan namizədliyini irəli sürməyə hazırlaşan bir adamın, necə deyərlər, yenidən Balakəndə «peyda olması» həqiqətən də gözlənilməz idi.

2) Yerli kadrlar arasında YAP-ın «n» qədər, həqiqətən də bacarıqlı və deputat olmağa layiq üzvləri olduğu halda; birinci deputatlıq müddətində, qeyri qənaətbəxş fəaliyyəti nəticəsində, reytinqi az qala “0” bərabər olan, adını belə eşidəndə balakənlilərin əksəriyyətinin hiddətləndiyi bir adamın YAP tərəfindən yenidən məhz Balakənə göndərilməsi formal məntiqin çərçivələrinə sığmırı.

Bununla belə bu artıq baş vermişdi və əhali ilə birlikdə yerli məmurları da çəş-baş salmışdı. Çünkü, onlar nə açıq-açığına camaatın əleyhinə getmək istəmirdilər (bu camaatın arasında hələ yaşamalı idilər), nə də R.Aslanovanı Balakənə

göndərmiş məmuran sözündən çıxa bilmirdilər (bu vəzifələri ilə vidalaşmaq demək olacaqdı). Odur ki, ilk-əvvəl, daha çox müşahidəçi olmağa üstünlük verirdilər. R. Aslanovaya da «xala xətrin qalmasın» kömək edirdilər. Hər şey özü-özünə aydınlaşmalı idi.

Bələ bir vəziyyət qalan namizədlərə də müəyyən şans verirdi və onları daha gərgin işləməyə, təbliğat-təşviqat kompaniyasını daha güclü aparmağa stimullaşdırırıdı. Bu durum təqribən bir ay yarım davam etdi. Bu vaxt ərzində seçicilər də xeyli ruhlanmışdılar və toplantılarda daha aktiv iştirak edirdilər. Elə bil «tunelin qurtaracağında işıq ucu»nu görürdülər.

Oktyabrın 25-i Prezident yanında təbliğat-təşviqat kompaniyasının gedişinə dair müşavirədən çox şey gözlənilirdi. Məsələn, R. Aslanovanın qanunu pozaraq adamlara hədiyyələr paylaması; onun görüşlərinə məktəb və baxça uşaqlarının gətirilməsi və digər faktlar barəsində dəfələrlə kollektiv ərizələrlə bir çox instansiyalara, o cümlədən də prezidentin özünə müraciət olunmuşdu (həmin ərizənin məhz prezidentə çatıb-çatmadığını deyə bilmərik). Odur ki, ən azı Aslanovanın təbliğat-təşviqat kompaniyasının keçirilməsində inzibati resurslardan istifadənin azalacağı ehtimal olunurdu.

Təəssüf ki, hər şey əksinə alındı. Həmin müşavirədən sonraki dövrdə icra nümayəndələrinin, məktəb direktorlarının, bağça müdirlərinin, mədəniyyət işçilərinin, poçt müdirlərinin və sairə R. Aslanova üçün daha böyük canfəşanlıqla çalışdıqlarını gördükdə coxları başa düşdülər ki, məsələ artıq həll olunub – “tunelin qurtaracağındaki iynə ucu qədər olan “işıq” daha yoxdur, söndürülüb”. Bundan sonra elə bil hamının “üstünə su çiləndi». Təbliğat-təşviqat prosesinin ən vacib yekun mərhələsi – axırıncı 10 gün ərzində bütün qalan namizədlərin aktivliyi kəskin aşağı düşdü. Bu sanki Cek Londonun «Dünyani lərzəyə gətirmiş 10 gün”ü yox, Rəbiyyət Aslanovanın «Balakəni lərzəyə gətirdiyi 10 gün” idi.

Osman Gündüzün seçkilərdən kənarlaşdırılmağı da, əslinə qalsa, R. Aslanovanın ondan çəkindiyinə görə deyildi. Hərçənd ki, onun reytinqi həqiqətən də yüksək idi. Amma, bütün qalan namizədlər hamısı bir yerdə, heç nə edə bilmədilərsə, bir Osman Gündüz neyləyəcəkdi? Hərçənd ki, o yalnız komandasının üzvlərinin sayının 500 nəfərdən çox olduğunu və seçkilərdə «amansız» mübarizə aparacağını söyləyirdi. Osman müəlimə xüsusi hörmətimiz var. Bilirik ki, həqiqətən də mütərəqqi fikirli insandır. Amma, o sözləri deyən namizəd həqiqətən də nə isə etməli idi. Onun reytinqinin yüksək olmasını da məhz bu sözlər təmin etmişdi. Ancaq, noyabrın 8 Balakən seçicilərinə etdiyi mürasiətdə özünü deputat elan etməkdən və gələcəkdə də mübarizəni davam etdirəcəyini vəd etməkdən başqa diqqəti cəlb edən bir «müqavimət» olmadı.

Çox yəqin ki, R. Aslanova onu kənarlaşdırmaqla həm özündən kollektiv şikayətləri təşkil etdiyinə görə O. Gündüzdən hayfini alır, həm də bütün Balakən camaatına öz qüdrətini göstərirdi. Təəssüf ki, o bu qüdrətini əvvəlki 5 il ərzində balakənlilərin problemlərinin həllində göstərməmişdi və çox yəqin ki, növbəti 5 ildə də göstərməyəcək. Nə etmək olar. Atalar «arxalı köpək qurd basar» deyiblər. Ömər Xəyyam isə belə yazıb:

**Не вырастит в этом мире правды побег,
Справедливость не правила миром во век.
Не думай изменишь течение жизни,
За подрубленный сук не держис, человек!**

2.4. DAİRƏ SEÇKİ KOMİSSİYASI

“Dairə Seçki Komissiyası” barəsində rəyimiz hər halda müsbətdir. Çünkü hər şeyi müqayisədə qəbul etməyə məcburuq. Əvvəlki dövrlərə nisbətən xeyli irəliləyiş varsa və heç olmasa nisbətən daha yaxşı çalışırlarsa, elə bu da müasir vəziyyətimizdə böyük işdir.

Xüsusiylə də komissiyanın sədri Vahid Əliyev çalışırdı ki, onun imkanları daxilində olan məsələlərdə “qanunun hərfinə” riayət etsin. Hər halda elə etsin ki, sonralar heç olmasa onun özünü nədəsə günahlandırma bilməsinlər. Razlaşmaq lazımdır ki, mövcud şəraitdə buna nail olmanın özü də kifayət qədər çətin məsələdir. Əgər bir namızədin-R. Aslanovanın (yeri gəlmışkən, onu balakənlilər öz aralarında “namızəd” yox, “təyinat” adlandırırlar. “Təyinat” deyilən kimi hamı başa düşürdü ki, söhbət ondan gedir) təbliğat-təşviqat kompaniyasında olan qanun pozuntularına “göz yumulurdu”sa da, heç kim bunun üçün onlardan incimirdi. Çünkü, bilirdilər ki, bu “onlarlıq” deyil. Amma, hər halda onu da heç olmasa nisbətən qanunlara riayət etməyə vadar etmək olardı. Nə isə...

Yalnız bir incident bir qədər məyus etdi. Onu da son dərəcə istəməyə-istəməyə qeyd edəsiyik. Çünkü belə halları biz də yazmasaq heç kim yazmir. Ört-basdırın da nəticəsi əvvəl-axır pis olur. Necə deyərlər, “örtülü bazar, dostluğu pozar”.

Biz platformamızın bir yerində Balakəndə yaşayan millətlərdən bəzilərinin adlarını sadalayanda onları “azərbaycanlılar, avarlar, ləzgilər, inqloqlar və sairə” kimi ardıcılıqla yazmışdıq. Mexaniki alınmış bu sıranın şüuraltı əsası yəqin bundan ibarət idi ki, Azərbaycanın ən çoxsaylı milləti-azərbaycanlılar birinci, Balakənin ikinci çoxsaylı milləti – avarlar ikinci, Respublikamızın ən “çoxsaylı milli azlıqlar”dan olan ləzgilər üçüncü qeyd olunmuşdu. İkinci dəfə nəzər yetirəndə nədəncə ABŞ-da baş vermiş bir

hadisəni xatırladıq – bir nəfər qara dərili amerikalı bilyard salonunda stolun üstündə qara daşların ağı daşlara nisbətən az olmasını qara dərili vətəndaşlara qarşı diskriminasiya hesab edərək işi məhkəməyə verib. Uzun çəkən məhkəmədən sonra optimal çıxış yolu tapılıb və həmin vətəndaş razı salınıb. Biz də fikirləşdik ki, birdən bu avarlar soruşalar ki, Konstitusiyaya əsasən Azərbaycanda bütün millətlər bərabərhüquqludursa və bərabər statusa malikdir, həm də ki, əlifba sırasında “v” hərfi “z” hərfindən qabaqdadırsa niyə “avarlar” “azərbaycanlılar”dan sonra yazılıblar?!

Bu sualın cavabını tapa bilməyəcəyimizdən çəkinərək, ardıcılılığı əlifba sırası ilə, - “avarlar, azərbaycanlılar, inqloylar, ləzgilər və sairə” göstərdik (yəni ki, əlifba sırası ilə düzülən adlarda ilk hərflər eyni olduqda 2-ci, 3-cü və sonrakı hərfləri nəzərə almaqla).

Komissiyanın bəzi üzvləri (əsas da coğrafiya müəlliməsi olan bir qadın və müxalifət nümayəndəsi olan dolu bədənli bir kişi. Adlarını qeyd etməyi məqsədə uyğun saymırıq) bu adı şeyə o qədər kəskin reaksiya verdilər ki, elə bil bu çox qəbahət iş idi və az qala cinayət törədilmişdi. Onları da, daha bir qadın və bir nəfər kişi onlardan da kəskin reaksiya ilə “dəstəklədilər”. “Bura Azərbaycandır və buranın əsas milləti azərbaycanlılardır” deyən qadına heç cürə başa sala bilmirdik ki,

1) Konstitusiyaya əsasən Azərbaycanda “əsas” və “əlavə” millətlər yoxdur.

2) Yalnız qaydalara daha dəqiq riayət etməyə çalışmışıq. Öks təqdirdə, avarlar narazı qala bilərdilər.

“Nə Konstitusiya? Nə qayda? Nə olsun ki, qaydası belədir?” - deyən müxalifətdən olan komissiyanın üzvü, xüsusi əsəbilik göstərirdi. İndi onu başa salmağa çalışırdıq ki, məhz belə mövqeyin nəticəsində, “Xalq Cəbhəsi” partiyasının hakimiyyəti dövründə Balakəndə milli məsələlər kifayət qədər kəskin xarakter almışdı. Vəziyyət yalnız Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı ilə yoluna qoyuldu. Yoxsa kifayət qədər xoşagəlməz nəticələr ola bilərdi. Odur

ki, Balakən şəhərinin mərkəzində, ümummilli liderimizin “Azərbaycan burada yaşayan bütün millətlərin vətənidir” sözləri iri hərflərlə yazılıb ki, heç kimin yaddından çıxmasın.

İstər-istəməz Bakıda, “Nərimanov” metro stansiyasının yanındakı keçmiş “internat” məktəbinin (hazırda deyəsən “gimnaziya” adlanır) - əsasən yetimlərin, kimsəsizlərin oxuduqları məktəbin koridorunda hək olunmuş S.C. Pişəvərinin hikmətli sözlərini xatırlayırdıq: “Milli dövləti olmayan xalq atasız-anasız yetim usağı bənzər”. Biz isə buna əlavə etmək istərdik ki, “az saylı millətin dahiyanə də olsa nümayəndəsi olmaqdansa, çoxsaylı və öz dövləti olan millətin “ortabab” nümayəndəsi olmaq qat-qat sərfəlidir”. Çünkü, azsaylı millətin nümayəndlərinin əlavə çətinlikləri olur. Məsələn, Azərbaycan avarları (kurdləri, ləzgiləri, talyşləri və sairə fərgi azdır) nə etməlidirlər?! Rusiyadan bütün qafqazlılarla birlikdə onu geri Qafqaza qovurlar. Qafqaza-Dağıstança çatanda ondan soruşurlar ki, hardandır və biləndə ki, o Balakəndən və yaxud Zaqataladandır, ona deyirlər ki, siz avar deyilsiniz. Artıq çoxdan “qacar”laşmışınız, siz “istixana avarlarısınız” («parnikovie avarü»). Bir yandan da düz sözə nə deyəsən. Avar əlibasını belə bilməyən (avar dərsləri orta məktəblərdə yalnız son vaxtlar və yalnız ibtidai siniflərdədəir. O da ki, necə deyərlər dərsin adı var, amma özü yoxdur), avar mədəniyyəti ilə demək olar ki, tanış olmayan, avar şairlərindən yalnız R. Həmzətovun adını eşitmış, amma əsərlərini oxumamış, hətta adları da Eldəniz, Arzu, Fidan, Fərman, Aygün və sairə kimi sərf azəri türklərinin adları olan adamları “istixana avarları” adlandırıldıqlarına görə yəqin ki, elə çox inciməyə dəyməz.

Odur ki, onlar Dağıstanda da dayanmayıb, ulu əcdadlarından başlayaraq vətən saldıqları Azərbaycan torpağına üz tuturlar. Burada isə onları “ləzqibala” adlandırırlar və sairə. Belə bir vəziyyətdə, adı gedən avarlar dünyanın hansı başına getsinlər ki, milli mənsubiyyətinə

görə “qeyri-millət” hesab olunmasınlar, “əsas” millətdən olsunlar?!

Belə faktlar kifayət qədərdir. Məsələn, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında, elmlər doktoru, professor Alican müəllim (soyadını da qeyd etmək istəməzdik, çünkü çox hörmətli və tanınmış alimdir), elmi rəhbəri olduğu aspirant qızın dissertasiya işinin müzakirəsi zamanı edilən iradlardan iddiaçını qorumaq üçün belə bir ifadə işlətdi: “İndi daha ləzgilər də burada səhv tutmağa başlayıblarsa, yəqin ki, bir az dəyişdirmək olar”.

Hətta bir çox balakənlilər Bakıda tez-tez “bizim orda avrlarla aramız yoxdur. Biz onları istəmərik” kimi ifadələri işlədirlər. Onlardan birisi hətta MTN-nin zabiti Ə.A-dır. Belə olan təqdirdə, bu zavallı avarlar NKVD-nin və KQB-nin “törəməsi” olan və hansıa “millətin” təhlükəsizliyi ilə məşğul olan Nazirliyə nə dərəcədə etibar etməlidirlər?

Ən maraqlısı da burasındadır ki, hansı ölkədə yaşamasından asılı olmayaraq, bir çox azsaylı millətlərin arxasında hansıa bir dövlət durur. Məsələn, inqloyların arxasında Gürgüstan, Gürgüstanda yaşayan azərbaycanlıların arxasında Azərbaycan, yəhudilərin arxasında İsrail və sairə. Avarların, ləzqilərin, talişların və bir çox başqalarının arxasında isə duranı tapmaq çətin olacaq. Elə buna görədir ki, məsələn Balakəndə inqloyların sayı avarların sayından qat-qat az olmasına baxmayaraq, inqloylar üçün gürcü dilində uşaq bağçası, gürcü dilində tam orta təhsil almaq imkanı və sairə yaradılmışdır. Avarların problemlərini isə qeyd etmişdik. İş hətta o yerə çatıb ki, bəzi avar məmurları özlərəni daha çox Azərbaycana sadıq kimi göstərmək naminə, Qabaqcoldə, xüsusən də azərbaycanlı məmür yanında olanda, yanlarından keçənlərin avarca danışdıqlarını eşidəndə “burada qarğı dilində danışmayın” ifadəsi ilə onların danışığını kəsməyə çalışırlar. Amma, onlar bilmirlər ki, bununla Azərbaycanın dövlətçiliyinə “ayı xidmətini” («medvecğə usluqa») göstərirlər. Sonra da hardansa eşitdikləri, mənşəyini və mənasını tam dəqiq bilmədikləri

“talerantlıq” sözü ilə vəziyyəti ört-basdır etməyə çalışırlar. Başqa sözlə, əvvəl özləri aranı qarışdırırlar, sonra da “yuxarılardan” kömək istəyirlər. Belə olmasayı separatçılıq təhlükəsi də olmazdı. Yoxsa kimin nəyinə gərəkdir ki, “separatçı” olsun və MTN-nin zirzəmilərində canını çürütsün?!

Beləliklə, nə qədər ki, cəmiyyətimizdə “əsas millət”, titul millət”, “azsaylı millət” “qeyri-millət” kimi ifadələrin geniş işlənməsinə yol veriləcək; Azərbaycanın KİV-də deyək ki, Gürcüstanda yaşayan, Gürcüstanın vətəndaşları olan azərbaycanlıların problemləri, Azərbaycanda yaşayan, Azərbaycanın vətəndaşları olan gürcülərin (inqloyların) problemlərinə və cəmiyyətə inteqrasiya məsələlərinə nisbətən daha çox işıqlandırılacaq, Azərbaycanda inqloyların, ləzgilərin, yəhudilərin və yaxud avar türklərinin adları azəri türklərin adlarından qabaq çəkilməsi “baş ağrıları ilə müşayət olunacaq”. Həm də ki, bu halda Konstitusiyadakı “bərabər status” ifadəsi boş və mənasız olacaq. “Talerantlıq” da yalnız çəkiliş kamerasının qabağında duranda, hansısa bir az sayılı millətin, azsavadlı nümayəndəsinin mənasını dərk etmədən dediyi sözdən artığını ifadə etməyəcək.

Unutmamalıq ki, hamımız müsəlmaniq. Əgər biz bir dövlətin sərhədləri daxilində “müselman müsəlmanın qardaşıdır” prinsipinə belə əməl etsək, ümumdünya müsəlmanları necə birləşməlidirlər və mücəlman dövlətləri necə bir-birinə dəstək olmalıdırlar və yaxud Qarabağda Azərbaycanın “əsas olmayan” milletləri necə vuruşmalıdırlar? Buna yol vermək, əminik ki, dolayısı ilə də olsa Azərbaycan dövlətçiliyinin xeyirinə deyildir. Odur ki, Azərbaycanı özünə vətən bilən hər kəs bununla bacardığı qədər mübarizə aparmalıdır. Tarix boyu “millətçilik” milli azadlıq hərəkatları üçün əsas olsa da, sonradan qurulmuş dövlətlərin “dövlətçilik” maraqları üçün problemlər yaratmış və orada separatçılıq ünsürlərinin yaranmasına gətirib çıxarmışdır.

Deyə bilərlər ki, “milli maraqlar” ifadəsi “dövlət maraqları” mənasında işlədir. Belə olan halda “dövlət maraqları”nı ifadə etmək üçün “milli maraqlar” ifadəsindənsə elə “dövlət maraqları” ifadəsinin özünü işlətmək yaxşı olar.

Əlbəttə, nədənsə narazı olan milli azlığın nümayəndəsini və ya nümayəndələrini MTN-nin cənginə verərək susdurmaq da olar, lazımlı gələrsə Azərbaycandan departasiya etmək də çətin olmaz. Çətinini onları sözün həqiqi mənasında səmiyyətin bərabər hüquqlu vətəndaşlarına çevirməkdir. Məsələn, ilk dəfədir ki, qara dərili vətəndaş ABŞ-in prezidenti olmağa bu qədər yaxındır. Amma, Azərbaycanda “qeyri-millətin” nümayəndəsinin prezidentliyə namizədliyi hələlik yalnız təəccüb və gülüş doğurur. Belə bir düşüncə tərzini dəyişmək üçün hökumət səviyyəsində işlər görülməlidir. Xalq nümayəndələri – deputatlar buna xüsusi faktir verməlidirlər.

Bu faktı istəməyə-istəməyə yalnız ona görə qeyd etdik ki, gələcəkdə də belə incidentlər olmasın. Azərbaycan çoxmillətli dövlətdir və bu millətlər arasında tolerantlığı təmin eləyən sovet tərbiyəsinin “beynəlmilləlçilik” əqidəsi və Heydər Əliyev siyasetidir. Amma, belə faktlar buna az da olsa xələl gətirə bilər. Bütün bunlara görə, dövlətimizin milli siyasetini müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq daha da təkmilləşdirilməsi kifayət qədər aktual məsələdir.

Ümumiyyətlə, milli məsələlər çox incə məsələlərdir. SSRİ-nin dağılmاسının əsas amillərindən birisi də milli siyasetin düzgün qurulmaması idi. Məsələn, sovet dövrünün kinolarında göstərilirdi ki, hansısa bir rus Gürcüstana istirahətə gəlir. Orada hansısa bir gürcü ilə tanış olur. Bu gürcü olacaqdı çox xeyirxah, amma çox sadəlövh. Sonra onu rus özünə qonaq çağıracaqdı və teatra aparacaqdı. Orada da deyək ki, “Otello” faciəsini göstərəcəkdilər. Gürcüyə bu çox güclü təsir göstərəcək və onu düşünməyə vadar edəcəkdir. Bununla da ruslar özlərinin qeyri-rus millətlərinin maariflənməsindəki “əvəzsiz” xidmətlərini bir daha

qabartmağa çalışırdılar. Halbu ki, gürgüler və digər qeyri-rus millətləri o qədər də sadəlövh deyildilər və Şekspirin əsərləri ilə də ruslardan az tanış deyildilər. Bununla belə, heç olmasa Böyük Vətən müharibəsi dövründə qeyri-rus millətdən olan qəhrəmanlara həsr olunmuş filmlər (bir neçə film istisna olunmaqla) demək olar ki, yox idi. Mərkəzi hakimiyətdə də yalnız ruslar işləməli idilər. Doğrudur, bir-iki nəfər qeyri-rusu da ora qatacaqdılar ki, lazımlı olan halda nümayiş etdirə bilsinlər. Belə bir hall, əlbəttə, “müttəfiq respublikaların” məsul işçilərinin yaltaqlanmalarına baxmayaraq, qeyri-rus millətləri bir o qədər də qane etmirdi. (Hələ həmin “xeyirxah” rusların, sonralar həmin gürgülərin və digər “MDB millətlərinin” başlarına hansı bələlərin gətirdiklərindən danışmırıq). Belə, ilk baxışda xırda görsənən məsələlər SSRİ-ni “laxlatdı”.

SSRİ dağılıandan sonra isə, keçmiş müttəfiq respublikalarda, bəzi millətçilərin səyi nəticəsində hər şeyə “milli” sözünü əlavə edirdilər. Bu proses Azərbaycanı da yan keçmədi. Respublikamızda da Elmlər Akademiyası oldu “Milli Elmlər Akademiyası”, dram teatrı oldu “Milli dram teatri”, Mərkəzi bank oldu “Milli bank”, parlamenti oldu “Milli məclis” və sairə. Hətta dövlət arxivinə “milli” sözü qoşuldu, əvvəllər “xalq qəhrəmanı” olanlar indi “milli qəhrəman” adlandırılırlıdalar. SSRİ dövründə olan “Dövlət təhlükəsizliyi komitəsi” oldu nazirlilik və ona da “milli” sözü əlavə olundu və sairə və illaxr.

Bütün bunlar da, çoxsaylı millətlərin nümayəndələrinin yaşadığı Azərbaycanda “titul millət”, “əsas millət”, “milli azlıq” və sairə kimi anlayışların daha çox işlədilməsinə gətirib çıxartdı. “Beynəlmilləlçilik isə yavaş-yavaş arxa plana keçdi. Halbu ki, “millətçilik” nəticə etibarı ilə əksər hallarda “dövlətçiliyi” zəiflədən amildir.

Əlavə olaraq onu da qeyd etməliyik ki, bütün cəmiyyətlər, yavaş-yavaş da olsa, milli dəyərlərdən daha çox ümumbəşər (obheçeloveçeskie) dəyərlərə üstünlük verməyə başlayacaqlar. Müasir dünyanın qloballaşma prosesləri,

beynəlxalq təşkilatlarının nüfuzlarının çoxalması və sairə bunu daha da sürətləndirir.

Bizim fikrimizcə, insanları millətlərə bölmək, yalnız siyasetçilər üçün və yalnız “parçala və hökm sür” prinsipini həyata keçirmək üçün lazımdır. Çünkü, onlar üçün fərqi yoxdur, ləp elə 100 nəfərdən ibarət bir dövlət olsun və təki onun prezidenti özü olsun. Onlar bu halda Y. Sezarın “kənddə birinci olmaq, Romada ikinci olmaqdan yaxşıdır” prinsipini üstün tuturlar. Bizim fikrimizcə isə “kənddə birinci sıralarda olmaqdansa, Romada orta sıralarda olmaq qat-qat üstündür”. Çünkü, Romanın “ortababını” kəndin “yaxşısı” ilə müqayisə etmək olmaz. Yoxsa bu Braziliyanın “ortabab” futbolçusunu, məsələn Kırqızstanın kənd komandasının “yaxşı” və ya “ortabab” futbolçusu ilə müqayisə etmək kimi bir şey alınar.

Demək olar ki, bütün müharibələrin əsasında iqtisadi maraqlar durduğu halda, onların əksəriyyətini milli məsələlərlə bağlayırlar. Çünkü, dövlətlər başqa bir dövlətlə onun torpağını zəpt etmək və var-dövlətini mənimsəmək üçün müharibə etdiyini elan etmirlər, amma məqsəd əksər hallarda yalnız yalnız budur.

Ümumiyyətlə hər hansı bir dövlət ona görə mövcud deyil ki, onu əsgərlər və polislər qoruyurlar və sairə. Belə olsayıdı heç bir imperiya dağılmazdı. Ona görə mövcuddur ki, həmin cəmiyyətin “passionarlığı” (bax. L. Qumelev. “Gtnoqenez i biosfera Zemli”) yüksəkdir. Əgər hər hansı bir cəmiyyətdə milli ayrı-seçkilik “bir damcı” olarsa, həmin cəmiyyətin passionarlığı, çox yəqin ki, “iki damcı” azalar. “Millət” sözü (hətta ən yaxşı mənada) olan yerdə isə əvvəl-axır milli ayrı-seçkilik də olacaq və əvvəl-axır kiminsə “burnu da qanayacaq”.

Əsas məsələ bundadır ki, Azərbaycan həqiqətən də ərazicə və əhalicə böyük ölkələrdən deyil və həqiqətən də burada çoxsaylı millətlərin və xalqların nümayəndələri yaşayır. Əksəriyyəti də müsəlman olan bu millətlərin nümayəndələri arasında ayrı-seçkilik etmək

dövlətçiliyimizin xeyrinə olmaz. Bu həm də Konstitusiyamıza ziddir və müsəlmançılıqla bir araya siğmir. Xüsusiilə də ziyalılar belə mövqedən uzaq olmalıdır və əsl təlerantlıq nümayiş etdirməlidirlər. Bunu Balakən kimi bir çox azsaylı millətlərin kompakt yaşadıqları yerlərdə xüsusi nəzərə almaq lazımdır. Balakənin deputati üçün isə bir nömrəli məsələlərdən olmalıdır.

2.5. Məntəqə seçki komissiyaları

Məntəqə seçki komissiyalarına (MnSK) isə iradlarımız daha çoxdur. Çünkü, seçki qutularına saxta bülletenlərin doldurulması (bir çox hallarda isə heç o qədər də “əziyyət” çəkmədən, sadəcə olaraq protokollara istədikləri rəqəmlərin yazılması) prosesini orada həyata keçiriblər. Bunun da ən əsas səbəbi MnSK-nin sədrlərinin əksəriyyətinin “zəif fiquralar” olmasıdır. Həm də, nədənsə, demək olar ki, əksəriyyəti YAP-ın üzvüdür. Biz bunun əleyhinə deyilik, amma “qarışiq” olsa yəqin daha ədalətlə olardı. Məsələn, Şambulda, bələdiyyə idarəsində yerləşən MnSK-nin sədri olan çox cavan müəllimənin nəyi isə sərbəst həll edəcəyi yalnız gülüş doğurur. Yaxud bütün Şərifd kəndində çox az adam tapılar ki, 31 sayılı məntəqənin sədri Aydın Şərifovun həmin bələdiyyənin sədri Mahama Kanayevin təsiri altında olmadığına inansın. Aydını şəxsən tanıyırıq və həqiqətən də sadə və yaxşı bir oğlan olduğuna görə hörmətimiz var. Amma, yuxarıda dediyimiz də həqiqətdir.

Biz hələ bu kitabçanın hazırlanması barəsindəki “müraciət elanımızda” qeyd etmişdik ki, Şərif camaati bizə xüsusi dəstək verdiklərindən və oradakı proseslərin qeyri-rəsmi tərəflərini də daha yaxşı bildiyimizdən, oradakı məntəqələrdə getmiş prosesləri daha dərindən araşdırasıyıq və nümunə kimi göstərəsiyik. Həm də ki, təsadüfən elə alınıb ki, Şərif kəndində fəaliyyət göstərmiş iki Seçki məntəqəsindən (31 və 32 sayılı) biri demokratik, o birisi isə qeyri-demokratik səsvermənin təcəssümünə çevriliblər.

Əlbəttə, bizim oxuduğumuz dövrlərdə “Şərif 1 nömrəli kənd orta məktəbi” adlanan doğma məktəbimizdə bizi “batırmaq” o qədər də asan məsələ deyildi. Əmin idik ki, məktəbimizin heç olmasa divarları öz yetişdirməsini (şagirdini) bir o qədər də asanlıqla güdaza verməyəcək. Nisbətən yaşılaşsalar da, sevimli müəllimlərimizi, həmçinin əziz sinif yoldaşlarını, dostlarını, tanışlarını,

qonşularımızı, qohumlarımızı və s. sarsıtmaq və onların gözləri qabağında bizi “batırmaq” demək olar ki, qeyri-mümkün idi.

Sözsüz ki, məktəb direktoru M. Caniev və 31 sayılı məntəqə komissiyanın o dövrkü sədri Ş. Teyyubov xüsusi çalışsaydilar xeyli şeyi dəyişdirə bilərdilər. Amma, şükür ki, onlar da öz işlərinə daha çox qanun çərçivəsində yanaşdırılar.

Buna görə də, R. Aslanova yalnız 91 səs toplaya bildi. Onun da əsas hissəsini əsgərlər veriblər. Çünkü, bütün əsgərlər yalnız Rəbiyyət üçün səs veriblər. Hətta səslərin sayılması zamanı iş o yerə çatıb ki, ad çəkilmədən, zarafatyana “voenniy” (yəni “hərbiçi”) deyərək bülleteni R. Aslanovanın bülletenlərinin üstünə qoyublar.

Lap dəqiqini desək, yalnız bir əsgərin bülleteni R. Aslanova üçün yararsız olub. Çünkü, həmin bülletenin üstünə R. Aslanovanın adının qabağındakı işarədən başqa “bizə seçki yox, Qarabağ lazımdır” sözləri yazıldığından həmin bülleten “etibarsız” sayılmışdır.

Soruşa bilərlər ki, “Siz haradan bildiniz ki, bu “hərbiçilərin” bülletenləridir?”. Cavab isə belədir: 1) Nağıldakı “İskəndərin buynuzu olduğunu” necə bilmışdılarsə, bunu da ona oxşar qaydada bilirlər. 2) Bu sualı verən ömründə bir dəfə hər hansı bir seçki məntəqəsində müşahidəçi olsa və onda heç olmasa az-çox müşahidəçilik qabiliyyəti varsa, onun özü də bunu çətinlik çəkmədən biləcək. 3) Əlbəttə, burada “xətalar” da olur. Amma, onlar cüzi olduqlarından, hər səs verənin soyadını bilmək mümkün olmasa da, əsas “mənzərəni” çox aydın görmək mümkündür.

Əsgərlər ona görə bir namizədə səs veriblər ki,

1) Qalan namizədlərdə, qanunda olan müəyyən məhdudiyyətlər üzündən hərbi hissələrdə çıxış etmək imkanı olmamışdı. Bunu bütün namizədlərin iştirakı ilə təşkil etməyə yol verilir. Odur ki, bunu təşkil etmək kifayət qədər çətin məsələ idi. Çünkü, heç olmasa hərbiçilərin səslərinin çatacağı namizəd müxtəlif bəhanələrlə iştirak etməyəcək və beləliklə də görüşün baş tutmasına imkan verməyəcəkdi.

2) Coxları bunu axırıncı “on günlüyə” saxlamışdı. Axırıncı “on günlük” isə tamam başqa şəraitdə keçdiyindən bunu təşkil etməyə də dəymirdi.

3) Hərbidə tabeçilik çox güclüdür (belə də olmalıdır !). Odur ki, komandir kimə səs verməyi tapşırıbsa, əsgər həmin adama səs verir. Ümumiyyətlə, ən “mütəşəkkil seçicilərlə” hərbi hissələrdə, dustaqxanalar, qəçqın düşərgələrində və sairə görüşlər keçirmək üçün namizədlərin hüquqları olduğu halda, imkanları demək olar ki, yoxdur. Çünkü, bu seçicilər «lazımı” namizəd üçün əsas ehtiyat kimi saxlanılır. Bunun da hamı başa düşür. Amma, heç kim “girişmir”. Çünkü, “girişsə” də müasir şəraitdə heç nəyə nail olmayıacaq.

31 sayılı məntəqədə olan digər vəziyyət barəsində yazılı məlumat almaq üçün həmin məntəqənin katibi Muradov Səməd müəllimə müraciət etdi. O da ilk əvvəl hamı kimi, yazılı verərsə kitab işıq üzü görəndən sonra məruz qalacağı hücumları və “başağrılarını” nəzərə alaraq çəkindi. Əsas arqumentlərindən birisi də bu idi ki, həmin məntəqədə qanun pozuntularının başında duran Heydərov Şirinin yoldaşı Adilə müəllimə onun iş yoldaşıdır və inciyəcək. Bizim də əsas əks-arqumentlərimiz belə idi:

1) Adilə müəlliməni Səməd müəllimdən də qabaq tanıyıraq və hörmətimiz də onunkundan az deyil. 2) Heydərov Şirini də çox yaxşı tanıyıraq, kimin tapşırıqlarını yerinə yetirdiyini də çox yaxşı bilirik. 3) Şərif kəndin camaati Heydərov Şirinin də onun “komandasının” da xeyir işində də iştirak ediblər, şər işində də dəstək durublar, bacardıqları köməyi əsirgəməyiblər. Onlar isə bütün bunların əvəzində, camaatın iradəsini qıraraq, səsverməni saxtalaşdırıblar. Bununla da qanunu, az və ya çox dərəcədə pozublar. Burda başqa söhbətə yer yoxdur. Camaat bunu heç vaxt unutmayacaq.

4) Heydərov Şirin, Nooyeva Fatma, Xəlilov Cuma, Papaxov Məhməeli kimi adamlar camaatın onlardan inciyəcəklərindən çəkinmirlərsə və hətta qanunu poza bilirlərsə, niyə bu camaat onların inciyəcəklərindən çəkinməlidir? ! Atalar yaxşı deyiblər : “Nə tökərsən aşına, o da çıxar qaşığına”. 5)

Heydərov Şirin yalnız məntəqədə qanun pozuntuları ilə məşğul olmayıb. O “daşınan qutu” vasitəsi ilə səs verən yaşlı və əlil adamların da hüquqlarını pozaraq, həmin qutudakı bülletenlərin də saxtalaşdırmasını təmin edib və bunu hamı bilir. Nə üçün edib ? Kimin tapşırığı ilə edib ? Bu artıq başqa mövzudur və biz onu da müzakirə edəsiyik.

Nəhayət ki, Səməd müəllimin “əqidəsi” onun “təhlükəsizlik” hissinə qalib gəldi. Doğrusunu desək, bu məntəqə, “yerli meyarlarla” ən demokratik səsvermə keçirilmiş məntəqələrdən birisidir. Əgər qalan məntəqələrdə də yalnız bu qədər qanun pozuntusu olsaydı, bizim heç bir narahatlığımız olmazdı. Əksinə çox razı qalardıq. Bəli, bəli sox razı qalardıq...

Muradov Səməd müəllimin bizə yazılı verdiyi məlumatı, olduğu kimi diqqətinizə çatdırırıq.

“Mən 10 ildən artıqdır ki, seçkilərdə katiblik edirəm. Əvvəlki seçkilərdə onlarla qanun pozuntusunun şahidi olmuşam. Sonuncu parlament seçkilərində yerli müşahidəçilərinin, xüsusiyələ də qoşu Yeni Şərif kəndindən gəlmış müşahidəçilərin (onlardan birisi də Məhəmməd Yaqubov idi ki, o da əqidəli və güclü şəxsiyyət kimi bütün kənddə hörmət qazanmış insandır. Müşahidəni belə adamlara tapşırmaq lazımdır ki, saxtakarlıq az olsun – Ə.H.) ciddi nəzarəti nəticəsində əvvəlki kimi qanun pozuntularına yol verilməmişdir.

Səsvermə prosesindəki ən ciddi qanun pozuntusu belə baş verdi : “Exit poll” un nümayəndəsi – ortaboylu, bığlı, 40-50 yaşlarında kişi (Səməd müəllim adını qeyd etmək istəmədi – Ə.H.) qutuya saxta bülletenlər saldı. Amma, həmin bülletenlərin hamısı qutuya tam düşmədiyindən, mən 4 (dörd) bülleteni ucundan tutaraq geri çıxara bildim. Bülletenlərin hamısında siyahıda birinci olan R.Aslanovanın adının qabapğında işarə qoyulmuşdu.

Mən aktlaşdırmağa cəhd etdim. Amma, komissiya üzvlərinin bəziləri, xüsusən də Heydərov Şirin bunu istəmədilər. Bunun, bir də təkrar olunmamaq şərti ilə,

aktlaşdırılması aparılmadı. (Yəqin, “o qədər çox” istəməyiblər ki, Səməd müəllim hətta müşahidəçilərin köməyi ilə birlikdə bunu həyata keçirə bilməyib. Bəli, bəzən belə də olur... – Ə.H.). Amma, bundan sonra saxtalaşdırma aparmaq isteyən şəxslər 32 sayılı məntəqəyə üz tutdular. (Kimin hansı məqsədlə məntəqəyə gəldiyi və orada “firlandığı” da az-çox müşahidəciliyi olan adamlara, dərhal bəlli olur – Ə.H.). Sonralar eşitdim ki, həmin məntəqədə çoxlu qanun pozuntuları baş verib. (İmza – S. Muradov).

Əlbəttə, 31 sayılı məntəqədəki səsverməyə təsir etmək cəhdləri bununla bitməyib. Bir neçə maşınla (məsələn, M. Kanayevin bacanağı İbrahimin və sairə) məhz R. Aslanovaya səs vermək üçün seçiciləri məntəqəyə gətirilib. Amma, hətta o adamların əksəriyyəti R. Aslanovaya səs verməyiblər. Ümumiyyətlə, Aslanovaya könüllü olaraq səs verən seçicilər demək olar ki, olmayıb.

31 sayılı məntəqədəki, heç olmasa bu dərəcədə demokratikliyin, camaat tərəfindən necə bir qəhrəmanlıq olduğunu başa düşmək o qədər də asan deyil. Axırıncı təqribən 30 il ərzində ilk dəfə idi ki, Şərif camaati “böyük qardaş” adlandırdıqları, əvvəller kolxozi sədri işləmiş, hazırda bələdiyyə sədri olan M. Kanayevə “itaətsizlik” edirdi və özlərinin istədikləri namizədə səs verirdilər. Odur ki, bu camaata minnətdarlığımızı bildirmək üçün söz tapmırıq. Yalnız onu deyə bilərik ki, nə qədər ki, sağlıq bu camaat üçün əlimizdən gələni edəsiyik. Onlar bilirlər ki, sözləri boş yerə deyən deyilik. Bizi – öz yetişdirmələrini belə yaxşı tanımasayırlar, bu qədər güclü dəstəkləməzdilər. Nə isə... Yaşayarıq – görərik...

Bununla belə həmin kəndin o biri yarısında, 32 sayılı məntəqənin ərazisində belə “könüllülərin” sayı 320 olub (!). Eyni bir kəndin iki məntəqəsində (aralarında məsafə təqribən 600-700 metr olar) səs verən camaatın R. Aslanovaya bu qədər fərqli münasibətin səbəblərini başa düşmək üçün 32 sayılı məntəqə seçki komissiyanın üzvü Məhərrəmov Məhərrəm müəllimin (Şərif 1 sayılı orta

məktəbin müəllimi) və müşahidəçi Balayev Paşa (Şərif kənd sakini) tərəfindən, həmin məntəqədə baş vermiş qanun pozuntularının yalnız bəzilərinin qeyd olunduğu yazılı məlumatı da diqqətinizə çatdırmaq istərdik.

1) Boş bülletenlər olan seyf seçki otağında olmalı olduğu halda, ağır olması bəhanəsi ilə, ayrıca otaqda, gözdən kənar yerdə saxladılar. Komissiyanın sədri Şərifov Aydın belə halların qarşısını almalı olduğu halda buna şərait yaradırdı.

2) Seçki bələdiyyə idarəsinin açıq dəhlizində keçirildiyindən, kənar müdaxilələr – idarənin həyatındə duraraq səhbət edən və sairə adamlar tərəfində atmalar və sairə çox idi və bu da işə mane olurdu.

3) Bilərəkdən basabas yaradılırdı. Adamlar nisbətən yaqmurlu və soyuq hava olduğundan idarənin həyatındə durmaqdansa dəhlizində durmağa çalışır və bəzi adamlar bunu daha da çoxaldaraq qatmaqarışıqlıq salmağa çalışırlar.

4) Latın əlibasını bilməyən yaşlı seçicilərini bələdiyyə işçiləri, əsasən də Nooyev Ramazan. Yeznəyev Muhuma və digərləri, müxtəlif vasitələrlə 1-ci namizədə (R.Asanova) səs verməyə sövq edirdilər.

5) Nahar vaxtı komissiya üzvlərinin bəzilərinin kənarlaşmasından istifadə edərək komissiyanın sədri Aydın Şərifov qutuya saxta bülletenlər atmışdır. Bunu kənardan Herdayev Şaban görüb və komissiyanın üzvlərinə və müşahidəçilərə bildirib (bunu biz də Ş. Herdayevdən öyrəndik, o bunu şahidlərin yanında təsdiq etdi. Maraqlısı burasındadır ki, həmin gün birdən məlum oldu ki, Aydın Şərifovun «şəxsiyyət vəsiqəsi» itib. Çox axtarılsa da tapılmayıb. Məhərrəm müəllim onun qutuya düşdüyündən şübhələnir. Həqiqətən də onun «şəxsiyyət vəsiqəsi» bülletenlərlə birlikdə qutudan çıxır və Aydın zarafatla Məhərrəm müəllimə qonaqlıq vəd edir. – O.H.)

6) «Exit poll»un keçirilməsi üçün əvvəldən təyin olunmuş şəxsləri (məsələn: Xutrayev Əhməd, Xutrayev Rafail və sairə) kənarlaşdıraraq onları öz adamları bələdiyyə

və icra nümayəndəliyinin işçiləri ilə əvəz etmişlər (məsələn, Kətexliyəva Aynurə və sairə). 31 sayılı məntəqədə isə «exit poll»u keçirənlərdən birisi Şərifov Aydının yoldaşı Şərifova Sevda olub (əgər A.Şərifov sədr olduğu məntəqədə qutuya saxta bülletenlər atırdısa, yoldaşının «exit poll»u – çıxışda sorğunu necə keçirdiyini təsəvvür etmək olar – Ə.H.).

7) Xarici müşahidəçilərin fəaliyyəti tamamıyla formal xarakter daşıdı. Onlar gəlib bircə şəkillərə də baxaraq, heç kimdən heç nə soruşmadan çıxıb gediblər. Onların müşahidəsi belə demək mümkün idisə bir neçə dəqiqliq çəkib.

8) Saxtakarlıqların əsas hissəsi «daşınan qutu» vasitəsi ilə həyata keçirilib:

8.1. «Daşınan qutu» ərizəsi olmayan adamlara da aparılıb.

8.2. «Daşınan qutu» ilə birlikdə, bizim etirazlarımıza baxmayaraq, səsverməni aparmaq üçün lazımlı olan «Seçici siyahılarının da bir hissəsini özləri ilə aparıblar. Odur ki, bir çox seçicilər həmin siyahılarının olmaması üzündən ya səsvermədən geri evə qayıdası olublar, ya da həmin siyahıları «daşınan qutu» ilə birlikdə geri gətirənə kimi gözləyəsi olublar. Ən maraqlısı isə burasındadır ki, seçki məntəqəsində həmin siyahıların geri gətirilməsini gözləmiş adamlardan bəziləri, nəhayət ki, səsvermək istədikdə onun yerində artıq kiminsə onun adından imza da edərək səsveriyini aşkarlayırdılar və ciddi narazılıqlarını bildirirdilər (məsələn, Davudov İbrahim və sairə).

8.3. Seçki siyahılarında «daşınan qutu» vasitəsi ilə səsverildiyi kimi qeyd olunan adamların bir çoxları heç Azərbaycan ərazisində də deyillər. Məsələn: Balayev Aydin, Baydarov Rəsul, Abdullayev Rəfail, Çerçiyeva Bəsti, Çerçiyev Şəhmir və digərləri indiyə qədər də qayitmayıblar və Rusiya Federasiyasında, Ukraynada və digər ölkələrdə yaşayırlar. Bəziləri isə seçkilər qurtarandan bir neçə ay sonra qayıdıblar (məsələn, Çıkarov Hacı və başqaları). Bakıda və Azərbaycanın digər bölgələrində olamalarına baxmayaraq «daşınan qutu» vasitəsi ilə səsverdikləri kimi qeyd olunanları hələ demirik.

9) Nəticədə «daşınan qutu»da 40 bülleten olduğu halda seçici siyahılarında 120-dən artıq adamın səsverdiyi saxta imzalarla qeyd olunmuşdu. Bu «uyğunsuzluğu» doğrultmaq üçün lazımlı olan təqrübən 80 bülleteni ümumi bülletenlərlə qarışdırmaq üçün xüsusi adamlar ayrılmışdı. Həmin adamlar – MnSK-nin üzvü Atayeva Mehriban, müşahidəçi Şərifova Məryəm, bələdiyyə üzvü Nooyev Ramazan, hansı ki, seçki proseslərinə heç bir aidiyyatı yox idi və digərləri idi. Onlar pencəklərinin, caketlərinin və sairə altında gizlətdikləri bülletenləri ümumi «anbara» tökdülər. Biz bunu öz gözlərimizlə görmüşük və istənilən vaxt lazımlı gələrsə məhkəmədə də təkrarlamağa hazırlıq. Biz buna etiraz etdik, amma onları fiziki olaraq dayandırmaq imkanı olmadığından bunun qarşısını ala bilmədik. Amma, həmin bülletenlər üzrə səsvermə sənədlərinin düzgün olmadığını asanlıqla yoxlamaq olar. Həmin səslərin hamısı «sovət pasportları» ilə verilmişdi. Həmin pasportların seriya və nömrələri də açıq-aydın saxta idi. Bülletenlər sayılanda da həmin saxta bülletenlər dəstə-dəstə çıxırdılar. Hamısı R.Aslanovanın xeyrinə idi. Eyni rəngli qələmələ (göy rəngli, məntəqədə isə bənövşəyi rəngdə olan qələmlərdən istifadə olunurdu) və eyni cürə işarə ilə işarələnirdilər. Məsələn, başqalarında «-», «v», «+» və sairə kimi olduğu halda, burada bütün işarələr «X» kimi idi və həmin «X» ların da hamısı bir-birinə oxşayırdı.

10) Saxta bülletenlərin «daşınan qutu»ya doldurulması və seçici siyahılarının saxta imzalarla doldurulması prosesi, Heydərov Nurəddinin şahidliliyinə görə, Balakən rayonun maliyyə şöbəsinin əməkdaşı Həmzəyev Abdulsalamın başçılığı ilə onun qayınatasının evində həyata keçirilmişdir. Yeri gəlmışkən, 32 sayılı məntəqənin vərəqələrində A.Həmzəyevin adının olmamasına baxıayarəq (onun adı bütün ehtimallara görə 33 sayılı məntəqədə qeydə alınıb) Atayeva Mehriban tərəfindən ona səsvermə bülleteni verilmiş və o da həmin bülleteni dolduraraq qutuya atmışdır.

11) «Səyyar qutunun» 32 sayılı məntəqədən aparılması və geri qaytarılması arasında vaxt 40-50 dəqiqədən çox çəkməmişdir. 40 dəqiqə ərzində kəndin müxtəlif nöqtələrində yaşayan, 40 nəfər qoca və əlil adamin necə səsverib çatdırı bilməsi əlbəttə, əsaslı şübhə doğurur. Çünkü, bunu fiziki olaraq çatdırmaq heç cürə mümkün deyildir.

12) Bülletenlərin sayılması prosesində həmin bülletenlər dəstə-dəstə çıxırı və hamısında da R. Aslanovanın adı qeyd olunmuşdu.

13) Nooyev Ramazanın əvvəlki seçkilərdə də saxtalaşdırılarda iştirak etdiyini bildiyimizdən, əvvəldən bunu etməməyi xahiş etdik. O da «bu dəfə ora saxta bülletenlər atsam, qollarım qırılsın»-dedi, amma buna baxmayaraq yenə atdı.

Bütün bu və əlavə məlumatlar Dairə seçki komissiyasına çatdırılmışdır, amma heç bir reaksiya baş verməmişdir.

İmza: M.Məhərrəmov, İmza: P.Balayev

N.B! Şərif kəndinin bələdiyyə idarəsində yerləşən məntəqədə bu «prosesi» idarə edən şübhəsiz Şərifin dəyişilməz rəhbəri M. Kanayev idi. O da ilk əvvəl I. Həsənovu dəstəklədiyi halda, oktyabrın 25-dən sonra mövqeyini tam dəyişərək R. Aslanovanın «düşərgəsinə» keçdi.

Həmin gün 25 sayılı məntəqəyə gəldikdə bizi birinci olaraq direktor M. Eminov qarşılıdı. Hörmətlə görüşdü və sətirarası başa salmağa çalışdı ki, artıq «iş görülüb» və nəyisə dəyişmək mümkün deyil. Odur ki, heç nəyə qarışmadan, sakitcə qayıtmamız məsləhətdir. Seçki məntəqəsində diqqətimizi birinci olaraq, artıq «görülmüş işdən» məmnun və arxayın oturmuş F. Nooyeva cəlb etdi. Yəqin ki, ürəyində səsverməyə gələn seçicilərə gülündü. Çünkü bu yazıqlar bilmirdilər ki, onların bütün zəhmətləri seçki məntəqəsi açılmamışdan zay edilib – qutulara lazımlı

olandan da artıq saxta bülletenlər atılıb. Odur ki, öz səslərini verərək kimisə deputat etməyə çalışanlar ən azı gülünc görsənlərlər. Həmin seçicilərdən fərqli olaraq, F. Nooyeva bunu çox əla bildirdi. Çünkü, heç bir şübhəsiz həmin saxta bülletenlərin qutuya doldurulmasında bilavasitə iştirak etmişdi. Ona görə də özündən razı və arxayın idi...

Bu ara, komissiyanın üzvü idman müəllimi M. Xanayev tanımıdlığımız bir adamlı söhbət edirdi. Eminov birdən söhbətimizi yarımcıq kəsərək onlara yanaşdı və çox əsəbi olaraq M.Xanayevdən «provakasiyanı» dayandırmağı tələb etdi. Xanayev isə sakitcə öz hüquqlarından istifadə etdiyini və yol verilmiş qanun pozuntularını müvafiq təşkilatdan gəlmış nümayəndəyə bildirdiyini söylədi. Bundan sonra M.Eminov komissiyaya sədrlik edən qadına (deyəsən, həm də həmin məktəbin müəlliməsidir) təpindikti ki, niyə o bu «provakasiyaya» reaksiya vermir və sədrlik etdiyi komissiyanın üzvü M. Xanayev barəsində lazımı tədbir görmür. Bu vaxt həmin tanımıdlığımız nümayəndə M.Eminovdan onun kim olduğunu soruşdu. Eminov «mən bu məktəbin direktoruyam» - deyə cavab verdi. Həmin adam isə direktorun səsvermə prosesinə qarışmağa icazəsi olmsadığını Eminovun diqqətinə çatdırıldı. Onda Eminov «mən həm də müşahidəciyəm» - dedi. Nümayəndə «müşahidəçi müşahidə etməlidir, müdaxilə etməli deyil» - dedi və ondan müşahidəçinin vəsiqəsini göstərməyi xahiş etdi. Eminov onun “sərbəst müşahidəçi” olduğunu söylədi, heç bir sənəd göstərmədi və «məktəb direktoruyam, burda durmuşam, mənimlə də hesablaşmayaraq səhərdən qadını (F.Nooyevaya işarə ilə) tənqid və təhqir edirlər» - dedi və uzaqlaşmağa başladı.

Nəticələr elan olunanda məlum oldu ki, həmin məntəqədə Qabaqcölün 4 namizədi birlikdə bir R.Aslanovadan qat- qat az səs toplayıblar. Belə ağlasığmaz nəticənin R. Aslanova tərəfindən əldə olunmasında isə fikrimizcə heç bir möcuzənin və görünməyən qüvvələrin təsiri olmamışdır. Bunların hamısı görünən qüvvələr və çox

yaxşı tanıdığımız adamlardır. Onları indi də hər gün görürük. Onlar öz vəzifələrinin üstündədirlər, biz isə öz problemlərimizin içində... Deputatımız da Rəşad Sadıqovun futbol problemlərini həll edir...

Qalan kəndlərdə də təqrübən eyni vəziyyət oldu və eyni vəzifə tutan adamlar saxtalaşdırmanı həyata keçirdilər. Meşəşambulda - artıq keçmiş icra nümayəndəsi K. Bazarov, məktəb direktorları S. Qazaxov və xüsusiylə də A. Nəbiyev. Maraqlı burasıdır ki, A.Nəbiyevin kiçik qardaşı Heybullah həmin kəndin bələdiyyə sədridir və qat-qat müterəqqi fikirli, demokratik insandır. Qabaqcıl üzrə bəlkə də birinci olaraq idarəsində kompüterdən istifadə olunmasına başlamışdır. Odur ki, daha çox sovet düşünmə tərzinə malik böyük qardaşı Abakarla təzad təşkil edir. Həqiqətən də heç kəs başqasının cavabını verə bilməz (hətta böyük qardaşı olsa belə) və hər kəsə yalnız öz əməllərinə görə qiymət verilməlidir...

Şəmbulda icra nümayəndəsi Ramazan Abdullayevin və başlanğıcda İ.Həsənovun tərəfində olan, amma sonradan Aslanovanın tərfinə keçmiş Aydın Kallayevin komandaları öz işlərini gördülər.

Qaysçada R.Asanova üçün «külüng» çalaraq, «bületən dolduranlar» qrupu o vakti icra nümayəndəsi Ş. Əsdiyev, məktəb direktoru, bir çox müəllimlərdən ibarət idi. Yəqin elə buna görə də yeni icra başçısı Əsdiyevi və hətta onun katibini tutduğu vəzifərdən uzaqlaşdırdı.

Xalatala kəndinin icra nümayəndəsi Nəriman Hetayev isə təbliğat-təşviqat dövründə vəzifədən uzaqlaşdırılmışdı. Deyilənlərə görə bu onun tərəfindən R.Aslanovaya «lazımı» dəstəyin tam verilməməsi üzündən C. Xəlilov tərəfindən təzyiqlər nəticəsində baş vermişdi. Amma, bu sadəcə kadrların rotasiyası da ola bilərdi. Belənçi və ya qeyri belənçi, R.Asanova 33 sayılı Xalatala məntəqəsində 1-ci olmadı. Bunun özü də böyük işdir...

Ümumiyyətlə Qabaqcıl sanki iki hissəyə: “Şimali Qabaqcıl” və “Cənub Qabaqcıl” hissələrinə bölünmüdü.

«Şimali» Qabaqcoldə – Yeni Şerifdə(30), Şerifin şimal məntəqəsində (31) və Xalatala kəndlərində (33) seçkilər heç olmasa nisbətən ədalətli keçdi və yaxud da saxtalaşdırma üzrə «möcüzələr» yaradılmadı. Möcüzələrsiz R.Aslanovanın qalib gəlməyi mümkün deyildi. Odur ki, Qabaqcölün yalnız bu 3 məntəqəsində R.Aslanova 1-ci olmadı. Sağ olsunlar ki, Prezidentimizin tapşırıqlarını əsas tutaraq, daha demokratik səsvermə aparmağa çalışıdlar. Qabaqcöllülər bu faktı unutmayacaqlar. Necə ki, “möcüzə” yaradaraq camaatın iradəsini qırınları, heç olmasa şifahi olaraq öz uşaqlarına tanıdacaqlar. Əgər bu kitabçanı “ləğv” etməsələr, yazılı mənbə də olacaq.

Qalan məntəqələrdə isə sovet dövründən qalma, saxtalaşdırma əməliyyatı, sovet dövründən qalma adamlar tərəfindən «müvəffəqiyyətlə» həyata keçirildi... Amma, heç olmasa üç məntəqədə nisbətən ədalətli seçkilərin keçirilməsi və saxtalaşdırmanın az olmasının özü çox böyük nəticədir. Çünkü, ilk dəfə baş verirdi. Məqsəd belə məntəqələrin sayını çoxaltmaqdır. Bu da yalnız prezidentdən yox, həm də seçicilərdən və namizədlərdən asılıdır. Yoxsa, seçicilər «mənim kimə səs verməyimin fərqi yoxdur. Onsuz da saxtalaşdıracaqlar deyə seçkilərə gəlməsə. Güzəranının yaxşılaşdırılmasının yeganə yolunu uşaqları Rusiyaya göndərərək onların göndərəcəkləri «rus pullarına» bağlasa; namizədlər də «onsuz da bu camaat seçkilərə gələn deyil və kimisə deputat seçmək iqtidarında deyil» – deyə deputat olmaq üçün hansısa bir məmurun dəstəyini və sponsor axtarmaqla məşğul olaraq seçiciləroə fikir verməsə, təbii ki, prezident də «mən bu camaat üçün nə mümkün dündün etdim: sərnəcamlar verdim, bəzi məmurları işdən çıxarddım, bəzi dairələrdə seçkilərin nəticələrini ləğv etdirdim və sairə. Əgər bütün bunlardan sonra da heç bir aktivlik göstərmək istəmilərsə nə etmək orlar. Mən də mənə qədər olan prezidentlər kimi idarə edərək öz prezidentlik müddəitimi «başımı ağırtmadan» başa vuraram deyər. Belə bir vəziyyəti də seçkiləri saxtalaşdırınlar yəqin ki, həmişə Allahdan arzu

edirlər. Onlar da yəqin «Allah bizim dualarımızı qəbul edib fürsət verib. Daha çox saxtalaşdırmaq lazımdır» - deyə düşünərlər. Nəticədə nə olacağını isə təsəvvür etmək çətin deyil. Saxtalaşdırmanın həddi-hüdudu olmayıcaq... Onda biz kimi günahlandırasıyıq ? ! Bu günahda bizim də payımız olcaqmı ?! Nə isə... Fikirləşməyə dəyər. Demokratik ölkələrdə də demokratiya dərhal o səviyyəyə çatmayıb. Bizdə isə onların təcrübəsindən istifadə etmək imkanı da var. Onlar seçkilərdə şəffaflığın təmin etmək naminə qan da axıdıblar, qurbanlar da veriblər. Bizdən isə bunların heç birisi tələb olunmur. Yalnız bir az ictimai aktiv olmaq tələb olunur. Bəlkə yoxlayaq? Bəlkə alındı? Allah da «sizdən hərəkət, məndən bərəkət»- deyib. Ruslarda belə bir söz var: deyirlər ki, «luçşə qoretğ v oqne, çem sidetğ sloca ruki». Hər şey Allahın əlindədir, biz də onun bəndələriyik. Çalışsaq bizə də verə... Bu təcrübəni təhlil etməliyik və gələcəyə hazırlaşmalıyıq. Amma, bu seckinin nəticələrinə həsr etdikləri yazıları bu kitaba salmaq üçün versnlər deyə qalan 3 namızədə də müraciət etməyimizə baxmayaraq. Həsənov tam imtina etdi. Xanayevin və Kantayev yalnız bəzi suallara cavab verdilər. Xanayevin cavabları həddindən ziyanad «diplomatik» olduqlarından tamamıyla ümumi xarakterli olduğundan kitaba əlavə etməyin mənası qalmırıldı. Kantayevin cavabları isə nisbətən inciklik ifadə etsələr də lakonik idilər. Söhbətimiz də Qabaqcoldə yeganə olan, Kanayevlərə məxsus «Şadlıq evinin» yanındaki çayxananın həyətində çay içə-içə baş tutdu. Birinci sualımız nisbətən ümumi idi:

- Necə oldu ki, öz kəndinizdə belə Aslanovaya uduzduz?
- Bunu Bazarov Kamildən, Nəbiyev Abakardan, Qazaxov Sabirdən, Həmidova Xanımdan soruşmaq lazımdır.
- Onlarla indi aranız necədir?
- Həmidovanı mən maşınımdı tez-tez rayon mərkəzinə qədər aparardım. Seçkilərdən sonra da bir dəfə adamlarla birlikdə maşınıma oturmuşdu. Mən isə düşürtdim.

Dedim ki, «sənin üçün maşını seçkiləri kimin üçün saxtalaşdırılmışınızsa o da göndərsin. Mənim maşınım sənin kimi adamları daşımaz»

- Niyə 4 namizəd birləşə bilmədilər?
- Axırıncı dəfə «birləşmə» məsələsində Həsənov açıq olaraq etiraf etdi ki, «mən birləşmirəm». Bu da qalanların işini pozdu.
- Bu dörd namizədin hər birisi barəsində nə deyə bilərsiniz?
- Mən özümü birinci hiss edirdim. Xanayev «sudan quru çıxmağı» bacaran yoldaşdır. Həsənov bir insan kimi gözəl insandır. Artıq söz deyə bilmərəm. Hüseynov isə bizim dördümüzün arasında ən təmiz, cavan və savadlı yoldaş idi. Amma, onun barəsində deyirdilər ki, o müasir dövrdən çox şey istəyir. Getsin öz elmi işləri ilə məşğul olsun.
- Sağlıq olsa, növbəti seçkilərdə də namizəd olcaqsınızmı?
- Mən daha heç nə istəmirəm. Vəzifə versələr də istəmirəm. Seçkilərdə də nə namizəd kimi, nə də seçici kimi iştirak etməyəcəyəm.

2.6. BAŞ TUTMAYAN DEBAT

Seçkilər müəyyən mənada Olimpiya oyunlarına bənzəyir. Orada zəif idmançı olmadığı kimi, seçkilərdə də zəif namizəd olmur. Kimin ən güclü və yaxud ən yaxşı olduğunu müəyyən etmək üçün isə idmançılar və namizədlər öz aralarında yarışmalıdır. Seçkilərdə isə bunun ən yaxşı üsulu həmin namizədlər arasında debatların təşkil olunmasıdır.

Şübhəsiz, seçkilər cəmiyyətin demokratikləşdirilməsində olduğu kimi, debatlar da seçkilərin demokratik keçirilməsində çox mühüm rol oynayır. Çünkü, bu halda seçicilər üçün namizədləri müqayisə etmək, kimə səs verəcəyini dəqiqləşdirmək daha asan olur. Elə bu səbəbdən də, məlum olduğu kimi, demokratik cəmiyyətlərdə, seçkilər zamanı debatlardan çox geniş istifadə olunur. Debatlardan boyun qaçıran namizəd isə «texniki məğlubiyyətə» uğrayır və seçkilərdə udmaq imkanlarını itirir. Odur ki, namizədlər üçün debatda zəif görsənmək, debatdan imtina etməkdən qat-qat sərfəlidir. Məhz bu səbəbdən də, namizədin özü hansısa üzürlü səbəbə görə debatda iştirak edə bilmirsə, o öz yerinə səlahiyyətli nümayəndəsini göndərir. Həmin səlahiyyətli nümayəndə də kütləni inandıra bilməlidir ki, namizəd həqiqətən də özündən asılı olmayan səbəblər üzündən (məsələn, xəstələnməsi) debatda iştirak etmir.

Kimsə irad tuta bilər ki, hansısa bir namizəd, öz sahəsində çox yaxşı bir mütəxəssis olduğu halda, natiqlik qabiliyyətinə malik olmaya bilər və bu halda debatlarda o daha zəif görsənər.

Birincisi, debatlarda daha çox çığınan yox, daha tutarlı arqumentlər gətirən (hətta bunu çox sakit halda etsə belə) namizəd daha çox seçicinin rəğbətini qazanır.

İkinci, seçkili orqanlarda çalışanlar əsasən publika ilə işləməli olurlar. Öz fikirlərini dəqiq və aydın ifadə edə

bilməyən namizədi seçicilər necə başa duşəcəklər ki, hələ üstəlik ona səs də versinlər? Xüsusilə də, «parlement» sözünün fransuz mənşəli olduğu və «danışmaq» («parler») mənasını verdiyi nəzərə alınarsa, parlamentarilər üçün öz fikirlərini ifadə edə bilmək bacarığının vacibliyi daha aydın başa düşülər. Bu qabiliyyəti olmayan mütəxəssislərin isə yəqin ki, iz ixtisasları üzrə işləmələri daha məqsədə uyğun olardı. Çünkü, təsərüfatda da yaxşı mütəxəssislərə həmişə ehtiyac olur.

Debatların ən üstün cəhətlərindən birisi də ondadır ki, debatlarda məhz namizədin özünün şəxsi qabiliyyətləri (eridisiyası, natiqlik qabiliyyəti və sairə) daha böyük rol oynayır. Debatlar olmayanda isə namizədin maliyyə imkanları əsas rol oynayır. Çünkü, şəkillər və vəkillər hər şeyi həll edirlər. Bu halda əsas məsələlər: 1) Kompüterlərin köməyi ilə cazibədar edilmiş şəkilləri mümkün qədər iri formatda və daha çox sayda çap etdirmək. 2) Seçki dairəsində bu şəkillərin yapışdırılmışlığı «künc-bucağı» qoymamaq. 3) Daha çox sayda «muzdulu vəkil» tutmaq (hansi ki, onlara həvalə olunmuş ərazilərdə gecə-gündüz təşviqatla məşğul olmalıdır). 4) Daha çox seçiciyə, kiçik də olsa, hədiyyələr paylamaq (bəziləri hətta pul paylayırlar). Əlbəttə, bu halda «Seçki Məcəlləsinin» 88-ci maddəsi (bənd 4) pozulur. Amma, onu yalnız imkanı olmayan pozmur. 5) Seçicilərlə keçiriləsək görüşlərə daha təm-taraqlı müşayət qrupunu gətirmək (tanınmış ziyalılarının çıxışları, məşhur müğənnilərin iştirakı ilə konsertlər və diskotekalar xüsusi effektlidir). 6) Seçki günü daha çox minik maşınlarını və avtobusları özünə səs verəcək seçiciləri seçki məntəqələrinə və geri daşımağa cəlb etmək. 7) Seçki məntəqələrində öz müşahidəçilərinin fəaliyyətini lazımı səviyyədə təmin etmək.

Bunların da hamısı pul tələb edən və pulla həyata keçirilə bilən məsələlərdir. Odur ki, hansi namizədin maliyyə imkanları çoxdursa onun seçilməsi ehtimalı da o qədər çoxdur. (NOTA BENE !) Amma, bircə istisnanı unutmaq olmaz - əgər namizədlərdən kimisə hökumət

orqanları dəstəkləmirsə. Dəstəkləyirsə orada pul da gücsüzdür. Çünkü hakimiyət puldan da güclüdür və bütün pullar bata bilər. Çünkü, vəzifə puldan önemlidir. Ona görə də pullu adamların əksəriyyəti pulu rüşvət formasında verərək vəzifə almağa çalışırlar və vəzifələr alqı-satqı əməliyyatlarının obyekti kimi ən yaxşı əmtəə növünə çevriliblər. Rəqabətin ən güclü formaları da «vəzifələrin alqı-satqısı bazarındadır».

Amma, Azərbaycanda seçkilər dövründə debatların keçirilməsi ənənəsi hələ formallaşmayıb. Keçirilən debatlar da əslində «dəyirmi stol» xarakterini daşıyır. Yəni aparıcı «debat» iştirakçılarına bir neçə ümumi xarakterli suallar (məsələn, siz niyə namizəd olmaq qərarına gəldiniz? Hansı problemlərlə üzləşirsiniz? və sairə) verir və hər bir iştirakçı növbə ilə ona cavab verir. Cavablar əsasən platformadakı müddəaları mavi ekran vasitəsi ilə seçicilərə çatdırmaq məqsədini daşıyır və namizədlərin ayrı-ayrılıqda etdikləri tele-çıxışlarından az fərqlənir.

Əsl debatları keçirmək ona görə çətinləşir ki, namizədlərdən çoxu onlara hazır olmur və istəmirlər. Bunun da bir çox səbəbləri var: 1) Namizədlərdə qarşılıqlı hörmətin az olması və yaxud olmaması. Əsasən rəqiblərini özündən qat-qat aşağı səviyyədə olduqlarını hesab etdiyindən, onlarla debat etməyi bəzi namizədlər özləri üçün alçalmaq kimi qəbul edirlər. 2) Bəzi namizədlər isə öz potensiallarına arxayıñ olmadıqlarından, debatda ən adi sualların cavabını verə bilmədiklərindən rüsvay olmaqdansa, «hər yerdən duranla debat etməyə vaxtim yoxdur» kimi replikalarnan keçinməyə üstünlük verirlər (və sairə)

Biz isə həmişə debatların tərəfində olmuşuq və bütün namizədlərə də təklif etmişik. Birinci olaraq debat keçirmək təklifini isə birinci deputatlıq müddətini başa vurmaqdə olan R. Aslanovaya etdik. Bu da Qabaqcıl qəsəbəsinin mərkəzində Rəbiyyət xanımın camaatla görüşü zamanı baş vermişdi. Deputatımız ilk əvvəl təklifimi kəskin emosional qarşılısa da sonra çarəsiz qalıb razı oldu. Camaat da buna

kifayət qədər böyük maraq göstərdi. Çünkü, 1)Qabaqcoldə, camaatın arasında indiyə qədər sözün əsl mənasında planlaşdırılmış və sivil qaydada təşkil olunmuş debat keçirilməmişdi. 2) Seçicilər bilirdilər ki, bu müxalifət və iqtidar yönümlü namizədlərin bir-birinə iradları «yağdırmaqla» keçəcək destruktiv mübahisə yox, iki elm adamının, formal məntiqə əsaslanan, arqumentləşdirilmiş cavablara ehtiyacı olan sualların aşdırılması olacaq.

Debat sentyabr ayının 29-na təyin olundu. Rəbiyyət xanım da camaatın arasında bizə və qəsəbə bələdiyyəsinin sədri Qoradaev Hası müəllimə öz mobil telefonun nömrəsini verdi və hər ehtimala qarşı bir gün əvvəl bir də xatırlatmağımızı xahiş etdi. Biz də imkanlarımız daxilində, təşkilati məsələlərlə məşğul olmağa başladıq. Bura, debatın açıq havada keçiriləcəyini nəzərə alaraq (daha çox adamın iştirak edə bilməsi üçün və Qabaqcölün mərkəzində belə zalların olmaması üzündən) yağış yağacağı təqdirdə istifadə etmək üçün çadır hazırlamaq, müvafiq hazırlığa malik aparıcı tapmaq, texniki vasitələrin (mikrafon və sairə) quraşdırılması və digərləri aid idi. Hətta afişaları da hazırlanmışdı. Yalnız onların yapışdırılması qalmışdı. Onları da ona görə yapışdırılmamışdı ki, hər ehtimala qarşı ehtiyat edirdik.

Nəhayət, sentyabrın 28-ci xanım Aslanova ilə razılışdığımız kimi, şahidlərin yanında (Hacı müəllim də yanımızda idi) R.Aslanovaya zəng etdik. Aramızda belə bir dialoq baş verdi:

- Rəbiyyət xanım, salam. Sizi Əli Hüseynov narahat edir.

- Hə məsələdir ki ?
- Axı sabah debatımızdır. Demişdiniz ki, bu gün zəng edək.
- Mənim vaxtim yoxdur. İşlərim çoxdur.
- Rəbiyyət xanım, biz ki, razlaşmışdıq. Həm də bunu camaat gözləyir.
- Camaat çox nahaq gözləyir. Dedim ki, mənim vaxtim yoxdur.

- Rəbiyyət xanım, açıqlanmayın. Bəlkə debatı başqa bir günə keçirək və yaxud hər hansı bir səlahiyətli nümayəndənizi göndərəsiniz.

- Mən debatdan imtina edirəm. Dedim ki, vacib işlərim var və vaxtım yoxdur.

- Bəs camaata nə deyək? Camaat gözləyir axı.

- Ay kişi, gedin işinizlə məşğul olun! Camaat da çox nahaq gözləyir. Dedim ki, imtina edirəm.

- Oldu, oldu, xanım!... Əsəbiləşməyin. Sağ olun.

Beləliklə də debat baş tutmadı və suallarımızın cavabını almaq bizə müyəssər olmadı. Amma, xanım Aslanovanın yenidən deputat seçildiyini nəzərə alaraq, 109-cu «Dairənin» seçicilərində həmin sualların cavabını almağa heç olmasa mənəvi haqları vardır. Odur ki, həmin suallardan bəzilərini qeyd etmək istərdik ki, seçicilər imkan olanda onları öz deputatlarına – R. Aslanovaya ünvanlaşınlar və heç olmasa bu suallardan birinə cavab almağa çalışınlar. Çünkü, debatdan imtina etməklə, heç bir namizəd (xüsusilə də seçilmiş) seçiciləri maraqlandıran suallardan yaxa qurtara bilməməlidir. Əgər onlar seçiciləri düşünməyə vadər etsələr, onlar öz deputatları ilə, yəni xanım Aslanova ilə olacaq (əgər olcaqsa) görüşlərində həmin sualları ona verə bilərlər. Əgər cavab ala bilsələr, bizim üçün də maraqlı olardı. Suallar isə belədir (R. Aslanova artıq deputat seçildiyindən suallara cüzi korrektə edilib) :

1) Rəbiyyət xanım, Sizin harada anadan olmağınız barədə məlumatlarda bəzi dəlaşıqlıq var. Gah deyirlər ki, Siz Şuşada anadan olmusunuz, gah da Kəlbəcərdə anadan olmağınız barəsində danışırlar. Yazılı məlumat isə şəxsən mən görməmişəm. Odur ki, mümkünən bu məsələni dəqiqləşdirmək istərdik. Siz harada anadan olmusunuz ?

2) Əgər Sizin «kökləriniz» Balakənlə, daha doğrusu Katex kəndi ilə bağlırsa və elə buna görə də Balakəndən deputat olmaq istəmisinizsə, onda niyə Balakənin Katex kəndinin də daxild olduğu 111 sayılı «Zaqatala – Balakən»

Dairəsindən yox, öz kəndlilərin dəstəyindən kənarda qalacağınız 109-cu Dairədən namizəd oldunuz ?

3) Şəxsən mənim özümə, müxtəlif kəndlərdə, təbliğat-təşviqat dövründə bir çox sıravi seçicilər özümü yormamağı, R.Aslanovanın Bakıda çox yüksək vəzifəli bir məmur tərəfindən dəstəkləndiyinə görə mütləq seçiləcəyini söyləyirdilər. Deyirlər: «Od olmasa, tüstü çıxmaz». Həqiqətən də, nəticə etibarı ilə bu söz-söhbətlər öz təsdiqini tapdı - Siz yenidən deputat oldunuz. Bu faktı necə izah edirsınız ?

4) Siz dəfələrlə demisiniz ki, balakənlilərdən incimisiniz və daha oradan deputat olmayıacaqsınız. Bakının Yasamal rayonundan deputat olmaq arzunuzu da gizlətməmisiniz. Amma, son anda yenidən Balakənin deputati olmağa üstünlük verdiniz. Bəziləri bunu həmin dairədən Lale Şövkətin də namizəd olması və onunla rəqabətdən çəkinməyinizlə izah edirlər. Bəs özünüz bunu necə izah edirsınız?

5) Siz Qabaqcoldə dəfələrlə özünüzün milliyətcə avar olduğunu söyləmisiniz. Siz avarca danışmağı və yaxud yazmağı bacarırsınızmı?

6) Siz təbliğat-təşviqat dövründə Gərəklidə əlil əkizlərə «əlil kolyaskaları», Qullarda məktəbli oğlana sintezator, Qabaqcoldə bağça uşaqlarına hədiyyələr və onun müdürüne «bağçanın xırda təmiri üçün» 500 dollar pul vermisiniz və sairə. Siz bilirdinizmi ki, bununla «Seçki Məcəlləsinin» 88-ci maddəsini pozursunuz? (Orada yazılıb ki,...!)

7) Özünü müsəlman bilirsınızmı, namaz qılırsınızmı? Qurani Kərimə əl qoyaraq and içə bilərsinizmi ki, 2000-ci və 2005-ci illərdə Siz «təmiz rəqabət» nəticəsində deputat olmusunuz? (Ümumiyyətlə biz təflif edərdik ki, bütün seçkili orqanlara seçilmiş adamlar buna and içməlidirlər – bütün deputatlar, bələdiyyə səndləri)

8) Gərəklidə 6 sayılı və Qullarda 10 sayılı seçki məntəqələrində bütün qalan namizədlər (hansı ki, Balakəndə

anadan olublar, boy-a-başa çatıblar, qohum əqrəbalarının və dost-tanışlarının da əksəriyyəti oradadır) birlikdə müvafiq olaraq yalnız 149 və 135 (cəmi 284) səs toplaya bildikləri halda, Siz təkbaşına 686 və 682 (cəmi 1368) səs toplaya bilmisiniz. Bu «mögüzəni» necə izah edirsiniz?

9) 31 sayılı Şərif məntəqəsində yalnız 91 səs toplaya bildiyiz halda (onların da təqribən yarısını əsgərlər veriblər), həmin kəndin təqribən 0,6-0,7 km məsafədə yerləşən 32 sayılı məntəqədə 320 səs toplaya bilmisiniz. Siz kəndin müxtəlif hissələrində müxtəlif vədlərmi vermişdiniz?

10) Siz «Kommunist partiyasının» üzvü olmuşunuzmu? «Komsomolda» necə fəaliyyət göstərmisiniz? Psixoloqlar sübut edirlər ki, insan 25-30 yaşdan sonra yalnız «kosmetik dəyişilə bilər». Onda necə oldu ki, daha yetkin dövrə, demək olar ki, diametral «dəyişdiniz»? Sizcə, əqidəsini dəyişmiş keçmiş «komsomol» liderlərinə və «kommunistlərə» nə dərəcədə etibar etmək olar?

Əziz seçicilər, əgər cavab ala bilsəniz, bizə də xəbər verin.

2.7. Gözlənilən və gözlənilməyən nəticələr : seçilmiş deputat

Avar xalqının nümayəndəsi olmasına baxmayaraq bütün Qafqazın və müsəlman dünyasının qəhrəmanına çevrilmiş İmam (Şeyx) Şamilin anadan olmasının 200 illiyinə həsr olunmuş, 1998-ci ildə, Bakıda, Heydər Əliyevin iştirakı ilə keçirilmiş tədbirdə, İmam Şamilin həyatı barəsində məruzənin oxunulması heç kimin gözləmədiyi halda, tarix elminə və avarlara az aidiyyatı olan bir qadına - Aslanova Rəbiyyətə həvalə olundu. Bununla da, o vaxta qədər çoxlarının tanımıadığı bu qadının «avarlaşdırılması» prosesi başlandı. Hamiya da məlum oldu ki, çox yüksək vəzifəli məmurlardan kimsə bu qadını «qabağa itələyir». Onun getdikcə daha tez-tez teleekranlarda görünəcəyi şübhəsiz idi. Şou biznesi ifadələrinən istifadə olunarsa, bu qadının «raskrutkası» başlanmışdı. Bu biznes növü ilə az-çox tanış olanlar çox yaxşı bilirlər ki, yaxşı prodyüsor və maliyyə imkanları olarsa, istənilən sağıcını da «ulduza» çevirmək problem deyil.

Daha iki ildən sonra-2000-ci ildə, heç vaxt Balakəndə yaşamamış və orada heç bir fəaliyyəti olmamış bu qadın, ömrü boyu Balakəndə yaşamış və kifayət qədər samballı vəzifələrdə belə işləmiş bütün rəqiblərini xeyli arxada qoyaraq, Balakən dairəsi üzrə 2-ci çağırış AR Milli Məclisinin deputati oldu. Sonradan məlum oldu ki, onun atası səhv etmiriksə Coxiyev Nurullah adlı şəxs Balakənin rayonun Kətex kəndində anadan olub. Amma, cavan vaxtlarından Balakəni tərk etmişdir. Çünkü, hərbiçi olmuşdur. Rəbiyyət xanım da eşitdiyimizə görə Şuşada, yoxsa Kəlbəcərdə anadan olmuşdur və Balakənlə əlaqəsi demək olar ki, olmamışdır.

Belə bir adamın, belə səs çıxluğu ilə Balakənin deputati olması bizi də bir az təəccübəndirdi. Bununla belə

deputatımızla görüşməyi və ondan kəndlərimizin bir çox problemlərinin həllində nə kimi kömək gözləyə biləcəyimizi öyrənmək istədik. Bəzən kifayət qədər mehriban və şirindilli olan və çox asanlıqla soyuq rəsmiyətçiliyə keçən bu qadın ilk tanışlıqda müsbət təəssürat yaratdı. Bununla belə biz özümüz üçün axıra qədər aydınlaşdırıa bilmədik ki, bu qadın:

- 1) M.Tetçer xarakterli «dəmir ledi»dir?
- 2) həyatın bütün hadisələri üçün əzbərlənmiş hazır «mətnlərə» malik keçmiş komsomol lideridir?
- 3) Sıravi deputadır ki, « təzə bardaq-sərin su » prinsipi ilə başlangıçda bir az özünü göstərir?

Bizi nisbətən daha çox qane edən variant- birinci idi. Çünkü, belə qadınlar işgüzar olur və iqtisadi-sosial problemlərin həllində dönüş yarada bilirlər. On çox ehtiyat etdiyimiz variant isə ikinci idi. Çünkü, bu komsomolçuların əlindən hələ sovet dövründən boğaza üfüğilmişdiq. Hami yaxşı bilirdi ki, komsomolin «stampovkası» nə deməkdir? Hələ uşaq baxçasında nisbətən həyasız olduqlarına görə, heç kimdən və heç nədən çəkinmədən, bildi – bilmədi istənilən şeri, tapmacanı və s. istənilən bayramlarda, görüşlərdə deyən bu uşaqları, başqa uşaqlarla əlləşməyə həvəsi və vaxtı olmayan tərbiyəcilər, həmişə «qabağa salırlar». Məktəb illərində də bütün tədbirlərdə artıq onlar şer söyləyir, nəğmə oxuyur və rəqs edirlər. Birinci olaraq «Oktyabryat» sonra isə «Pioner» sıralarına keçirlər. Sınıfdə yalnız birinci partada oturlurlar. Əgər nədənsə birinci cərgədə onlara yer olmasa, həmin günü onların özləri, sonraki günü isə valideynləri (əsasən anaları) məktəbdə elə hay-həşir qoparasıydılar ki, hətta məktəbin direktoru dərhal məsələyə müdaxilə edəcək və onların "tapdalanmış hüquqlarını" bərpa edəcəkdi. Həmin uşağın valideyni də məktəbi tərk edərkən barmağını da silkələyərək belə hadisənin bir də təkrarolunduğu halda məktəbdəki bütün «qanun pozuntularını» yalnız rayon maarif şöögəsinə yox, hətta nazirliyə və daha «yuxarı» çatdıracağı ilə hədələyəcəkdi. Bundan sonra nəinki bizim kimi «kolxozçu

uşaqları», hətta müəllimlər və direktor da bu uşaqdan çəkinirdilər.

Beləliklə, uşaqlıqdan böyük olan yerdə danışmayan, geyimi yaxşı olmadığından tədbirlərdə çıxış etməyə utanan, nəinki müəllimə söz qaytarmaq, hətta onun üzünə baxmaqdan belə çəkinən, valideynlərini kənd işlərinin çoxluğundan «Valideynlərin iclasına» belə gətirə bilməyən «kolxozçu uşaqları» ilə bu gələcəyin komsomol liderləri arasında «uçürüm» yaranırdı.

Komsomol liderlərinə çevriləndən sonra, təqribən 7-8 sinifdən onlar dərsdə çox az-az olurdular. Çünkü, komsomolun ardi-arası kəsilməyən iclaslarında və tədbirlərində olurdular. Hətta sonralar institutlarda oxuyarkən belə, artıq kifayət qədər təcrübə yığmış bu «liderlər» yenə komsomol xəttini tutur, mühazirələrdə oturmur və tədbirlərdə olurdular. Bununla belə qiymətləri başqalarından yüksək olmalı idi. Əgər hansısa müəllim onların qiymətini azaltsa idi, onlar birinci həmin müəllimin «abrını ətəyinə bükərək» hədələyəcək, sonra ondan İnstytutun komsomoluna şikayət edəcək, sonra İnstytut komsomolunun böyüyü İnstytutun Partkomuna «vəziyyəti» çatdıracaq, sonra Partkom bu işə Rektoru qoşacaq, Rektor öz növbəsində Kafedra müdirinə xəbərdarlıq edəcək, kafedra müdürü də həmin müəllimə nə deyəcəyini və həmin müəllimin bu komsomol liderinin qarşısında nə vəziyyətə düşəcəyini anlamaq çətin deyil.

Amma, bundan sonra:

1) müəllim heç cür anlaya bilməyəcək ki, o nə qəbahət iş görüb ? Axı bu kafedra müdürü də, Rektor da, Partkom da bütün icaslarda bar-bar bağırıldılardı ki, təhsilin səviyyəsini qaldırmaq lazımdır. Qiymətləndirmədə yeganə meyar bilik olmalıdır və sairə. O da bu tələbənin biliyi zorla 3 «kafi» olduğu halda, hörmət edib 4 «yaxşı» yazmışdı. Bütün mühazirələrdə iştirak edən və qat-qat savadlı tələbələrin biliyini «yaxşı» qiymətləndirdiyi halda onlardan

seyli zəif bu tələbəyə yalnız komsomol lideri olduğuna görə «əla» yazmağa viddanı yol verməmişdi. Nəticəsi də belə...

2) «Kolxozçu uşaqları» olan tələbələr (hansi ki, belələrinin sayı həmişə ali məktəblərdə çox olmayıb) artıq dəqiq-dürüst başa düşəcəklər ki, bu «komsomol» çox yaxşı şeydir. Çünkü, mühazırələrdə və seminarlarda oturmaq məcburi deyil. İstədiyin vaxt hansısa bir tədbirin olduğunu söyləyərək gəzməyə də gedə bilərsən. Tələbələr də, müəllimlər də müəyyən dərəcədə cəkinirlər və buna görə də daha hörmətlə yanaşırlar. Hətta tələbə yataqxanada «liderləri» daha yaxşı otaqlarda yerləşdirilməsi bir yana qalsın, qalane tələbələr hər otaqda üç-üç, dörd-dörd yaşadıqları halda «liderlər» öz otaqlarında ya tək yaşayırlar, ya da kiminse onlarla qalmasına yalnız o vaxt icazə verirlər ki, otağın təmizlənməsi həmişə o biri tələbənin «boynuna» olsun.

İnstitut qurtaranda da ən yaxşı təyinatlar «komsomol liderlərinə» məxsus olurdu. Sonralar əsasən Kommunist Partiyası sıralarına keçən bu liderlər, qalan bütün ömürləri boyu «Partiya xətti» ilə istədiklərinə nail olacaqdalar.

Əlbəttə, SSRİ-nin dağıılması və «komsomolun» ləğv olunması ilə həmin liderlərin yox olması demək deyildi. Xüsusilə, son dərəcə cüclü «siyasi qoxu» duyma qabiliyyətini özlərinə aşılmış bu liderlər, istənilən siyasi dəyişikliyə bir anda uyğunlaşaraq, belə uyğunlaşma üçün mənəvi-psixoloji çətinliklərə görə xeyli vaxt tələb olunan «kolxozçu uşaqlarını» yenə də xeyli qabaqlayaraq yeni «siyasi şəraitdən də» öz maraqları üçün maksimum istifadə edirlər. Belə uyğunlaşmaların köməyi ilə həqiqətən də çox yüksək vəzifələrə sahib olurlar. Çünkü, onlar artıq püxtələşiblər. İstənilən mövzuda 10-15 dəqiqə ərzində söhbət edərək özlərini o sahədə mütəxəssis kimi aparmağa da qadirdirlər. Lider olmaq onlarda artıq bir xəstəliyə çevrilir. Onlar bunsuz yaşaya bilməzlər. Liderliyi saxlamaq üçün onlar hər nəyə desən hazır olurlar. Onların sevdiyi yeganə bir şey varsa o da ixtiyar və hakimiyyətdir. Diqqət mərkəzində olmaq isə

bunun ayrılmaz hissəsidir. Bunun da ən yaxşı variantı – televidenie! Odur ki, onlar telekamera qarşısında durmaq və danışmaq imkanını bir dəfə də olsun əldən buraxmazlar.

Artıq qeyd olunduğu kimi, lider olmaq və diqqət mərkəzində olmaq onlar üçün demək olar ki, xəstəlik halını aldıından. Onlar bundan ötrü istənilən vasitəyə əl atarlar. Əlbəttə, iqtidaryönümlü lider olmaq çox sərfəlidir, amma buna imkan olmasa onlar çox asanlıqla «müxalifət» olasaqlar və müxalifətin lideri olmaq, bununlada da diqqət mərkəzinə keçməklə yanaşı, kifayət qədər yaxşı maddi rifah halını özlərinə təmin edəcəklər.

Səməd Vurğunun «Komsomol» poeması əsasında çəkilmiş «Yeddi oğul istərəm» kinosu mənim ən çox sevdiyim kinolardan olub. Orada epiqraf kimi şairin bir etirafi yazılmışdı. O təqrübən belə idi: «Məndən tez-tez soruşurlar xoşbəxtəmmi? Bəli xoşbəxtəm, çünkü gəncliyim komsomol sıralarında keçib». Mənim də gəncliyim komsomol sıralarında keçib. Mənim də bundan qürrələndiyim vaxtlarım olub. Amma, indi təəssüflənirəm ki, qalan ömrüm də keçmiş «komsomol» liderlərinin hökmranlığı altında keçəcək. Çünkü,

1) ya həmişəlik olaraq, yalnız Azərbaycanı yox bütün keçmiş SSRİ məkanını tərk edərək, uzaq xaricə köçməliyəm (digər MDB ölkələrində də, həkimiyətdə əksərən keçmiş Partiya və komsomol liderləridir):

2) ya da ömrümün axırına qədər, buna da şükür etməli və beləcə yaşamalıyam. Onsuz da ömrümüzün əsasını «arzu etmək» və «şükür etmək» arasındaki boşluq təşkil edir.

Birinci variant ona görə mümkün deyil ki, mən artıq cavan deyiləm. Vətəndən uzaqlarda da çox olmuşam. «Gəzməyə qərib ölkələr, ölməyə vətən yaxşıdır». Vətənimdə ölmək istəyirəm. Odur ki, qalır ikinci variant. Nə isə...

Beləliklə biz xanım Aslanovanın hansı xarakterdə olduğunu ilk tanışlıqdan bilə bilmədik. Odur ki, bunu zamanın öhdəsinə buraxdıq. Əvvəl-axır hər şey məlum olacaqdı.

Milli Məclisdə də ona xüsusi etimad göstərildi – onu «İnsan huquqları daimi komissiyası»nın sədr müavini seçdilər. Bu da ilk baxışda kifayət qədər gözlənilməz idi. Çünkü, belə vəzifələrə əsasən bütün respublikada tanınan və xalq arasında böyük nüfuzlu malik adamları seçirlər.

Elə ilk görüşümüzdə Rəbiyyət xanım (köməkçisi də səhbətimizdə iştirak edirdi) bizim ondan hansı problemlərin həllində kömək gözlədiyimizi soruşdu. Biz də yalnız xahişi, 470- 480 km məsafəyə gələn «Bakı-Balakən» marşrut avtobuslarının daha 10-12 km yol gedərək Qabaqcılə çatmalarının təmin olunmasını xahiş etdik. Çünkü, bu halda rayon mərkəzindən Qabaqcıl istiqamətində olan bütün kəndlərin camaati üçün Bakıya gəlib-getmək problemi çox-çox yüngülləşirdi. Onlar üçün öz həyət qapısında avtobusa minmək və düşmək, avtobus biletinə xərclədiyi qədər pulu da taksiyə verərək avtovağzala qədər getməkdən nə qədər rahat olardı?

Qeyd etdik ki, mərhum Ə. Ansuzkinin deputatlığı dövründə bu avtobuslar xeyli müddət Qabaqcılə kimi işləmişdir. Deputatımız və köməkçisi bunu qeyd etdilər və problem olmayıcağını söylədilər. Sonra isə digər problemlərimizi öyrənmək istədilər. Biz bu problemin fikrimizcə ən vacib problemlərdən biri olduğunu və bir-birilərinə qarışmasınlar deyə digər problemlərimizi yalnız bu xahişimiz yerinə yetirildikdən sonra bildirəcəyimizi vurğuladıq.

Demə avtobus marşrutunun açdırılması çox problemli iş imiş. Biz bunun üçün rayonda imzalar da toplayaraq deputata çatdırıdıq. Əlavə məktublar da yazdıq. Nəticədə, əlbəttə, deputatın da köməyi ilə bu marşrutu açdırıdıq. O qədər sevinirdik ki, bu hadisəni «Qabaqcıl və qabaqcöllülərin» 1-ci hissəsinə saldıq. Əlbəttə, deputatımızdan olan razılığımızı da, minnətdarlığımızı da xüsusi qeyd etdik. Bunu da 2005-ci il seçimlərində R.Asanova öz təbliğat-təşviqat işində, ondan narazılıq edən seçicilər üçün kontr arqument kimi istifadə etdi. Amma, yeri gəlmışkən, həmin marşrut indiyə kimi

işləmədi. Yalnız seçkilər ərəfəsində Balakəndən yola düşən avtobusları 1 saast əvvəl Qabaqçölə göndərirdilər. Sonralar yenə « köhnə hama, köhnə taz » oldu.

Aslanovanın birinci deputatlıq müddətindəki fəaliyyətini təhlil etməyə bizcə lüzum yoxdur. Bunu seçicilər çox yaxşı bilirlər. Amma, bizim üçün də bir necə qaranlıq momentlər qaldı. Məsələn, təbliğat kompaniyasının ilk çağları onu görən kimi, az qala üstünə hücum çəkməyə hazır olan seçicilərin «Siz bu 5 ildə harda idiniz, niyə bir dəfə də olsun gəlib problemlərimizlə tanış olmurduınız?» kimi suallara, çox arxayınlıqla: «Sakitləşin ay camaat, skitləşin»- deyə onları sakitləşdirir və deputatin işi seçicilərin problemlərini həll etmək deyildir, o qanunvericiliklə məşğul olmalı və Azərbaycanı dünyaya tanıtmağa olduğunu söyləyirdi. Həm də hansısa bir ermənini Şotlandiyada elmi konfransdan qovduğunu deyirdi. Birinci başa düşə bilmədik ki, həqiqətənmi Azərbaycanı dünuaua tanıtmaq deputatin əsas məşgiliyyətlərindən biri olmalıdır ? Bəs onda Xarici işlər nazirliyimiz və beynəlxalq münasibətlərdə iştirak edən digər təşkilatlarımız nə ilə məşğuldurlar? İkincisi də, NATO xətti ilə Bakıya gələn erməni zabitlərini Azərbaycandan qovmaq mümkün deyilsə Şotlandiyadakı elmi konfransdan ermənini necə qovmaq olar? Fikrimizcə, bu suallara da cavab axtarmağımıza dəyməz. Amma, elə suallar var ki, onların cavabını araşdırmağımıza dəyər.

Belə suallardan birinsi ondan ibarətdir ki, necə oldu « kim olursa olsun, bircə Rəbiyyət olmasın ! » deyən 109-cu dairənin seçiciləri seçki günü kütləvi surətdə ona səs verdi ? Hətta, iş o yerə çatdı ki, Gərəklidə 6 sayılı və Qullarda 10 sayılı seçki məntəqələrində bütün qalan namizədlər, hansı ki, hamısı Balakəndə kifayət qədər nüfuza malik adamlardır, birlikdə müvafiq olaraq yalnız 149 və 135 (cəmi 284) səs toplaya bildikləri halda, bircə R.Aslanova 686 və 682 (cəmi 1368) səs toplaya bildi. Belə fantastik rəqəm necə alını bilərdi ? O seçiciləri ovsunlamışdı, yoxsa onlara hansısa «dua» oxuyaraq görünməyən qüvvələrdən istifadə etmişdi ?

Qeyri-adi nə edə bilərdi ki, 5 il ərzində ondan narazı qalmış seçicilərin demək olar ki, hamısını ələ aldı ?

Başqa bir misal, necə oldu ki, 31 sayılı Şərif məntəqəsində yalnız 91 səs toplaya bildiyi halda (onların da təqribən yarısını əsgərlər veriblər), həmin kəndin təqribən 1-1,5 km məsafədə yerləşən 32 sayılı məntəqədə 320 səs toplaya bildi ? İnanmaq olarmı ki, R.Asanova kəndin bu yarısında yaşayan seçicilərə və o biri yarısında yaşayan seçicilərə müxtəlif vədlər verib, odur ki, belə böyük fərq yaranıb? Əgər buna inanamaq mümkün deyilsə onda bu fərqli səbəbi nə ola bilər?

Başqa bir sual: demək olar ki, bütün məktəb direktorları, poçt müdirləri, idarə rəhbərləri və hətta icra nümayəndələri öz yaxın qohumları, qonşuları, dostları olan digər namizədləri də qoyaraq, Prezidentimizin cərəncamlarını pozmaqla özlərini təhlükə altına da qoyaraq dəridən - - abıqdan çıxaraq R.Aslanovanın təbliğatı, şəkillərinin yapışdırılması və sairə ilə məşğul idilər. Görəsən bu onların nəyinə gərək idi ? Onlar bunu yalnız R. Aslanovaya olan hörmət və məhəbbətlərindənmi edirdilər ? Yoxsa bunun səbəbi nə idi ?

Bu və digər suallarımızın (bax. «Baş tutmayan debat») cavabını almaq ümidi ilə R.Aslanovanı dəfələrlə debata çağırıldıq. Amma, o gəlmədi ki, gəlmədi. Odur ki, bu sualların cavabını onun iştirakı olmadan aydınlaşdırmağa çalışasıyıq. Mülahizələrimizin nə qədər məntiqə uyğun olduğunu isə ümüdvarıq ki, oxucularımız çox əla ayırd edə bilərlər. Bəlkə elə bunu əzəl başdan başa düşdüklərinə görə, hələ seçici olmamış yeniyetmə cavanlar da, bütün qalan namizədlərə nahaq yerə özlərini yormamağı R.Aslanovanın «çoxdan seçildiyini» söyləyirdilər. Həqiqət də bu uşaqlar belə yalnız qalan bütün namizədlərdən yox, Daire və Mərkəzi seçki komissiyalarının sədrlərindən, hətta prezidentimizdən də uzaqqorən çıxdılar. Çünkü, yuxarıda sadaladıqlarımızdan heç birisi bunu bilmirdi və bilsəydi də demirdi.

Yaxşı atalar sözlerimiz var : «Od olmasa tüstü çıxmaz», «arxalı köpək qurd basar» və sairə. Biz isə əlavə edirik ki, arxalı köpək yalnız qurd basmaz, şirə, aslana dönərək «meşədə ağalıq» edə bilər. Amma, birdən o «arxani» itirsə nə olasaq ? Axı kölgədə bitən ağacın kölgəsi olmur. Biz isə dözməliyik. Axı bizim xalq dözümlü xalqdır.

2.8. Beynəlxalq təşkilatlar və ikili standartların davamı – «exsit poll».

İlk dəfə idi ki, beynəlxalq təşkilatlar Azərbaycanda seçkilər zamanı «exsit poll» (çıxışda sorğu) tətbiq edirdilər. Əvvəlcədən elan edildiyinə görə, bu çox ciddi məsələyə oxşayırırdı. Səsvermənin nəticələri «exsit poll»un nəticələrindən 2-3 % dən çox fərqlənərdisə, bu səsvermədə müəyyən saxtakarlıqlara yol verildiyinə dəlalət edəcəkdi. Bu da seçiciləri xeyli ruhlandırmışdı.

Saxtakarlıqlarla mübarizə məqsədi ilə həyata keçirilmiş, «seçici vəsiqələrinin» hazırlanması və seçicilərə paylanması prosesi də müəyyən ümüdləri qıcıqlandırırdı. Çünkü, məntiqə görə hər bir səsvermədə iştirak etmiş seçicinin «seçici vəsiqəsində» qeyd olunacaqdı. Odur ki, hər hansı bir seçici səsvermədə iştirak etməmişdisə və onun «seçici vəsiqəsində» qeyd yox idisə, amma siyahılarda onun öz bülletenindən istifadə edərək səsvermədə iştirak etdiyi qeyd olunurdusa, bu birmənalı olaraq kiminsə onun yerində səsverdiyinə dəlalət edirdi. Belə bir qanun pozuntusu üçün isə məhkəməyə müraciət etmək olardı. Yəni ki, saxtakarlıq törədənlər üçün, kiçik də olsa təhlükə yaranırdı. Odur ki, «seçici vəsiqələrinin» tətbiqi və üstə gəl «exsit poll» keçirilməsi, saxtakarlıqlarla mübarizə aparmaq üçün müəyyən zəmin yaradırdı.

Bu proqnoz idi. Bəs faktiki olaraq nə baş verdi ?

Müxalifət bununla kifayətlənməyərək, əlavə olaraq, bir sıra ölkələrdə olduğu kimi səsvermədə iştirak edən seçicilərin barmağının mürəkkəbə batırılması təşəbbüsünü irəli sürdü. Çünkü seçkinin təşkilatçıları – yerli məmurlar müxtəlif imkanlardan istifadə edərək (basabas salmaq və sairə), öz adamlarına «seçici vəsiqəsində» qeyd aparmadan da bülleten verə bilərdilər. Başqa sözlə, bu saxtakarlıqla mübarizəni gücləndirməli idi.

İqtidar tərəfi bunun estetik tərəfini diqqətə çəkərək (yəni vətəndaşların 1- 2 gün ərzində barmağı mürəkkəbli qalması) etiraz edirdi. İqtidar tərəfin etirazı gücləndikcə müxalifət tərəfi, isə hər şeyin panaseyası kimi, bundan daha bərk yapışdı.

Beynəlxalq təşkilatların vasitəciliyi ilə gedən uzun çək-çevirdən sonra kompromis variant tapıldı – barmaqlar mürəkkəbə batırılacaq, amma həmin mürəkkəb şəffaf olacaq və yalnız xüsusi cihaz viasitəsi ilə seçmək mümkün olacaqdı.

Buna deyərlər, “çox istəyən azdan da qalar”.

1) Barmaqların mürəkkəbə batırılmasındaki razılaşmalardan sonra, nədənsə «seçici vəsiqələrinə» münasibət dəyişdi və seçki günü onlara fikir verən də olmadı. Halbu ki, Əslində isə onlar bir – birilərini tamamlasayırlar yaxşı olardı. Çünkü, «seçici vəsiqələri”ndəki qeydlər barmağı şəffaf (rəngli olsa idi istimaiyyət tərəfindən daha yaxşı nəzarət oluna bilərdi) mürəkkəblə mürəkkəbləməkdən fikrimizcə daha güclü vasitə ola bilərdi.

2) «Seçici vəsiqələri» arntiq hazırlanmış və seçicilərə paylanmışdı. Yəni müəyyən xərc çəkilmiş və iş görülmüşdü. Düzdür, həmin «seçici vəsiqələri» çox tez paylandığından və seçicilərin belə variantlara heç bir inamın olmaması üzündən çoxları onu hara gəldi ataraq itirmişdi (nəticədə məlum oldu ki, bununla onlar həmin «vəsiqələri» göz bəbəyi kimi qoruyanlardan xeyli uzaqgörən çıxdılar), amma hər hansı bir proses başlanılmışsa onun başa çatdırılması yaxşı olardı və yaxud da onu heç başlamaq da lazımdı.

3) Yuxarıda qeyd etdimiz kimi, həmin «seçici vəsiqələrinin» köməyi ilə yol verilmiş saxtakarlıqları daha uzun müddətdən sonra da yoxlamaq və aşkar etmək mümkün olardı. Barmaqdakı mürəkkəbin müddəti isə ən çoxu iki gün idi. Həm də şəffaf olduğundan onu yoxlamaq üçün sadə vətəndaşlar “cihazı” hardan tapacaqdılar?

Ümumiyyətlə, barmağın mürəkkəbə batırılmasının da müəyyən üstünlükləri var idi. Heç olmasa səsvermədə iştirak edəni etməyəndən ayırd etmək mümkün olurdu. Əsas məqsəd isə səsvermədə iştirak etməyənlərə qarşı ictimai

məzəmmətin tətbiq edilməsi sayəsində onların səsvermədə iştirakını təmin etmək idi. Amma, bu halda mürəkkəb şəffaf yox rəngli olmalı idi ki, hamı tərəfindən görünsün. Bunun estetik tərəfini də düşünüb tapmaq çətin məsələ deyil. Məsələn, həmin ləkənin yerinə AR-nin gerbini də vurmaq olar ki, bu da Azərbaycanın dövlət simvolikasının vətəndaşlara təbliğinin bir forması olar. Əslinə qalsa, Parlament seçkiləri kimi vacib bir prosesin demokratik keçməsi naminə iki gün buna da dözmək olar.

Səsvermədə iştirak etməyənin sonralar deputatından narahat qalmağa mənəvi haqqı daha az olardı. Çünkü, o öz vətəndaşlıq borcunu yerinə yetirməmiş və dövlət idarəciliyində iştirak edə bilməsi üçün, Konstitusiya tərəfindən ona verilən imkandan istifadə etməyərək saxtakarlıqların törədilməsi üçün şərait yaratmışdı. Əlbəttə, o hamının əleyhinə də ola bilər. Hətta bu halda o seçkilərdə iştirak etməli və öz iradəsini bildirməlidir. Amma, yeri gəlmışkən, 2005-ci il Parlament seçkilərində istifadə olunmuş bülletenlərdə seçicinin hamının əleyhinə olduğu qeyd etmək üçün yer göstərilməmişdi. Bu da belə seçicilərin hüquqlarının pozulmasıdır.

Seçki günü isə bütün bunların heç bir əhəmiyyəti olmadı. Çünkü,

1) «Seçici vəsiqələrindən» istifadə olunmadı. Odur ki, həmin vəsiqələri qorumağa çalışmış seçicilər xeyli məyus olaraq onları məntəqədəcə atıldılar. Odur ki, seçki məntəqələrinin ətrafi cirilmiş və atılmış «seçici vəsiqələri» ilə dolu idi.

2) Barmağın mürəkkəbə batırılması da formal xarakter daşıyırıdı. Həmin mürəkkəbi barmaqlara çıleyənlər də, onu yoxlayanlar da, «exsit poll»u keçirənlər də kəndlərin icra nümayəndəliklərinin mədəniyyət evlərinin işçiləri, yalnız direktorun iradəsini yerinə yetirən müəllimlər və sairə idilər. Yəni ki, «köhnə hamam, köhnə taz» idi. Nəyi isə dəyişdirmək isə mümkün deyildi.

Məsələn, Şərif kəndinin bələdiyyə idarəsində yerləşən 32 sayılı məntəqədə seçki günü aləm qarışmışdı. Kifayət qədər

soyuq və çiskinli havada hamı tez səsverərək evə qayıtmaq istəyirdi. Odur ki, əməlli başlı basabas idи. Müşahidəçilərinin də çoxu bir kənarda yiğisib öz aralarında danışırıldılar. Onlar «seçki qutularını» arada heç kim durmasa görə bilərdilər. Arada isə həmişə kimsə olurdu. «Exsit poll» keçirən qızlar da çay içə-içə (bəli məhz say içə-içə) şirin söhbət edir və ara-sıra, lazımlı bildikləri adamlara (yəni ki, onların fikrinə görə lazımı namizədə səs vermiş) bülletenləri verirdilər. Həmin adamlar da harada nə yazmaq lazımlı olduğunu və hətta harada hansı işaretni qoymaq lazımlı olduğunu onlardan soruşaraq edirdilər. Həmin «işarələr» isə, əlbəttə, qutuya sonradan bir namizədin xeyrinə salınacaq bülletenləri «doğrultmağa» xidmət edirdi. Ümumiyyətlə, seçki qutusuna, bu qədər haq-hesabdan sonra, əlavə bülletenləri lazımı qeydlərlə sala bilirlərsə, «exsit poll» üçün niyə də sala bilməyəydi!?

Bütün bunlar, müxalifətə heç bir aidiyyatı olmayan, bitəref olmağımıza baxmayaraq İlham Əliyev yönümlü bir namizəd kimi, bizim gözlərimizin qarşısında, öz kəndimizdə baş verirdi. İdarənin həyətində yiğmiş seçicilərə nəzər yetirdikdə hiss edirdik ki, onlar bizdən, bir namizəd kimi müdaxilə etməyimizi və vəziyyəti heç olmasa nisbətən qaydaya salmağımızı gözleyirlər. Odur ki, öz narazılığımı bildirəsi olduq. İlk əvvəl buna reaksiya belə vermək istəmirdilər. Sonra isə qeyri verbal ünsiyyət metodları ilə (yəni sözlərdən az istifadə edərək) başa salmağa çalışırdılar ki, onlar yalnız “onun” tapşırığı yerinə yetirirlər. Yəni ki, onlardan inciməli deyilik.

Onun kim olduğu isə nəinki Şərif kəndində, hətta bütün Balakən rayonunda hamiya məlum idи. Bu danılmaz bir faktdır ki, təqribən axırıncı 20-30 il ərzində Şərif kəndində söz sahibi yalnız bir adamdır – Mahama Kanayev. Bu kənddə az-çox əhəmiyyətə malik heç bir hadisə onun iradəsindən kənar baş vermir. Onun nüfuzu o qədər böyükdür ki, kənddə böyükdən kiçiyə hamı ona «böyük qardaş» (avarca «kudavzi») deyir. Bu da təsadüfi deyil. Həqiqətən də ən müxtəlif problemlərin həllində kömək üçün

ona müraciət edirlər və Kanayev həmin problemləri həll edə bilir. Bu da ondan əvvəlki «kolxoz sədrlərinin» idarəetmə üslubuna bələd olan Şərif camatı üçün daha üstündür. Məsələn, müqayisə üçün bir nümunə göstərək. Kanayevdən əvvəlki dövrlərdə, kifayət qədər uzun müddətdə Şərif kəndində koxoz sədri işləmiş Məhəmməd Abakarov, öz qohumu Ceerçiyev Əsədullah hansısa problemə görə (deyilənlərə görə müalicə üçün) Rusiya bölgəsinə getdiyinə görə onun evinin ətrafında ekskavatorla dərin xəndək qazdırılmış və yalnız yola çıxmaq üçün nazik bir cığır qoymuşdu. Bundan əlavə Ə. Ceerçiyevin yetişdirdiyi 30- 40 ədəd iri çinar ağacını kəsdirib müsadirə etdirmiş və ailəsini kolxozda işləməyə qoymayaraq onların gəlir mənbəyini məhdudlaşdırmışdı. Amma, bu hadisə M. Kanayevin vaxtıqnda olsa idi və Ə. Ceerçiyev ona müraciət etmiş olsayıdı Kanayev çox yəqin ki, öz cibindən ona yol xərcinin də xeyli hissəsini verəcəkdi. Bunu da Şərif camaati qiymətləndirir. Kanayev doğrudan da çox adama yaxşılıq edib, amma məbadə onun acığına tuş gələsən. Camaat bunu da çox yaxşı bilir

Seçki prosesinin davam etdiyi demək olar ki, bütün müddət ərzində M. Kanayev bir namizədi, açığını desək İbrahim Həsənovu dəstəklədiyi halda, axırınca bir həftə ərzində bütün gücü ilə R. Aslanovanı dəstəklədi. Seçki günü də «bütün mexanizmlər» R. Aslanova üçün işləyirdi. Elə buna görə də o, həmin məntəqədə 320 səs topladı. Lazım gəlsəydi bunu, çox asanlıqla 520 və daha çox da edə bilərdilər. Nə isə... (bax. M. Məhərrəmovun yazısı)

Ümumiyyətlə, 109-cu Dairənin müxtəlif məntəqələrində «exsit poll» müxtəlif prinsiplərlə aparılırdı. Bəziləri hər 4-cü adamı, digərləri isə hər 5-ci, 9-cu və sairə seçicilərdən sorğu aparırdılar. Aydin məsələ idi ki, onlar kimdən istəyirlər ondan da soruşturdu. Bununla belə, MSK-nin sədri M. Pənahovun curnalistlərə müsahibəsində söylədiyinə görə səsvermənin nəticələri «exsit poll»un nəticələri ilə 85 % üst-üstə düşmüşdür. İlkin versiyaya görə isə fərq 2-3 % - dən çox olmalı deyildi.

Beynəlxalq təşkilatların əksər hallarda ikili standartlardan istifadə etdiklərini indi hamı bilir. Bu da təbiidir. Çünkü, onlar da bütün insanlar kimi öz maraqlarını başqaların maraqlarından üstün tuturlar. Onların maraqları ilə Azərbaycan cəmiyyətinin maraqlarının tam üst-üstə düşdüyüնə inanmaq isə sadəlövh'lük olardı. Məsələn, İranda demokratianın olmamasından narahat olan bu təşkilatlar və ABŞ, qat-qat güclü diktatura olan Türkmenistan barəsində çox az danışırlar və ya Səudiyyə Ərəbistanı ilə müttəfiqdirler. Onların yeganə məqsədləri təbii sərvətlərimizin daha böyük hissəsini mənimsemək və terrorizmin inkişafına yol verməməkdir. Bu da təbiidir, hətta ikinci hissəsi bizim də maraqlarımıza uyğundur. Əsas məsələ maraqların nisbətində müəyyən balans olmalıdır. Demokratik seçenekləri isə Azərbaycanda yalnız bizim seçicilərin öz hüquqlarını tanımışı və qoruması zəmində baş verəcək. İstənilən başqa variant yalnız xülyadır. Yaxşı deyiblər : «Halva, halva deməklə ağız şirin olmaz». Avropadakı və Amerikadakı demokratiyani da biz təmin etməmişik, onlar özləri üçün təmin ediblər. Onda niyə bizim üçün demokratiyani onlar təmin etməlidirlər. Odur ki, onların fəaliyyəti də buna oxşardır. Onu xarakterizə etmək üçün iki ifadəni diqqətinizə çatdırmaq istəyirik. 1) S. Muradov – Exsit polçu özü qutulara bülleten atıb! 2) M. Məhərrəmov – Xarici müşahidəçilər şəkillərə baxıb getdilər.

Amma, buna təəccübəlməyə dəyməz. Onlar öz maraqları çərçivəsində fəaliyyət göstərirlər. Onlardan çox şey ummaq da düzgün olmaz. Yoxsa “uman yerdən küsəsi olarıq”. Sadəcə olaraq yaxşı-yaxşı fikirləşək: əgər hansısa bir məmür seçki prosesinə, o cümlədən də səsverməyə müdaxilə edirsə və biz buna imkan veririksə bunun təqsiri kimdədir: avropalılarda, amerikalılarda, yoxsa bizdə ?

FƏSİL - III: Qabaqçöl - vahid namizəd problemi

3.1. «Mazım»ın «Alazan»a qovuşduğu yerdə.

Rayonumuzun və hətta Respublikamızın ən böyük kənd zonası olan, Mazım çayının Alazana qovuşduğu ərazidə yerləşən Qabaqçöl Qərqdə əsasən Hinipi çayı boyunca Gürcüstanla sərhədlənir. Çar Rusiyasının Qafqazdakı siyasetinə, sovet dövrünün kollektivləşdirmə siyasetinin neqativ hallarına qarşı üsyankarcasına müqavimət göstərmiş bu kənd zonası Qaçaq Yusif-Hacı kimi tarixi qəhrəmanı, 6 nəfər Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, Müstəqil Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı kimi oğul və qızlarını yetişdirmişdir.

Qabaqçöl 6 bələdiyyədən, (hansı ki, onların hər birisi də özlüyündə böyük kəndlərdir) və qəsəbə mərkəzindən ibarətdir. Qabaqçölün dəqiqliyən ərazisini və əhalisini isə təyin etmək olmur. Çünkü, bu məlumatları nə həmin kəndlərin bələdiyyə idarələrində və yaxud icra nümayəndəliyində, nə də rayonun digər instansiyalarda almaq mümkün olmur. Konstitusiyamıza əsasən Azərbaycan vətəndaşlarının məlumat azadlığına və dövlət sırrı olmayan məlumatların gizlədilməsinin sinayət olmasına baxmayaraq, ən adi məlumatı almaq belə çox çətin məsələdir. Amma, buna təəccübəlməyə də dəyməz.

Rayonumuzda Talalar yəqin yeganə bələdiyyədir ki, girəcəyində həm əhalisinin sayı, həm də ərası göstərilib. Yaxşı olardı ki, digər bələdiyyələr də onlardan nümunə götürəyilər.

Müqayisə üçün deyə bilərik ki, Respublikamızın bir çox kiçik rayonlarından böyükdür və yaxud kiçik deyildir. Aşağıda qeyd olunan cədvəldən də bunu görmək olar.

Azərbaycan Respublikasının 1998-ci ildə şəhər və rayonlar üzrə əhalinin sayı

Şəhər və rayonların adları	Əhalinin sayı (min nəfərlə)	
	1998	2004
1. Daşkəsən	30,4	31,9
2. Xızı	12,7	13,9
3. Xocalı	23,7	24,8
4. Xocavənd	39,5	40,6
5. Qobustan	34,1	37,4
6. Qubadlı	32,7	35,1
7. Oğuz	35,9	38,8
8. Siyəzən	33,5	35,8
9. Zəngilan	35,3	37,1
10. Naftalan şəhəri	10,8	7,5

Mənbə: Azərbaycan statistik göstəriciləri – 1999 (səh37-38),
2005 (sh.82-84)

Naxçıvanın 3 kənddən ibarət, əhalisi də təqribən 11-12 min nəfər olan Kəngərli rayonu kimi kiçik rayonları hələ demirik. Qabaqcölün əhalisi isə kifayət qədər uzun müddətdir ki, həmişə müəyyən tərəddüdlərlə 25-30 min sivarındadır.

Qabaqcölün iqtisadi-sosial nöqtəyi nəzərdən öz potensialını zəif realizə etdirməyinin əsas səbələrindən birisi də, onun rayon mərkəzindən uzaqda və nisbətən təcrid olunmuş halda yerləşməsidir. Rayonumuzun sosial-məişət problemlərinin və infrostrukturlarının inkişafı üçün Dövlət bütçəmizdən ayırmalar isə təbii olaraq rayon mərkəzinin və mərkəzə yaxın kəndlərinin inkişaf etdirilməsinə yönəldilir. Çünkü Bakıdan gələn nümayəndələr demək olar ki, yalnız rayon mərkəzində olur və nadir hallarda mərkəzə yaxın kəndlərdən birisinə protokol xatırınə baş çəkərək Bakıya

qayıdır və gördükləri barəsində “geniş” hesabat verirlər. Qabaqcıl kimi təcrid olunmuş kənd zonasına baş çəkmək üçün isə, seçki dövrləri istisna olmaqla, onlarda nə vaxt nə də həvəs olmur. Qabaqcılın rayon mərkəzindən nisbətən təcrid olunmuş vəziyyətdə olması yerli idarəetmə orqanlarının işində də öz əksini tapır. Çünkü, hansısa bir vətəndaş onların işindən narazı qalarsa, rayon mərkəzində müvafiq təşkilata müraciət etmək fikrinə düşsə, həm o günü itirəcək, həm də taksiyə xərclədiyi pulları. Müraciət etmək istədiyi adamı da yerində tapmayacaq. Tapsa da həmin rəhbər işçinin qəbul günü olmayıacaq və sairə və illaxr. Əgər bu kəndçi, hər halda “qəbulu düşə bilsə” belə nəticəsi çox az olacaq. Çünkü hər vəcdlə ya şikayətçinin özünü günahlandıracaqlar, ya da «baxarıq, narahat olma» kimi boş vədlərlə onu yola salaraq heç bir tədbir görməyəcək. Çünkü, həmin qabaqcölli məmuru çoxdan tanıylar, özləri təyin ediblər və az qala dost münasibətlərdədirler.

Belə bir vəziyyət Qabaqcıl kənd zonasında yerli məmurların, əsasən də icra nümayəndələrinin «el-qolunu açır». Bu məmurların əksəriyyətinin əsas məşğuliyyətlərindən birisi də rəhbərlik etdikləri kəndlərdə əhalini təşəbbüskarlıqdan və hər hansı bir ictimai aktivlikdən çəkindirməkdir. Onların ən çox xoşlamadıqları adamlar təşəbbüskar və ictimai aktiv vətəndaşlardır. Bu da tamamıyla təbiidir. Çünkü, məhz ictimai aktiv vətəndaşlar məmurlara özbaşınalıqlarına qarşı myəyyən mübarizəyə oxşayan müqavimət göstərməyə çalışırlar. Qalanları isə, artıq çoxdan taleləri ilə barışıblar.

İctimai aktiv vətəndaşlar, cəmiyyətin durğunluq vəziyyətində qalmasına imkan vermirlər və ictimai-siyasi proseslərin dinamikasını çoxaldırlar. Dinamik prosesləri isə yaxşı – pis idarə etmək lazımlı gəlir və xeyli çətindir. Məsələn, adı bir müqayisə: dayanacaqda saxlanılmış maşını idarə etmək lazımlı deyil, saat sürəti 10 - 20 km olan maşını idarə etmək, 100 - 120 km olan maşını idarə etməkdən qat-qat asandır. Bu halda həmin «maşının» (cəmiyyətin)

başqalarına nisbətən geridə qalması da onun məqsədlərinə birbaşa uyğundur. Çünkü, geridə qalmış cəmiyyətdə korrupsiya ilə məşgül olmaq, inkişaf etmiş cəmiyyətdə olduğundan qat-qat asandır. Beləliklə, formal məntiqə əsasən, bütün şüarlara baxmayaraq, bütün hökumət orqanlarının (hansi ölkənin olmasının fərqi yoxdur) əsas məqsədi ictimai aktiviliyi aşağı salmaqdır. Yerli məmumrlar da, təbii olaraq hökumət orqanlarının tapşırıqlarını yerinə yetirəcəklər. Başqa cürə olsa idi qeyri-təbii olardı. Çünkü, həmin yerli məmur bütün kəndin sevimlisi və ən hörmətli nümayəndəsi olsa belə, “yuxarıdakı” məmurun xoşuna gəlməsə həmin vəzifəyə təyin olunmayıcaq. Amma, bütün kənd tərəfindən lənətlənirsə belə, həmin “yuxarıdakı” məmurun xoşuna gəlirsə bu vəzifəyə təyin olunacaq və uzun illər ərzində özbaşınlıqlar edə biləcək. Bundan da əlavə, bir nəfər adamın - “yuxarıdakı” məmurun xoşuna gəlməyə çalışmaq, bütün kənd camaatının xoşuna gəlməyə çalışmaqdan müqayisə olunmaz dərəcədə asandır. Bu halda vəzifə arzusunda olan şəxs hansı yolu tutmalıdır?!

Qabaqcölün ən böyük problemlərindən birisi də oradakı əhalinin böyük əksəriyyətinin azərbaycan milləti yox avar millətinin olmasıdır. Əksəriyyəti avarlar olan yerli məmurlar da bundan öz məqsədləri üçün istifadə etməyə çalışırlar. Avarların, o cümlədən də qabaqcöllülərin rayonumuzun ictimai-siyasi həyatında zəif iştirak etməsinin əsas səbəbi də məhz Qabaqcölün özləri də avar olan bir çox yerli məmurlarıdır. Bu yerli avar məmurların əksəriyyəti:

1) Guya “yuxarılar” hər şeyə siyasi, xüsusiyələ də “milli rəng” verdiklərindən və qabaqcöllülərin əksəriyyəti milliyyətcə avar olduqlarından, istənilən təşəbbüsün “baş ağrısı” olacağı kimi xəbərdarlıqlarla camaati hər hansı bir təşəbbüs dən və ya ictimai aktivlikdən çəkindirirlər. Bununla da, ən azı Azərbaycanın türk mənşəli xalqlarından olan azəri tüpləri ilə azəri avarları arasında müəyyən ayrı-seçkilik yaradırlar.

2) Onların öz vəzifə borclarını yerinə yetirməməsi və yaxud da səlahiyyətlərini aşmasından narahəti olan adamlara “milliyətçi” «araqarışdırıran» və sairə kimi “damğalayaraq” xüsusi xidmət orqanlarının “qara siyahısına” salmağa çalışırlar. Bu da mümkün olmasa onu “müxalifətçi” damgası ilə damğalayaraq başına oyunlar gətirirlər. Bununla da guya müxalifətə mübarizə aparır və cənab prezidentimizə xidmət göstərirlər. Halbu ki, prezidentimiz ölkə vətəndaşlarının hər birisinin prezidenti olduğunu dəfələrlə bəyan edib.

Bununla da onlar: a) özlerinin özbaşınlıqlarına “mane” ola biləsək adamlardan yaxalarını qurtarırlar; b) guya avarlar arasında hökumətin etibar edə biləcəyi az qala yeganə adamlar kimi tutduqları vəzifələrdə daha uzun müddətdə qalmağa nail olurlar.

Nəticədə “Qabaqcoldə” kadrların rətasiyası çox ləng gedir. Eyni bir vəzifədə 20 - 30 və hətta 50 (!) ildən çox işləyən adamlar var. Halbu ki, səsioloqiya elminin əsaslarına görə hər hansı bir adamın eyni bir vəzifədə 5 ildən artıq işləməsi müstəsna hal olmalıdır. 10 ildən artıq işləməsi isə yol verilməzdür. Çünkü, bu halda kimliyindən asılı olmayıaraq o həmin vəzifəyə vərdiş edir, yaradıcı yanaşa bilmir və proseslərə tormozlayıcı təsir göstərir. Qabaqcoldə isə bu adı haldır. Xüsusiylə məktəb direktorları hamını ötürür. Odur ki, direktor vəzifəsi uğrunda mübarizə də qat-qat güclüdür. Məsələn, Qarabağ şəhidi Rauf Hədisov adına Yeni Şərif kənd orta məktəbi axırıncı təqribən 10 - 15 il ərzində direktorluq vəzifəsi uğrunda gedən mübarizədə birinci dəfə yandırılıb, ikinci dəfə isə partladılıb ki, nəticədə də məktəb ikinci dəfə yanıb. Bu mübarizə hələ də davam edir. Amma, polis nədənsə indiyə kimi nə bu məktəbi yandırımı, nə də partlayıcı maddə ilə partladanı tapa bilmir. Şəhidin anası tərəyindən Respublika prokurorluğununa edilən şikayətlər də heç bir nəticə vermir. Görünür Respublika prokurorluğu da polisə oxşar işləyir.

Bu «razborkalarda» kimin haqlı, kimin isə günahkar olduğunu deyə bilmərik. Bunu araşdırmaq bizim

səlahiyyətimiz deyildir. Halbu ki, az qala bütün kənd bunu kimlər tərəfindən töredilə biləcəyini bilir. Bizi təəssüfləndirən odur ki, kimlərinə direktorluq uğrunda mübarizəsinin nəticəsi olaraq, Qabaqcoldə yaşayan avarlara, yumşaq desək «qeyri-sivil» damgası vuruldu. Məktəb kimi, az qala müqəddəs bir yeri yandıran və partladan adamlara daha nə deyəydilər axı?!.. Bu damğanın silinməsinin yəqin ki, yeganə yolu həmin cinayətkarlar tapılması və layiqli cəzalarına məhkum edilməsidir. Amma, polisin və prokurorluğun belə fəaliyyəti ilə buna ümid bir o qədər də çox deyil.

Beləliklə, nə Qabaqcoldə nə də Balakən rayonunda bu məsələni ya rəsmi ya da qeyri-rəsmi yolla həll edən hələlik tapılmayıb. Amma, həqiqətən də maraqlıdır: 1) Görəsən niyə hüquq mühafizə orqanları həmin cinayətkarları indiyə qədər axtarıb tapırlar? 2) Həqiqətənmi məktəb direktoru olmayı naminə kəndin və millətin adına ləkə gətirməyə dəyər?! Nə isə...

Bu kənddə gedən sosial-iqtisadi proseslərdə sual doğuran məqamlar çoxdur. Bəziləri isə hətta normal məntiqə siğışmırlar. Məsələn,

1) Xalatala məscidi XVI əsr tarixi abidəsi kimi dövlət tərəfindən qorunduğu halda, həmin məscidə bitişik yerləşən və ondan da əvvəl yaranmış qəbristanlıq isə belə bir statusa malik deyildir. Əlavə etmək olar ki, bu Respublikamız üzrə ən böyük qəbristanlıqlardan birisidir. Burada güləş üzrə beş dəfə dünya çempionu Əli Əliyevin atasının məzarı kimi bir çox tanınmış və məşhur adamların məzarları ilə yanaşı bir çox ziyarətgah qəbrlər də vardır ki, onların hamısı da qeyri-qənaətbəxş vəziyyətdəirlər.

2) 1930-cu ildə, aparılan kollektivləşdirmə siyassətinin represiv metodlarına qarşı qalxmış, həmin metodların iqtisadi metodlarla əvəz olunmasına nail olmuş və bununla da yalnız Azərbaycanda yox bütün Qafqaz regionunda minlərlə insanın həyatını xilas etmiş bir üsyani xatırladan yeganə balaca bir «künc»də, yalnız həmin üsyani yatırarkən həlak olmuş

komsomolçuların hər birisi üçün fəxri məzar qoyulmuşdur. Amma, həmin üsyani idarə etmiş, kollektivləşdirmənin bir çox neqativ hallarını aradan qaldıraraq camaatı bəlalardan qurtarmaq naminə canlarını belə əsirgəməmiş adamların xatirəsinə heç nə yoxdur. Xüsusü qeyd etmək istərdik ki, həmin üsyanyı yatırılmasına başçılıq edənlərdən birisi, 27 nəfər üsyana rəhbərlik etmiş qabaqcöllünün başına öz əli ilə, görünməmiş qəddarlıqla güllə vurmuş adam İlyan familiyalı erməni olub (bax. «Qabaqcöl və qabaqcöllülər»). Ermənilərin ən kiçik hadisələri belə hədsiz şişirdərək və hətta olmayanları da əlavə edərək azərbaycanlıların, türklərin, avarların və türk soylu digər millətlərin onlara qarşı qəddarlıq etdiklərini dünyaya yaymağa çalışdıqları halda, biz niyə belə bir faktı üzə çıxartmırıq? Həmin üsyani və ondan sonrakı represiyalarda ermənilərin törətdikləri qəddarlıqları və s. əks etdirən muzey də olmasa, kiçik bir sərgi belə açmırıq ki, yetişən nəsl ermənilərin iç üzünü daha yaxşı tanısın, diyarşunasılıqla maraqlansın, öz kəndinin, rayonunun tarixçəsini bilsin? Yəqin bunun üçün də «yuxarıdan xüsusi» tapşırıq gözləyirlər.

Şükür Allaha ki, Qabaqcoldə camaata kömək etməyə çalışın, Qabaqcöl üçün can yandıran yerli məmurlar da yox deyillər. Ən maraqlı burasıdır ki, onların da adlarını çəkməkdən ehtiyat edirik. Çünkü bu halda “yuxarıdakı” məmur onları işdən azad edə bilər. Çünkü, ona da camaat üçün can yandıran yox özünə tabe olan yerli məmurlar lazımdır. Bunu deyə bilərik ki, onlar əksər hallarda bələdiyyə sədirləridir. Bu da yəqin ona görədir ki, həmin adamlara gələcək seçkilərdə kənd camaatının səsləri lazım ola bilər. Odur ki, kənd camaatına qaynayıb-qarişırlar. Onları yalnız kəndin “mötəbər” toylarında, stolun başında yox, mövlidlarda, yas yerində də camaatla bir yerdə görmək olar. Bir çox İcra Nümayəndələri və məktəb direktorları isə belə yerlərə getməkdən çəkinirlər. Özü də yalnız ona görə yox ki, onlar ateisdirlər. Həm də ona görə ki, camaatın onları sevmədiyini, yalnız vəzifədə olduqlarına görə çarəsiz qalıb

salam verdiklərini yaxşı başa düşürlər. Bundan savayı, onların əlindən boğaza yiğilmiş kimsə dözməyib onlara söz ata bilər və bu hətta əlbəyaxa ilə qurtara bilər... Nə isə... Ona görə də icra nümayəndələri ilə bələdiyyə sədirləri arasında kifayət qədər böyük fərq olur.

Balakənin, o cümlədən də Qabaqcölün ümumi potensialının daha dolğun reallaşması üçün, məlum məsələdir ki, ictimai, iqtisadi, sosial və digər prosesləri gücləndirmək lazımdır. Bu proseslərin güclənməsinə, Qabaqcölün tarixçəsinin, iqtisadi-sosial potensialının daha yaxşı tədqiq olunmasına, tələbələr və ziyalılar arasında daha sıx ünsiyyətin və əməkdaşlığın qurulmasına təkan vermək naminə biz də bir çox işləri görmüşük və görürük.

Hələ 2000-ci ildə bir qurup ziyalılar və gənclərlə birlikdə «Qabaqcöl tələbələri klubunu» (QAT) yaratmışıq. Onun yaranması və ilkin fəaliyyəti barəsində “Qabaqcöl və qabaqcöllülər” kitabında geniş qeyd olunub odur ki, tərarlamağa lüzum görmürük. Bir çox təzyiqlər nəticəsində onun fəaliyyəti minimuma enmişdisə tədricən yenidən güclənir. Bunun da əsas səbəbi həmin klubun ilk tələbə üzvlərinin əksəriyyətinin artıq ziyalı olmalarına baxmayaraq, həmin təssüratlarını itrmədikləri, bunun həqiqətən də lazımı iş olduğunu bilərək. öz təcrübələrini gələcək nəsillərə ötürmək istəməsidir. Çünkü əvvəllər Qabaqcöldə heç vaxt belə bir klub fəaliyyət göstərməmişdi.

2002-ci ildə isə “Qabaqcöl və qabaqcöllülər” kitabının nəşr olunmasına nail olduq. Həmin kitabçanın tarixçəsinə ayrıca paraqraf həsr etmişik (bax 3.2).

“Qabaqcöl və qabaqcöllülər” kitabı nəşr olknandan sonralar həyata keçirdiyimiz tədbirlərdən birisi də Qabaqcöllülərin öz kəndləri haqqında bilgilərini araşdırmaq və zənginləşdirmək məqsədi ilə «Doğma Qabaqcöl» viktorinasının təşkili idi. Həmin viktorinanın suallarını olduğu kimi sizlərə çatdırırıq.

«DOĞMA QABAQÇÖL» yay viktorinasının sualları.

(Bu viktorinanın keçirilməsi AR Konstitusiyasının 50-ci maddəsinə əsaslanır)

1. «Qabaqcöl» sözünün mənşəyi və Qabaqcölün ilk sakinləri haqqında nə bilirsiniz?
2. Qabaqcölün coğrafiyası (sahəsi, uzunluğu, eni, iqlimi, torpaq örtüyü, su ehtiyatları, illik yağıntının miqdarı və sairə).
3. Qabaqcöl əhalisinin demoqrafik tərkibi faizlərlə (qadınlar, kişilər, ali təhsillilər və sairə) qeyd edin.
4. Qabaqcölün kəndlərini ərazilərinə və əhalilərinə görə azalan sıralarla düzün və həmin kəndlərin əsas «oba»larını qeyd edin. Həmin «oba»ların niyə belə adlandırıldılarını əsaslaşdırın.
5. Bakıdan Qabaqcölə zəng etmək üçün « kod » neçədir?
6. Qabaqcöl barəsində hansı mahnı, ser, hekayə, rəvayət və sairə bilirsiniz?
7. Qabaqcölliülər hansı uzaq xarici ölkələrdə yaşayırlar (ölkəni, həm də qabaqcöllünün adı və soyadı qeyd olunmaqla) və hansı xarici ölkələrin vətəndaşları Qabaqcöldə olublar?
8. Qabaqcöl dünyanın hansı «cırtdan» dövlətlərindən və Respublikamızın neçə inzibati rayonundan (adlarını göstərməklə) böyükdür və yaxud kiçik deyildir?
9. Azərbaycanın Qabaqcölə aid hissəsində Gürcüstanla sərhəd xəttinin uzunluğu neçə kilometdir və bu məsafədə «sərhədyanı ticarət» məntəqələri varmı?
10. Tiflisdə at çapmaqda qalib gəldiyinə görə «Yüzbaşı» vəzifəsinə təyin olunmuş qabaqcölli barəsində nə bilirsınız? Onun möhürü və başqa atributları indi harda və kimdə qorunub saxlanılır?

11. Qarabağ müharibəsində şəhid olmuş qabaqcöllülərin adlarını qeyd edin.
12. Əfqanistan müharibəsində qabaqcöllülərin iştirakı barəsində nə bilirsiniz (iştirak edənlər, yaralananlar, həlak olanlar və sairə) ?
13. Həmzət Xəlilovun başçılığı ilə qabaqcölli süvarilərlər nə vaxt və haralarda ermənilərə qarşı qəhrəmanlıqla vuruşublar?
14. 1930-cu ildə 27 nəfər qabaqcöllünü görünməmiş vəhşiliklərlə öldürmiş erməni barəsində nə bilirsiniz ?
15. Həmzət Xəlilov bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovla hansı qohumluq əlaqəsində idi?
16. 1863-cü ildə «xristianlaşdırılma»ya qarşı qalxmış üsyanda daha fəal iştirak etmiş qabaqcöllülərdən kimləri tanıyırsınız və qabaqcöllülərin xüsusi fəallığının səbəbi nə idi?
17. 1900 və 1930-cu ill Qabaqcöl üsyانlarının tarixi əhəmiyyəti nə oldu? Bu üsyənların qurbanlarının xatirəsinə, balaca da olsa, abidə qoyulması təklifinə münasibətinizi əsaslandırın.
18. Məşhur qaçaq və «hacı» Yusif Əli oğlu neçənci ildə anadan olmuşdur və niyə qaçaq düşmüştür? Onun silahdaşlarından kimləri tanıyırsız? O niyə «ələkeçməz» kimi şöhrətlənmişdi?
19. Hacı Yusif ilə İmam-Mirzə neçənci ildə və necə Məkkəyə «həcc» ziyarətinə gediblər?
20. Hacı Yusifin «başı üçün» Qafqaz canişini necə rubl mükafat təyin etmişdi?
21. Qafqaz canişini 400 rubl mükafatı kimin «başı üçün» təyin etmişdi və bu məbləğ indi təqribən necə manata və yaxud dollara (ABŞ) bərabər olardı?
22. Hacı Yusifi tutmaq üçün Qabaqcölə hansı nizami qoşun hissələri gətirilmişdi və Hacı Yusifin dəstəsi hansı döyüslərdə onları məğlub etmişdi?
23. Hacı Yusif hansı döyüşdə ölümcül yaralanmış və nə vaxt vəfat etmişdir?

24. Hacı Yusifin ölümündən sonra hərəkata başçılıq etmiş İmam-Mirzə hansı döyüslərdə Çar-polis hissələrini məğlub etmişdi? O, xain tərəfindən, neçənci ildə öldürülmüşdür?
25. Qabaqcoldən axan, Mazım və Hinipidən başqa, nisbətən iri çayları sadalayın.
26. Qabaqcölü «kiçik İsveçrə» adlandırmış Azərbaycanın eks-Prezidenti Ayaz Mütəllibov neçənci ildə «Bağman bulağında» olub?
27. «Böyük Umali»nin hansı bulağın suyu, tərkibindəki bir çox kimyəvi elementlərin (əsasən də kükürdün) bolluğuuna görə mədə-bağırsaq xəstəlikləri üçün xüsusi əhəmiyyətlidir?
28. Atası Qabaqcöl qəbristanlığında dəfn olunmuş dünya şöhrətli idmançı (həm də tibb elmləri namizədi) kimdir və bu qəbristanlıqda daha hansı məşhur şəxslərin məzarları var? 400 ildən çox tarixçəsi olan Qabaqcöl qəbristanlığı barəsində daha hansı məlumatlara maliksiniz?
29. Qabaqcöl Məscidi neçənci ildə tikilib və onun indiki «Minarə»sinin hündürlüyü neçə metrdir?
30. «Təpə çölü»ndəki təpələr, hansı sahin əsgərləri «hərəyə bir papaq» torpaq atmaqla yaradıblar? Bu hansı məqsədlə və təqribən hansı illərdə edilib?
31. «Yeni Şərif» bələdiyyəsinin əhatə etdiyi kəndin əsl adı nədir və bu kənd hansı iki hissədən ibarətdir? Necə olub ki, bu kənd əsl adı ilə adlandırılmayıb?
32. Qabaqcöl bələdiyyələrinin illik bütçələri təqribi-orta hesabla nə qədər olur və necə xərclənilir? Əhalinin, qanun üzrə, buna təsir etmək imkanları varmı və bu imkanlardan istifadə olunurmu? Qarşıdan gələn yeni «Bələdiyyə seçkiləri»ndə namizədlərdən nə gözləyirsınız?
33. Sizcə, Qabaqcölün necə faiz əhalisi AR-nın Konstitusiyasını heç olmasa bir dəfə tam oxuyub və bu

- Konstitusiyanın onlara verdiyi hüquqları müvafiq qaydalarda tələb etməyi bacarır?
34. AR Konstitusiyasının 36, 44, 45, 47, 49, 57, 58, 63-cü maddələri hansı hüquqlarımızı qoruyur?
  35. Qabaqcöllülərdən «Sosialist Əməyi Qəhrəmanı» adına layiq görülənlərin adlarını sadalayın. Onların adlarını əbədiləşdirmək üçün sizcə nə etmək lazımdır?
  36. Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Cırıqov Ramazanın uşaqlığı, məktəb illəri və gəncliyi barəsində nə bilirsiniz? Onun qəhrəmanlığı Qabaqcöl məktəblərində təbliğ olunurmu?
  37. Qabaqcölli öz hüdudlarından kənarda tanılmış qabaqcöllülər barəsində nə bilirsiniz?
  38. Sizcə, Qabaqcölin tarixinə həsr olunmuş muzey lazımdır mı və onun Qabaqcölin Mərkəzi kitabxanasının nəzdində təşkil edilməsini mümkün sayırsınız mı?
  39. 1930-cu ildə erməni tərəfindən güllələnmiş 27 nəfər qabaqcölli dən məlum olanların adlarını sadalayın. Onların xatirəsini əbədiləşdirmək üçün güllələndikləri yerdə «qardaş məzarının» düzəldilməsinin lazım olub-olmaması barəsində fikrinizi əsaslandırın.
  40. Qabaqcöllülər arasında ilk dəfə elmi dərəcə almış kim idi və harada dəfn olunub?
  41. Adları «Qabaqcöl və qabaqcöllülər» kitabına düşməyən, elmi dərəcəli qabaqcöllülərin adlarını sadalayın. Onların hansı əsərlərini oxumusunuz və elmi araşdırmanız ilə tanışsınız?
  42. Qabaqcoldə hansı millətlərin nümayəndəleri yaşayır və aralarındaki tolerantlıqın əsas səbəblərini göstərin?
  43. Qabaqcöl Respublikamızda avarların «göbəyi» olduğu nəzərə alınarsa (rəsmi statistikaya görə Azərbaycanda yaşayan avarların təqribən yarısı Qabaqcoldə yaşayır və Qabaqcöl Respublikamızda yeganə məkandır ki, əhalinin 90 % dən çoxu avardır) «Avar cəmiyyəti» Qabaqcölin iqtisadi-sosial proseslərinə təsir göstərə bilirmi və göstərirmi?

44. Qabaqcölün hansı idarə və müəssisələrində kompüterlərdən istifadə olunur?
45. Qabaqcoldə daha çox yayılmış xəstəliklər hansılardır və səbəbləri nədir? Qabaqcöl xəstəxanası nə vaxt tikilib və onun müasir vəziyyətini necə qiymətləndirirsınız?
46. Qabaqcoldə olan «iri» və «orta» (dövlət və qeyri-dövlət) müəssisələrin adlarını sadalayın.
47. Tikintisi yarımcıq qalmış Balakən «Konserv zavodu» nun Qabaqcöl filialı neçənci ildə tikilməyə başlanmışdı və Qabaqcölün harasında SSRİ dövründə «Kərpic zavodu» olub?
48. Qabaqcoldə 2003-cü ildə «1 kq» xiyarın qiyməti təqribən 15 manata qədər enmişdi (müqayisə üçün, «1» kibrit qutusunun qiyməti 50 man. idi). «1» maşın odunun qiyməti isə 600 000 manata çatmışdı (yəni **40 ton** xiyarın qiymətinə bərabər). Bu niyə baş vermişdi? Bələdiyyələr və digər müvafiq təşkilatlar nə edirdilər? Deputatımız nə dərəcədə bu işə qarışdı? Belə vəziyyətin bir də təkrar olunmayacağına zəmanət varmı? Təkrar olunmaması üçün hansı tədbirlər görülür?
49. «Qabaqcöl-Bakı» marşrut avtobusunun işlədilməsinin və Qabaqcölə qaz kəmərinin çekilməsinin lazım və mümkün olub-olmaması barəsində fikrinizi əsaslandırın.
50. ..... ? Bu axırıcı suali Siz yazmalısınız. Hər biriniz Qabaqcölün iqtisadi-sosial inkişafına, keçmişinə, gələcəyinə, insanlarına, təbiətinə (və sairə) aid maraqlandığınız bir sualı viktorinaya əlavə edin və onun cavabını verin. Bu suallardan daha maraqlılarına xüsusi diqqət veriləcək və gələcək viktorinalarda istifadə olunacaq.

Qeydlər: 1) Viktorina əsasən məktəblilər üçün nəzərdə tutulsa da, hamı iştirak edə bilər;

2) Suallar yayın əvvəllərində paylanılacaq. Cavablar payızın əvvəllərində QAT klubuna çatdırılmalıdır. Hər cavab «beş» ball sistemində qiymətləndiriləcək;

3) «200»-dən artıq ball toplayanların adları «Qabaqcöl və qabaqcöllülər» kitabının 2-ci hissəsində qeyd olunacaq və ən yaxşı cavablardan (müəlliflərini göstərməklə) tərtib edilmiş broşüra nəşr olunacaq. Bu broşüraya 50-ci suallar da salınacaq ;

4) Viktorinada hətta 1 sualın cavabını tapmaqla da iştirak etmək olar. Çünkü, bu 1 cavab, həmin sual üzrə ən yaxşı cavab ola bilər və broşürada qeyd olunur, yaxud viktorina üzrə ən yaxşı cavab ola bilər və mükafat qazanar, yaxud ən yaşlı ən gənc iştirakçının ola bilər və xüsusi hədiyyə qazanar. Odur ki, viktorinada hətta 1 sualın cavabını tapmaqla da iştirak etməyə dəyər;

* * *

Bu sualları Qabaqcölün mərkəzində bir neçə özəl mağazalarda sahiblərinin razılığı ilə yapışdırılmışdıq. Amma, Qabaqcöl qəsəbəsinin icra nümayəndəsi Cuma Xəlilov həmin mağaza sahibləni onları çıxarmağa məcbur etdi. Yeri gəlmışkən, bizim bütün sonrakı təşəbbüslerimiz barəsində Qabaqcölün mərkəzində yapışdırıldıqımız elanları, hətta bu kitabın hazırlanması barəsindəki «müraciət-eləni» da C.Xəlilov eyni qayda ilə cirdirmiş, çıxartmış və həmin təşəbbüslerin həyata keçməsinə xeyli dərəcədə mane olmuşdur. AR Konstitusiyasının 50-ci maddəsini xatırlatmaqdən da heç bir nəticə əldə olunmamışdır. Öz kəndçimizdən şikayətçi olmaq istəməsək də, çarəsiz qalaraq C. Xəlilovun hərəkətləri barəsində ilkin və ən yumşaq formada prokurorluğa məlumat verməli olmuşuq. Ümüdvarıq ki, heç olmasa bundan sonra o özünün Konstitusiyaya zidd hərəkətlərindən əl çəkəcək. Çünkü bu qabaqcöllüləri daha aktiv və yaradıcı olmaqdan çəkindirir. Yeri gəlmışkən, onu da qeyd etmək istərdik ki, C. Papayevadan sonra C. Xəlilov bu vəzifəyə təyin olunduqda şəxsən biz çox sevinmişdik. Ona görə ki, onun rəhmətlik atası Qabaqcölün mərkəzi kitabxanasının təşkilində və zənginləşməsində demək olar

ki, əvəzsiz rol oynamış, sovet reallıqlarının çətinliklərinə baxmayaraq öz demokratikliyini saxlaya bilmış, möhkəm iradəyə və əqidəyə malik, maarifçi bir insan olmuşdur. Odur ki, hamı onun oğlunun da belə bir mövqə nümayiş etdirəcəyini gözləyirdi. Bu təyinatdan şəxsən biz o qədər razi qalmışdıq ki, hətta o vaxtkı rayon İHB Nəsib Məhməeliyev cənablarına belə bir seçim etdiyinə görə minnətdarlıq məktubunu da yazmışdıq. Amma, ümüdlərimiz doğrulmadı. Atalar yaxşı deyiblər: «Sən saydığını say, gör fələk nə sayır».

Onu da qeyd etmək istərdik ki, dörd bacının tək qardaşı olan Xəlilovun bacıları da həqiqi çox yaxşı adamlardır. Şəxsən onun bacısı Cənnətə və yeznəsi Abdusalam Qardaşova böyük hörmətimiz var. Yəqin təbiətin işidir ki, bu qədər yaxşılardan arasında birisi belədir. Ümüdvarıq ətrafındakı adamlar əvvəl-axır ona təsir edərlər. Nə isə...

Növbəti təşəbbüsün əsası «Bakı-Balakən» qatarının plaskart vaqonunda Zaqatalanı keçəndən sonra Balakənə çatması üçün lazımlı olan təqrübən 30 dəqiqə ərzində yarandı. Fikirləşirdik ki, vaqondan düşəndən sonra, Qabaqcölə çatmağımız üçün taksistlərə Bakıdan Balakənə çatmağımız üçün qatarın biletinə ödədiyimiz qədər pul vermək lazımdır. Əgər bu dəmir yolu SSRİ dövründə nəzərdə tutulan kimi, Qabaqcoldən keçərək Gürcüstanla birləşdirilsəydi, həm hər iki ölkə üçün, həm də konkret olaraq Bakıdan Qabaqcölə gedən sərnişinlər üçün əvəz edilməz olardı. Sonra da təsadüfən beynimizdə dolaşan misraları şeir formasına salmağa çalışdıq. Bir şeir kimi ədəbi-bədii nöqtəyi-nəzərdən yaxşı alınmasa da, fikirləşdik ki, bunu camaata təqdim etmək lazımdır. Cünki, orada həqiqətən də xeyli dərəcədə sanballı şeir yazan ədəbiyyat müəllimləri və digərləri var ki, onlar bu səpgidə amma bundan yaxşı şeirlər yazarlar və sonra da çalışıb həmin şeirləri kitabı formaında dərc etdirmək olar. Bəlkə də həmin şeirlərin ən yaxşılara mahni bəstələyən də tapılardı. Bunu, məsələn cavan olmasına baxmayaraq kifayət

qədər tanınmış kompozitorumuz – Emil Qıstarovdan da xahiş etmək olardı.

«Qabaqcölüm» adlandırdığımız bu şeiri də, əlbəttə, əvvəlki kimi, yapışdırıldıği yerlərdən çıxartdilar. Odur ki, onu da olduğu kimi sizlərə təqdim edirik ki, bəlkə bütün kitablardan cirib çıxara bilmədilər və oxucuların məqsədimizə qoşulan olar.

Qabaqcölüm

(Qabaqcölü hərdən qonaqpərvərliyinə görə
«Qonaqcölü» də adlandırırlar)

Bura Qabaqcöldür, Qabaqcölümdür,
Xoş gələ bilərsiz «Qonaqcölümdür»,
Buyurub gələrsiz «Qonaqcölümdür»!

1

Şambul, Meşəşambul gözəldir bəli,
İgidlər yeridir Qaysa, Umali.
Qaldı Xalatala, bir də ki, Şərif,
Telli qızları tək incə və zərif

2

Burda «Mazim» çayın şırlıtı var,
Coşan «Hinipi»nin gurultusu var.
«Alazan»a çatan meşə-çölləri,
Bəzəyir hər yandan gül-çiçəkləri.

3

İki qız dönərsə bulaq başına,
Dastanlar qoşulur onun daşına.
Prezidentlər gələn «Bağman» bulağı,
Qalib, niyə yoxdur səsi, sorağı ?!

4

Heyrətə gəlirsən «Təpə çölü»ndə,
Hardandır bu təpə çölün düzündə?
Hərəyə «bir papaq torpaq» atılıb,
Şahların dövründən nişanə qalib.

5

İkinci belə kənd harda tapılar,
 Altı nəfər «Əmək Qəhrəmanı» var ?!
 «Milli Qəhrəman» da yadımızdadır,
 Əziz xatirəsi hamımızdadır.

6

Eşqinə söz deyim qaçaq Yusifin,
 Robin Hud nəyinə gərəkdir sənin ?
 «Ələkeçməz» kimi şöhrət qazanmış,
 Hətta Rus Çarını qorxuya salmış.

7

Bir yanın Gürcüstan, “şen qenas vali”,
 Bizi birləşdirir dostluq telləri.
 Şimaldan qonşudur bizə Dağıstan,
 Necə xoşhal olur burada insan. .

8

Azərbaycanımın gözəl guşəsi,
 Qoy əksik olmasın «tambır»ın səsi.
 Qızlar dövrə vurub, gedəndə «arquş»
 Baxanlar məst olur, olurlar bihus

9

Üsyənlar məskəni, qəhrəman diyar,
 Enişli-yoxuşlu bir tarixçən var.
 Hələlik qarşında mən üzü ağam,
 Səni vəsf edəcəm, nə qədər sağlam !

Bura Qabaqcoldür, Qabaqcölümđür,
 Xoş gələ bilərsiz «Qonaqcölümđür»,
 Buyurub gələrsiz, «Qonaqcölümđür» !

Əli Hüseynov

Növbəti təşəbbüsümüzdə, şagirdlərin dərslərə maraqlarını artırmaq məqsədi ilə yuxarı sinif şagirdləri arasında bilik yarışını təşkil etməyə çalışdıq. Rayon mərkəzində bunu

keçirmək üçün yer tapa bilməyəcəyimizi nəzərə alaraq, Balakənin bütün məktəblərinin şagirdlərinin dəvət olunacaqları bu tədbiri birinci dəfə üçün Qabaqcoldə keçirməyə cəhd göstərdik. Təəssüf ki, bu təşəbbüsümüzü də, həmişə olduğu kimi yerli icra orqanın rəhbərliyi tərəfindən maneələr törədildiyindən keçirə bilmədi.

Kimsə fikirləşə bilər ki, təhsil sistemimizdəki bir çox problemlər hələ ulu öndərimizi narahat edirdi və o elmi inkişafına yardımçı olmağı bütün vəzifeli şəxslərə tövstiyyə etmişdi. Təəssüf ki, bütün iclaslarda yeri gəldi-gəlmədi prezidentimiz və Heydər Əliyev siyasətinə sədaqətini vurğulamağa çalışan bu məmurlar, əslində bununla öz əməllərini ört-basdır etməyə çalışırlar. Əhalini elmdən uzaqlaşdırmağa çalışırlar ki, sonradan daha rahat idarə edə bilsinlər. Elə bunun nəticəsidir ki, Azərbaycanın elm və təhsil sistemində ciddi problemlər vardır. Buna misal olaraq, keçirilmiş vahid imtahanda orta məktəb şagirdlərinin təqribən 13 –nin (minlərlə orta məktəb məzununun) 0 “sıfır” ball toplayaraq, orta təhsil haqqında attestati ala bilməmələrini göstərmək olar. Düzdür, onlarla məzun ali məktəblərə test imtahanında yüksək ball toplayır. Amma, bu əsla orta məktəblərin “əməyi” deyildir.

Elm və təhsilə aid yeni lətifələr də yaranır. Məsələn, iki tələbə imtahandan sonra söhbət edirlər. Biri o birisindən soruşur ki, imtahanda neçə alıb. “5” aldığını eşidəndə deyir: “Mən də evvəl fikirləşdim ki, “5” alım, amma, sonra fikrimi dəyişdim. Dedim ki, “3” alaram və qalan pula da gedib yeyib-içərəm”. Başqa bir lətifə: iki tanış görüşürlər. Hall-əhvaldan sonra birisi deyir ki, “elmlər doktoru”nu alıb, o birisi də dərhal: “Neçəyə aldın?!” Cavabını eşitdikdə - “Aaa... Nə bahal!- deyir. Təssüf doğuran budur ki, bu lətifələr həqiqətən də reallığı çox yaxşı əks edirlər. Ona dörə də demək olar ki, bütün deputatlar və xüsusən də orta və yüksək vəzifəli məmurların əksəriyyəti son dərəcə qısa vaxtlarda elmlər doktoru və professor olurlar. Hətta akademiklərimizin böyük hissəsi yüksək rütbəli məmurlardır.

Burada qaranlıq qalan yalnız bir məsələdir: orta məktəbdə və ali təhsil alarkən onlardan da yaxşı oxumuş, bütün fəaliyyətini də elmi araşdırmałara yönəltmiş adamlar doktorluq dissertasiyalarını müdafiə etmək üçün uzun illər sərf etdikləri halda, məmurlar və deputatlar, öz vəzifə borclarını da, onlapın sözləri ilə desək “yüksek səviyyədə yerinə yetirə-yetirə çox qısa vaxtda elmdə yeni bir istiqamət açaraq elmlər doktoru olurlar. Bu necə ola bilər?! Yəqin elə buna görə, biz Peterburqda təhsil alarkən, dəfələrlə Azərbaycandan gəlmış alimlərin elmi çıxışlarına, Universitetimizin tələbələrinin belə dodaqaltı güldüklərini görüb həmvətənlərimizə görə qızarası olmuşuq. Bundan sonra, hansısa bir nazirin boş şuarlarına necə inanaq?! Nə isə... Bu elanlarımız da C. Xəlilov tərəfindən məcburən cırdırıldı.

Əgər biz hətta yolda ayaqüstü 2-3 adamla elmdən söhbət etsəydiik C.Xəlilov onu icazəsiz mitinq kimi qiymətləndirəcək, polisin köməyi ilə “bu icazəsiz mitinqi dağıdacaq” və bununla da icazəsiz tədbirlərə qarşı mübarizə aparacaqdı. Bunu bildiyimizdən bu ideyadan əl çəkəsi olduq. Halbu ki, Heydər Əliyev siyasətinə belə məmurlardan qat-qat sadıqik, vicdanımız təmizdir, rüşvət götürməmişik, camaatın əleyhinə də işləmirik. Nə isə...

Həmin cirdirilmiş və çıxardılmış müraciət - elanımızı diqqətinizə çatdırırıq

ƏZİZ 11-CİLƏR

QAT klubu, yeni bir bilik yarışının əsasını qoymaq niyyətindədir. Ənənəvi olaraq keçiriləcək bu yarışda siz orta təhsilin son akkordunu qoymaq, məktəbdə əldə etdiyiniz bütün bilikləri bir daha yoxlamaq və buraxılışınız üzrə kimin daha güclü olduğunu sübut etmək şansını qazanacaqsınız.

Birincilik kubok yarışları stilində və «təkbətək» prinsipi ilə keçiriləcək. İştirakçılar püşk atma yolu ilə cütlərə bölünərək bir-birilərinə 1-ci sinifdən 11-ci sinifə qədər keçdikləri istənilən fənnlər üzrə, eyni fənndən dalbadal olmamaq şərti ilə, istənilən sualı verəcəklər. Layihəyə görə, fikirləşmək

üçün 30 saniyə vaxt veriləcək və 2 xal irəli çıxan qalib sayılacaq.

12 finala və finala çıxanlar hədiyyələrlə, pul mükafatları ilə və «fəxri diplom»larla təltif olunacaqlar. Tamaşaçılar üçün də (müşahidəçilər, yuxarı sinif şagirdləri, valideynlər və sairə) müvafiq suallar və hədiyyələr olacaq. **Turnirin may ayında keçirməsi nəzərdə tutulur. Uğurlar olsun !**

N.B ! Cox istərdik ki, bu layihəni müəllimlər, iş adamları (potensial sponsorlar) və valideynlər də müzakirə etsinlər. Öz təklif və iradlarını QAT klubuna çatdırınsınlar. Belə olsa, turnir daha yaxşı təşkil olunar.

QAT klubu

Növbəti təşəbbüsümüz, Novruz bayramında və ya Respublika günündə (28 May) Çopos Ömərin xatırəsinə həsr olunmuş at çapmaq yarışının təşkil edilməsi idi. Bu yarışa Poşbinədən, Zaqtalanın Əliabad kəndindən və digər at çapmaq həvəskarlarının daha çox yaşadıqları kəndlərdən iştirakçıları dəvət etmək də nəzərdə tutulmuşdu. Yenə eyni məsələ...

Fikirləşirdik ki, Qabaqcıl qəsəbə nümayəndəliyinin nəzdində olan kitabxananı “kitabxana-muzey” kimi rekonstruksiya etmək çox yerinə düşərdi. Bunun üçün yalnız kitabxanaya əlavə bir sərgi stolu qoymaq da ilkin dövr üçün bəs edərdi. Hətta buna nail olmaq, məmurların əlindən, qeyri-mümkün imiş...

Nə isə..., belə təşəbbüslerimiz çox idi. Amma həyata keçirmək imkanları yerli məmurların əlindən qeyri-mümkün olmuşdur. Məsələn, ən adı bir şey – məlumdur ki, Qabaqcıl qəbristanlığı, SSRİ miqyasında ən qədim qəbristanlıqlardandır və 400 yuxarı yaşı var. Bələdiyyə sədrlərindən, icra nümayəndələrindən, kənd imamından tutmuş neçə adamla nə qədər söhbət etdik ki, bu qəbristanlığın Şimal və Cənub girəcəklərində onun yaşı barəsində təqribən 20 sm-in 40 sm-ə lövhəcik vuraq ki, kənardan gələn qonaq olsa o da bilsin və ümumiyyətlə bu da bir tarixdir. Buna imkan verərlərmi, həmin qəbristanlığının girəcəyində, İlyan familiyalı erməni

tərəfindən. Camaatın gözü qabağında görünməmiş qəddarlıqla öldürilmiş 27 nəfər qabaqcöllünün xatirəsini yad etmək və ermənilərin daha bir vəhşiliyinin ifşa olunması üçün nə özləri bir iş görmürlər, nə də bizə imkan və icazə vermirlər. Belə məmurlara nə demək olar...

Yerli məmurların laqeydliyi üzündən, bir çox mütəxəssislərin fikrincə son illər Balakən-Zaqatala zonasında onkoloji xəstəliklərin kəskin çoxalmasına səbəb olmuş Filizçay mədənin baş verən şüalanmanın qarşısı almaq üçün heç bir tədbir görülmür. O şüalanma ona görə xəstəliklərə səbəb olur ki, öz vaxtında, həmin mədəndən istifadənin təxirə salındığı dövr, şüalanmanın qarşısını almaq lazım olan beton qatinin qalınlığını normativdən qat-qat az edilmiş və sementi kənara satılıraq varlanmışdır. Odur ki, onkoloji xəstəliklərdən xərçəng, leykoz kimi müalicəsi olmayan xəstəliklər üzündən Balakəndə hər il onlarla adam olur. Yeri gəlmışkən, qardaşının 8 yaşlı qızı Əminə də həmin ölenlərin siyahısındadır. Bu ağrını çəkənlər bilər. Doğma əmisindən Əminəyə qalan isə yalnız bir şeircik oldu. Onun birinci və axırıncı bəndlərini diqqətinizə də çatdırı bilərik:

Əminə, sən nə tez ayrıldın bizdən,
Taledir, qismətdir, əcəldir – nədir?!
Min arzu keçirdi ürəyimizdən,
İndi əsas budur - yerin cənnətdir!

Əminə, Peyğəmbər anası, mələk!
Sənə necə qıydı o Tanrı, Fələk!
Demirik: - “Səninlə ayrılıraq biz!”
Deyirik: - “Cənnətdə görüşənədək!”.

Bütün bunlarla yanaşı, biz Qabaqcölün aktiv ziyalalarını bir araya gətirərək «Qabaqcöl ziyalıları şurasını (mərkəzini)» təşkil etmək istəyirdik ki, Qabaqcöldə gedən bir çox proseslərə ictimai təsir güclənsin və rəsmi orqanların bu problemlərə diqqəti güclənsin. Məsələn, artıq qeyd olunduğu kimi, Rauf Hədisov adına Yeni Şərif kənd məktəbinin, direktorluq vəzifəsi naminə iki dəfə yandırılması və bir dəfə

partladılması faktları, nədənsə hüquq mühafizə orqanları tərəfindən bir neçə il ərzində araşdırılıraq başa çatdırılmışdır və təqsirkarlar cəzalandırılmışdır. Əlbəttə, bu və buna oxşar faktlar nəinki istənilən kənd, hətta istənilən xalq üçün ləkə ola bilər. Çünkü, xalqımız həmişə məscid, məktəb, xəstəxana kimi yerlərə xüsusi hörmətlə yanaşmışdır. Bu halda isə onu direktorluq naminə yandırırlar da partladırlar da. Ən məyusedici fakt da Qabaqcölün tanınmış ziyalılarının laqeydliyidir. Demək olar ki, hamı «dəymə mənə dəymərəm sənə» prinsipi ilə bu mövzuya toxunmaq belə istəmir.

Başqa bir fakt: hamiya məlumlur ki, Rusyanın Volqograd şəhərində bir çox qabaqcöllülər kifayət qədər müvəffəqqiyətlə biznes qururlar. Əlbəttə bu sevindirici haldır. Daha da yaxşı olar ki, onlar orda təşkilatlansınlar və xaricdə yaşayan Azərbaycanlıların digər təşkilatları ilə birlikdə erməni işgalçılara qarşı olan mübarizəmizə öz töhfələrini versinlər. Amma, bunun əvəzində tamam başqa proseslər cəreyan edir – dəhşətli qətl hadisəleri törədilərək Qabaqcölə cənazələr göndərirlər. Yenə də Qabaqcölün nə ziyalıları, nə ağsaqqalları, nə də elanlarını cirib-atan məmurları buna reaksiya vermirlər. Halbuki, belə hadisələrin qarşısını almaq üçün çox işləri görə bilərlər. Bəlkə bunun üçün də «yuxarıdan tapşırıq» lazımdır?!.. Onlar tapşırıq gözləyirlər, cənazələr isə gəlməkdə davam edir...

Təşəbbüslerimizin həyata keçirilməsi yerli məmurların eks-təsiri, maliyyə problemləri və digər səbəblər üzündən gecikə də biz fəaliyyətimizi dayandırmırdıq. Növbəti təşəbbüsümüz Qabaqcölün tanınmış adamlarını Yubileyləri münasibəti ilə təbrik edərək cəmi qabaqcöllülərin onlara olan hörmətlərini ifadə etmək idi. Bunun üçün biz təbrik mətnini hazırlayıv və Qabaqcölün tanınmış adamlarından həmin mətnlə razi olan və Yubilyarı təbrik etmək istəyənlərdən mətni imzalayanlara qoşulmağı xahiş edirdik. Təqribən 15-20 imza toplayandan sonra bir neçə adamlı birlikdə Yubilyarla görüşür və bütün qabaqcöllülər adından onu təbrik edərək təbrik mətnini ona çatdırıldıq. Beləliklə biz bir çox yubilyarların, o cümlədən Heydərov Mahamanın-75, Filiyev Ramazanın-65, Filiyev Zumratın-50,

Yekəyev Cananın-80, Məmmədova Rüqiyənin-55 illik Yubileylərini təbrik etdik. Hətta belə işdə yerli məmurlar mane olmağa çalışırdılar. Məsələn, Yekəyev Cananın 80 illik Yubileyini qeyd edərkən Yeni Şərif kəndinin icra nümayəndəsi Papaxov Məhməəli “buna milli və siyasi rəng verilə bilərlər” bəhanəsi ilə qoymurdu. Biz buna çox çətinliklə nail olduq. Amma, ondan fərqli olaraq, Balakən rayonun o vaxtkı İcra Hakimiyyətinin Başçısı Nəsib Məhməəliyev buna xüsusi diqqət verdi. Yubilyarı həm Balakən rayonun İcra Hakimiyyəti adından, həm də şəxsən öz adından rəsmi olaraq təbrik etdi və kifayət qədər bahalı hədiyələr verdi. Yəqin, məhz belə humanist idarəetmə üsuluna görə N. Məhməəliyev sənablaları sonralar irəli çəkilərək Bakı şəhərinin Nisimi rayonunun İcra Başçısı vəzifəsinə təyin olundular.

Bunun nəticəsində, 2005-ci il Parlament seçkilərində 4 nəfər qabaqcıl namizədləri arasında, həmin məmur və «ziyalılar»ın en xoşlamadıqları namizəd biz idik. Bu ərəfədə onların bütün antitəbliğatlarına baxmayaraq seçicilər kifayət qədər böyük dəstək verdilər. Biz həqiqətən də onlara çox minnətdarıq.

Məmurlar öz mövqelərini onunla izah edirdilər ki, əgər biz deputat olsaq, onların hamisinin işdən azad olunmasına çalışacaqıq. Halbu ki, biz həmişə mümkün kompromislərin tərəfdarıyıq. Cünki, həyatda ideal heç nə yoxdur. Amma, inkişafi dayandırmaq olmaz. Kadrların rotasiyası olmalıdır. Konstitusiya üzrə bir şəxsin iki müddətdən artıq Prezidentlik etməsini ona görə qadağan etməyiblər ki, o bu fəaliyyəti üçüncü müddət ərzində bacarmaz. Kadrların sağlam rotasiyasının səbələri çoxdur və inkişaf üçün isə xeyiri böyükdür. Bunu qəbul edə bilməməyin özü həmin şəxsin təfəkkürünün məhdudiyyətinə dəlalət edir. Maraqlı burasıdır ki, əgər hər hansı bir müdirlər və yaxud məktəb direktoru həmin vəzifədən azad olunubsa, o əksər hallarda, həmin müəssisədə daha aşağı vəzifədə, deyək ki, müdirlər müavini və yaxud da həmin məktəbdə sıravi müəllim işləməyi özünə siğışdırıa bilmir və həmin müəssisədə və yaxud məktəbdə daha işləmir. Hətta işsiz qalmağı bundan üstün tutur. Bunun

psixoloji və sosial səbəblərini araşdırmaq olar. Ancaq, buna bir elə ehtiyac yoxdur. Çünkü, oxucularımın özləri də bunu çox yaxşı bilirlər. Amma, bir sözlə onu demək olar ki, həmin müdirlər və məktəb direktorları, müdir və direktor işləyərkən, nə vaxtsa həmin müəssisədə daha aşağı vəzifədə işləyə bilməsi üçün lazım olan «şərtlərə» əməl etməyiblər. Düzünü desək belə bir mədəniyyət, yəni ki, lazım gələrsə tutduğu vəzifədən istəfa vermək, uzun müddət rəhbərlik etdiyi bir müəssisədə sıravi əməkdaş kimi də çalışmaq və sairə, hələlik bizlərdə bir o qədər də inkişaf etməyib. Bu da kadrların normal rotasiyasını pozur və inkişafın dinamikasını zəiflədir. Bu aid faktlar coxdur...

Bütün bunlardan savayı da bir çox təşəbbüsleri irəli sürmüüşük. Tədbirlər keçirməyə cəhd etmişik və sairə və illaxr. Məsələn adı bir misal, kifayət qədər çalışdıq ki, keçmiş SSRİ miqyasında ən qədim və böyük qəbristanlıqlardan birisi olan Qabaqcöl qəbristanlığının giriş qapılarının yanında, bu qəbristanlığın 400-dən yuxarı yaşı olduğunu bildirən balaca bir lövhəcik vuraq. Öz hesabımıza edəcəyimiz işi də həyata keçirə bilmədik. Dedilər ki, xüsusi icazə olmadan vurmaq olmaz, yoxsa çıxarılaçaq. Bizi isə bir sual maraqlandırırıdı: həmin qəristanlığın ətrafi Qabaqcölün Rusiyadakı iş adamları tərəfindən hasarlananda niyə xüsusi icazə lazım olmurdu?! Niyə bizim “Mədəniyyət və turizm” nazirliyimiz Qabaqcölün Cümə Məscidi həmin Rusiyadakı iş adamlarının vəsaiti hesabına təmir olunarkən və hətta orada Minarə tikdirilərkən buna mane olmurdu və təmirdən dərhal sonra gəlib nazirliyin qeydiyyatında olması barəsində lövhəcik asdı. Amma, qəbristanlığın girəcəyində vurulacaq lövhəciyə isə “xüsusi icazə” olmasa çıxardır?! İcazəni də vermir!! İş hətta o yerə çatıb ki, 1906-cı ilin mart ayının 15-də, həbs olunarkən aldığı ölümçül yaralardan Zaqatala qalasında, dünyasını dəyişmiş qaçaq Yusif-Haçının ölümünün 100 illiyi ən adı formada qeyd etmək istədik, heç o da alınmadı. Qaçaq Yusif-Haçının qohumu, məsciddə işləyən qohumuna müraciət etdik ki, heç olmasa qəbrinin üstündəki kol-kosu təmizləyək. Məkkəni də ziyanət etmiş bu haçı həqiqətən də daxili bir həyəcan keçirdi və xahiş etdi ki, onu

xəta-bəlaya salmayaq. Dedi ki, hətta bunun üstündə o polis tərəfindən çağırılacaq və ən azı onunla kobud danışacaqlar. O da bunu istəmir... Nə edək ki, məktəbi partladanı tapa bilməyən polis işçilərinin çoxu həqiqətən də vətəndaşlarla çox kobud olurlar. Yəqin elə bu səbəbdən dir ki, hətta bu qədər demokratik ölkə olan ABŞ-da hansısa bir sadə vətəndaş bilər ki, onun təzə qonşusu polis işçisidir, dədə-babsının da yaşadığı evi dəyər-dəyməzə satıb başqa yerə köçməyə çalışır... Beləliklə biz o məşhur qabaqcöllünün ölümünün 100 illiyini (Allah rəhmət eləsin) heç cürə qeyd edə bilmədik!. Heç kim də qeyd etmədi! O isə qabaqcöllülər üçün canını da əsirgəməmişdi! Nə etmək olar. Cəmiyyətimiz və biz hələlik beləyik... Nə isə... Yavaş-yavaş düzələr, inşallah...

Soruşa bilərlər ki, niyə bu təşəbbüslerin demək olar ki, hamısı Qabaqcöllə məhdudlaşır və bütün Balakənə aid edilmirdi?

Məlum məsələdir ki, hər hansı bir tədbir əsasən onu keçirmək imkanları ilə məhdudlaşır. Keçirdiyimiz və keçirmək istədiyimiz hər bir tədbirin geniş vüsət alması bizi yalnız hədsiz fərəhləndirə bilər. Rayonumuzun digər kəndlərində bizləri o vaxt yaxşı tanımadılar ki, orada hansısa tədbiri də keçirə bilək və yaxud da keçirdiyimiz tədbirlərə onları da cəlb edə bilək. Seçkilərin nəticələri də bunu göstərdi. Miqyasları düzgün qiymətləndirmək lazımdır. Həddindən ağır yükün altına hazırlıqsız girmək olmaz. Odur ki, biz o vaxtlar tədbirlərimizi əsasən Qabaqcöldə keçirirdik. Bu həm də yəqin “baş məşq” rolunu oynayırdı.

Artıq çoxdandır ki, tədbirlərimizi rayon səviyyəsində keçirməyə başlamışıq. Tədbirlərimiz demək olar ki, həmişə rayonun bütün ərazisi üçün olacaq. Məsələn, Bakıda təşkil etdiyimiz və fəaliyyət göstərən “Bakıda Balakən ziyalıları klubu” buna nümunə ola bilər. Qabaqcöl tələbələri klubunu (QTK) da genişləndirərək Balakən tələbələri klubuna (BTK) çevirəsiyik və sairə. Özü də ona görə yox ki, nə vaxtsa deputatlığa namizəd olmuşuq və nə vaxtsa yenə ola bilərik. Çünkü, müsəlmanlıq və Azərbaycanın vətəndaşlığınıq! Peyğəmbərimiz «müssəlman müsəlmanın qardaşıdır» deyib.

Odur ki, məsələn Afrikada yaşayan müsəlmanla, Qabaqcoldə yaşayan müsəlman arasında fərq qoya bilmərik. Əks halda Peyğəmbərimizin sözündən çıxmış olarıq. Bunun müsəlman üçün nə demək olduğunu isə izah etməyə ehtiyac yoxdur.

Azərbaycan vətəndaşıyıq, yəni Azərbaycan cəmiyyətinin üzvüyük. Odur ki, bu cəmiyyətin üzvləri arasında fərq qoyula bilməz. Odur ki, nə müsəlman qardaş və bacılarımızın arasında, nə də (xüsusiylə də) Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları arasında fərq qoya bilmərik. Bütün bunlar gələcəkdə dəfələrlə sübut olunacaq. Allah qoysa, siz hamınız bunun şahidi olacaqsınız. Sağlıq olsun...

3.2. Bir kitabın tarixçəsi.

«Qabaqcöl və qabaqcöllülər» adı ilə məqalələr toplusunu 2002-ci ildə nəşr etdirdik. Bu kitabın «işıq üzünü» görməyi üçün kifayət qədər böyük həcmli iş görmək və bir çox lazımsız və süni surətdə törədilən çətinlikləri dəf etmək lazımdı. Əsas problemlərdən birisi də Qabaqcölün tanınmış adamlarının siyahısının tərtib olunmasında və həmin adamlar barəsində məlumat toplamaqdır oldu. Bu işdə, bizə kömək etmiş adamlarla birlikdə (Bağmanov Tinav müəllimin adını xüsusi çəkmək istərdim. Məsələn, çoxsaylı faktlardan yalnız birsə: 26 avqust 2002-ci ildə bu məqsədlə səhər tezdən evdən çıxmışdıq. Geri isə yalnız gecə vaxtı, acyalavac və yorğun-arğın çatmışdıq. Düzdür, həmin gün əpzində bizi bir neçə yerdə çaya qonaq etmişdilər. Çox sağ olsunlar. Halal etsinlər və sədəqə olsun) bacardığımız zəhməti çəkməyimizə baxmayaraq, təəssüf hissi ilə qeyd etməliyik ki, xeyli sayda çatışmamazlıqlar da oldu.

Birinci, Qabaqcölün həqiqətən də tanınmış adamların bəzilərinin adı düşməmişdi. Məsələn, Qabaqcölün bir neçə aliminin – Mamed Urkayevin, Ramazan Eminovun, Rüfət Qaysayevin və sairə adları, təsadüfən, Qabaqcöl alımlarının siyahısına düşməyib. Gəncədə institut rektoru vəzifəsində işləmiş Urkayev Mamed müəllimin adını xüsusi qeyd etmək istərdik. Çünkü, Qabaqcöl alımları arasında o hələlik yeganə admdir ki, “rektor” vəzifəsində işləyib. Düzünü desək, bu günahın bir hissəsini biz, Mamed müəllimin bacısı, xətrini çox istədiyimiz Şərqiyyə müəllimənin üstünə qoymaq istərdik. Çünkü, Mamed müəllimlə şəxsən tanış olmadığımızdan (təəssüf ki, indi də tanış deyilik) və onunla görüşərkən məlumatları götürmək imkanlarımızın məhdudluğundan, bu işi Şərqiyyə müəlliməyə həvalə etmişdik. Nəticədə, materiallar çatmadı...

Qabaqcölün bir çox digər, çox dəyərli insanların (məsələn, şəxsən dost münasibətdə olduğumuz, on illər ərzində Qabaqcöl kənd xəstəxanasının baş həkimi vəzifəsində işləmiş, rəhmətlik Şəhmirov Zetov kimi

insanların) da adları kitaba düşməyib. Allah şahiddir ki, həmin siyahının tərtib olunmasında tam demokratik olmağa çalışmışıq. Heç kimin fikri həllədici olmayıb. Yalnız və yalnız “coxluğun” fikri ilə tərtib olunub.

Bundan savayı, biz kitabın I hissəsində Qabaqcölü onun hüdudlarından kənarda tanıtmış adamların adlarını qeyd etmək istəyirdik. Qabaqcöldə xidmətləri olan adamları isə II hissədə qeyd etməyi planlaşdırmışdıq.

İndi də tam əmin deyilik ki, hamının adını xatırlamışıq. Nə Qabaqcöldə, nə də rayon mərkəzində belə məlumatə malik təşkilat yoxdur ki, dəqiqliyi ilə öyrənə bilək. Ondan-bundan soruşturmağın nəticələri də əsasən qənaətbəxş olmur. Bəzi hallarda isə bilerəkdən heç nə demək istəmirlər və hətta “xırda səhv'lərlə” deyirlər. Çünkü, 1) “Aha, bizim yaxud yaxınlarımızın adlarından kitab düzəltməklə özünə şöhrət qazanmaq istəyir. Bize görə şöhrəti niyə o qazansın?”; 2) “Bunu ki, rayondan tapşırımayıblar. Birdən “başağrısı” olar”?!

; 3) “Nə qədər ki, istədiyini deməmişəm “onun quyuğu mənim qapımın arasındadır”. Əgər mənim (yaxud yaxınım) barəsində məlumatsız və yaxud “xırda səhv'lərlə” yazılsa kitabın mahiyəti aşağı düşər və onu tənqid etməyə imkanımız olar” və sairə kimi fikirləşənlər də yox deyillər.

İş görülərkən kömək etmək istəyənlərin sayı çox az olmasına baxmayaraq, iş görülüb qurtardıqdan sonra «məsləhətlər verənlərin», tənqid edənlərin sayı-hesabı olmur. On maraqlısı da burasındadır ki, həmin kitabı əlində belə tutmayanlar da tənqid edirlər. Dəfələrlə olub ki, Qabaqcöldə harasa tələsdiyimiz vaxt, bəzi adamlar, bizi yolda dayandırıblar və kitabla əlaqədar danlamağa başlayıblar. Biz onlardan bu kitabı oxyub-oxumadıqlarını soruşturda cavabları «yox, hələlik nə görmüşəm, nə də əlimdə tutmuşam. Amma, belə deyirlər» olub.

Onları qınamırıq da. Çünkü, SSRİ dövründə məktəbi bitirmiş əhalinin böyük hissəsi indinin özündə belə latin şrifti ilə yazılmış kitabları bir fərli oxuya bilmirlər. Odur ki, «Qabaqcıl və qabaqcöllüləri» də oxumayıblar. Onu əsasən müəllimlər oxuyublar. Onlar da eksəriyyəti, bu kitabı yalnız öz direktorlarının fikrinə əsasən şərh edə bilərdilər. Çünkü,

indinin özündə belə bir çox hallarda, Lenin və Partiya kimi, direktor və məktəb; komissiya və onun sədri; və sairə sözlər təqribən eynigüclüdür. Məktəblərin əksəriyyətinin avtoritar üsulda idarə olunması faktı yalnız Qabaqcoldə yox, hər yerdə mövcuddur. Ümumiyyətlə, tam məsuliyyəti ilə deyə bilərik ki, hazırda, pespublikamızda ən korruption və avtoritar üsulla idarə olunan yerlərdən birisi də, paytaxtdan uzaqda yerləşən rayonların kənd məktəbləridir. Belə olan halda həmin müəllimlərdən çox az bir qismi müstəqil mülahizələrini irəli sürə bilirlər. Adamların da bu kitab barəsində bilikləri əsasən həmin «şərh»lərin bir-birilərinə ötürmələrinə əsaslanırı. Hazırda reallıq belədir və biz hələlik onu dəyişdirmək iqtidarında deyilik...

Qeyd etməliyik ki, hətta kimya elmləri namizədi Musayev Abdullah müəllimin adının siyahıya düşməməsi faktı yalnız kitabın korrektə və redaktə olunmuş elektron variantı nəşriyyatdan tipoqrafiyaya göndərildikdən sonra məlum olmuşdu. Abdullah müəllimin adının salınması üçün qaytarılmış «fayl»da demə virus var imiş. Bununla da korrektə və redaktə üçün çəkilən zəhmət bir anın içəinə heçə endi. Bizim isə kitabı yenidən korrektə və redaktə etmək və ya etdirmək üçün vaxtimız qalmırıldı. Çünkü, artıq çoxdan yataq xəstəsi olan, Qabaqcölün müdrik insanlarından birisinə – Ramazanov Abdulla müəllimə verdiyimiz sözü yerinə yetirməli, kitabın heç olmasa «siqnal nüsxəsini». Yeni ilə bayramına qədər ona çatdırımalı idik. Çünkü, kitabın əsasını təşkil edən məqaləni bizə verərkən, o bu kitabı əlində tuta bilecəyinə ümidiünən olmadığını; onun ömrünün artıq aylarla və illərlə yox, günlərlə və saatlarla ölçüldüyüünü söyləmişdi. Bu 2002-ci ilin oktyabr ayında olmuşdu. Biz də ona, Allah qoysa, bu kitabı ona «Yeni il» hədiyyəsi kimi verməyə çalışacağımıza söz vermişdik. Odur ki, bütün çatışmayan materialların toplanılması, onların kompüterdə yığılması, korrektə və redaktə olunması və nəhayət çap edilməsi üçün bizdə təqribən 70 - 80 gün vaxtimız var idi.

Biz sözümüzə əməl etdik. Həqiqətən də kitabın birinci «siqnal nüsxəsini» 2002-ci ilin dekabr ayının 30-u ona hədiyyə etdik. Odur ki, kitab praktiki olaraq redaktəsiz və

korrektəsiz oldu. Hətta, bəzi hallarda mətni kompüerdən-kompüterə keçirərkən yaranan qüsurlar belə «toxunulmaz» qaldı.

İkinci, bəziləri özünün və ya qohumunun adının bu kitabə düşməməsindən narazı idi. Başa düşürük ki, özlərini Qabaqcılın elitarası sayan, ambisiyalı adamlar üçün bu çox ağırdır. Amma, bunun da səsblərini həmin fəsildəcə aydınlaşdırmışdıq.

Üçüncü, bəziləri özü və ya qohumu barəsində olan məlumatın bir başqası barəsində olan məlumatdan az olmasından narazı qalmışdı. Halbu ki, hətta bu məlumatları çətinliklə əldə etmişdik. Rəhmətlik qardaşı barəsində məlumat əldə etmək üçün evlərimizin arasındaki təqribən 8 km məsafəni piyada qöt edərək 4 dəfə müraciət etdiyimiz və ala bilmədiyimiz bir ziyali da, həmin rəhmətlik qardaşı barəsində başqa mənbələrdən əldə etdiyimiz məlumatların və yazının az olmasından şikayətlənirdi.

Dördüncü, hətta əlifba sırası ilə tərtib olunmuş siyahıda niyə öz adının, kiminsə adından sonra olmasından açıq narazı olan və öz xidmətlərinin daha yüksək olduğunu sübut etməyə çalışanlar da oldu.

Beşinci, bəzi adamlar isə az da olsa tənqid olunmuşdular. Bu da «yerli mentalitetə» görə gizli düşmənçilik yaratmaya bilməzdi. (və sairə)

Amma, hər halda bu müəyyən bir iş idi. Buna qədər bizim zonada bu tipdə iş görülməmişdi. Biz bu siyahını, kitabçamızın adına uyğun olsun deyə, Qabaqcöllülərdən ibarət etsək də, həmişə istəyirdik ki, bütün balakənlilər üçün də olsun. Çünkü, məsələn rayon mərkəzində işləyən bir qabaqcöllünün adını siyahıya saldıqda və onun yanında işləyən, çox hörmət bəslədiyimiz və dost münasibətdə oldduğumuz çox dəyərli və tanınmış deyək ki, Qazma kəndindən olan ziyalımızın adını isə sala bilmədikdə xeyli xəcalət çəkirdik. Şükür Allaha, bizi bu xəcaletdən, 2007-ci ildə, rayonumuzun tanınmış şairəsi - Tahirə Sultanın özünün “Mənim ömrüm” adlı, Balakən rayonun tanınmış adamları barəsində yazdığını kitabı çap etdirməklə quptardı. Həmin

kitaba «Qabaqcöl və qabaqcöllülərdəki» siyahıdan da xeyli adamın adı düşüb. Bəzi xırda nüansları nəzərə almasaq, əsas fərq yalnız ondan ibarət idir ki, 1) «Qabaqcöl və qabaqcöllülər»də siyahının limiti var idi – 27 nəfər. “Mənim ömrüm”-də isə hər hansı bir limit qeyd olunmur və say ixtiyaridir. 2) «Qabaqcöl və qabaqcöllülər»də siyahı xüsusi prosedura ilə tərtib olunub, səsvermə yolu ilə qəbul edilib (bu barədə kitabçada qeyd olunur). “Mənim ömrüm”- də isə siyahı başqa yolla tərtib olunub. 3) «Qabaqcöl və qabaqcöllülər»də siyahı 124 səhifədən 14 səhifəni (81-94) əhatə edir. “Mənim ömrüm” (376 səhifə) isə bütövlükdə balakənlilərin tərənnümünə həsr olunur. 4) «Qabaqcöl və qabaqcöllülər»də bəzi hallarda, “qəhrəmanların” mənfi cəhətləri də (əgər çox qabarlıqdırsa) göstərilir. “Mənim ömrüm”-də isə hamı, Tahirə Sultanın xanımlıq və şairəlik təxəyyülü ilə yüksəklərə qaldırılaraq epitetlərlə bəzədilib. Maraqlı burasıdır ki, hətta bu halda ondan inciyənlər tapılıb. Çünkü, kimlərinsə fikrincə, Tahirə xanım başqalarını onlardan çox tərifləyib... Əcaba... Nə isə... Amma, yeri gəlmışkən, “Platon mənə dostdur, amma həqiqət bundan üstündür” deyən Aristotel kimi, Tahirə xanım da həqiqəti oxuların daha arif olanları üçün bəyan edir... Məsələn,

1) Qullar orta məktəbinin direktoru Nastakalova Ayşə barəsində qeydlərində “Onun məktəbimizdə hökm sürən zabitəsi...”-ni göstərən Tahirə xanımın doğruluğuna, Qullar məktəbində olarkən, bir çox müəllimlərin (hələ şagirdləri demirik!) bu zabitə direktordan nəinki çəkindiklərinin, hətta bəzilərinin izaholunmaz bir qorxu ilə qorxduqlarının şahidi olduq.

Səkkizinci sinifdə oxuyarkən, növbəti dəfə dərs danışdıqdan sonra növbəti “beş”-ini gözləyən Tahirə xanımın “Qiymət almaq əvəzinə Ayşə müəllimənin qəzəbinə tuş gəldim. – Çıx sinifdən, get dərsin sonunadək yeməyini ye, qayıt” əmrini eşitməyi; heç nə başa düşmədən sinifdən çıxmağı, pərt olmağı və ağlamaq tutmağı, Nastakalovanın “pedaqoci metodları” barəsində təsəvvür yaradır...

Yeri gəlmışkən, Qullarda şəxsən mənim kifayət qədər yaxın qohumlarımızdan başqa, xeyli dostlarımız da var. Hamısı da Qurani-Kərimə əl basıb and içməyə hazırlıqlar ki, 2005-ci il seçkilərində öz səslərini Nastakalovanın sədr olduğu məntəqədə bizə veriblər. Amma, nəticədə həmin məntəqədə bizim bir səsimiz belə tapılmadı (olmadı). Bizə verilən bütün səslər yoxa çıxdı. Bununla belə əsl mövcuzə baş verdi: R. Aslanovanın-heç vaxt Balakəndə yaşamamış bir adamın səsləri, bütün qalan namızədlərin – Balakəndə boyabaşa çatmış, qohum-əqrəbalarının, dost-tanışlarının, iş yoldaşlarının və sairə, demək olar ki, hamısı Balakəndə o cümlədən də Qullarda yaşayan adamların hamısının birlikdə - cəmi səslərindən 5-6 dəfə çox oldu... Bu mövcuzə deyilsə, bəs nə ola bilərdi?!

Bunun nə olduğunu isə yalnız bir dəfə, özü də təsədűfən taksidə gördüyüümüz bir insan – Qullar kənd sakini Muhumov Qurbamahama Nəcəbəddin oğlu izah etdi. “Hamisini eləyən məktəb direktoru və məntəqə sədri Nastakalova Aşxədir. Nə vaxt lazımlı olsa üzünə də deyərəm. Nə vaxt lazımlı olsam - hazırlam” – dedi. Biz isə ona yalnız bir söz demək istəyirik: “Çox sağ ol ! Biz bunu unutmayacağıq. Sən yalnız əsl vətəndaş yox, həm də əsl kişisən. Çünkü, başqaları bunu etiraf etməkdən də qorxurlar. Onları da qınamaq olmur. Axı dərhal bundan sonra, ən azı, onların zabitə xarakterli Nastakalovanın az qala hərbi rejimdə idarə etdiyi məktəbdə oxuyan uşaqlarına qarşı “represiyalar” başlanacaq. Hər gün, nahaqdan gözümçüxdüya salınan uşaqların, məktəbdən ən azı pərt olaraq qoyıtmاسına baxmaq asan deyildir... Bundan savayı onlar, daha heç vaxt icra nümayəndəliyindən lazımlı olan arayışı ala bilməyəcəklər. Çünkü, Nastakalovaya ən yaxın köməklik edənlərdən birisi də İcra Nümayəndəsidir. Kimə şikayət edəcəklər: təhsil,... məsələləri üzrə müavinə - N. Rüstəmovayamı?!! Nə isə... Hələlik dözməliyik. Bəlkə zəmanə dəyişildi. Hamısı Allahın əlindədir... Amma, bu da faktdır ki, çoxhörmətli şairəmiz Tahirə Sultanın “Mənim ömrüm” kitabında, Nastakalovanın

təqribən 40 - 45 il əvvəl - 20 yaşlarında çəkdirdiyi çox gözəl bir şəkli var. O şəklə baxanlar nə sənin dediklərinə, nə də bizim yazdıqlarımıza inana bilmeyəcəklər... ”

2) Qardaşov Sabir barəsindəki qeydlərdə Tahirə xanım diplomatiya sahəsindəki imkanlarını da çox parlaq nümayiş etdirir. Bununla belə “Açıqca üzünə demişəm ki, kaş səni bu vəzifədən çıxarıyadılar” sözlərini də qeyd edib. Elə buna görə də (heç olmasa hərdən həqiqəti bəyan etdiyinə görə) Tahirə xanıma xüsusi hörmətimiz var.

Biz Qardaşovla şəxsən tanış deyilik. Odur ki, hər hansı şəxsi hissərimiz yoxdur. Bununla belə, Tahirə xanımın həmin sözlərini Balakən əhalisinin, torpaq islahatlarından sonra, 80-90 % -nin ürəyincə olduğuna şübhəmiz yoxdur. Çünkü, bu adamlar iki hissəyə bölündür: 1) S. Qardaşovu məhkəməyə verənlər; 2) “Xalq məhkəməsinə” inanmadıqlarından, “Allahın məhkəməsi” üçün qoyanlar... Bunula belə, necə tanınmasından (pis yaxud yaxşı cəhətdən) asılı olmayaraq, onun “tanınmış” adam olduğunu inkar etmək olmaz... Tahirə xanımın poeziyası ilə tanış olanlar, orada Qardaşovun prototipini tapmaqdə çətinlik çəkməzlər...

3) “Mənim ömrüm” kitabının 347-ci səhifəsində həqiqətən də diqqəti çəkən, xeyirxah simalı bir xanımın – Seyidova Rüqiyənin şəkli var. Tanış gəlir... Xatırladım... 2005-in oktyabrı idi. Rayon mədəniyyət evinin zalında R. Aslanovanın seçkiqababı təbliğat toplantısı keçirilirdi. Onun səhər saai 10-00 –da başlamış toplantısı qurtaran kimi, saat 12-00-da bizimki başlamalı idi. Zaldan çıxanların demək olar ki, hamısı müəllimlər (dərs saatlarının olmasına baxmayaraq!), mədəniyyət işçiləri və rayonun vəzifəli şəxsləri idi. Qabaqcoldən olan bir çox tanışlarımız çarəsiz qalıb bizimlə görüşürdülər. Hiss edirdik ki, onların fikirləri ətrafdadır. Bu zaman kiminsə bizə baxdığını bildik. O adam həmin bu xeyirxah simalı xanımın idi. Bizim tanışlarımız “İncimə, söz-söhbət olacaq...” deyib, hətta xudahafizləşməyi belə unudub dağlışdırılar... Onları da qınamırıq. Əks təqdirdə bu xanımın simasındakı təbəssüm çəkiləcək... və onlar kənd

mədəniyyət işçilərinin 20-25 “şirvanlıq” maaşlarını da iş yerləri ilə birlikdə itirəcəkdilər. Bunu itirməmək üçün onlar saat 10-da başlayacaq toplantıda oturaraq, rəhbərliyi razı salmaq üçün ən gec 9-30 – da zalda yer tutmuşdular. 9-30-da zalda “hazır” olmaq üçün ən gec 8-30 – da Qabaqcöl mərkəzində, taksi dayanacağında, “hamı bir nəfər kimi” toplaşmışdır. Bunun üçün isə səhər tezdən evdən çıxmışdır. İndi bizim yanımızda daha bir neçə dəqiqə əlavə ayaq saxlasayırlar, ən azı bütün bu zəhmətləri hədər gedəcəkdir... Heç kimin zəhmətini Allah hədər qoymasın!

Tahirə xanım çox sağ olsun ki, bu işi edib. Yəqin, o bizi indi başqlarından daha yaxşı başa düşür... Bu həqiqətən də lazımı işdir. Balakən ziyanlarının bir-birilərini daha yaxşı tanımları, onların arasında əlaqələrin möhkəmlənməsi, Balakənin sosial-iqtisadi inkişafı üçün də xeyirlidir.

«Qabaqcöl və qabaqcöllülər»dən ötrü əsas «baş ağrıları» kitab çap olunandan sonra başlandı. Çünkü bəzi yerli məmurlar tərefindən kəskin qarşılandı. Doğrusu, indiyə kimi, tam aydınlığı ilə başa düşə bilmirik ki, camaat tərəfindən kifayət qədər müsbət qarşılanmış bu kitabça niyə məmurlar tərəfindən bu qədər «psixozla» qarşılandı?! Yəqin ki, məhz elə camaat tərəfindən mücbət qarşılandığına görə. Çünkü, idarəetmənin ən əsas məqsədlərindən birisi də “sakitçilikdir”. Buna “stabillik” də deyirlər. Təşəbbüskarlıq isə “sakitçiliklə” və “stabilliklə” tərs mütənasibdir. Odur ki, “göstəriş” olmadan yazılan nəinki məqalalar toplusu, hətta məqalə də təşəbbüskarlıqdır və başqa sözlə “özbaşınılıqdır”. Məsələn, hamiya məlumdur ki, Azərbaycanın sovet dövrünün ən məşhur “katib”lərindən olan R. Səfərəliyev, rəhbərlik etdiyi rayonlarda öz icazəsi olmadan evlənməyi qadağan edib. Bunu da onunla əsaslandırıb ki, toy vaxtı camaat işdən yayınır (!). Əslində isə məqsəd belə idi ki, camaat (ifadəmizə görə üzr istəyirik) hətta hamama getmək üçün icazə alaydılar. Bu ölkədən, zamandan, idarə edənin familiyasından asılı olmayaraq, idarəetmənin ən ali hədəflərindəndir.

«Qabaqcöl və qabaqcöllülər» lə bağlı iş o yerə çatdı ki, bəzi məktəb direktorları həmin məktəbin müəllimlərini əldə etdikləri kitabları qaytarmağa məcbur etdi və şagirdlərə həmin kitabı oxumağı qadağan etdi. Bizə də deyirdilər ki, guya «yuxarıdan tapşırıq var». Bu tapşırığı verənin (Konstitusiyamızın 50 və 51-ci maddələrini kobudcasına pozanın) məhz kim olduğunu isə ayırd etmək və həmin vəzifəli şəxsən bunun səbəbin və hüquqi əsaslarını öyrənmək mümkün olmadı. Çünkü, «yuxarıdan tapşırıq var» sözündən başqa heç nə demək istəmirdilər.

Xətrinə dəyməmək üçün adını çekmək istəmədiyimiz bir məktəb direktoru, yaşlı kişi isə onun məktəbinə, maraqlanan müəllimlərə və yaxud yuxarı sinif şagirdlərinə satılması üçün qoyulmuş 20 nüsxə kitabı geri qaytararkən dəfələrlə qeyd etdi ki, «son dərəcə maraqsız və lazımsız olduğuna görə» heç kim almır. Biz də cavabında: «Heç bir problem yoxdur. Amma, təəccüblüdür: bütün müəllimlərin və müəllimələrin; qızılı-oğlanlı yuxarı sinif şagirdlərinin demək olar ki, hamısı bu ərəfədə böyük maraq göstərərək, mütəşəkkil surətdə – hamı bir nəfər kimi, futbolçu A. Banişevskinin həyatı barəsində yazılmış kitabı üç şirvana alıblar. Bununla belə, öz kendinin tarixçəsi və adamları barəsində (həmin adamlar arasında çox yəqin ki, onların qohumlarından da kiminsə adı var) yazılmış kitabı isə bir nəfər belə (!) maraqlanıb bir şirvana almayıb. Yəqin, həqiqətən də son dərəcə maraqsız və lazımsızdır» - dedik. Onların bizə qaytardıqları kitabları saymadan gətirib təqribən 10-15 dəqiqədən sonra U.Xoçberovanın «Məktəb ləvazimatı» mağazasında satışa qoyularkən məlum oldu ki, iki kitab çatışdır. Biz geri həmin direktorun yanına qayıtdıqda, o, «hə, yaddımdan çıxmışdı, iki kitabı maraqlanıb oxumaq üçün götürmüştük. Lazımdırsa çatdırıraq» - dedi. Bizi isə iki sual maraqlandırırdı: 1) Təqribən 20-30 dəqiqə əvvəl kitabın son dərəcə maraqsız və lazımsız olduğunu dəfələrlə təkrarlayan məhz bu adam deyildimi?! 2)

açılması idi. Çünkü, onların arasında Şaban müəllimin yaxın qohumları da var idi. Məsələn, onların həmin dövrdə, Qabaqcölün Sabir adına kolxozun kolxoz sədrinə, kabinetində hücum edərək ona xəsarət yetirmələri faktını ki, inkar etmək olmaz. Sankt-Peterburqda isə onların Qabaqcölün nəinki oğlanlarını, hətta bir çox qızları da döymələri (bəli döyülməsi, yəni onların bədəninin müxtəlif hissələrinə yumruqlarla və təpiklərlə zərbələr endirməsi) faktı hamiya məlumdur.

Yeri gəlmışkən, qabaqcölli oğlanları onlar ona görə döyə bilməyiylər ki, Qabaqcölün oğlanları onlardan zəifdirlər və yaxud qorxurlar. Təsəvvür edin ki, 90-120 kq malik olan, qünortaya kimi də yataraq istirahət etmiş 2-3 nəfər reketirlər, 65-75 kq çəkisi olan, bir qədər pul qazanaraq ailəsinə gəndərmək məqsədi ilə səhər tezdən özünü oda-közə vuraraq işləmiş və istirahət etmək üçün yer axtaran yorgun-arğın birisini, axşamüstü “tuturaq”, bəzi hallarda hətta kef üçün döyürlər...

Onu da qeyd etməliyik ki, həmin qızlar indi də normal ailə qura bilmirlər. Çünkü, kiminsə tərəfindən şapalaqlanmış, yumruqlanmış və təpiklənmiş qızla ailə qurmağı özünə sığışdırmaq istəyən oğlanlar hələlik o qədər də çox deyillər...

Əgər Şaban müəllim bütün bunları inkar etsə, ondan soruşa bilərlər ki, onun özünün sürdüyü “rolu sağ tərəfində olan” maşın hardandır?! Hələ biz, həmin zavallı qabaqcöl qızlarının, Şaban müəllimin hansı qızı tərəfindən “sifariş” olunduqları barəsində danışmaq istəmirik...

Deyə bilərlər ki, bəs onda niyə hüquq-mühafizə orqanlarına müraciət etməyiylər?! Çünkü, bunun yalmız ziyanı var. Cinayət törədənlərin zərərsizləşdiriləcəyinə ümud demək olar ki, yoxdur, amma onların həmin “şikayətçini” şikayət etdiyinə görə möhkəm “cəzalandıracaqları” isə demək olar ki, şübhə doğurmur. Belə bir vəziyyətdə “şikayətçi” olmaq istəyən tapılmır. Əksinə, utandıqlarından bu hadisəni gizlətməyə çalışırlar (buna görə, biz də onların adlarını hələ çəkmirik). Halbu ki, bu əməlləri törədənlər indi də azadlıqdadırlar, etdiklərindən də lovğalanaraq aləmə car

çəkərək hamiya nümunə göstərilər ki, özlərini “yaxşı aparmasalar” onların da “filankəsin kimi, dişlərini tökə-çəklər”... Bunlar tam real məsələlərdir. Lazım gələrsə, məhkəmədə, onlardan hər birisinin adını çəkə bilərik.

Əgər, bizdə heç olmasa zərrə qədər ümüd olsaydı ki, Balakəndə kimsə risk eləyib bunu hər hansı bir yerdə yazacaq, biz də bunu yazmazdıq. Çünkü, biz də nə Bryus Li deyilik ki, nə də ölməz Kaşey. Qabaqcoldə isə çox tez-tez qətlə yetirilmiş cavan-cavan oğlanların cənazeləri basdırılır... Camaat isə buna heç bir reaksiya vermir... Əksinə, deyirlər ki, belə şeyləri yazmaq olmaz! Belə çıxır ki, bir çox adamlar istədikləri kimi başqalarını təhqir edə bilərlər, amma kiminsə bunu kitaba yazması düzgün deyildir. Belə fikirləşənlər, bunu düz olub olmadığını döyülmüş oğlanlardan, alçaldılmış qızlardan və onların valideynlərdən soruşsunlar. Lazımı cavab alarlar!... Onu da əlavə edək ki, Hitler kommunistləri öldürməyə başlayanda, almanla “bizə nə? Biz ki, kommunist deyilik!” dedilər. Hitler yəhudiləri qaz kameralarında boğanda – “biz ki, yəhudi deyilik, təki bizə toxunmasın” fikirləşdirilər. Almanların özlərini qırmağa başlayanda isə artıq gec idi...

Hüquq-muhafizə orqanlarından isə danışmağa dəyməz. Əgər onlar, Qarabağda şəhid olmuş Rauf Hədisovun adını daşıyan məktəbin, “direktorluq” üstündə gedən mübarizədə bir dəfə yandırılması, növbəti dəfə isə partladılması (bəli partladılması) faklarını illər uzunu arasdıraraq bir yana çıxa bilməyiblərsə; hətta polis əməkdaşı olmuş, 1995-ci ilin mart ayının 10-u xidməti vəzifələrini yerinə yetirərərkən qətlə yetirilmiş, Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin sərəncamı ilə “Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı” adına layiq görülmüş Cırıqov Ramazan Heybullah oğlunun qatillərini indiyə qədər tapıb cəzalandırıa bilməyiblərsə... onlardan nə gözləmək olar və bizləri mühafizə etdiklərinə necə əmin olmaq olar?! Tam məsuliyyəti ilə deyə bilərik ki, hüquq-muhafizə orqanları, siyasetçilərin də maraqlanaçaqları cinayətləri bir elə çox sevmirlər ki, onların adına ləkə gə-

tirir. Amma, nisbətən “kiçik” cinayətkarlığın (reket, kiminsə döyülməsi və sairə) həmişə kifayət qədər olmasında maraqlıdır. Yoxsa onlar “quruca maaşla” dolanası olarlar. Bunu isə təsəvvür etmək belə gülündür – “polis və quruca maaş”...xa..xa..xa..!

... Nə isə... Nə bu sualların cavabı yoxdur, nə də “ucundan tutub, üçüzlüğə getməyin” mənası yoxdur... Bütün bunlara baxmayaraq yazacağıq. Çünkü, biz də yazmasaq, heç kim yazmayacaq (ən azı adları çəkilən adamlar sağ ikən). Vaxtında yazılısaydı, hamı “dəymə mənə, dəymərəm sənə” prinsipi ilə yaşamasayıdı, bəlkə də həmin cənəzələrdən heç olmasa biri az olardı. İndi də təsəvvür edin ki, öldürülən Sizin oğlunuzdur və ya Siz özünüsünüz... Döyülmüş qızlar da Sizin bacınız, yaxud qızınızdır... (Bəlkə təsəvvür etməyimizə də dəyməz?!)

Nahaqdan incidilənlərə isə heç yaxınları da “arxa durmaq” istəmirlər. Onlar hətta özlərinin döyülmüş, təhqir edilmiş və hətta alçaldılmış oğul və qızlarını müdafiə etmək əvəzinə məzəmət edirlər. Yəni “sənin onlarla nə işin var? Niyə gəlib məhz səni döyüblər? Bəlkə günah səndədir?” İstər-istəməz bir “qara lətifəni” xatırlayıraq – bir xuliqan, lotuluq etmək üçün avtobusda bir kişini ciyni ilə vurur. Kişi vəziyyəti başa düşüb heç nə demir. Xuliqan onu bir də vurur. Kişi çarəsiz qalıb “bağışlayın” deyir. Onun üzr istəməsi xuliqanı bir qədər təəccübləndirir. Odur ki, artıq əylənmək naminə kişini yenə vurur. Nə avtobusdan düşə bilməyən, nə də köməyi olmayan kişi, heç olmasa onu sakitləşdirmək üçün növbəti dəfə üzr istəyir. Bu dəfə lotu kişinin xirtdəyindən yapışaraq “sən bu “bağışla” sözünü birtəhər deyirsən ha !” –deyib kişini yaxşıca əzişdirir...

Yəqin ki, həmin kişini də evdə o ki var danlayıblar ki, “sənin onunla nə işinvardı?! “Bağışla” sözünü niyə onun xoşuna gələcək təpzdə deməmisən?! Deməli təqsir səndədir...” Düşünməyəcəklər ki, bununla onlar həmin xuliqanı birbaşa mənəvi dəstəkləyirlər. Nəticədə belə çıxmırkı ki, xuliqan olmaq daha sərfəlidir?!...

Nə etmək olar?! Həyatda əsasən belədir: hamı arxalıya, qolu zorluya arxa olmaq istəyir və bundan “qazaqc” gözləyir. Bizim kimi “arxasızlara arxa” durmaq istəyənləri isə “sıradan çıxarmağa” çalışıblar. Sonra da deyəcəklər: “Bu da bir hoqqa çıxarıb, “arxasızlara arxa durmaq” istəyirdi. Gördünüzmü, onun özünə isə arxa durmaq istəyən tapılmadı və axırı necə oldu?! Məbadə arxasına arxa durasınız, sizin də axırınız pis olacaq. Lazım bilsəydi, Allah özü onları “arxalı” yaradardı. El üçün ağlayan göz kor olar...” Bəlkə elə həqiqətən də düz deyirlər?! Fikirləşməyimizə dəyər... Özü də qətlə yetirilərək basdırılana qədər... Bu isə kifayət qədər real ola bilər.

Beləliklə, Şaban müəllim özü istəsə belə kitabçaya “tərəfdar” ola bilməzdi. Ümumiyyətlə, Heybullah müəllimə “Heç nə olmaz, qoymurlar, qoymasınlar. Zəhmət çəkmək lazımdır. Çox minnətdarıq. Narahat olmayıñ” cavabı verilsə də, məlum oldu ki, “həmin qrup” ziyanlılar nəinki İcra Hakimiyyətin Başçısına və digər “müvafiq orqanlara” hətta Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinə (MTN) də “kollektiv ərizə” ilə müraciət ediblər. Şükür Allaha, həmin ərizə MTN əməkdaşları tərəfindən obyektiv yoxlanıldı. Əlbəttə, bir elm adımı kimi millətçilikdən çox uzaq olmağım (elmin “milliyəti” olmur) və heç bir partiyanın üzvü olmasam da (elm adamlarının “partiyalılığı” bir o qədər də təqdirə layiq olmadığından) Heydər Əliyev siyasetini Azərbaycan üçün alternativsiz saymağım heç kimdə şübhə doğura bilməz. Heç olmasa ona görə ki, məhz H.Əliyevin hakimiyyətə gəlişi ilə Azərbaycanda əmin-amanlıq yaradıldı, milli qarşıdurmaların qabağı alındı və cinayətkar ünsürlərin əksəriyyəti ya həbs edildi, ya da Rusiyaya qaçmağa məcbur oldu...

Beləliklə, nəinki bu kitab, bununla yanaşı bütün «həyat və yaradıcılığımız» MTN tərəfindən ciddi araşdırıldı və şikayətçilərdən fərqli olaraq, müsbət qiymətləndirildi.

Bizim üçün ən sevindirici hall, məşhur tarixçi alim və görkəmli ictimai xadim, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Tarix İnstitutunun direktoru, millət vəkili

Yaqub Mahmudov cənabları kimi bir şəxsiyyətin, bu kitabda bir çox qüsurları göstərdikdən sonra «bütün bunlara baxmayaraq, yaxşı etmisiniz ki, belə bir kitabı yazmısınız» deməsi oldu. Bu bizim üçün böyük bir mənəvi dəstək idi. Yeri gəlmışkən, Yaqub müəllim uşaqlıq çağları Cederovtalada və Qabaqcoldə çox yaşayıb. İndinin özündə də avar dilini sərbəst bilir.

Məqsədlərinə çatmadıqlarına görə sakitləşmək istəməyən həmin məmurlar və «ziyahıllar» camaat arsında tez-tez, açıq satışda olan həmin kitabları almamağı tövsiyə edirdilər. Yoxsa bunun «baş ağrısı» ola biləcəyi barəsində xəbərdarlıq edirdilər. Ən əsası da bu oldu ki, bu kitablari məktəb kitabxanalarına hədiyyə etmək istədikdə, həmin məktəbin direktorları buna icazə vermədilər. Doğrudur bəziləri nəhayət ki, həmin kitablari kitabxananın stolunun üstünə qoyub çıxıb getməyimizə «icazə verirdilər». Amma, biz istəyirdik ki, hədiyyə olunan kitablari müvafiq qaydalara uyğun, rəsmi qəbul etsinlər. Çünkü, 1) bunun rəsmi qaydası varsa, niyə ona əməl olunmamalıdır? 2) Əvvəllər də həmin məktəbin kitabxanalarına hədiyyə etdiyim kitablarımızın-elm monoqrafiyalarımızın hamisının sonradan «yoxa çıxmalarının» acı təcrübəsinə malik idik.

Bəziləri isə daha kəskin tərzdə və bir sözlə «yox, olmaz. Buranın böyüyü mənəm və icazə vermirəm. Hara istəyirsən şikayətə get!»-deyirdilər (məsələn, S. Bazarov. Onun da xətrinə dəymmiş məsələ, həmin kitaba onun heç olmasa rəhmətlik atasının adının düşməməsi idi. Fikrimcə, salmaq da olardı. Amma, siyahını biz təklikdə tərtib etməmişik. Necə tərtib olunduğunu həmin kitabçıdan oxumaq olar). Onlara bununla Konstitusiyanın 50 və 51 maddələri ilə təmin olunan hüquqlarımızı kobud surətdə pozduqlarını, bundan əlavə kitabçanın MTN tərəfindən yoxlanıldılığını izah etmək də mümkün deyildi. Odur ki, öz hüquqlarımızın bərpası naminə Balakən rayon İcra Hakimiyyətinə və Təhsil Nazirlənə müraciət edəsi olduq. Müraciətimizi isə bu cümlə ilə başlamışdım: “Diqqətinizə

çatdırmaq istəyirik ki, indiyə qədər nəinki görmədiyimiz, hətta eşitmədiyimiz bir faktla rastlaşmışışq – kitabxanaya kitab hədiyyə edirik, götürmürlər!”

Üstündən bir neçə ay keçəndən sonra, böyük çək-çevirlə əldə edə bildiyimiz, Balakən RİHB-nın təhsil, səhiyyə və mədəniyyət məsələləri üzrə müavini N.Rüstəmovanın 17 aprel 2007-ci il tarixli məktubunu olduğu kimi qeyd edirik. “Sizin Balakən rayon İcra Hakimiyyəti başçısının ünvanına yazdığınız məktub RİH-nin təhsil, səhiyyə və mədəniyyət məsələləri şöbəsi tərəfindən araşdırılıb.

Müəllif olduğunuz “Qabaqcöl və qabaqcölliülər” kitabında müəllim və şagirdlər üçün faydalanaçaq dəyərli məlumatlar olmadığından həmin kitabın məktəb kitabxanalarının kitab fonduna daxil edilməsi məsləhət bilinməmişdir.

Məlumat üçün Sizə bildiririk – ümumtəhsil məktəblərinin kitabxanalarına şagirdlərə tədrislə bağlı tövsiyyə olunan kitablar toplanılır”. - (imza)”

Təhsil Nazirliyindən də əlavə müraciətdən sonra alduğumız cavab da şübhə doğuracaq qədər oxşar mətnə idi. Bundan sonra dəqiq başa düşdük ki,

1) Niyə təhsil sistemimiz KİV-də bu qədər tənqid olunur??!

2) Niyə, məsələn, Şambul məktəbində bir nəfər adam yarımdən artıq (!) – təqribən 54-55 il məktəb direktoru olmuş və kadrların rotasiyası aparılmamışdır. Bundan əlavə, onun yerinə onun həyat yoldaşı, kifayət qədər yaşılı qadın təyin olunmuş və başqa layiqli adam tapılmamışdır??!

3) Niyə, məsələn Yeni Şərif orta məktəbinin direktoru S. Bazarov:

3.1. Pedaqoq kimi fəaliyyətə başladığı ilk illərdən, hansısa yollarla MŞambul məktəbinə direktor təyin olunmuş və orada vəziyyəti o hala gətirmişdi ki, qadın müəllimələr, qrup halında ona hücum edərək xəcarət də yetirmişdilər. Bundan sonra o MŞambul məktəbindən Yeni Şərif orta

məktəbinə (o zamanlar-Şərif 2 sayılı), yenə də məhz direktor vəzifəsinə dəyişdirilmişdir.

3.2. Şərif 2 sayılı orta məktəbdə də yenidən vəziyyəti o hala gətirmişdi ki, onunla olan qarşıdurmadə məktəb yandırıldı (Bəzi versiyalara görə, komissiyanın gələcəyindən ehtiyatlanan S.Bazarov bunu sənədləri yox etmək üçün etmişdir. Əsl həqiqəti isə yalnız məhkəmədən sonra biləsiyik. Amma, hüquq-mühafizə orqanları cinayətkarı belə axtarmaqda davam etsələr, həmin məhkəməni görmək ən yaxşı halda bizim nəvələrimizə qismət ola bilər! Hələ o da şübhəlidir...). Bundan sonra S.Bazarovu keçirdilər Qaysa məktəbinə. Amma, yenə də məhz direktor vəzifəsinə...

3.3. S.Bazarov Qaysa məktəbində də müəllimlərin elə böyük “hörmətini” qazandı ki, demək olar ki, bütün müəllim kollektivi – V.Çopsiyev, M.Xanayev, R.Qapdaşova, O. Pamazanov və başqaları (cəmi 13 nəfər) onun rəhbərliyi altında işləməkdən qəti imtina etdilər. İş o yerə çaidı ki, Pespublika səviyyəli qəzetlərdə “Balakən rayon Qaysa kənd məktəbinin direktoru “bazarkomluq” edir”, “Sabir Bazarov təhsil nazirinin (Misir Mərdanov – Ə.H) dostudurmu?!” və digər sərlövhəli məqalələr çap olunurdu. Odur ki, S.Bazarovun yerini yenidən dəyişmək zorunda qaldılar. Özü də hara – yenidən geri Yeni Şərif orta məktəbinə və hansı vəzifəyə - ədbəttə ki, direktorluq !!!

3.4. S. Bazarovun “Qaysadan qayıdışından” sonra yenidən vəziyyət gərginləşdi və “zavallı” Yeni Şərif orta məktəbi... partladıldı. Amma, S. Bazarov halını da pozmadı. (Yəqin etdi ki, onu direktor göndərmək üçün məktəb olmadığından, elə yerindəcə qoyaçaqlar). Özünü daha da inamlı hiss etdi. İndinin özündə də yalnız öz istədiyini edir və hətta bizim kimi kitabxanaya kitab hədiyyə etmək üçün gələn müəllifləri də təhqir də edərək geri yollayır.

Hamı da başa düşüb ki, onunla mübarizə aparmaq qeyri-mümkündür. Direktorluq onun alnına yazılıb. Hətta nə vaxtsa o özü qocalıb işdən çıxmamaq fikrinə düşsə, Şəmbul məktəbində Kallayev Abdulla müəllim kimi, öz yerinə ya

həyat yoldaşını, ya da uşaqlarından birisini qoyacaq. Sonralar bu şübhəsiz dəb halına da keçə bilər. (Niyə də keçməsin?! Bu yaxınlarda keçirilən seçkilərdə Argentinada prezidentin apvadı Kristina Krişner prezident seçildisə, Kalayev Abdulla müəllimin 54-55 il ərzində Şəmbul məktəbində yeritdiyi strategiyani ən yaxın insanı və “silahdaşı” – həyat yolunun yoldaşı davam etdirisə, niyə S. Bazarov bunu etməsin və yaxud bələdiyyə sədrinin arvadı öz ərinin “kursunu” davam etdirə bilməsin?! Nə isə...). Hələlik nə “Valideynlər Şurasının”, nə “Müəllimlər Şurasının” fikri ilə maraqlanan yoxdur. Şagirdlərin fikri ilə hesablaşmaqdan isə danışmaq belə gülündür. Yəqin ona görə ki, məktəb şagirdlər üçün yox, şagirdlər məktəb üçündürlər, məktəb isə direktorundur fikirləşənlər çoxdur və təhsil sistemində əsas vəzifələri onlar tuturlar... Açı da olsa, reallıq belədir. Bizim isə dözməkən başqa çarəmiz yoxdur... Çünkü, onların apxasında N. Rüstəmovalar durublar...

Yeri gelmişkən, biz də Balakən RİHB-nın təhsil, səhiyyə və mədəniyyət məsələləri üzrə müavini möhtərəm N.Rüstəmovaya, “məlumat üçün” bildirmək istərdik ki:

1) “Ümumtəhsil məktəblərinin kitabxanalarına şagirdlərə tədrislə bağlı tövsiyyə olunan kitablardan” başqa da, qadağan olunmamış hər cür ədəbiyyat toplanıla bilər və toplanılır. N. Rüstəmove vəzifə borcunu yerinə yetirərək, heç olmasa hədənbir məktəb kitabxanalarına da baş çəkməlidir və orada olan ədəbiyyatla maraqlanmalıdır. Maraqlansa idi bunu bilərdi. Amma, yəqin ki, kabinetindən çıxmayaraq, hərdənbir məktəb direktorlarını öz qəbuluna çağıraraq onlara müəyyən tapşırıqları çatdırmaqla işini bitmiş hesab edir.

2) Bununla o, məktəb direktorları ilə birlikdə yalnız müəllifin, istənilən informasiyanı qanuna zid olmayan yolla əldə etmək, emal emək və yaymaq hüququnu yox, həm də şagirdlərin “məlumat azadlığı” hüququnu kobud surətdə pozur. Konstitusiyamızı bir daha, diqqətlə oxumağını məsləhət görərdik.

3) Əgər kimsə, kitabçadakı : - Azərbaycan tarixinin parlaq səhifələrindən olan Qabaqcöl üsyani barəsindəki qeydləri; - milliyətcə erməni olan İlyan tərəfindən Qabaqcöllülərin dəhşətli bir amansızlıqla və küiləvi surətdə qətlə yetirilməsi faktını; - təhsil sistemində korrupsiyanın azaldılmasında kifayət qədər mühüm rol oynaya biləcək “orta ball” sisteminin yeni variantının; - Qabaqcıl də ilk və hələlik yeganə tələbə-şagird klubu barəsində materiallarının; - şagirdlərə örnək ola biləcək Qabaqcöl Qəhrəmanları və başqa görkəmli ziyalıları barəsində məlumatların; və digər yazıların şagirdlər üçün, xüsusiyələ də yuxarı sinif şagirdləri üçün faydasız və lazımsız hesab edirsə, həmin şəxs və onun vəzifə fəaliyyəti ciddi araşdırılmalıdır. Hansı ixtisas sahibi olduğu, hansı ali məktəbi və hansı qiymətlərlə qurtardığı aşkar olunmalıdır. Çünkü onun fikri, dolayısı ilə ictimai maraqlarımızın birbaşa əleyhinədir. Əlbəttə, ola bisin bunu bilməyərəkdən edir, amma ola bilsin ki, bilə-bilə edir. Odur ki, ciddi araşdırılmaların aparılması zəruridir. Bunlar çox vacib məsələlərdir. Bir zamalar KİV-də Əli İnsanovun (familiyasına bax ha !) fəaliyyətinin apaşdırılmasının vacibliyi çox qeyd olunurdu. Amma, onun YAP-in yaradıcılarından olması, YAP-in “qızıl fondu” sayılan “91”dərdən olması nəzərə alınaraq, müəyyən dərəcədə qızəştlər edilirdi. Sonra nə baş verdi, hamiya məlumdur. Misir Mərdanovun da (bunun da familiyasına söz ola bilməz!) fəaliyyəti tez-tez tənqid olunur. Bizə yalnız axırını gözləmək qalır. Çünkü, onun da vəzifədə qalib-qalmaması məsələsini, Konstitusiyamızın 109-cu bəndinə əsasən yalnız Prezident, tək başına və bildiyi kimi həll edə bilər. Hətta bütün qalan Azərbaycan əhalisi birlikdə onu vəzifəsindən uzaqlaşdırı bilməz. Nazir isə “bütün qalan Azərbaycan əhalisinin” təhsil sisteminində çox şeylər edə bilər. Çünkü, qanun belədir... Qanunu gəbul edən, ona əlavələr, dəyişikliklər, düzəlişlər edən deputatlar isə həmin elm və təhsil sistemində elmlər doktoru və professor olmaq isteyirlər... Mətləbdən uzaqlaşmayaq!

Ümumiyyətlə, 1) Əgər bu kitab açıq satışda olubsa və həmin şagirdlərin valideynləri tərəfindən ev kitabxanası üçün alınıbsa, onu məktəb kitabxanasında olmasa da ev kitabxanasında oxuyacaqlar. 2) Həmin kitab məktəb kitabxanalarından başqa demək olar ki, bütün kitabxanalara (Milli Məclisin kitabxanası, M.F.Axundov adına məpkəzi kitabxana, BDU-nin və digər institutların kitabxanaları, Balakən rayon kitabxanası və sairə) çap olunan vaxtdan hədiyyə olunmuşdur, qəbzləri də bizdədir. Məktəb şagirdlərinə də həmin kitabxanalardan istifadə etməyi qadağan etmək mümkün deyil. 3) Pedaqoqika elmi şagirdlərin informasiya mənbələrini möhdudlaşdırmağa yox, həmin informasiyani düzgün qavramağa kömək etməyə çağırır. Yəqin elə bu səbəbdən, həmin N. Rüstəmovaların direktorlara tapşırığı ilə, məktəbin hətta aşağı sinif agirdlərini çox tez-tez müxtəlif curnal və kitabları kifayət qədər baha (bir neçə “şirvan”) almağa məcbur edirlər. Məsələn, futbolçu A. Banişevskinin həyatına aid kitabı, məktəb şagirdlərinə məcburiyyət qarşısında 3 “şirvana” (6 manat) alındırlılar. Çox yəqin ki, bu kitab bədən tərbiyyəsinin tədrisi ilə əlaqədar, oğlan uşaqlarının daha yaxşı futbol oynamaları üçündür. Onda niyə şagird qızları da məcbur ediblər?! Bəlkə qadın futbolunu da ikişaf etdirmək isteyirlər. Ola bilsin N.Rüstəmova da qadın futbolunu çox sevir ?! Bəlkə özü də oynayır?!

7) Tarixi, siyasi konyunkturaya uyğun olaraq, dəyişdirilərək yazmağın «parlaq» nümunələrini sovet dövründə çox görmüşük. Elə buna görə də müstəqil Azərbaycanın Konstitusiyası senzurunu ləğv edib. Bəzi məmurların dəstəyi ilə məktəb direktorları hələlik onu (senzurunu) tətbiq edir və Konstitusion hüquqlarımızı pozurlar. Və sairə.

Əlbəttə ki, bunlardan savayı da onun nəzərinə çatdırılası məsələlər çoxdur. Məsələn, Rüstəmova “Mənim ömrüm” kitabında represiya dövründə onun qohumlarına qarşı edilmiş haqsızlıqlardan danışır. Bəs özü o vaxtı

məmurlardan çoxmu fərqlənir?! Bizim bəxtimiz yalnız onda gətirib ki, indi represiya dövrü deyil. Yoxsa hətta bu kitaba görə bizi məhz belə məmurlar, ən yaxşı halda gliatinaya göndərəcək və ya asacaqdılar (daha pis halda isə Sibir bataqlıqlarında “çürüyəcəkdik”). Amma çatdırmağın (heç bunların da) mənası yoxdur. Heydər Əliyev siyasetinə and içə-içə bu siyasətin demək olar ki, əleyhinə işləyən adamlardan nə gözləmək olar. Yəqin elə buna görə də nəinki görmədiyimiz və hətta eşitmədiyimiz bir fakila rastlaşmışıq –

kitabxanaya kitab hədiyyə etmək istəyirik – götürmürlər.

Özu də “Qabaqcöl və qabaqcöllülər” adında, Qabaqcöl və qabaqcöllülər barəsində yazılmış ilk və hələlik yeganə kitabı, Qabaqcöldə kənd orta məktəblərin kitabxanalarında... Deməyə söz tapmıraq, əziz qabaqcöllülər... Bu kitabça bizim deyil. Bu məqalələr toplusudur və silsilə xarakterini daşıyacaq. Odur ki, bu kitab Qabaqcölin və qabaqcöllülərlərindir. Qalan məsələlər barədə fikir yurutməyi Sizin ixtiyarınıza veririk...

Əlbəttə, hər bir işdə olduğu kimi, kitab yazıklärkən də ideal nəticələrə nail olmaq mümkün olmur. Hətta elmi dissertasiyalar kəskin diskussiyalara səbəb olurlar. Bununla belə görülən işin dəyəri kifayət qədərdirsə həmin iş müsbət qiymətləndirilir. Kimsə və yaxud kimlərsə hansısa bir kitabdan və yaxud görülən işdən narazılırlarsa, bu barədə məqalə ilə mətbuatda çıxış edə bilərlər. Müəllifnən oxucuların görüşünü təşkil edərək öz suallarına birbaşa cavab ala bilərlər. Bunun əvəzində, Respublikamızda hələlik demokratianın inkişafı, qanunun «şahlığı»nı həmişə təmin edəcək səviyyədə olummasından istifadə edərək, kitabları idarə etdiyi məktəbin kitabxanasına hədiyyə olunmasına mane olmağa çalışırıq özü ən azi qanunu pozmaq və vəzifə səlahiyyətlərini aşmaqdır.

NB! Ən maraqlısı budur ki, heç kim orada yazılan faktları təkzib etmir. Demirlər ki, bu faktlar olmayıb. Əksinə,

deyirlər ki, «bu faktlar olub, amma onları yazmaq olmaz!». Belə çıxır ki, onlar istədiklərini edə bilərlər: vəzifə səlahiyyətlərini aşa bilərlər, bizim hüquqlarımızı istədikləri kimi poza bilərlər. Amma, biz bu barədə danışa da bilmərik. Əcəb işdir! Məsələn, kitabımızı idarə etdikləri məktəbin kitabxanasına hədiyyə etməyimizə imkan verməməklə, onlar bizim Konstitusiyamızın 50-ci maddəsi ilə təmin olunan hüquqlarımızı pozublar, yoxsa pozmayıblar?! Əlbəttə, pozublar. Biz hələ bunun mənəvi tərəfini demirik, yalnız hüquqi tərəfini deyirik. Bununla belə, bu faktları göstərdiyimizə görə bizə qarşı «hücumlar» edilir. Başqa sözlə «oğru elə bağırır ki, doğrunun bağıri çatlayır».

(NB!) Kimlərsə Qarabağda erməniləri partlatdıqları və ermənilərlə vuruşaraq şəhid olurları vaxt, başqaları Balakəndə məktəb direktorluğu üstündə vuruşaraq, həmin şəhidlərin adını daşıyan məktəbləri yandırırlar və partladırlar! Sonra da həmin məktəblərin kitabxanalarına kitab hədiyyə etmək olmur! Əcaba, belə də iş olar. Ən başlıcası isə, bütün bunlar XXI əsrə - müstəqil Azərbaycanın sürətlə inkişaf etdiyi, Avropa və dünya ölkələrə ilə sıx əlaqələr qurduğu bir dövrdə baş verir. Adama yer eleyən də elə budur.

Yalnız bircə məktəbdə direktorunu çox adı qarşılıdı və hədiyyə etdiyimiz kitabları qayda-qanunla kitabxanaya verməyimizə imkan yaratdı. Biz ona başqa məktəblərdə qarşılaşdığını vəziyyəti danişdqda, «bunun ki, qaydası belədir»-dedi. Biz ona çox minnətdar qaldıq. Bəli ! Bəli ! Biz öz Konstitusion hüquqlarımızı həyata keçirə bildiyimizə görə çox minnətdar idik. Çünkü, Qabaqcılın başqa məktəblərində bunu həyata kesirə bilməmişdik. Həmin məktəb direktorunun adını yalnız ona görə çəkmək istəmirik ki, qalan məktəb direktorlarının onunla olan münasibətləri bizə görə pozulmasın. Amma, bunu nə vaxtsa Balakənə və Qabaqcılə dair yazılarımızda mütləq qeyd edəsiyik. Şükür Allaha, Azərbaycanda demokratik proseslər getdikcə güclənirlər. «Yeni Azərbaycanın» idarəetmə sistemində,

sovət dövründən qalma belə məmurların və məktəb direktorlarının yeri getdikcə «daralacaq». O gün uzaqda deyil. Amma, onu daha da yaxınlaşdırmaq hər birimizin işidir. Gözləmək olmaz ki, ən xırda işləri belə məhz Prezident gəlsin və düzəltsin. Məsələn, ABŞ-da yalnız Prezident demokratiya üçün çalışıb, əhalini işə gözləmə mövqeyində durmuş olsayırlar, orada demokratiya nəinki bizim səviyyəmizdə, heç Afrika və Orta Asiya səviyyəsində olmazdı. Odur ki, biz də çalışmalıyıq...

3.3. Qabaqcölün dörd namizədi və qaçırlılmış tarixi şans.

Əvvəlki paraqraflarda artıq qeyd olunduğu kimi, bizim fəaliyyətimizin əsas məqsədlərindən biri də qabaqcöllülərin ictimai-sosial aktivliyini artırmaqdır. Çünkü, yalnız aktiv vətəndaşlar Vətənin inkişafı üçün daha çox can yandıralar. Qabaqcöl camaatının əksəriyyəti avarlar olduğundan özlərini Azərbaycanda «ögey» bilməsinlər; ikinci və ya üçüncü «növ» olduqlarını düşünməsinlər. Onların Azərbaycandan başqa Vətənləri yoxdur. Odur ki, öz Vətənində «ögey» olmaq olmaz. Əgər kimsə onlara bunu aşılamağa (təəssüf ki, Dairə seçki komissiyasının bəzi üzvləri kimi) çalışırsa, onları «qeyri-millət» adlandırırsa, belə adamlara qarşı lazımı tədbirlər görmək lazımdır. Bunun üçün də, kənara çəkilib durmaq, «əshi, biz ki, «qeyri-millətik» bizi ora keçməyə qoymazlar» kimi fikirlərlə ictimai-siyasi həyatdan çəkinmək lazımdır. Əksinə, o qədər aktiv olmaq lazımdır ki, kimsə kiminsə «qeyri-millət» olduğunu fikirləşə bilməsin. Fikirləssə də, bunun əhəmiyyəti olmasın. Heç olmasa ona görə ki, Peyğəmbərimizin (ə.s.) göstərişinə əsasən heç bir müsəlman öz «millətini» öz «ümmətindən» üstün tutma bilməz. Yəni hansısa bir müsəlman öz milli mənsibiyətini müsəlmanlığından üstün tutarsa onun müsəlmançılığı natamam olur və yaxud o müsəlman sayila bilməz. Respublikamızın əhalisinin də 90 %-dən çoxu müsəlmandır. Burada “əsas” millət, “qeyri-millət” və sairə terminləri işlədənlər, nəinki Azərbaycanın dövlətçiliyi üçün ziyanlıdırlar, onlar Peyğəmbərimizin tapşırığının əleyhinə işlədiklərinə görə, birmənalı olaraq müsəlman deyillər!

Doğrudur, Prezident seçkilərində «qeyri-millət» nümayəndələrinin namizəd olmaları faktına demək olar ki, rast gəlmək çətindir. Amma, bu da tədricən aradan qaldırılmalıdır. Ümumiyyətlə, belə bir düşüncə tərzinin kökünü kəsmək lazımdır. Bu nöqtəyi-nəzərdən Elçibəy dövrünün «millətçilik» siyaseti nəticəsində Azərbaycanı bürümüş prosesləri hamı xatırlayır. Yalnız Ümummilli

Liderimiz Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı nəticəsində və onun yeritdiyi balanslaşdırılmış «milli siyaset» nəticəsində Azərbaycanı bir dövlət kimi qoruyub saxlamaq mümkün olmuşdu. Biz o dövrə bir də qayıtməq istəmiriksə, Azərbaycanın dövlətçiliyini qorumaq istəyiriksə, Heydər Əliyevin milli siyaset prinsiplərinə sadıq qalmalıyıq və Konstitusiyamıza milli mənsubiyyət nöqtəyi-nəzərdən düzgün riayət etməliyik. Bu hamiya, o cümlədən də qabaqcöllülərə aiddir. Heç olmasa bir faktı nəzərə almaq olar ki, Balakən rayonun İcra Hakimiyyətinin hazırlığı - Asif Məmmədov cənabları, bizdə olan məlumatlara görə, «qeyri-millətin»in nümayəndəsidir. Əgər Prezidentimiz belə məsul vəzifəyə kadrları təyin edən zaman onların milli mənsubiyyətlərini yox, şəxsi keyfiyyətlərini əsas tutursa, deməli, Prezident səviyyəsində Azərbaycanda yaşayan millətlər arasında heç bir fərq qoyulmur. Bu olsa-olsa, daha aşağı səviyyəli bəzi məmurların şəxsi mövqeləridir. Bu da «qeyri-millətlərin» siyasi həyatda özlərini tam sərbəst hiss etmələrinə mane olmamalıdır.

Qabaqcöl SSRİ məkanında yeganə kənd idi ki, 6 nəfər Əmək Qəhrəmanını yetişdirmişdi. Bununla belə, qabaqcöllülərin rayonumuzun ictimai, siyasi və digər proseslərinə “inteqrasiyası” müstəqillik dövrünə qədər xeyli zəif olmuşdur. Başqa sözlə, bir neçə qabaqcöllünün “köməkçi”, “müavin” kimi vəzifelərdə olması, rayon rəhbərliyinə yalnız Qabaqcöl barəsində qeyri-rəsmi informasiya mənbəyi kimi lazımdır.

Qabaqcölli avarların rayonumuzun ictimai-siyasi həyatında zəif iştirak etməsinin əsas səbəbi Qabaqcölin özləri də avar olan bir çox yerli məmurlarıdır. Ümumiyyətlə, Qabaqcöl kənd zonasında məmurların özbaşınalığı kritik həddədir. Bu məmurların eksəriyyətinin əsas məşğılıyyətlərindən birisi də avarları hər hansı bir ictimai aktivlikdən çıxmağıdır. Bunun üçün :

3) Guya “yuxarılar” hər şeyə siyasi, xüsusiylə də “milli rəng” verdiklərindən istənilən təşəbbüsün “baş ağrısı” olacağı kimi xəbərdarlıqlarla camaatı qorxu içində saxlayırlar.

4) Onların özlərinin vəzifə borclarını yerinə yetirməməsi və yaxud da səlahiyyətlərini aşmasından narahi olan adamları ya “müxalifətçi”, ya da “milliyətçi” damğaları ilə “damğalayaraq” xüsusi xidmət orqanlarının “qara siyahısına” salırlar. Bununla da, a) onların özbaşınalıqlarına “mane” ola biləsek adamlardan yaxalarını qurtarırlar; b) guya avarlar arasında hökumətin etibar edə biləcəyi az qala yeganə adam kimi tutduqları vəzifələrdə daha uzun müddətdə qalmağa nail olurlar.

Nəticədə “Qabaqcöldə” kadrların ratasiyası çox ləng gedir. Eyni bir vəzifədə 20 - 30 və hətta 50 (!) ildən çox işləyən adamlar var. Halbu ki, səsioloqiya elminin əsaslarına görə hər hansı bir adamın eyni bir vəzifədə 5 ildən artıq işləməsi müstəsna hal olmalıdır. 10 ildən artıq işləməsi isə yol verilməzdür. Çünkü, bu halda kimliyindən asılı olmayaraq o həmin vəzifəyə vərdiş edir, yaradıcı yanaşa bilmir və proseslərə tormozlayıcı təsir göstərir. Bu barədə artıq qeyd etmişik.

Bütün bunları nəzərə alaraq, növbəti təşəbbüsümüz 2005-ci il Parlament seçkiləri ilə əlaqədar idi. Çünkü, 20-30 min əhalisi, 11-12 mindən çox seçicisi olan Qabaqcöl, müstəqil Azərbaycanın Parlament və yaxud Prezident seçkilərində əvvəller heç vaxt, rayon rəhbərliyi tərəfindən irəli sürülməmiş, müstəqil namizədi ilə təmsil olunmamışdı.

Halbu ki, buna layiq ziyahılar Balakənin hər yerində olduğu kimi Qabaqcöldə də az deyildilər.

Prezident seçkilərində namizədliliyini irəli sürmək hər hansı bir qabaqcöllünün yəqin heç ağlına da gələ bilməzdi. Bunun da səbəbləri çoxdur.

Amma, Parlament seçkilərində də ilk dəfə yalnız 2005-ci ildə öz namizədləri ilə təmsil olunmuşdur. Doğrudur, “bir ovuc” avarın Azərbaycanın Milli Məclisində təmsil olunmasının özü hələlik nisbətən qəribə görsənir. Amma, zəmanə dəyişilir. Dünyada süətli dəyişikliklər baş verir. Əvvəl yəqin heç kim, ABŞ-ın 44-cü prezidentinin qara dərili olacağını təsəvvür edə bilməzdi, amma baş verdi... Azərbaycanda da böyük dəyişikliklər gedir və gedəcək.

Doğrudur ki, avarlardan da az olan russların belə bir üstünlüyü var – rus icması Milli məclisdə öz deputatına malikdir. Hərdən elə təəssürat yaranır ki, bu yer həmişəlik olar ona verilib. Çünkü bunlar siyasişdirilmiş məsələlərdir və mərkəzi hökumət tərəfindən planlaşdırılır. Odur ki, onlara girişməmək məsləhətdir. Ən azi ona görə ki, ruslar Rusiyadan, yəhudilər İsraildən, inqloylar Gürcüstandan müəyyən dəstək alırlar. Yəni ki, həmin ölkələrin dövlət və hakimiyət rəhbərləri Azərbaycana səfər edərkən öz millətinin nümayəndələrinin vəziyyəti ilə maraqlanır və Azərbaycanın rəhbərliyindən həmin milli azlığın problemlərinə qarşı daha diqqətli olmağı xahiş edirlər. Çünkü, Azərbaycan rəhbərliyi də həmin nümayəndələrdən onların ölkəsində yaşayan azərbaycanlılara qarşı eyni münasibətin olmasını xahiş edirlər. Məsələn, Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar belə bir dəstəyin olmamasından şikayətlənə bilməzlər. Çünkü, Azərbaycanın Gürcüstandakı səfirliliyindən savayı Azərbaycanın tele şirkətləri də onların problemlərini daim nəzarətdə saxlayır.

Amma, əslən türk mənşəli olan avarların isə belə bir dəstək almaq imkanları yoxdur. Əslində avarların belə bir dəstəyə ehtiyasları da yoxdur. Çünkü, onlara ən böyük dəstəyi Azərbaycanın Konstitusiyası verir. Orda qeyd olunub ki, Azərbaycan ərazisində yaşayan bütün millətlərin və xalqların nümayəndəleri eyni statusa və eyni hüquqa malikdirlər. Odur ki, öz Konstitusiya hüquqlarından istifadə etməyi öyrənmək və cəmiyyətdə gedən proseslərə daha ürəklə girişmək lazımdır. Azərbaycan həqiqətən də milli məsələdə ən tolerant ölkələrdəndir. Əlbəttə, problemlər də yox deyil!

Qabaqcölün bu seçkilərdə bir neçə namizədlə təmsil olunması Qabaqcöl seçicilərinin aktivliyini də xeyli artırırdı. Sonra isə onlar «vahid namizəd» ətrafında birləşərək, həmin qabaqcöllünü deputat olmaq üçün ən şanslı namizədlərdən birisinə çevirə bilərdilər. Bu məqsədlə Qabaqcölün bir çox tanınmış ziyalısına – Nuriyev Hacıömərə, Nooyev Məhəmmədə, Çopsiyev İsmayıla, Şərifov Məhəmmədə və sairə namizəd olmayı təklif etdik ki, biz də ona dəstək

verərək seçkilərdə qalib gəlməsinə çalışaq. Amma, onlar müxtəlif səbəblər göstərərək bunu yaxına qoymadılar. Əlbəttə, bunun əsas səbəbini biz başa düşürdük. Onlar həmişə seçki proseslərinin içində olmuşdular və əmin idilər ki, «yxuxarılardan» razılıq almayan və öz namizədliyini «razılaşdırılmamış» namizədin demək olar ki, heç bir şansı yoxdur və mütləq məğlub olacaq. Onlar da kifayət qədər adlı-sanlı adamlardırlar və yalnız qabaqcöllüləri aktivləşdirmək namine «məğlub» adını qazanaraq nüfuzlarına xələl gətirmək istəmirdilər. Bunun üçün onlardan incimək də olmazdı. Odur ki, bu missiyani özümüz yerinə yetirməyi qərara aldıq. Amma, təşəbbüsçü olmazdan əvvəl, heç olmasa ən təqribi də olsa reytinqimizi yoxlamaq üçün rəy sorğusunu da keçirdik. Nəticələr gözlədiyimizdən xeyli yaxşı olduğundan sənədlərimizi 109 -cu Dairənin Seçki komissiyasına təqdim etdik.

Xoşbəxtlikdən, daha 4 nəfər (cəmi 5) təşəbbüsçü oldu və onlardan 4 nəfər namizəd kimi qeydə alındılar. Beləliklə, «plan-proqnozumuzun» birinci hissəsi alınmışdı – Qabaqcöldən bir neçə nəfər namizəd olmuşdu.

Yeri gəlmişkən, təsadüf elə gətirdi ki, 109-cu Dairə üzrə 21 təşəbbüsçündən 18 nəfəri namizəd kimi qeydə alınmışdı. Daha doğrusu bu təsadüf deyildi və hökumət öz ixtiyarında olan məsələlərdə təsadüfə yol verməzdi. Bütün dünya üzrə, bəzi istisnaları nəzərə almasaq, seçkilərdə seçici aktivliyinin zəifləməsi müşahidə olunur. Çünkü, seçkilərdəki maxinasiyaların, saxtakarlıqların əlindən boğaza yiğilmiş seçicilərin, ümumiyyətlə seçki proseslərindən zəhlələri getdiyindən, seçki günü seçki məntəqəsinin yanından belə keçmək istəmirlər. Çünkü, bu halda məntəqənin həyətində və yaxud yaxınlığında rüşvətxor yerli məmurların özlərindən razi və ədalı durusunu görüb özlərini bir az da alçaldılmış hiss edəcəklər. Ona görə də namizədlərin sayı əvvəllər görünməmiş hədlərə çatdırıldı ki, heç olmasa bu yolla seçici aktivliyini heçolmasa müəyyən qədər artırmaq mümkün olsun. Nə isə...

18 nəfəri namizəd kimi qeydə alınması Qabaqcölli namizədləri daha şanslı edirdi. Çünkü, hər bir namizədin öz

kəndində daha çox səs toplayacağı ehtimal olunduğundan və bütün seçicilərin təqribən 1 3 – sinin Qabaqcoldə yaşamasını nəzərə alıqda belə nəticəyə gəlmək olardı ki, 4 namizədin səslərin 1 3-nə, qalan 14 namizədin isə 2 3 – nə sahib çıxmaq imkanları daha çoxdur. Başqa sözlə, qabaqcıl namizədlərinin potensial olaraq «adambaşına» seçicilərin təqribən 8 % düşdürü halda, digər namizədlər üçün bu rəqəm təqribən 4 % radələrində idi. Bu da qabaqcölli namizədlərə müəyyən potensial üstünlük verirdi. Bu 4 nəfərin “vahid namizəd” ətrafında birləşməsi isə həmin “vahid namizədi” deputat olmaq üçün ən şanslılardan birisinə çeviridi. Odur ki, “vahid namizəd” mövzusu təbligat-təşviqat dövründə ən önəmlı mövzulardan idi.

İndi isə «plan-proqnozun» ikinci hissəsini həyata keçirmək və “vahid namizəd” ətrafında birləşmək lazım idi. Biz hesab edirdik ki, bütün adamlar, xüsusiyələ də deputat olmaq istəyən adamlar bir-birilərinə müəyyən əsaslarla kompromisə getməyi bacarmalıdırular. Əsas məsələ kimin deputat olması yox, «kim şəxsi keyfiyyətlərinə görə deputatlıq funksiyalarını daha yaxşı yerinə yetirə bilər və yetirəcək» olmalıdır. Bunun üçün müəyyən kriteriyalar sistemi hazırlamalı, hər bir namizədi həmin kriteriyalar üzrə qiymətləndirməli və ümumi ballı daha çox olan namizəd qalib sayılmalı idi. Məsələn, 1) namizədin savad səviyyəsi; 2) dünya görüşü; 3) natiqlik qabiliyyəti; 4) daha geniş seçici kütləsinin maraqlarına xidmət etməyə meyilli olması; 5) ünsiyyətə girmək qabiliyyəti; və sairə. Sonra da namizədləri, hər bənd üzrə 10 ball sistemində, ya xüsusi sesilmiş komissiya tərəfindən və yaxud da ictimai sorğu yolu ilə qiymətləndirərək qalibi müəyyənləşdirmək olardı. Düzünü desək, bir neçə dəfə Qabaqcölün mərkəzində, azsaylı respondentlərlə belə sorğular da keçirdik ki, seçicilər bunun mümkün玩意ünü və vacibliyini daha yaxşı başa düşərək namizədləri buna vadər etsinlər.(Həmin sorğuların nəticələrini, indi heç bir məna kəsb etmədiyindən və kiminsə xətrinə dəyə biləcəyindən qeyd etmək istəməzdik)

Beləliklə, namizədlər arasında «ortaq məxrəcin» tapılması o qədər də çətin məsələ olmamalı idi. Amma,

hadisələr kifayət qədər başqa məcrada cərəyan etdirilər. Onların əsas xronologiyasını göstərməyə çalışasıyıq.

«Vahid namizəd» ideyasını xüsusi «kultuvasiya» etmək lazımlı gəlmədi. Çox tezliklə bu ideya nəinki hamını bürüdü, hətta əksəriyyəti onu öz adından irəli sürməyə başladı. Bu ideyanın kiminsə mənimsəməsi problem deyildi. Əsas məsələ ideyanı irəli sürmək yox, onun həyata keçirilməsi mexanizmini göstərmək, ən başlıcası isə onu həyata keçirmək idi. Əks təqdirdə bu Qabaqcoldə kosmodrom tikmək ideyasından az fərqlənən bir xülya olaraq da qalacaqdı. Nəticəsinin olması üçün isə kimsə qabağa durub bunu təşkil etməli idi. İş bu yerə çatanda, ağızı köpüklənə-köpüklənə bu ideyanı öz adından söyləyənlərin hamısı yaxasını kənara çəkirdi.

Vahid namizəd seçimi əsasən iki yolla həyata keçirmək olardı: 1) püşk atmaq; 2) müəyyən əsaslarla (kriteriyalar sistemini hazırlamaqla) hər hansı bir namizədin üstünlüklerini aydınlaşdırmaqla. Püşk atmaq yolunu o vaxt seçmək olardı ki, bütün namizədlər öz aralarında eyni poğensiala malik, başqa sözlə – «eyni güclü» olaydır. Bunun üçün də yenə onları «müqayisə» etmək, «müqayisə» etmək üçün isə müəyyən bir mexanizm hazırlamaq lazımdır. Bundan da əlavə olaraq, hər 4 namizəd bu mexanizm və kriteriyalarla razı olmalı və «vahid namizədin» qəbul olunması prosesində iştirak etməyə razı olmalı idi. Bu isə konkret, böyük bir iş idi və heç kimdə bu işlə məşğul olmağa marağı yox idi. Çünkü, mütləq dərəcədə ideal variant tapmaq qeyri-mümkin idi. Bütün qalan hallarda həmin şəxs tənqid atəşinə tutulacağıdı. Odur ki, «bu kəndirə» heç kim başını soxmaq istəmirdi.

Yenə də heç kim qabağa düşmədiyindən, açığını desək, hamının «hazırın naziri» olmaq istədiyini gördükdə, bu prosesə müəyyən təkan verməyi qərara aldıq. Bilirdik ki, ən ipə-sapa yatmayanı İbrahim Həsənov olacaq. Çünkü, 4 namizəd arasında ən ambisiyalısı idi. Bu ambisiyaların əsas qaynaqları da aşağıdakılardır:

1) hüquq mühafizə orqanlarının işçilərinin demək olar ki, hamısında mülki şəxslərə qarşı müəyyən “ yuxarıdan

baxma” olur (ifadəmizə görə üzr istəyirik). Çünkü, tarix boyu onların mülki şəxslərə qarşı töretdikləri bütün özbaşınalıqlar qanuni sayıldığı halda, mülki şəxsin bu özbaşınalığa qarşı etdiyi ən cüzi müqavimət qeyri-qanuni sayılmış və çox ciddi cəzalandırılmışdır. Hətta belə bir lətifə var: əvvəllər ofisiant işləmiş bir nəfər polissə işə düzəlir. Yeni iş barəsində ondan soruşduqda o «ofisiant işləyəndə müştəri həmişə haqlı olurdu, burda isə müştəri həmişə haqsız və günahkardır» – deyə cavab verir.

Odur ki, əsrlər boyu mülki şəxslərdə mundır geyənlərdən şüuraltı qorxu hissi olur. Məhz bu səbəbdən, artıq qeyd olunduğu kimi, ABŞ-da hər hansı bir mülki şəxs bilsə ki, onun qonşusu «mundır geyənlərdəndir», dərhal bu evini dəyər-dəyməzə sataraq başqa yerdə ev almaq yolu ilə ordan köçməyə tələsir.

2) Onun daha mötəbər vəzifələrdə işləməsi və maliyyə imkanlarının daha çox olması.

3) Hüquq mühafizə orqanlarında, xüsusiylə də prokuraturada, nə vaxtsa xüsusi dəstəyə ehtiyacı olmuş və gələcəkdə də ola biləsek bir çox vəzifəli şəxslər, o cümlədən də bələdiyyə sədləri tərəfindən dəstəklənməsi.

Amma, ədalət naminə onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu bütün bələdiyyə sədlərinə aid deyildi. Dəstəkləyənlər də onu açıq-aşkar dəstəkləyə bilmirdilər. Çünkü, onlar YAP üzvləri kimi R. Aslanovanı dəstəkləməyə məcbur idilər. Həsənovu dəstəkləyən vəzifəli şəxslər və bələdiyyə sədləri də son anda bütün gücləri ilə R. Aslanovanı dəstəkləməyə başladılar. Hətta, axırıncı təbliğat-təşviqat günü – noyabrın 4-ü, axşam saat 16-17 radələrində, Qazbölük məktəbinin yanındakı körpünün üstündə, İ.Həsənovun toplantısında, onun yanında duraraq onu təbliğ etmiş tanınmış vəzifəli bir xanım, noyağın 5-i və 6-sı, (6-sı, təbliğat-təşviqat qəti qadağan idi), bütün gücü ilə R. Aslanovanın təbliğatı ilə məşğul oldu.

Yalnız 2-3 nəfər axıra kimi onu dəstəklədilər. Bu halda mənim rəqiblərim də olmuş olsalar, mənim onlara hörmətim çoxaldı. Çünkü, heç olmasa dostluqda möhkəm

imişlər. Bu da, müasir dövrdə çox az rast gəlinən bir keyfiyyətdir.

Bilirdik ki, hətta ən ideal «birləşmə mexanizmi» bir görüşdən və danışqlardan sonra hamı tərəfindən qəbul oluna bilməz. Bu namizədlər heç olmasa bir neçə dəfə görüşməlidirlər ki, bir-birilərini daha yaxşı başa düşsünlər, aralarında müəyyən bir ünsiyyət yaransın və sairə. «Dördlükdə görüşmək» planımız təbliğat-təşviqat kompaniyasının təqribən yarısına qədər, İ. Həsənovun rayonda yalnız periodik olması ilə əlaqədar vaxtının olmamasından, baş tutmadı. İlk görüşümüz yalnız oktyabrın əvvəlləri, baş tutdu. Daha doğrusu biz üç nəfər Mahama Kantayevə qonaq getdik.

Gözlənilmədən gəlməyimizə baxmayaraq Mahama müəllim həqiqətən də bizləri çox böyük hörmətlə qarşılıdı və həqiqətən də çox qonaqpərvər bir insan olduğunu sübut etdi. Amma, daha nəyəsə qonaq etmək naminə bizləri tez-tez tək qoyurdu. Şəxsən biz onun yalnız səhbətimizdəki iştirakında maraqlı idik. Çünkü, qonaqpərvərlik baxımından ideal olan bir məclisdə səhbətimiz ideallıqdan kifayət qədər uzaq alınırdı.

Səhbətin qısa məğzi belə oldu ki, namizədlərdən məhz Əli Hüseynov heç bir qeyd-şərtsiz öz namizədliyini geri götürməlidir. Çünkü : 1) hamidan «kiçikdir»; 2) elm adamı buraya «burnunu soxmamalıdır»; 3) seçki günü heç 10 (on) səs də toplaya bilməyəcəyindən, rüsvay olmamaq üçün indidən çıxmağı məsləhətdir.

Biz isə aydınlaşdırmaq istəyirdik: 1) Qırx yaşlarında bir adamı «kiçik» adlandırmaq nə dərəcədə düzgündür? Bəlkə «nisbətən cavan» adlandırınsınlar? 2) Əgər: a) Gürcüstanın prezidenti M. Saakaşvili Əli Hüseynovdan da, onların ifadəsindən istifadə edilərsə, «kiçikdir»sə və Azərbaycanın prezidenti İlham Əliyev cənabları Əli Hüseynovdan «böyük» olsa da, qalan üç namizəddən yaşda «kiçikdir»sə; b) Konstitusiyamızda deputat olmaq üçün yaş həddi 25 yaş göstərilibsə, vahid namizəd seçkisində «böyük-kiçik» prinsipinə əsaslanmaq nə dərəcədə optimal sayıla bilər? 3) Dədə-baba qaydalarını üstün tutaraq «böyük-kiçik» prinsipi

ilə «vahid namizədi» müəyyən etmək istəyiriksə, bununla da razılaşmaq olar. Çünkü, bu da hər halda müəyyən bir prinsipdir və dədə-baba qaydalarına hörmət etmək hər birimizin borcudur. Onda niyə aramızda ən «böyüyü» və yaxud yaşlısı, evində qonaq olduğumuz Kantayev Mahama müəllimin vahid namizəd olması ilə razılaşmırlar? Niyə bu halda «böyük-kiçik» prinsipi gözlənilmir?

Başa salmaq istəyirdik ki,

1) bizim namizəd olmayımız, nə də namizədliyimizi geri götürməyimiz yalnız bizdən asılı deyil. Çünkü, bizim namizəd olmayıım üçün 600 nəfər seçici hüququna malik vətəndaş imza edib. Əgər onlardan kimsə bizdən soruşa ki: «Nə oldu o imzalarımızın axırı?» Nə cavab verəciyik? Odur ki, konkret bir əsas olmadan və yaxud camaatin icazəsi olmadan namizədliyimizi heç cürə geri götürə bilmərik. Əlimizdə olan «namizədlik vəsiqəsi» də əslində bize yox həmin 600 nəfərə məxsusdur. Onların icazəsi olmadan «kulis (pərdə) arxası» oyunlarda iştirak edə bilmərik.

2) Həsənovun əsas fikri “Milli Məclis qanunverici orqandır. Odur ki, orada hüquqşunaslar lazımdır” idi. Biz də onu başa salmağa çalışırıq ki, artistlərin də deputat olduqları MM-də iqtisadçılar üçün də “iş” tapılar. Məsələn, dövlət büdcəsinin müzakirəsi və sairə...

3) Nə qədər səs toplayacağımızı deyə bilmərik. Yalnız bir şeyi dəqiq bilirik ki, bu seçkilərdə ən «təmiz səsləri» toplayanlardan birisi də biz olacaq. Bizə verilən səslər nə şəkillərimizə, nə vekillərimizə, nə sponsorlarımıza, nə vəzifəmizə, nə də partiya mənsubiyətimizə görə verilən səslər olmayacağıq. Ümumiyyətlə, seçkilərdə kimsə yalnız bizim qədər «təmiz» səs toplaya bilər. Çünkü, daha «təmiz» səslər sadəcə olmur. Bunun özü də az iş deyil. Milli Məclisdə olsa-olsa 3-4 deputatın bu sözləri deməyə mənəvi hüquq olacaq.

4) Əgər biz heç 10 (on) səs toplaya bilməyəcəyiksə, bizdən «vahid namizədə» nə ziyan, nə də xeyir dəyə bilməz. Yəni, 5-10 səs artıq və yaxud 5-10 səs əksik, fərq etməz.

O gündən sonra bizim ayrıca dördlükdə görüşməyimiz baş tutmadı. Halbu ki, biz yorulmaq bilmədən təkrarlayırdıq:

biz heç olmasa həftədə iki dəfə dördlükdə, qeyri-formal şəraitdə görüşməliyik ki, heç olmasa yavaş-yavaş «ortaq məxrəcə» gələk. Təəssüf ki, alınmadı. Halbu ki, mümkün idi.

Nəhayət Qabaqcoldə, «səyyar qutunun» köməyi ilə ilkin gizli səsverməni təşkil etmək və onun nəticəsində «vahid namizədi» təyin etmək təşəbbüsünü irəli sürdük. Yeri gəlmışkən, Balakən müxalifəti də «Azadlıq» blokunun 109-cu Dairə üzrə vahid namizədini – Məhərrəm Mehdílini məhz belə üsulla müəyyən etmişdilər.

Buna M. Xanayev də razı oldu, öz «Ədalət» partiyasının Balakən şöbəsinin rəhbərliyindən icazə alandan sonra M.Kantayev də razı oldular. Amma, yəqin «kiçik» olduğumuzdan və elm adamı olduğumuzdan yenə də yazi-pozu işini bizim «boynumuza” qoydular. Biz də yerindəcə bülletenlərin nümunəsini hazırladıq və əlavə olaraq müqavilə tərtib etdik ki, 4 namizədin hər biri onu imzalayaraq səsvermənin nəticələrini, onun xeyirinə olub-olmamasından asılı olmayaraq, qəbul etməyə razı olsun. Hətta, «hesablama komissiyasını» tərtib etdik və Bazarov Abdulla müəllimi onun sədri seçdik.

Səhərisi günü yalnız müqaviləni imzalamamaq və bir neçə saat ərzində Qabaqcöl üzrə, hər kənddə 50 (əlli) təsadüfi seçicinin iştirakı ilə prosedurəni həyata keçirmək lazım idi.

Amma, mümkün olmadı. Çünkü, İbrahim Həsənov səvermədə iştirak etməkdən imtina etdi. Gösterdiyi səbəb də bu idi ki, bu 4 namizədin şansları yalnız qabaqcöllişlərin verəcəyi səslərlə ölçülüdür. Qabaqcoldən kənarda səs toplaya biləcək yeganə namizəd isə yalnız odur. Odur ki, qalan 3 namizəddən daha şanslıdır. Buna görə də o səsvermədə iştirak etməyəsək. Əgər biz özümüz onun adını bülletenə salsaq və təsadüfən o axırıncı olsa belə namizədliyini geri götürməyəcək. Məsləhəti də bu oldu ki, biz 3 nəfər üçün belə bir prosedurəni keçirə bilərik. Bu üç nəfərdən qalib gələni son məqama qədər ehtiyatda saxlamaq lazımdır ki, əgər onun başına bir iş gələrsə (yəni R.Asanova onun da başına O. Gündüzün başına gətirdiyinə oxşar nə isə gətirsə) ehtiyatda hazır adam olsun.

Doğrudur, onun bu sözləri əsassız deyildi. Onun həqiqətən çox güclü komandası var idi və bu komanda Dairənin bütün məntəqələrində səs toplamaq iqtidarında idi. Qalan üç nəfərdən M.Xanayevin komandası daha çoxsaylı və fəal idi. Orada kifayət qədər nüfuzlu adamlar da var idi. Kantayevin komandası qat-qat azsaylı idi. O əsas dəstəyi «Ədalət» partiyasının xətti ilə alırdu. Hüseynovun isə nə partiyası, nə komandası, nə də hər hansı bir başqa konkret dəstəyi yox idi. Onun yeganə ümüdü şəxsi keyfiyyətləri idi. Ona görə də Həsənovun sözləri əsassız deyildi. Amma, iki şeyi aydınlaşdırmaq mümkün olmadı: 1) Əgər Həsənovun dəstəyi başqa kəndlərdə qalan namizədlərdən bu qədər yüksək idisə, Qabaqcöldə daha da yüksək olacaqdı və səsvetmədə o böyük üsmtünlükə qalib gələrək «vahid namizəd» olacaqdı. Qalan namizədlər də əvvəlcədən olan razılışmaya görə ona dəstək verəcəkdilər. Həm də onlarda öz elektoratına namizədliyini geri götürməyin səbəbini izah etmək üçün kifayət qədər tutarlı əsas olcaqdı. Hamının istədiyi də elə bu idi. Onda niyə Həsənov qalib gələcəyini bili-bilə səsvermədə iştirak edərək, qalan namizədlərə «geri çəkilmək» imkanını yaratmaq istəmədi və hadisələri «tupikə» saldı? 2) Vəkillərinin səriştəli olması, şəkillərinin sayı, partiya dəstəyi və sairə çox mühüm məsələlərdir, amma bu halda yalnız bir şey aydın deyil – bəs camaat, seçicilər, onların fikri harda qaldı? Məqsəd nədir: nəyin bahasına olursa-olsun, R. Aslanova kimi deputat olmaq, yoxsa seçicilərin aktivliyini çoxaltmaq, seçkilərin ədalətli keçirilməsinə çalışmaq və nəticədə daha çox seçicinin simpatiyasını qazanmaq mümkün olarsa, deputat da olmaq? Əgər kimsə, həqiqətən də ədalətli seçkilər nəticəsində deputat olubsa, onu təbrik etmək və fəaliyyətinə seçici nəzarətini təmin etmək? Əgər birinci variantdırsa, onda həqiqətən də «düzlük», «ədalət» kimi anlayışlara məhəl qoymadan, öz namizədliyini daha şanslı namizədin xeyrinə geri götürməyə tələsmək lazımdır ki, həmin namizəd də deputat olandan sonra bunu nəzərə alsın və bizləri də unutmasın. Heç kimdə şübhə yox idi ki, belə namizəd R.Aslanova idi. Onu hətta namizəd yox, «təyinat»

adlandırırdılar. Ona görə də Qabaqcölün bütün namizədləri öz aralarında yox R.Aslanova ətrafında birləşməyə tələsməli idilər. Əgər ikinci variant idisə, onda həqiqətən özümüzü seçicilərdən yox, seçiciləri özümüzdən üstün tutmalı və onlarla məsləhətləşmədən, rəylərini bilmədən, məğlub olacağımıza və yaxud qalib geləcəyimizə baxmadan, heç bir kulis arxası oyunlarda imşirək etməli deyildik. Şəxsən bizim üçün ikinci variant idi. Ona görə də qeyd-şərtlərnamizədliyimizi geri götürməyə razı olmadıq. Bizə bunun üçün bizi namizəd etmiş adamların rəyini bilmək vacib idi.

Həsənovun təklifinin digər namizədlər tərəfindən də qəbul olunmamasının daha bir səbəbi, fikrimizcə, Həsənovun, qalan namizədlərlə müəyyən dərəcədə hesablaşmaması idi. Nəticədə onun təklifini Kantayev daha emosional qarşılıdı və Xanayevin «qərargahındakı» 4-ümüzdən başqa da xeyli adamların iştirak etdiyi toplantını tərk etdi. Yalnız Hüseynov və Xanayev arasında belə bir proseduranın keçirilməsinə dəymirdi. Çünkü, namizədlərin sayının 4 yaxud 3 olmasının fərqi çox az idi.

Doğrudur, nəticədə bu 4 namizəddən ən çox səs toplayanı Həsənov oldu. Hüseynov, Kantayev və Xanayev müvafiq olarqazalan sıra ilə səs toplaya bildilər. Bununla belə, həmin «ilkin səsvermənin» nəticələri fərqli də ola bilərdilər. Çünkü, orada komandasından istifadə etmək imkanları məhdud idi. Əsas rolu seçicilərin namizədin özünə göstərdikləri etimad oynayacaqdı.

Beləliklə, 2005-ci il Parlament seçkilərində Qabaqcöldə «vahid namizəd»in müəyyən edilməsi baş tutmadı. Doğrudur, nəticədə, 4 nəfərdən ən çox səsi toplayanı Həsənov oldu. Qalan 3 nəfər isə səs çoxluğuna görə Hüseynov, Kantayev, Xanayev ardıcılılığı ilə sıralandılar. Bu da gözlənilən idi. Çünkü, həqiqətən də Həsənovun güclü komandası var idi. Həm də o axıra qədər özünün seçkilərdə qalib gələrək deputat olacağına inanırdı. Əlbəttə, hamiya məlum olan faktları o da bilməmiş deyildi. Aslanova Rəbiyyət xanımın YAP-ın vahid namizədi olması əsas məsələ deyildi. Onun Respublikamızın müasir dövrün çox qüdrətli bir məmurun şəxsi və tam dəstəyinə malik olmasını; Prezidentimizin 25

oktyabr toplantısından və həmin gün verilmiş sərəncamından sonra belə inzibati resurslardan istifadənin güşlənməsini; hər gün də olmasa, gün aşırı «Bakı – Balakən» qatarının «SV» vaqonunun iki kupesi dolu R.Aslanovanın şəkillərinin və təbliğat materiallarının Dairəyə gətirilməsini və icra nümayəndələrinin, məktəb direktorlarının, öz maşınlarının arxa oturacaqlarında bu şəkil və plakatlarla, vurnuxduqlarını Balakəndə görməyən və bilməyən yox idi. Odur ki, Həsənov da bunu bilməmiş olmazdı. Bununla belə özünün qalib gələcəyinə inanırdı. Nə isə...

Yaxşı bir lətifə var: deyirlər bir gün tülkü meşədə bir mağaranın yanında dovşanla rastlaşır. Salamlaşandan sonra dovşanın nə etdiyi ilə maraqlanır. Dovşan da cavabında: «Dovşanların tülküləri necə parça-parça edərək yedikləri barəsində dissertasiya yazıram» - deyə cavab verir. Tülkü qəhqə çəkib gülür və buna inanmir. Dovşan da bunu sübut etmək üçün onu mağaranın içində dəvət edir. Bir qədər keçəndən sonra dovşan heç nə olmamış kimi, geri qayıdır, amma tülkü mağaradan çıxmır. Bir azdan eyni hadisə canavarla təkrarlanır. Dovşan ona da: «Dovşanların canavarları necə parça-parça edərək yedikləri barəsində dissertasiya yazıram» - söyləyir. Sübut dalınca mağaraya girən canavar da orada qalır. Həmin cığırla keçən növbəti heyvan isə ayı olur. Dovşanın tülküləri, canavarları və ayıları necə parça-parça edərək yediyi barəsində dissertasiyası ilə tanış olmaq üçün mağaraya girən ayı mağaranın ortasında böyük bir şir və onun yanında bimr anbar müxtəlif heyvanların sür-sümüklərini görür. Dovşan ona əlavə olaraq izah edir: «Fərqi yoxdur, sən kimsən və hansı mövzuda dissertasiya yazırsan. Əsas məsələ bundadır ki, sənin elmi rəhbərin kimdir !». Ayı da o mağaradan çıxmır.

Həqiqətən də arxalı dovşan nəinki tülkü və canavarları parça - parça edə bilər, o hətta aslana dönərək bütün meşədə ağlıq edə bilər. Təəssyf ki, bu danılmaz faktdır. Amma, müstəsnalar da olur. Əsas məqsədimiz bu müstəsnaların sayını çoxaldaraq onları qanuna uyğunluq həddinə çatdırmaqdır. 109-cu Dairənin bir neçə məntəqəsində həqiqətən də kifayət qədər ədalətlı keçdi. Əsas məsələ belə

məntəqələrin sayını çoxaldaraq, qeyri-ədalətli seçkilərin keçdiyi məntəqələri müstəsna hall vəziyyətinə gətirməkdir. Hələ seçimlər çox olacaq. Bəlkə bu mümkün oldu? Ümüdvarıq ki, Qabaqcılın vahid namizədi problemi də həll olunmaz deyil. Yalnız buna daha çox vaxt və diqqət ayırmaq lazımdır. İnşallah, bunu gələcək göstərəcək.

Bunsuz belə, qabaqcöllülər getdikcə daha aktiv mövqə tutur və ictimai-siyasi proseslərə daha əzmlə qoşulurlar. Ən fərəhliendirici hal da bundan ibarətdir ki, onlar yalnız qabaqcöllülərin və avarların yox Balakəndə yaşayan bütün millətlərin nümayəndələrin dəstəyinə nail olurlar. Bunu 2005-ci il Parlament seçimləri bir daha sübut etdi.

Hər halda, kifayət qədər iş görülmüşdü və ilk tarixi cəhd ümüdvericidir. Cünki, buna çox yaxın idik. Axırıncı namizəd də razi olsayıdı, yalnız bir necə saatlıq «texniki iş» qalırdı. Nə isə... Namizədlərin familiyalarından asılı olmayıaraq, hələ seçimlər çox olacaq. Bu işin «təməli» qoyulub. İnşaalah nəticəsi də olar.

3.4. Gələcəyə ümüdlə...

Beləliklə, 2005-ci il Parlament seçkilərində Qabaqcoldə «vahid namizəd»in müəyyən edilməsi baş tutmadı. R.Aslanovanın rəsmi elan olunmuş səslərinin cəmi isə, Qabaqcölün 4 namizədinin birlikdə topladıqları səslərdən də qat-qat çox oldu. Hamı - namizədlər də, seçicilər də ehtiyatlanırdılar ki, nəticə etibarı ilə R.Asanova üçün hansısa çox yüksək, ixtiyari ədəd elan olunmaqla, qalan bütün namizədlərin, bütün zəhməti «0» endiriləcək. Çünkü, bəzi “hökumət” namizədləri 5-10 faiz fərqi ilə qalib gəlməyi özlərinə sığışdırıa bilmirlər. Onlar mütləq hamidan qat-qat üstün olmalıdırlar. Xüsusiylə də, balakənlilər tərəfindən kəskin qarşılanmış Rəbiyyət xanım, hamiya meydan oxuyaraq, kimin söz sahibi olduğunu nümayiş etdirmək həzzindən imtina edə bilməzdi. O həqiqətən də güclü çıxdı və ikinci dəfə Balakənin “kürəyini yerə vurdu”. Özü də yalnız və yalnız, boyu kepkası ilə birlikdə 150 sm-dən çox olmayıacaq, ayağı da Balakən torpağına dəyməmiş, bir məmərun dəstəyi ilə. Nə etmək olar... Hakimiyyət və ixtiyar belə şeydir... Buna görə eksər adamlar vəzifələrini belə çox sevirlər də...

Belə yollarla deputat olmaq əvvəllər də mövcud olub. Hətta çox məşhur adamlar (xüsusiylə də məşhur adamlar, çünkü onlar sadə seçilərlə oturub-duraraq onların səsləri xatırınə özlərini onlarla bərabər tutmaq istəməyiblər) bundan istifadə ediblər. Məsələn: « Rikordo (David – Ə.H.) vəziyyətində və meyllərində olan bi adam üçün parlament fəaliyyəti olduqca təbii idi. Dostları ona parlament səhnəsinə qədəm qoymağı məsləhət görülür. İcmalar palatasına düşmək üçün Rikardonun yalnız bir yolu – kasıblaşmış hər hansı bir lend-lorddan (lend-ingiliscə «torpaq»), saysız miqdarda olan «xarab yerlərdən» birisinin sahibkarından parlament kreslosunu satın almaq yolu vardi. O elə belə də etdi. Ucqar irland güşələrindən birindən seçilmiş Rikardo heç bir zaman oralarda olmamış və öz seçicilərinin üzünü də görməmişdi. Bu, o dövrün ruhuna tamamilə uyğun idi.»

(A.V. Anikin - «Elmin Gəncliyi» - Bakı – 1987, səh. 260). Bu, yalnız o dövrün (1819 –1823 –cü illər) ruhuna yox, müasir dövrün Balakən reallıqlarına da kifayət qədər uyğundur. Amma, fərqlər də var. Məsələn: 1) Aslanova Rikardodan fərqli olaraq öz seçicilərin üzünü görüb və onlara meydan oxuyub. 2) Rikardonun seçiciləri üçün fərqi yox idi, hətta Rikardo kimi bir insanın olmasına sevinirdilər də. Ancaq, Aslanovanın seçiciləri üçün fərq böyük idi və onlar məhz Aslanovanın əleyhinə idilər. «Kim olsa da razı olarıq, təki Rəbiyyət olmasın» – deyirdilər. 3) Seçiləndən sonra Rikardo yaxşı işləmişdir və üzərinə düşən funksiyaları layiqincə yerinə yetirmişdir. Aslanova üçün isə əsas iş daha çox televiziya verilişlərində iştirak etmək olub. 4) Rikordo ikinci müddətə deputatlıq etməmişdir. Aslanova isə ikinci müddətə də deputatlıq edir. Özü də məhz ondan narazı saçılırların müqavimətini qıraraq yenidən onların deputati təyin olunmağa nail olub. İkinci dəfə seçiləndən sonra isə öz seçicilərinə birinci dəfəkindən də az diqqət verir. Yəqin ki, onlardan daha bərk inciyib və üçüncü dəfə başqa dairədən deputat olmağa çalışacaq. Doğrusu o ikinci dəfə də ucqar Balakən rayonundan yox, Bakının mərkəzi rayonlarından olan Yasamaldan olmağa çox çalışdı, amma çarəsiz qalıb yenə də Balakənə qayıdası olmuşdu. Görək də növbəti dəfə onun və bizim başımıza nə gəlir...

Bir çox namızədlər son ana qədər Prezidentin 3-cü sərəncamını və yaxud addımını gözləyirdilər. Onlar özlərini və seçicilərini inandırmağa çalışırdılar ki, son anda olsa belə İlham Əliyev cənabları hansısa çox mühüm addım atacaq və səsvermədə ədalətlilik prinsipini təmin edəcək. Bəzi digər namızədlər isə 25 oktyabra kimi o qədər maddi və mənəvi resursları sərf etmişdilər ki, onların geri dönmək imkanları qalmamışdı. Həsənov da belələrindən birisi idi. Bu da ona xeyli maddi ziyandan başqa, mənəvi ziyan – bir çox yaxın dostlarının və yoldaşlarının «itirilməsi» ilə nəticələndi. Çünkü, onlar öz vəzifələrini qorumaq naminə son anda R. Aslanovanın tərəfinə keçdilər. Amma, heç olmasa neytral qalmaq imkanları onlarda var idi. Çünkü, neytrallıq nümayiş etdirənlər də oldu. Onlar nəinki öz vəzifələrini itirmədilər,

hətta yeni İcra Başçımız Asif Məmmədov cənabları onları daha yüksək vəzifələrə keçirdi. Yəqin ki, dostluğun qədrini bilən adamdır. Sadiq insanlara hamının ehtiyacı var...

Arxaliya arxa durmaq istəyən həmişə çox olur. Odur ki, Aslanovaya hətta həkimlər və bağça müdirləri də çox fəal kömək edirdilər. Məsələn: Yeni şərif kəndinin bələdiyyəsi, icra nümayəndəliyi, uşaq baxçası (müdiri də icra nümayəndəsi M. Papaxovun həyat yoldaşıdır), klubu və tibb məntəqəsi eyni həyətdə yerləşir. Hamisənin da divar və pəncərə şüşələri Aslanovanın iri formatlı (ən kiçikləri A-1 formatda) şəkilləri ilə dolu idi. Biz isə klubun divarında, təqribən 3- 4 metr hündürlükdə axşamüstü bir şəklimizi yapışdırmışdıq. Növbəti günü səhər idarənin yanından keçərkən, şəklin olmadığını gördük. Bağça uşaqları və tərbiyəçiləri həmişə onun yanında olduqlarından şəklin kim çirdığını görüb-görmədikləri ilə maraqlandıq. Bizə izah etdilər ki, bunu çox az müddətdə nəzarətsiz qalmış bağça uşaqlarından dəcəlləri çırlılar.

Şəkllərimizin tez-tez yoxa çıxmalarını nəzərə alaraq bu şəkli hündürdə və çox möhkəm yapışdırmışdıq. Bununla belə, bağçanın dəcəl uşaqları onu necə belə asanlıqla çırlı ata biliblər? Buna da inanmağa çalışardıq, amma necə oldu ki, əksəriyyəti eyni kənddən olduğumuzdan qohum əqrəbəmin övladları olan bu uşaqlar, hətta onların da əli çatacaq yerlərdə də olan, Aslanovanın şəkllərindən birisinə də toxunmadılar, ancaq 3-4 metr hündürlükdə olan bizim yeganə şəklimizi çirdılar? Biz öz şübhələrimizi bildirdikdə o vaxt həmin bağçada işləyən Xattayeva Həcər az qala üstümüzə hücum çəkdi. Biz ondan:

- Aslanova bura gələndə, onunla da belə danışırınız mı? – soruşduq.

- Yox! O ki, mənimlə danışmir – deyə cavab verdi.

- Görürsünüz mü biz isə danışırıq – dedik və daha söhbəti uzatmayaraq ordan uzaqlaşdıq. Uzaqlaşmayıb da nə edəsiyidik? Adamın üstünə elə şər və böhtan qoyardılar ki, şəkil məsələsi tamam yaddan çıxardı...

Yeri gəlmışkən, Aslanovanın 5- 6 cürə şəkil və plakatlarına (bəzilərinin üstündə 500 nüsxə göstərilmişdi,

bəzilərinin üstündə isə nüsxələrinin sayı göstərilməmişdi), digər xüsusi buraxılış qəzet və curnalları, bukletləri və sairəni nəzərə almadan yəqin ki, 8-10 min ABŞ dolları məbləğində vəsait xərclənmişdi. Bütövlükdə isə, çap materialları ona təqribən 15-20 min dollardan aşağı başa gəlmış olmaz. Hələ dəqiqəsinə 1000- 1200 dollar lazımlı olan (rəsmi qiyməti isə qat-qat aşağı olsa da) mərkəzi telekanallardakı müntəzəm və 8-10 dəqiqədən az olmayan çıxışlarını demirik. Öz vəkillərinə sə səlahiyyətli nümayəndələrinə verdiyi 500 və 1000 dollarları demirik. Bu pullar həqiqətən də paylanılıb. Əlimizdə bunun video yazısı olmasa da, bunu adamlar görübər və bilirlər. Hətta video yazı olsa belə o məhkəmədə sübut kimi qəbul olunmur. Çünkü, montac edilmiş ola bilər. Biz qurana əl basıb and içə bilərik ki, Rəbiyyət Aslanova öz vəkillərinə və səlahiyyətli nümayəndələrinə, təbliğat-təşviqat kompaniyasında istifadə eləmək üçün belə pulları paylayıb. Bəs R. Aslanova özünü müsəlman sayırsa, and içə bilərmə ki, belə pulları paylamayıb ? Yox, belə andı o içə bilməz ! Məsələ də məhz burasındadır !!

Biz hələ bağçalarda uşaqlara paylanmış odeyalları və bahalı oyuncاقları, Azərbaycanın bir çox populyar müğənnilərinin Dairədə özünə dəstək üçün konsertlərinin keçirilməsini, məktəb uşaqların «gələcək deputati salamlamaq» üçün payızın soyuq və çiskinli havasında saatlarla onun görüş yerlərində açıq havada saxlamasını və sairəni, və sairəni demirik. Ən əsası isə kəndin və rayonun sayılıb – seçilən ziyanlıları (daha doğrusu «ziyanlıları») həmin soyuqdan əsən məktəb uşaqlarına və bir çox «Aslanovanın yaxın adamı» statusuna malik olmaq isətəyen kəndlilərə, ağızları köpüklənə-köpüklənə «18 kişi ilə aslan kimi çarpışan, aslan ürəkli qadına» səs vermək lazımlı olduğunu izah edirdilər. Onlar üçün bu halda əlbəttə, kişi namizədlərin sayının yox, namizədlərin ümumi sayının 18 olmasına, namizədlər arasında daha bir qadının Solmaz xanımın olmasına və ən əsası soyuqdan titrəyən uşaqların səhərini günü soyuqdəymədən xəstə olduqlarına görə dərsə gələ bilməyəcəklərinin zərrə qədər də fərqi yox idi. Halbu ki,

əsasən məktəb direktorları və aqsaqqal müəllimlərdirlər. Necə deyərlər : «millət necə tarac olur olsun, təki tutduğum vəzifə həmişə məndə olsun»... Bu da bizim müəllimlərimiz ! Sadəcə, «müəllim» sözünə hörmət əlaməti olaraq bu dəfə ad-ba-ad sadalamayasıyıq !

Bizdə təhsilimizi başa vurdुqdan sonra Respublikamıza qayıtdıqda çox tez-tez eşitdiyimiz və bir çox hallarda opponentlərimiz tərəfindən özlərinin qeyri-düzgün hərəkətlərini və əməllərini ört-basdır etmək üçün əsaslı arqument kimi səsləndirdikləri bir ifadə həmişə təəccüb doğurur : «bəyəm bilmirsiz – bura Azərbaycandır ! » Yəni ki, burada rüşvət də qanun səviyyəsindədir. Qanunları da demək olar ki, hərə öz bildiyi kimi pozur. Odur ki, burada nə qanun-qayda, nə də ədalət-zad axtarmağa dəyməz. Qədim Çin mütəfəkkiri Konfusiy demişkən, qara pişiyi qaranlıq otaqda axtarmağa dəyməz. Xüsusiylə də o (pişik) orada yoxdursa.

Qanun-qaydalara riayət səviyyəsinə görə Azərbaycandan üstün olan ölkələr də var (Şimali Amerika, Avropa və bir çox digər ölkələr), geridə qalan ölkələr də (Ərəb dünyası, Şərqi və Afrika ölkələri və sairə). Bu qrupların hər birində istisnalar da var. Məsələn, Belarusiya Avropada yerləşməsinə baxmayaraq totalitar rejimli bir ölkədir və yaxud Şərqdə Cənubi-Koreya kifayət qədər demokratik ölkədir. Ona görə də əvəllər eyni bir dövlət olmuş, avtoritar rejimdə idarə olunan Şimali Koreyadan müqayisə edilməz dərəcədə çox inkişaf etmişdir.

Belə misalları çox götirmək olar. Odur ki, Azərbaycan olanda nə olar? Əgər hər kəs öz dövlətini demokratik və inkişaf etmiş görmək istəyirsə, müsəlman olduğunu da unutmayaraq əvvəl – axır bütüq əməlləri üçün Allah qabağında cavab verməli olacağını bilirsə o qeyri-qanuni və ədalətsiz iş görməməlidir. Əgər görünürsə – deməli o nə Allahını nə də öz cəmiyyətini sevmir. Söylədiyi şuarların da hamısı yalandır və gözdən pərdə asmaqdır. Burada familiyanın və vəzifənin heç bir fərqi yoxdur.

Bununla belə bir şeyi unutmayaq – onlar da insandırlar. Onların da motivləri var və bu motivləri A.Maslou,

B.Spinzoa, Z.Freyd kimi dahilər araşdırıblar. Qeyd ediblər ki, insan nə edirəsə etsin, onu yalnız iki hissədən – öz xeyiri və təhlükəsizliyi hissələrindən irəli gələn motivə əsasən edir. Odur ki, həmin nəzəriyyələrin prinsipləri əsasında, Azərbaycan məmurlarının və deputatlarının əksəriyyəti üçün yalan danışmağın niyə xeyirli olduğunu araşdırıraq. İdeal da olmasa, elə bir mexanizm və tədbirlərp sistemi hazırlamağa çalışıq ki, bu onlar üçün zərərli olsun, doğrusunu etiraf etmək və ədalətli olmaq sərfəli olsun. Yalnız bu halda bizim güzəranımız yaxşı, cəmiyyətimiz demokratik və dövlətimiz inkişaf etmiş olacaq.

Məludur ki, cəmiyyət böyük insan qrupudur, hökumət, yəni məmurlar qrupu isə onun tərkib hissəsidir və ya onun alt qrupudur. Bu da məlumdur ki, həmişə alt qrup öz maraqlarını ümumi qrupun maraqlarından üstün tutur. Elə buna görə də tarixdə cəmiyyət tərəfindən müəyyən fuksiyaların yerinə yetirilməsi üçün yaradılmış və hökumət adlandırılmış kiçik bir alt qrup, nəticədə bütün cəmiyyəti özünə tabe edərək əsrlər boyu ona olmazın əzablarını çəkdirmişdir. Ona görə də demək olar ki, bütün dahi alımların ictimai fikirlərində «lesse fer» (əl çək) prinsipi qırmızı xəttlə, ana xəttlə keçir.

Deməli, cəmiyyət - hökuməti münasibətlərini dialektik nöqtəyi-nəzərdən araşdırıraq, onların arasında mübarizə və vəhdətlə birlikdə, müəyyən bir paritet (bərabərlik) də olmalıdır. Bununla belə, hökuməti cəmiyyət yaradıb, amma cəmiyyəti hökumət yaratmayıb. Odur ki, hökumət cəmiyyətin tapşırıqlarını yerinə yetiməlidir və bunun müqabilində müəyyən maaş almalıdır.

Reallıqda isə min illər boyu tamam başqa bir vəziyyət hökm sürüb. Çünkü hökumət həyatda ən güclü iki şeyi öz əlində cəmləşdirib – bunlardan birisi silah, o birisi isə puldur. Bu ona bənzəyir ki, bir nəfər adam on nəfər adamdan silahla qorxudaraq pullarını çıxarıır və sonra həmin on adam bu bir adam üçün işləyərkən acıdan ölməsinlər deyə onlara az-az maaş verir. Nə qədər verəcəyini də keyfinə görə təkbaşına qərara alır. Kim daha çox yaltaqlanırsa və onun keyfini saz edirəsə onu daha az işlədir

və onun maaşını bir qədər artırır. Kim bunu etmirsə silah gücünə gəzalandırır. Beləliklə bu on adlamın birləşməsinə də imkan vermir. «Parçala və hökm sür» prinsipi ilə hökmranlığını uzadır. Nəhayət bu on adam belə vəziyyətə alışırlar, beləcə yavaş - yavaş yaşayırlar və sonra da ölüb gedirlər. Sonra da onları uşaqları əvəz edir.

Deməli, hökranlığın əsasında duran şey SİLAHDIR! Bu hətta dövlətlər arası münasibətlərdə də özünü göstərir. Daha güclü silaha malik ölkə, daha zəif silaha malik ölkələrə öz iradəsini qəbul etdirir. Bu halda əhalinin sayı çox az rol oynayır. Məsələn, Azərbaycanda əhali də, pul da Ermənistana nisbətən çoxdur. Amma, ermənilərin əlində daha güclü rusların silahı olduğundan Qarabağı işğal edə biliblər, biz isə indiyə qədər onu geri ala bilmirik. Nə vaxt ki, Azərbaycanın və müttəfiqlərimizin silahı ermənilərin və müttəfiqlərin silahından güclü oldu, ədaləti bərpa etmək və Qarabağı qaytarmaq üçün ermənilərlə bu qədər görüşüb danışmaq lazımlı olmayıacaq.

Başqa bir misal, seçki komissiyasının sədri bilsə ki, seçicilər qanuna uyğun olaraq hər hansı bir silah növünü gəzdirə bilərlər və bu silaha malikdirlər. Çox yəqin ki, saxta bülletenləri yesiyə atarkən o qat-qat ehtiyatlı olcaq. Məbadə seçicilərdən kimisə bu haqsızlığa dözməyərək öz seçki azadlığını məmurlara etibar etməyərək, öz silahı ilə özü qorumaq fikrinə düşər. Sonradan onu həbs edəcəklər və sairə, amma bu sonranın işidir və komissiyanın sədrinə köməyi az olcaq... Və yaxud da qeyri-qanuni olaraq kiminsə arayışını verməyən və rüşvət istəyən məmur bilsə ki, həmin vətəndaşda silah gəzdirmək hüququ var və bu silah onda ola bilər, çox yəqin ki, öz qeyri-qanuni hərəkətlərində həddini çox aşmayacaq.

Belə misalları çox gətirmək olar. Əlbəttə bu halda ölkədə cinayətkarlığın həddi də xeyli çoxalar. Amma, bunu da unutmaq olmaz ki, cinayətkarlığın həddi təqribən 15-20 % qalxarsa, ədalətlilik dərəcəsi 3-4 dəfə çox, yəni 70-80 % qalxacaq. Ona görə də demokratik ölkələrin demək olar ki, hamısında əhalidə müəyyən silahları daşımaq hüququ olduğu halda, totalitar rejimli ölkələrdə bu hüquq ya yoxdur, ya da

kağız üzərindədir və həyata keçirmək demək olar ki, mümkün deyil. Sovet dövründə də əhalidə ov tüsəngi ola bilərdi. Amma, buna o qədər məhdudiyyətlər qoyulurdu ki, onun olmasından olmaması yaxşı idi.

Diktaturanın səviyyəsi yüksəldikcə, əhalidən hətta iri mətbəx bıcaqları da “soyuq silah” adı ilə «yığışdırılır». Hətta Azərbaycan kimi, demokratik inkişaf yoluna qədəm qoymuş bir ölkədə Mill Məclis tərəfindən belə bir qanun qəbul edilərək yaxın 3-4 il ərzində əhalidə silah daşımamaq imkanı olacağını təsəvvür etmək çox çətindir. Fikrimizcə belə bir qanun layihəsi hətta müzakirelərə çıxarılandan sonra qəbul olunana qədər 4-5 il çəkəcək. Əgər bizim MM bütün bu illər ərzində hətta təhsil qanunu qəbul edib qurtara bilmirsə, silah haqqında qanundan söhbət gedə bilərmi. Əgər təhsil haqqında qanun qəbul olunarsa və həmin qanun işləyərsə bəzi məmurlar öz qeyri-qanuni gəlirlərinin yalnız bir hissəsini itirirlər. Amma, silah haqqında qanun qəbul olunarsa onlar öz hökranlığının “mütləqliyini” itirirlər. Onlar buna çətin ki, imkan verələr...

Əsas məsələ, həmin on və bir nəfərin misalına qayıdırıqsa, bir nəfərdəki avtomat, pulemyot və tankın müqavilində, həmin on nəfərdə də heç olmasa ən sadə tapança (heç olmasa qaz tapançası) gəzdirmək ixtiyarının olmasıdır. Əks təqdirdə ədaləti heç olmasa az və ya çox dərəcədə təmin etmək istəyi boş bir xülyadan artıq bir şey deyildir.

Əhalidə hökumətin mümkün ədalətsizliklərinə qarşı mübarizə aparmaq üçün yeganə şans öz nümayəndələrindən, yəni deputatlardan istifadə etməkdir. Əslində parlament hökumətin də işinə nəzarət etməlidir, prezidentin fəaliyyətinə də. Əgər hökumət yaxşı işləmirsə ona istefa verməlidir. Əgər prezidentin fəaliyyəti lazımı səviyyədən aşağırsa ona impicment elan edərək işindən kənarlaşdırılmalıdır. Birincisi, bir çox ölkələrin Konstitusiyalarına əsasən bu proseslərin mexanizmləri o qədər çətinləşdirilib ki, heç cür həyata keçirmək mümkün olmasın. İkincisi də deputatların bir çoxları hökumət nümayəndələrinin köməyi ilə deputat olublar. Fikirləşmək

olarmı ki, bu deputatlar özlərini deputat etmiş adamları istefaya göndərərlər?

Deputatın seçilməsində ədalətliyi təmin etmək də çox çətiindir. Çünkü, kimsə məntəqədə saxta bülletenlərin yesiyə atılmasına mane olmaq istəsə, dərhal məntəqə seçki komissiyanın sədrinin (belə demək mümkündürsə - həmin saxtakarlığın təşkilatçısının) “müraciəti əsasında”, polis işə qarışacaq. Həmin vətəndaşı, “səsvermənin gedisiñə və seçki prosesinə mane olduğu üçün” polis şöbəsinə aparcaqlar və ən azı bir-iki dəyənəklə «ağlını başına qaytaracaqlar». Əgər bu da kömək etməsə məlum olcaq ki, o əvvəlcə polisə müqavimət göstərmüşdir (bir cinayət maddəsi), sonra polisə rüşvət təklif etmişdir (ikinci cinayət maddəsi) və hətta cibində qadağan olunmuş “şeylər” varmış (üçüncü cinayət maddəsi). Beləliklə, bir neçə illik həbs çəzası onun üçün təmin olunur. Bundan sonra kimsə, hətta onların gözləri qabağında yesiyi dəstə-dəstə saxta bülletenlər atılsa belə, cüzi də olsa narazılığını bildirərmə?

Təbii bir sual ortaya çıxır: nə etməli?! Bu sualın cavabını tapmağa Çernişevkidən, Lenindən tutmuş çoxları çalışıblar. Amma, deyəsən bir fərli cavab tapmayıblar. Biz də tam və dolğun cavab tapacağımıza ümud bəsləmirik. Bununla belə daha bir cəhd göstərək. Öks təqdirdə ölkəmizi tərk edərək həmişəlik olaraq xoşbəxtliyimizi qərib ölkələrdə axtarmaqdan başqa çəremiz qalmır. Məmurların istədikləri də elə budur. Onlar istayırlar ki, ölkənin iş qabiliyyətli əhalisi xaricə getsin orda qazandığı pullarla öz yaxınlarını burda dolandırsın. Bu halda məmurlar əhalinin sosial yardımını verməkdən və onların maaşlarını heç olmsasa inflasiyaya bərabər qaldırmaq məcburiyyətdən də azad ollurlar. Neft gəlirləri də böötövlükdə onların olacaq. Azərbaycan da, onların fikrincə, 8 milyon əhalini nə edir?! 3-4 milyon qocalardan və uşaqlardan ibarət əhali olsa artıqlaması ilə bəsdir də. İşçi qüvvəsi lazımlı olsa, xaricdən gətirmək olar. Həm də ki, onlar siyasi məsələlərə qarışmayacaqlar, mitinqlərə çıxmayacaqlar. Lap elə orduunun da yarısından çoxunu muzdlu əsgərlərdən təşkil etmək olar. Onsuz da əsgərlərinin sayının bir elə fərqi yoxdur. Əsası

silah və texnikadır. Bu silah və texnikanı xaricdən gətiririksə, istehsal edənlər özləri onu daha yaxşı tətbiq də edərlər. Qarabağın geri qaytarılması da nə əsgərlərdən, nə də silahdan bir o qədər asılı deyil. Əsas məsələ hegemon ölkələrin bu məsələ üzrə öz aralarında razılığa gəlməsidir. Odur ki, hansısa ədalət, demokratiya və sairə istəyən adamların ölkəni tərk etmələri yalnız alqışlanmalıdır. Bu cəmiyyətin maraqlarına tam zidd olsa da, məmurların maraqlarına tam cavab verir.

Doğrudur, çoxları ümüdüzlüyə qapılaraq ölkəni tərk etməyə üstünlük verirlər. Amma, nə dərəcədə xoşbəxt olurlar deyə bilmərik. Hər halda gəzməyə qərib ölkələr, ölməyə Vətən yaxşıdır deyiblər. Məsələn, KİV-nin verdiyi xəbərlərə görə, əslən azərbaycanlı olan, hazırda Rusiyada yüaşayan Telman İsmayılov öz 50 illik yubileyində çıxış etməsi üçün Cennifer Lopesə üç milyon dollar verib və üstəlik üstü briliyant daşlarla bəzədilmiş qızıl mikrafon bağışlayıb. Görəsən bu onu xoşbəxt edə bilibmi. Xüsusiylə nəzərə alsaq ki, müqaviləyə görə Lopes tədbirdə 40 dəqiqə çıxış etməli halda, 20 dəqiqəlik çıxışla kifayətlənib. Amma, pulların hamısını alıb və tədbirdə iştirak edənlərin hamısını bir xeyli öz naziyanə oynamaya və kaprizlərini dözməyə vadar edib. Hətta onunla şəkil çəkmək istəyənlərin də çoxuna imtina (otkaz) edib. Çünkü, əmin olub ki, müqaviləni pozduğuna görə və tədbirdəki adamları alçatlığına görə ona qarşı silah işlədilməyəcək. Əks təqdirdə özünü daha normal aparardı. Silah belə şeydir də... Ona görə də insanların ən çox istədikləri iki şey varsa, onlardan biri – PUL, digəri isə – SİLAHDİR. Çünkü, yalnız onlar adamların əlinə hakimiyyət, ixtiyar və hökmranlıq verə bilirlər. Düzdür, hərdənbir kasıblar da daş və dəyənəklərlə «silahlanaraq» (yenə silah !!) varlıları döyür və hökmardarları devirirlər. Belə inqilabların nəticəsində axıdılan qanın 1-2 % varlıların və məmurların, qalan 98-99 % isə həmin kasıbların qanı olur. Məlum olduğu kimi, inqilabları idealistlər düşünürlər, fanatiklər yerinə yetirirlər. Amma, həmin inqilabların nəticələrini yaramazlar, rüşvətxorlar, yaltaqlar

mənimsəyirlər. Kasıblar da olduqlarından da pis vəziyyətə düşürlər... (bax. Daydəst - «Özünə bax balaca insan»).

Nə qədər ki, silah potensialları arasında balans yoxdur, zəif tərəf güclü tərəfin özbaşınalıqlarını dözməli olacaq.

Əlbəttə, T. İsmayılovun da, onun kimilərin də belə milyonları necə havaya sovurduqları haqqında məlumatlar çoxdur. Amma, belə adamların həmin milyonları Azərbaycanda azərbaycan xalqının problemlərinin həll olunmasına xərcləmələri haqqında məlumatlar isə qat-qatd azdır. Xərcləyəndə də onlar bunu öz əlaltılarından birisini seçkili orqanlarda dəstəkləmək üçün edirlər. Çünkü, həmin seçilən namizəd onlara həmin pulları dəfələrlə artıq geri alınmasına şərait yaratmalıdır. Belə yollarla seçilən deputatların da hansı işlərlə məşğul olduqlarını da kifayət qədər yaxşı bilirik. Məsələn: «Super market – Latin» qəzetiinin 21. 10. 2006 tarixli (№ 42 (1013), s. 11) nömrəsində «Deputatların futbol komandası olacaq. Komandanın heyətinə 19 nəfər deputat cəlb olunubsa da, hələlik kapitan müəyyənləşməyib» sərlövhəli məqalə yazıldı: «Milli Məclisin 19 deputatı AFFA prezidenti Ramiz Mirzəyevə Rəşad Sadiqovun milli komanda və «Neftçi»də oynamasına razılıq verməsi xahişi ilə müraciət edib. Millət vəkilləri R.Sadiqovun xidmətlərini nəzərə alaraq onun oynamasına icazə verilməsi xahişində bulunublar. Müraciətə Aydın Abbasov, Adil Əliyev, Rəbiyyət Aslanova,..., Siyavuş Novruzov, Nizami Xudiyev,..., Səttar Mehbaliyev və digərləri imza ediblər. Deputat Rəbiyyət Aslanova "Day.az" saytına bildirib ki, Rəşad istedadlı futbolçudur və millidə təmsil olunmalıdır. ... Bir çox mütəxəssislərin fikrincə, Rəşad Ramiz Mirzəyevlə ARDNŞ-nin eləcə də «Neftçinin» prezidenti Rövnəq Abdullayevin arasındaki ziddiyyətlərin qurbanı olub...»

1) 19 deputatdan 18-zi kişilərdir, yəqin heç olmasa uşaqlıqda bir neçə dəfə futbol oynayıblar və bu oyundan az-çox başları çıxır. Bəs bu 19-cu deputatın - Rəbiyyət Aslanovanın, qadın xeylagının futboldan nə dərəcədə başı çıxır ki, Azərbaycanın futbol mütəxəssislərinə və AFFA-nın prezidentinə hansı futbolçunun necə oynaması və Milli

komanda üçün nə dərəcədə lazımlı olması barəsində nəinki məsləhət və tövsiyələrini verir. Həm də bu məsləhətlərin yerinə yetirilməsini israrlı olaraq tələb edir?

2) Bu deputatların öz seçki Dairələrində olan qalaq-qalaq problemləri də qoyaraq, futbol problemləri ilə məşğul olmaları nə dərəcədə düzgündür?

3) Elə Rövnəq Abdullayevin özü həm deputatlıq edir, həm də Dövlət Neft Şirkətində prezidentlik edir. Bu işlərin birisinin öhdəsindən gəlmək üçün hətta ən istedadlı adamlar gecə – gündüz işləməlidirlər. O isə hər ikisinin öhdəsindən çox asanlıqla gəlir. Bu necə ola bilər?! Ən əsası isə deputatların dövlət vəzifələrində işləmələri qanunla qadağandır. Rövnəq Abdullayev bu halda qanunu az və ya çox dərəcədə pozur, yoxsa pozmur? Əgər R.Abdullayev qanunu poza bilərsə digər nazirlər niyə poza bilməsinlər? İcra Başçıları niyə poza bilməsinlər? Və nəhayət sadə camaat niyə bunu pozmağa çalışmasın? Yalnız ona görə ki, bu sadə camaatdır, o isə DNŞ – nin prezidentidir? Onda heç olmasa camaata belə izah etmək lazımdır ki, başa düşsünlər. Yoxsa qanun qarşısında hamının bərabər olması haqqında şüarlar nəyə lazımdır? Elan olunsun ki, qanun qarşısında hamı bərabər deyildir. Biz buna da razıyıq. Razi olmayıb da nə edəsiyik?

Belə olan halda, soruşa bilərlər ki, hansı «gələcəyə ümidi dən» söhbət gedə bilər? Sual tamamıyla haqlıdır. Amma, çox möhkəm axtarsaq, bəlkə də ümüb üçün nə isə tapmaq olar. Odur ki, gəlin çalışaq:

1) Ümüdümüz İlham Əliyev cənablarınıdır. Çünkü, onun «yenilikləri» Azərbaycanda yeni, demokratik dəyişikliklər üçün zəmin yaradır. 2005-ci il parlament seçkiləri bunu bir daha sübut etdi. Azərbaycan tarixində ilk dəfə olaraq məhz seçkilərə müdaxilə etdiklərinə görə 3 rayon İcra Başçısı işindən kənarlaşdırıldı, 10 Dairədə seçkilərin nəticələri ləğv olundu, bir çox Dairə seçki komissiyalarının sədrlerinə qarşı cinayət işləri qaldırıldı (təəssüf ki, deyəsən axıra çatdırılmadı) və sairə. Ən əsas məsələ, İlham Əliyev cənablarının prezident seçildikdən təqribən 11 ay sonra, adı bir dövlət məmuru kimi, “Əmək

məcəlləsinə” uyğun olaraq məzuniyyətə çıxaraq istirahətə getməsi demək olar ki, bütün Azərbaycanı şok vəziyyətinə salmışdı. Çünkü, bu vaxta qədər biz nəinki prezidentlərin (bir neçə günlük nəzərə alınmazsa), nəinki nazirlərin və ya rayon icra Başçılarının, heç kənd icra nümayəndəsinin məzuniyyətə çıxmamasına alışmamışdıq. Buna görə də, prezidentimizin bu qədər sadə və adi addımı ictimai və siyasi şüurumuzu demokratiyaya doğru dəyişdirdi.

Biz heç vaxt əvvəller prezidentlərimizin gözlərində nə sevinc, nə də kədər yaşıını görməmişdik. Görməmişdik ki, prezidentimiz ölkəmizin şərəfini uca etmiş idmançılarla və onların məşqçiləri ilə qucaqlaşır. Görməmişdik ki, prezidentlərimiz hər şeyə özləri qarışmayaraq məhkəmələrin sərbəst işləmələri üçün şərait yaradırlar və sairə. Bütün bunları Azərbaycana bir prezident kimi ilk dəfə İlham Əliyev nümayiş etdirdi.

Biz əvvəller bir çox kiçik krallıqların (əsasən Avropada) krallarının camaat arasında sıravi vətəndaş kimi gəzdiyini televiziya vasitəsi ilə görəndə, bunu nağıllara bənzəirdirdik. Çünkü, rayon başçısı bizim üçün həmişə əl çatmaz, ün yetməz yüksəkliklərdə olub. İlham Əliyev cənabları belə bir düşüncə tərzini sarsıtdı. Halbu ki, bəzi nazirlər və digər yüksək rütbəli məmurlar belə nümunədən az faydalınlılar. Amma, onlar da yavaş-yavaş dəyişməyə məcbur olacaqlar.

Belə bir yanaşmanın nəticəsi olaraq

1) 2005-ci il parlament seçkiləri, bütün Respublika üzrə götürülərsə, 2000-ci ilin parlament seçkilərindən xeyli demokratik keçdi. Doğrudur, beynəlxalq təşkilatlar seçkiləri demokratik saymadılar, amma əvvəlki seçkilərə nisbətən irəlləyişi hiss etməmək olmazdı. Hətta Rəbiyyət Aslanova 2005-ci ilin seçkilərində əvvəlki seçkilərə nisbətən qat-qat çox əziyyətlə qatlaşmalı oldu. Bu dəfə o qədər də asan olmadı və müqavimətsiz ötüşmədi. Gələn dəfə daha çətin olcaq...

2) Dünya demokratiyaya doğru gedir. Beynəlxalq təşkilatların qeyri-demokratik ölkələrə qarşı təzyiqləri getdikcə coxalır. İnkışaf etmiş demokratik ölkələr qeyri-

demokratik ölkələrlə əlaqələri genişləndirməkdə maraqlı deyillər. Çünkü, bu ölkələr həm də əsasən terrorizmin əsas dayaqlarından olurlar. Odur ki, totalitar sistemlər bütün dünyada bir-birinin dalınca yavaş-yavaş süquta uğrayırlar. Bu proseslər getdikcə güclənəcəklər...

3) Bizim özümüz də getdikcə dəyişilirik. Camaat daha qoyun sürüsü kimi, kolxoz sədrlərinin, icra nümayəndələrinin, briqadirlərin göstərdikləri istiqamətdə başlarını da aşağı sallayaraq getmək istəmirlər. Düzdür, onlar haqlı olaraq inqilabları da istəmirlər, amma demokratik təkamül yolundan da dönmək istəmirlər. Əlbəttə, bu hələlik passiv protest şəklində özünü bürüzə verir. Amma, şübhəsiz getdikcə öz hüquqlarını, xüsusiylə də büdcədən onlar üçün olan ayırmaları (onlara halal, məmurlara haram pulları) daha aktiv tələb etməyə başlayacaqlar. Çünkü, məlum məsələdir ki, milyardlarla dolları adı rüşvətxorluqla əldə etmək olmaz. Hətta hər gün rüşvət alsayırlar belə, bu qədər var-dövləti əldə etmək üçün onlara ən azı 500-600 il vaxt tələb olunardı ki, buna da onların ömürləri çatmazdı. Məsələn, 40 yaşlı Rusiya milyarderi Roman Abramoviçin var-dövləti bir çox KİV-nin verdiklərə xəbərlərə görə təqribən 47 milyard dollar həcmində qiymətləndirilir. Bu qədər var-dövləti 40 yaşlı bir adam sadəcə rüşvət almaqla əldə edə bilərdimi?! Xodarkovskinin, Berezovskinin və digər milyarderlərin əldə etdikləri pulları da buna əlavə etsək cəmiyyətin pullarının hara getdikləri barəsində müəyyən təsəvvür yaranar. Azərbaycanda da belə hallar çoxdur. Bu da hökumət tərəfindən cəmiyyətin ona etibar etdiyi pulları istədikləri adamlara, müxtəlif firıldaqlarla, milyardlarla payladıqlarının təkzib olunmaz faktlarıdır. Bunun üçün heç bir əlavə sübut, dəlil lazımlı deyil. Oğru tutulmasa da, onun oğru olduğunu camaat çox yaxşı bilir.

Hökumətin belə maxinasiyaları etmək imkanları ona görə olur ki, büdcə vəsaitlərinin xərclənməsinə nəzarət etməli olan «Hesablama Palatası» və hökumətə nəzarət etməli olan deputatlar öz vəzifə borclarını lazıminca yerinə yetirmirlər. Bunun əvəzində futbolçuların problemlərini həll etmək, şou biznesin genişlənməsinə himayədarlıq etmək

kimi işlərlə məşğuldurlar. Əslində isə bizim vergi formasında hökumətə verdiyimiz və hökumət tərəfindən dövlətimizin maraqları və bizim öz maraqlarımız üçün xərclənməli olan pulları çox arxayınlıqla, milyard dollarlarla mənimseyyirlər. Biz isə buna dözürük. Dözməyib də nə edə bilərik??!

Bütün bu sistem çox sadə bir yolla dəyişdirilə bilər:

1) Siz seçkilərdə hamılıqla iştirak edirsiniz və yalnız özünüüz xoşunuza gəldiyi namizədə səs verirsiniz. Bundan əvvəl, mütləq bu namizədlərin bir-biriləri ilə və bütövlükdə debatları olmalıdır. Yalnız bu halda ən layiqlisini ayırd edə bilərsiniz. Şəkillər və vəkillər yalnız seçiciləri çəşdirmaq üçündür.

2) Öz səslərinizin saxtalaşdırılmasına imkan vermirsiniz. Bu ən çətin məsələdir, amma mümkündür. Siz bilirsiniz ki, hər məntəqədə səslərin saxtalaşdırılması ilə məşğul olan bir qrup adam olur. Bunlar əsasən icra nümayəndələri, məktəb direktorları, bələdiyyə sədrləri, bağça müdirləri, poçt müdirləri və onların əlaltılarıdır. Onların əlaltıları da əsasən ya ailə qura bilməmiş və belə demək mümkünsə yaşı keçmiş qızlar, ya da ailə dağılmış qadınlardır. Bu da təsadüfi deyildir.

2.1. Bir çox psixoloqların fikrincə, qadınlar kişilərə nisbətən daha çox düşünülməmiş avantüraya girişməyə hazır məxlulqlardır. Çünkü, onlarda məsuliyyət hissi kişilərə nisbətən aşağıdır. Bunun da başlıca səbəbi qadın olduğuna görə kişilərə nisbətən yüngül cəza ilə canını qurtarmağına və bağışlanacağına olan ümidiidir. Həqiqətən də, hətta məhkəmə hakimləri, qanun qarşısında qadın və kişilərin bərabər olmasına baxmayaraq, qadınlara qarşı daha mərhəmətli olur və daha yüngül cəza təyin edir. Bunun da əsas səbəbləri həmin hakimlərin də bir insan olaraq şüuraltı proseslərdən azad olmamalarıdır. Həmin şüuraltı prosesləri isə Z. Freyd öz əsərlərində çox aydın göstərmışdır. Ümidvarıq ki, oxucularımız həmin əsərlərlə tanışdırılar. Odur ki, bu məsələni daha xırda hissələrə bölməyə ehtiyac görmürük.

2.2. Statistikaya əsasən qadınların törətdiyi cinayətlər daha amansız və qəddar olur. Xüsusiylə də həmin

qadınlar öz talelərindən narazıdırlarsa. Onlar öz narazılıqlarının qisasını kimdənsə, əsasən isə hamidan çıxmaga çalışırlar. Öz vaxtında onlara lazımı diqqət ayırmamış kişiler isə əsas hədəf olurlar.

Bələ qadınlar, əksər hallarda karyerist olurlar və daima daha yüksək vəzifələrə can atırlar. Həmin yüksək vəzifələr əldə olunandan sonra isə əsas motiv şüuraltı olaraq hədəf seçilmiş insanlardan (əsasən də kişilərdən) imtiqam almaqdır. Bu işdə yüksək vəzifənin onlara təmin etdiyi səlahiyyətlər əsas silaha çevrilir. Odur ki, əzbər söylədikləri bütün şüarlara baxmayaraq, onları hərəkətə gətirən əsas qüvvə intiqam hissi olur.

Bu kişilərə də aiddir. Hətta bu yaxınlarda KİV ABŞ-da baş vermiş bir ciyatənin təfsilati verilərkən məlum oldu ki, Pensilvaniyada yaşayan 32 yaşlı 3 uşaq atası orta məktəbə gələrək bir qrup 12 yaşlı qızları gülləbaran edərək öldürmiş, sonra da özünə qəsd etmişdir. Onun cəsədinin cibindən tapılmış kağız parçasında yalnız bu qeyd olunmuşdur ki, bu 20 il əvvəlki incikliklərinin qisasıdır.

Uşaqlıqda və gənclik illərində əks cinsin diqqətini cəlb edə bilməmiş kişilər, sonralar daha yüksək vəzifələr uğrunda hər şeyə gedirlər. Bunun üçün hətta hansısa bir imkanlı adamin evdə qarımış qızını da almağa hazırlırlar ki, təki yüksək vəzifə əldə edə bilsinlər. Sonralar həmin vəzifələr əldə olunandan sonra hər vasitə ilə idarə etdikləri müəssisə və təşkilatlarda öz ətrafında (yəni müavin, köməkçi, katibə, referent və sairə vəzifələrdə) yalnız qadınları toplayırlar. Bununla da onlar «bir gülləyə bir neçə dovşan vururlar». Məsələn: 1) özlərini qadınlara hörmətlə yanaşan centelmen kimi göstərirlər; 2) gender siyasetini həyata keçirən dövlət məmuru və xadimi rolunu oynayırlar; 3) əvvəllər ona diqqət verməyən qadınları indi ona gülümşəməyə məcbur edə bildiyinə görə həzz alırlar; 4) Əvvəllər özünə nisbətən daha çox qadın və qızların diqqət mərkəzində olmuş kişilərə «meydan oxuyurlar» və sairə. Amma, fikirləşmirlər ki, hərənin bir qisməti var və qismətdən artığını yemək olmaz. Nə isə... Qadın – kişi münasibətlərindən deyəsən çox

danişdıq, bizi cavanların tərbiyəsini pozmaqdə günahlandıra bilərlər ha...

Nəzəriyyəyə əsasən, hər bir adamın özünə verdiyi qiymətlə (A1) camaatin ona verdiyi qiymət (A2) arasında fərq nə qədər çox olarsa, həmin adamın həyatdan və onu əhatə edən adamlardan narazılığı bir o qədər çox olur. Yəni ki, (A1- A2) = N düsturunda, N-nin qiyməti ilə həmin adamın özünü xoşbəxt hiss etməsi arasında tərs mütənasiblik mövcuddur. Belə adamlara yalnız bir məsləhətimiz ola bilər. Hər kəsin qisməti. Atalar «kiminin əvvəli, kiminin axırı» deyiblər. Naşükür olmaq lazımlı deyil. Əsası budur ki, bu həyatda müvəqqəti olduğumuzu unutmayaq !

Seçkiləri saxtalaşdırınlar arasında Allaha həqiqətən də inanaraq namaz qılıb, oruc tutanı (başqa şeyləri demirik) çox az tapılar. Seçki məntəqələrində səsvemə prosesinə müdaxilə edən, saxta bülletenləri qutulara atan və digər qanuna və yerli camaatın mənafeyinə zidd fəaliyyətlə məşğul olan adamlar da elə bunlardır. Çünkü, onlar fikirləşmirlər ki, pul da, vəzifə də, bu fani dünyanın özü də müvəqqətidir. Onlar da ölməlidirlər və onları məhz bu camaat - mənafeyinə zidd işləyərək iradəsini qırdıqları, səslərini saxtalaşdırıldıqları camaat, «son mənzilə» aparmalıdır, torpağa tapşırmalıdır. Məhz bu camaat onların xeyirində də, şərində də iştirak etməlidir.

Bunu onlara hamı və tez-tez xatırlatmalıdır. Çünkü, onların hamısı kiminsə qohumu, kiminsə qoşusu və kiminsə tanışdır. Yəqin ki, başa düşərlər. Əgər başa düşməsələr, onlara qarşı tətbiq edə biləcəyimiz ən səmərəli və qanunla qadağan olunmayan tədbir – BAYKOTdur. Onların toy məclislərini də, yas məclislərini də boykot etməli və orada iştirak etməməliyik. Əgər onlar bunun əvəzində, deyək ki, hansısa arayışı vermək istəməsələr daha yuxarı təşkilatlara müraciət etməklə öz hüquqlarımızı bərpa edə bilərik. Əlbəttə, bu əlavə vaxt və əsəblərin pozulması deməkdir. Əgər bunu da istəmiriksə hər şeyi olduğu kimi qoymalıyıq və güzəranımızı ah-vayla, gileylənə-gileylənə keçirməliyik.

Bu adamların hər birisini kəndbəkənd və adbaad sadalaya bilərik. Hamiya məlumdur ki, 2005-ci il parlament

seçkilərində, məsələn, Yeni Şərifdə bu işlərin əsas icraçıları icra nümayəndəsi Papaxov Məhəməəli, Xattayeva Həcər, Hacıyeva Elmira (Bakkal Havvanın Elmirası), Qoqayeva Əminət, əsasən rayon mərkəzində qalmasına baxmayaraq Mustafayeva Zemfira və bir çox onlara yaxın adamlar idilər.

Qəsəbədə - Xəlilov Cuma, Nooyeva Fatma və digərləri. Bir sözlə onları tanıyırıq. Deməli münasibətlərimiz də müvafiq olmalıdır. Heç bir qanuna əsasən onlarla yaxşı münasibətdə olmağa məcbur deyilik. Yəni heç bir qanunu pozmuruq. Onlar isə seçkiləri saxtalaşdırmaqla qanunu kobud surətdə pozublar. Bunun üçün hələlik cəzalanmasalar belə...

Belə baxanda, səsvermənin şəffaf keçməsi ən çox kimə lazımdər : namızədə, məmurlara, prezidentə, yoxsa seçicilərə? Niyə namızədi 2-3 il əvvəl həzirlamlarılar? Məmurlar da deyəcəklər ki, «xoşunuza gəlmirsə çıxıb Rusiyaya gedə bilərsiz bizə nə ?». Bəs seçicilər nə cavab verəcəklər?!...

FƏSİL – IV

VARMI BELƏ PARTİYA ?!

*****

4.1. «Əməyə eşq olsunmu»?! və ya varmı belə partiya ?! (ALİP)

Tarix çox partiyaları tanır. Çox partiyaların nizamnamələri, mərəmənəmələri, programları, vədləri və sairəsi ilə tanışdır. Tarix bütün bu vədlərə və şüarlara, sonralar partiya iqtidarda olanda nə dərəcədə əməl olunduğunu da əla bilir. Sovet dövründə yaşamış adamların xüsusiylə yaxşı tanıdları, V. Leninin “var belə bir partiya!” deyə “reklam” etdiyi partiyanın, sonralar camaatla (xalqla, əhali ilə, vətəndaşları ilə) “rəftarını” (məsələn 1937-ci ili) isə yəqin hələ tam unutmayıblar. Odur ki, suallar meydana çıxır – varmı belə partiya ki:

1) Bütün şüarlarına baxmayaraq, ən ali məqsədi, məhz iqtidarda olmaq olmasın (başqa sözlə əhalinin “belinə minmək” olmasın).

2) İqtidarda olarkən, əvvəller verdiyi vədlərə, həqiqi faizlərlə (statistik göstəricilərlə yox!) heç olmasa 60-70 % əməl etsin.

3) Öz liderini xüsusi epitetlərlə bəzəməyə çalışmasın və onun da ola bilsin bir qədər (özü də yalnız bəzi sahələrdə) bacarıqlı olmasına baxmayaraq hamı kimi normal və adi adam olduğunu bəyan etsin.

4) Bütün imkanları ilə iqtidarda daha uzun müddət qalmağa çalışmasın və sairə.

Yəqin ki, yoxdur. Cətin ki, gələcəkdə də olsun. Çünkü, həmin partiyaları təşkil edənlər də insani məxluqlardır. Əgər onların ambisiyaları böyükdürsə, deməli nəfsləri də böyükdür. Nəfsə qalib gəlməyin nə olduğunu isə izah etməyə yəqin ehtiyac yoxdur. Sübut üçün bəzi tarixi faktlara nəzər salaq : Yuliy Sezar Şərqi padişahlarının və xanların həyat tərzini görəndən sonra, məşhur “mən Rubikonu

keçdim. Püşk atılmışdır” ifadəsini işlətdi və o dövrdə Romada olan demokratiyani darmadağın etdi. Sonralar nironlar, kəliqullalar və digər sezarların camaatın başına necə müdhiş əzabların götərdiyini isə tarixi az-çox bilənlər, çox yaxşı tanıyorlar. O vaxtlar başlayan diktatura, ağlaşığmaz qədər qanların axıdılmasına və qurbanların verilməsinə baxmayaraq, hətta günü bu günü də İtaliyada, min illər keçməsinə baxmayaraq, həmənki səviyyədə bərpa edilməmişdir. Bu onu sübut edir ki, hər hansı bir kifayət qədər bacarıqlı adam, tarixi şəraitdən istifadə edərək demokratiyani yer ilə yeksan edə biler. Amma, sonra onu bərpa etmək üçün minlərlə insan qurban olmalı və əsrlər keçməli olacaq.

Başqa bir misal, Stalin inqilab dövrü və inqilabdan sonra bir o qədər də diqqət çəkən figura deyildi. Amma, sonralar bütün sovet xalqı onun tam qeyri-adi bacarıba malik olduğuna səmimi olaraq inanırdı. Təbliğat maşınının qüdrəti çox böyükdür.

Daha bir misal, V.Putin o vaxtkı Leninqradda ortabab dolanış üçün “vurnuxanda” çoxları ona məhəl də qoymazdılar. Amma, “məlum oldu ki,” o bütün Rusiyada az qala ən bacarıqlı adamdır.

Görəsən bütün bu “dahilər” fikirləşirlərmi ki, onlar da adı adamlardır və Məhəmmədhəsəndən və Pirquludan heç nə ilə üstün deyillər. Sadəcə, fələyin hökmü ilə az qala göylərə qaldırılıblar. Fələyin gökmü ilə də əvvəl-axır oradan başı aşağı düşəcəklər Napoleon, Hitler, Stalin, A. Penaçet, Səddam Hüseyn və digərləri kimi. Məsələn, İraqda camaat acliqdan əzab çəkəndə, qızıl tūfəngindən, qızıl güllələrlə göyə atəş açaraq, Dc. Buşun ünvanına “messaclar” göndərən S.Hüseyin fikirləşə bilərdimi ki, dar ağacından asılında da təhqir oluna oluna öləcək?! Ən maraqlısı burasıdır ki, yeməyə çörək tapmayan iraqlı da yeri gəldi – gəlmədi S. Hüseyinə minnətdarlığını bildirməli və ona sadıq olduğunu söyləməli idi. Yoxsa, susmağı belə müxalifətlik əlaməti sayla bilərdi və onun nəşlini kəsərdilər.

Nə isə... Tarix və camaat bütün bunları, hətta ən yaxın keçmişdə, görə-görə XXI əsrə çatıb. İndinin özündə də

Şimali Koreya, Kuba kimi ölkələr də var. Zənginin də prezident ola biləcəyi (olduğu) ABŞ kimi ölkələr də. Demək olar ki, qalan ölkələr də bu iki hədlər arasında müxtəlif mövqelərdə yerləşirlər. Başqa sözlə, mənsub olduğu ölkə, dövlət və cəmiyyətlə fəxr edə biləcək vətəndaşlar da var. Öz ölkəsinə və cəmiyyətinə görə utanmalı və xəcalət çəkməli olan vətəndaşlar da. Maraqlı bir haşıyə: ABŞ-in yeni seçilmiş prezidenti Barak Obamanın həyat yoldaşı Mişel Obama bir vaxtlar zəncilərə qarşı olan münasibətə görə, ABŞ cəmiyyəti üçün xəcalət çəkdiyini söyləyibmiş. O vaxt onun üstünə düşüblər və az qala bunu xəyanət kimi qələmə vermək isteyiblər. İndi isə o əvvəllər təsəvvür belə edilə bilməyəcək bir hadisənin – zəncinin ABŞ prezidenti seçiləməsinin də mümkün olduğunu görəndə ABŞ-in vətəndaşı olduğuna görə fəxr edir. Doğrudur, Şimali Koreyanın da bütün vətəndaşları öz dövləti ilə fəxr edir. Çünkü fəxr etməsə onun nəslİ ölkədən sürgün edilər.

Həqiqətən də adamı hərdən dəhşət bürüyür. Məsələn, Kuba və ABŞ iki yanaşı ölkə birində çox güclü demokratiya. O birisində çox güclü diktatura. Odur ki, bu diktarutanın nə vaxtsa özü-özünə qurtaracağına ümidi olmadığından. Onunla mübarizə də aparmaq mümkün olmadığından ümüdləri üzülmüş kubalılar, ABŞ-a çatmaq üçün demək olar ki, hər gün gizli olaraq, balaca qayıqlarda belə ABŞ sahillərinə doğru üzüb keçməyə cəhdlər edirlər. Əlbəttə bu cəhd edənlərin yalnız çox az hissəsi ABŞ sahillərinə çatacaq. Bəziləri sərhədçilər tərəfindən tutularaq uzun müddətlərə qohumları ilə birlikdə həbsxanalara salınacqlar. Bəziləri isə həmin sərhədçilər tərəfindən (onları həbs etmək, protokollaşdırmaq kimi əziyyətləri çəkməsinlər deyə), guya təslim olmadıqlarına görə birbaşa atəşlərlə öldürülərək balıqlara yem olacaqlar. Daha bir hissəsi isə dəniz firtinalarının – təbii fəlakətlərin qurbanı olacaqlar. (Təbii fəlakətlərin qurbanları, səsial-insani fəlakətlərin qurbanlarından qat-qat az olsa da, yəni təbiət insanlara nisbətən qat-qat rəhmdil olsa da o da qurbanlar tələb edir!). ABŞ sahillərinə çata bilmiş çox az bir hissəsini isə ABŞ miqrasiya xidmətinin çək çevirləri (bəlkə casusdur?!), ingilis

dilini demək olar ki, bilməməsi üzündən yaranan və çox saylı digər çətinliklər gözləyir. ABŞ-da anadan olan isə elə anadan olandan normal və demokratik ölkədə yaşayır. Bəs onda bu Kubada anadan olmuş zavallının təqsiri nə idi ki, o ABŞ-da yox, Kubada anadan olub??!

Amma, bunun da cavabı var. Günah ən azı ondadır ki, hələ keçən əsrin 60-70-ci illərində, ABŞ zəngiləri irqçılıy və qeyri-demokratik proseslərə qarşı mübarizə aparanda, qurbanlar verəndə, kubalılar belə qurbanları vermək istəməmiş, öz liderini – Fidel Kastronu tərifləyə-tərifləyə, yaltaqlana-yaltaqlana vəzifə əldə etməyə çalışıblar. Odur ki, “nə töküblərsə aşlarına, o da çıxıb qaşıqlarına”.

Nə isə... Bu ölkələrdə partiyaların sayı hər halda çoxalmağa doğru gedir.

Müəyyən dərəcədə həm də bu səbəbdəndir ki, müasir Azərbaycanda da partiyaların «qıtlığı» yoxdur. Partiyaların ümumi sayının onlarla olmasına baxmayaravq, «üzdə» olanların sayı o qədər də çox deyildir. Politoloqlar öz aralarında hələ yekdil qərara gələ bilmirlər ki, partiyaların belə çox olması yaxşıdır, yoxsa pis. Bu da yəqin ona görədir ki, bu politoloqların kim olduqlarını hələ yəqin özləri də dəqiq bilmirlər. Çünkü, «politologiya» bir elm kimi hələ tam formalışib qurtarmayıb və öz yetkinlik dövrünə çatmayıb. Odur ki, bu elm sahəsində işləyə biləcək mütəxəsislər yetişdirmək üçün lazım olan təhsil mexanizmləri də hələlik çox zəifdir. Doğrudur bəzi ali məktəblərdə «politologiya» ixtisasları var, amma mütəxəssisləri varmı bilinmir. Hətta varsa belə, həmin mütəxəssislərin səviyyələri və onların hazırladığı məzunların kompetentliyi də ayrıca araştırma obyekti olmalıdır.

Çünki, sovet dövründən qalma təhsil sistemimizin bəzi xoşagelməz tərəfləri ilə daha yaxından tanış olduqca, az qala bütün «mütəxəssislərə» şübhə ilə yanaşmağa məcbur oluruq. Əgər:

-Bakı Dövlət Universitetində ikinci ali təhsil alan dördüncü kurs tələbəsinin «günəş yer ətrayında fırlanır» ifadəsini eşitmışiksə;

-qrup nümayəndəsi olan başqa bir tələbə «qeyri-kafı» qiymətin «2» olduğunu anlamayıbsa;

-İqtisad Universitetinin, “Maliyyə kredit” fakultəsinin, bütün qiymətləri yalnız “5” olan məzunu aspiranturaya qəbul imtahanlarında pulun funksiyalarından birisinin adını belə çəkə bilməsə də qəbul olunubsa;

- 10 qədər vurma cədvəli belə bilməyən yüzlərlə şagird orta məktəbləri “müvəffəqiyyətlə” bitirərək attestat alırsa;

-elmlər doktoru və professor olan keçmiş nazirlərimizdən birinə istinad da edərək «Milli təhlükəsizlik sistemi və Milli bank özəlləşdiriləcək. Ölkədə özəl pullar buraxılacaq» cümlələri yazılmış doktorluq dissertasiyasının «müvəffəqiyyətlə müdafiəsini» öz gözlərimizlə görmüşüsə;

-akademiklərin elmlər namizədlərindən savadsız olduqlarının dəfələrlə şahidi olmuşuqsa;

-“görkəmli” və “tanınmış” alimlərimizin eksər əsərlərinin “ordan-burdan” köçürmə olduğunu biliriksə, bütün bu «mütəxəssislərə» necə şübhə ilə yanaşmayaq? Bundan sonra hansısa bir nazir, bəstəboy olduğundan tez-tez pəncələri üstə qalxmaq vərdişi ilə ha desin ki, təhsil sistemində hər şey yaxşıdır. Necə inanaq?! İnandırırıq ki, inanmağın həsrətindəyik. Amma, heç cürə inana bilmirik.

Məsələn, əgər təqribən 50-60 yaşlarında bir qadın, deputat olana qədər yalnız “ortabab” elmlər namizədi idisə, deputat olan kimi, ən azı: 1) tele-kamera qabağında olmaq imkanlarından birisini belə buraxmadan; 2) Milli Məclisdə «Daimi komissiyaların» birisində sədr müavini ola-ola, necə oldu ki, yalnız dissertasiya yazmaqla məşğul olan doktorantların illərlə başa çatdırı bilmədikləri doktorluq dissertasiyasını, nəinki ağlasığmaz dərəcədə qısa müddətdə yaza bildi, həm də Azərbaycan reallıqları üçün yalnız möcüzə ola biləcək qədər qısa bir vaxtda müdafiə də etdi və Azərbaycan AAK-ında digərlərin illərlə gözlədikləri təsdiqini də, demək olar ki, dərhal aldı. Ən başlıcası isə “professor” elmi rütbəni də az qala “elmlər doktoru” elmi dərəcəsinə əlavə pay kimi ala bildi? Hansı ki, digərləri bunlardan heç olmasa birisinə nail olmaq üçün ömürlərinin

az qala böyük hissəsini sərf edirlər və bununla belə həmişə nail ola bilmirlər. Əlbəttə, onlar öz istedadlarını qabartmağa çalışacaqlar. Biz ki, bilirik, onların nə demələrindən asılı olmayaraq, 90 % ən sadə kvadrat tənlik belə həll edə bilməyəcək adamlardır. Öz ixtisaları üzrə olan az-çox biliyi də, yalnız siyasi məsələlərlə məşğul olduqlarından demək olar ki, çoxdan unudublar.

Daha bir maraqlı fakt: 16 iyun 2007-ci ildə deputatlar “Deputat statusu haqqında qanuna” dəyişiklik edərək, öz əmək haqlarını yenidən artırıblar. 1) Spiker -1950 man ; I-ci vitse spiker – spikerin 90 % -1755man; vitse spikerlər – spikerin 85 % - 1657man ; Daimi Komissiyaların sədrləri - spikerin 80 % -1560 man və onların müavinləri - spikerin 75 % - 1462 man; sıravi deputatlar - spikerin 70 % -1365man maaş alırlar.

2) Maaşdan əlavə onların hər birisinə maaşının 25 % “deputat fəaliyyəti ilə bağlı xərclər üçün əlavə olunur və gəlir vergidən azad edilir. Beləliklə, sıravi deputatların 1365 manatın 25 % - i təqribən 341 manat edir və cəmdə təqribən 1700 manatdan bir qədər çox maaş alır.

3) Bununla belə deputatlar çox gileylidirlər ki, hətta spikerin maaşı (2400 manatdan çox) Prezident aparatının adı şöbə müdürüün maaşından çox aşağıdır.

Respublikamız üzrə orta aylıq əmək haqqı isə, 2006-cı ilin axırı üçün 141,3 man olmuşdur. Bu da belədir ki, 10 nəfər 5000 man alır, 1000 nəfər isə təqribən 80-100 man alır və orta hesabda 140-145 man çıxır. Əla deyilmi ?!...)

Bundan sonra, adamların 1)niyə deputat olmaq istədiklərini ; 2) idarəetmə xərclərinin böyüklüyünü; 3) İnflyasiyanın güclənməsinin əsas səbəblərini başa düşmək nisbətən asanlaşır!

N.B!

Fikrimizcə hər bir deputati yalan detektorunda yoxlamaq, ona qurana əl basaraq and içdirmək və onunla “əmək müqaviləsini” bağlamaq lazımdır. Bütün bunlara isə ya “namizədlər klubu” ya da “Deputat fəaliyyətinə nəzarət” komissiyaları həyata keçirməlidir. Yoxsa deputatların villaları

Bakıda nazirlərin villalarından da möhtəşəm olmağa başlayıb!!!

...Bütün bunlar necə şübhə doğurmaya bilər? Qoy heç kim bizdən inciməsin. Əlbəttə, həqiqət bəzən acı olur. Belə olmaması üçün, öz əməllərinə heç olmasa bir az fikir versinlər. Adlarının çəkilməsinə hələlik lüzum yoxdur. Amma, biz dediklərimizi istənilən an çoxsaylı və təkzib olunmaz sübūrlarla təsdiq edə bilərik.

Politoloqlar da o cümlədən... İndi Azərbaycanda müğənnilərin və politoloqların sayı az qala əsgərlərin sayını ötüb keçir. Dildən pərgar olan keçmiş komsomol işçilərinin əksəriyyəti indi özlerini politoloq elan edirlər. Hansısa yollarla televiziya ekranlarına çıxış tapırlar (daha doğrusu bu «yolları» hamı tanırı, amma hamının maliyyə imkanları çatışır ki, orada görsənsin). Sonra da qaşlarını da çataraq uzaqlara baxmaq, sözləri uzada-uzada demək, mənası sadə tamaşaçıya az məlum olan, belə çıxışlarda istifadə üçün əzbərlənmiş siyasi terminləri daha tez-tez işlətmək və sairə yollarla özlərini reklam etməyə çalışırlar. Məqsəd isə yalnız birdir – hansısa daha yüksək pillədə duran məmurların maraqlarını daha yaxşı ifadə edən “mütəxəssis” kimi onların diqqətini cəlb etsin və mümkün olsa vəzifə əldə etsin və yaxud da digər planlarını, yenə də həmin məmurların köməyi ilə həyata keçirə bilsin.

Əlbəttə, bunu yalnız politoloqlar etmirlər. Hansısa bir məişət avadanlığını reklam edən müğənnilərin məqsədi, həmin məişət avadanlığını yox, özünü reklam etməkdir. Məsələn, «Bekonu» reklam edən müğənni Manana Caparidze. Yeri gəlmışkən bu «26-lar»dan birisi də Caparidze idi. Belə məşhur familiyaların «davamını» tez-tez müşahidə etmək olar. Hətta, qatı «Stalinçi» olmuş adamların familiyaları da dövlət strukturlarında yüksək səviyyəsində təmsil olunur. Deməli, kasib-kusubun övladları və ya nəvə-nəticələri olmaq sərfəli deyil. Gərək əcdadlarımız, xalq düşməni də olsalar, varlı və məşhur olaydır. Bədbəxtçilikdən, bəlkə də xoşbəxtlikdən valideynlərimizi seçə bilmirik...

Söz sözü çəkir... Yeri gəlmişkən N. Makiavelliyə görə, insanların ya şöhrətə, ya da sərvətə can atdıqlarını nəzərə alsaq, qeyd etmək olar ki, şöhrətpərəstlik Şərqdə qat-qat güclüdür. Qərbə isə daha çox sərvətə can atırlar.

Doğrudur, bütün bunların kökləri gedib SSRİ təhsil sistemində çıxır. Totalitar rejimdə başqa cürə ola bilməzdi. Çünkü, Makiavellinin sözləri ilə desək, əhalini itaətdə saxlamaq üçün əsas 2 şərtdir - onların 1) kasib 2) savadsız olmaları. Savadsız öz hüquqlarını tanımadığından onları tələb edə bilməz. Kasıbin da başı bir tikə çörək axtarmağa qarışlığından onun haqq-ədalət axtarmağa vaxtı qalmır. Qalsa da onu tapa bilməz. Lap «haqq – ədalət» məhkəməsinə də müraciət etsə xeyri olmayıacaq. Ona görə ki, məşhur bir lətifədə olduğu kimi, «haqq – ədalət» məhkəməsi «haqqını» almasa, «ədaləti» bərpa etməyəcək. Nə isə...

Qayıdaq bizim partiyaların çoxluğu və ya azlığı məsələsinə. Partiyaların sayı çox olsa da onların nizamnamələri və proqramları arasında fərq çox azdır. Bütün partiyalar demək olar ki, eyni şeyi vəd edir və eyni şeyi istəyirlər – hakimiyyətə gəlmək və daha uzun müddət iqtidarda qalmaq. Görəsən niyə? İqtidarda olmadan xalqa xidmət etmək olmazmı?

Biz isə fikirləşirik: camaatın hökumətdən, iqtidardan istədiyi nədir – maddi rifah halının yaxşılaşdırılması, əmin-amanlıq və sairə. Maddi rifah halının yaxşılaşdırılması isə ölkə iqtisadiyyatının nə dərəcədə məhsuldar işləməsi ilə düz mütənasibdir. İqtisadiyyat da ki, nə qədər sərbəst olsa o qədər yaxşı inkişaf edir. Ona görə də Adam Smit kimi dahilerin əsas şüarı “lesse fer” (“əl çək”) olub. Hökumətin iqtisadiyyata tənzimləmə pərdəsi altında müdaxiləsi yalnız ən zəruri hallarda və çox qısa müddətlərdə olmalıdır. Başaq sözlə, iqtisadiyyat liberallığı sevir.

Deməli iqtisadiyyatın inkişafı liberallaşdırılsara, ölkə iqtisadi cəhətdən daha güclü olar. Ümummülli liderimiz Heydər Əliyevin sözləri ilə desək: “iqtisadiyyatı güclü olan ölkə hər şeyə qadirdir”. Deməli, Qarabağın qaytarılması da, əhalinin maddi rifah halı da iqtisadiyyatın liberallığı ilə düz

mütənasibdir. Başqa sözlərlə, iqtisadiyyat siyasetin ambisiyalarını yerinə yetirmək üçün lazım olan alət və yaxud da mənbə olmalı deyil. Əksinə, siyasetin əsas «işi» iqtisadiyyatın inkişafına manne olan problemləri aradan qaldırmaqla məşğul olmaq olmalıdır. Ən maraqlısı budur ki, indi tənqid hədəfi olan SSRİ dövründə, heç olmasa sözdə əməyə hörmət qoyulurdu. «Əməyə eşq olsun» kimi şüarları çox yerdə görmək olardı. Hələ «işləməyən dışləməz» kimi ifadələri də tez-tez eşitmək olardı. Hazırda isə həmin ifadə «işləməyən dışləyər işləyəni» kimi istifadə olunur. Əməyə «eşq olsun və yaxud olmasın?!» sualı da açıq qalır. Tarixdə ilk dəfə olaraq dövlət xəzinəsini doldurmaq üçün ictimai tualetləri ödənişli etmiş Qədim Roma Sezarlarından qalmış «pul iyılənmir» ifadəsi hazırda, nə istəyirsən elə, təki pul qazan mənasında başa düşülür...

Odur ki, hər hansı bir partiya özünün ali məqsədini hakimiyətə gəlməkdə yox, ölkədə iqtisadiyyatın liberallığını təmin etməkdə və bu liberallığı qorumaqdə görsəydi, bunun ölkəyə və vətəndaşlarına ən böyük xeyiri dəyərdi. Odur ki, fikrimizcə Azərbaycanda “liberal iqtisadiyyatı” özünün ali məqsədi elan edən “Liberal İqtisadiyyat” partiyasına (ALİP) ehtiyac var. Yaxud da olan partiyalardan hər hansı birisi bunu özünün ali məqsədi elan edə bilər. Bu məsələ adı görünüşə də çox çətin məsələdir. Bütün partiyaların programlarında bu barədə bəndlər olsa da, bu ən ali məqsəd deyil. Biz belə demək istərdik: partiyalar vətəndaşlara necə yaşamaq lazım olduğunu öyrətməsinlər, mədəni-milli dəyərlərimizdən dəm vurmasınlar. Onlara qazanc əldə etmək üçün göstərdikləri fəaliyyətdə tam sərbəstlik versinlər. Bu şüarlarda yox, reallıqda olmalıdır. Yəni ki, hökmranlığı öz əllərinə götürmək yox, xalqa vermək istəsin; əsas şüarları siyasi yox, iqtisadi olsun; dahilərsiz partiya olsun; bir neçə nəfər “cavan oğlanları” milyarder qalan əhalini isə kasib edərək “orta gəlirlə” öyünməsin; sosial ədalətə ümüdüzlükdən ali ədalətə-Allaha pənahın gücləndirdiyini görüb əhalini itaətdə saxlamaq üçün güc strukturlarda maaşlarını dayanmadan artırmasın; əhalidə silah olarsa, onlar demokratiyani tələb edəcəklərindən çəkinməsin; və sairə.

Yox, yox, bu hələ ideallıqdan çox uzaqdır və bu şərtlərin xeyli hissəsinin olduğu ölkələr də az deyil. Odur ki, bunu təmin etmək olar və bnu təmin edə bilən partiya xalqa xidməti ilə fəxr edə bilər. Yoxsa bu “siyasi cəfəngiyatlardan” uşaqların da başları ağrıyrı. Çarəsiz qalıb “hə”... “hə” deyəsi olurlar.

Bu hələik adı bir arzudur. Amma, nə vaxtsa həyata da keçə bilər. Zaman göstərər. Ən böyük problem ziyalılardır. Çünkü onlar həyatı daha yaxşı başa düşdükлərindən əsasən fanatik olmurlar və reallıqdan bəhrələnməyə çalışırlar. Əgər yaxşı yaşamaq, vəzifə tutmaq üçün yaltaqlanmaq sərfəlidirsə. Onların əksəriyyəti bunu heç bir vicedan əzabı çəkmədən edirlər və “Tülkü və qarğı” təmsilini misal götirirlər. Yəni ki, “olmasayıdı cahanda sarsaqlar, ac qalardı yəqin ki, yaltaqlar”. Bir də ki, “qarın qardaşdan irəlidir” deyiblər. Odur ki, nə yaltaqları, nə də rüşvətxorları bir elə qınamaq da olmur... Yalnız onunla təskinlik tapırıq ki, onlar ömrü boyu yaltaqlana-yaltaqlana vəzifədə olcaqlar, qorxa-qorxa rüşvətlər alaraq sərvət toplayacaqlar. Amma, hamı kimi ölüb gedəndə bütün sərvəti bu dünyada qalacaq özü ilə həmin sərvəti toplamaq üçün etdikləri günabları aparacaq...

Odur ki, ən optimallı “nə lazımdırsa eləyək, nə olacaqsə qoy olsun” prinsipi ilə yaşamaqdır. Yoxsa mübarizə aparmaq mümkün deyil. Çünkü, ya uzun müddətə türməyə salacaqlar, ya da “təsadüfi xətadan” öləcək. Səbəbkərli da polis nə qədər axtarsa da tapa bilməyəcək. Köçüb də hara gedəsən və harada bizləri “qucaqlarını da açıb” gözləyirlər? Hətta Rusiyadan nəinki qovurlar, “başları qırxiq” yeniyetmələrin əlləri ilə öldürürlər. Coxları, hətta buna da dözərək qalırlar. Başqa nə edəcəklər ki?! Bunu da hökumət məmurları çox yaxşı bilirlər... Odur ki, ictimai həyatımızdan hər vəcdlə rus dilini yiğişdirirlər. Sovet dövründəki beynəlmilləlçiliyi, qatı millətciliklə əvəz etməyə çalışırlar. Yaxşı bir söz də tapılıb “milli dəyərlər”. Sual oluna bilər: “insani dəyərlər”, “ümumbəşəri dəyərlər”mi dominant olmalıdır, yoxsa “milli dəyərlərmi”? Tele ekranlarda isə ya keyfiyyətsiz şoulardır, ya da türkiyənin “məhəbbət” serialları. Orada da bir damcı

erotik səhnə olsa, “milli dəyərlər” əldən getməsin deyə, dərhal reklam verilir.

Ən maraqlısı məhəbbətdir. Yaxşı deyiblər ki, şərq ədiblərinə məhəbbətdən yazmağı qəti qadağan edilməlidir. Yoxsa sevgililərin tüpürçeyini də qızılı bənzədirlər. Bu nöqteyi-nəzərdən Səlahəddin Xəlilovun “Məhəbbət və intellekt” kitabı çox önemlidir. Orada verilən dahlərin məhəbbət haqqında fikirlərindən bəzilərini sitat gətirmək yerinə düşərdi.

* * *

Fikir kövhərini odda yapmasan,
Soyuq düşüncədən şəfqət sönəcək.
Sevgi atəşinə hikmət qatmasan,
Kərəmlər yanaraq külə dönəcək.

(Əbu Turxan – s.127)

* * *

Dumanla doldurub dünya üzünü,
Yatırtdım eşq ilə ağlın gözünü.

(Nizami – 127)

* * *

Sevənlər hamısı şairidlər.

Platon -129

* * *

Məhəbbət və nifrət artmayanda ölürlər.

(Can Rol Sartr-129)

* * *

Məhəbbət böyük hissələrdən başlayır,
xırda qalmaqalla bitir.

(A.Morua -129)

* * *

Sevgi aşiqin ayağını yerdən üzür və o, xəyal dünyasına köç edir.... Vüsəl romantik məhəbbəti yerə endirir...

(Əbu Turxan – s.130)

* * *

Bütün sevənlər bacardıqlarından çox şey vəd edir, amma bacardıqlarını da etmirlər.

(V. Şekspir - 135)

İdrakı rəmz edib bir gül sandılar,
Aqil olanları bülbül sandılar.
Vaxt keçdi, rəmz itdi, sonra gələnlər,
Təkcə bülbül ilə gülü andılar.

(*Əbu Turxan* – s.134)

* * *

Eşqin gözü kordur.
(*Aristotel* -135).

* * *

Ən yaxşı evlilik dostluq hissi üzərində qurulur.
(*F. Nitsse*-136).

* * *

Məhəbbət müəyyən mənada konfliktidir.
(*Satr* -137)

* * *

Sevən insanın bütün həyat və fəaliyyətinin mənası
sevgilisinin gözünə necə görünməkdən ibarətdir.
(*Əbu Turxan* – s.142)

* * *

Məhəbbət qəlbin əql üzərində qələbə himnidir.
(*Əbu Turxan* – s.144)

* * *

Aşıq eşqinin hökmü altına əqlinin ölçüsündə girməlidir.
(*İbn Ərəbi* -145)

* * *

Sevgi daha çox qeyri-müəyyənlik, müəmma ilə, sirr və
sehrlə əlaqədar olub, əslində bir möcüzə axtarışıdır.

(*Əbu Turxan* – s.146)

* * *

Məhəbbətə böyük ehtiyac, əgər onu yönəltmək üçün
predmet tapılarsa, çox vaxt məhəbbətin özü kimi qəbul
olunur; maneələr onu ehtirasa çevirir, vüsal isə yox edir.

(*V.Q.Belinski* -148).

* * *

Həm sevmək, həm də müdrik olmaq qeyri-mümkündür.

(F.Bekon-154)

* * *

Sevgi bizi böyük işlərə ruhlandırır və bu işləri görməyə mane olur.

(A.Düma-154)

* * *

Yalnız bilmədiyin şeyi dəlicəsinə sevə bilərsən

(A. Frans-155)

* * *

Eşq meydana girəndə ağıl oranı tərk edir.

(M. Meterling-155)

* * *

Yoxsulluq qapıdan girəndə, məhəbbət pəncərədən qaçır

(V.Şekspir-156)

* * *

Eşq məntiqə qulaq asarsa, məhv olar.

(F. Saqan-156)

* * *

Dərindən sevmək özünü unutmaqdır.

(Russo-158)

* * *

Evlənməzdən qabaq gözlərinizi dörd açın, amma evləndikdən sonra yumun.

(B.Franklin-160)

* * *

Uğurlu evlilik sevgini rədd edir, onu dosluqla əvəz etməyə çalışır.

(Monten-161)

* * *

Yaxşı nigahın özülü istedad və dostluqdur.

(F. Nitsse-161)

* * *

Həqiqi şərəfli insan ailəni özündən, vətəni ailədən, bəşəriyyəti vətəndən üstün tutmalıdır.

(C.Dalanber-162).

* * *

Həqiqi məhəbbət hissiyatın şıltaqlığı və ürəyin kefi üzərində deyil, qarşılıqlı hörmət üzərində qərar tuta bilər.

(Belinski -163)

* * *

Nigahın qarşısına qoyduğu ideal – cismani yaxınlıqdan başlayıb mənəvi birliyə çatmaqdır.

(M.Qandi-163)

* * *

Nifrət məhəbbətə keçə bilər, dostluğa yox.

(Labruyer -166)

* * *

Qarşılıqlı olmayan məhəbbət var, qarşılıqlı olmayan dostluq yoxdur.

(Əbu Turxan- 166)

* * *

Zaman dostluğu möhkəmlədir, məhəbbəti zəiflədir

(Labruyer-166)

* * *

Məhəbbət fərqlənən tərəflərin dostluğudur. Fərq itdikcə məhəbbət keçir, dostluq qalır.

(Əbu Turxan-167)

* * *

Dostların məhəbbəti həm də müalicə edir.

(Seneka-168)

* * *

Sonsuz hissin sonlu varlığa yönəldilməsi sözün müstəqim mənasında məcnunluqdur.

(Əbu Turxan-169)

* * *

Əqllə sərinləşdirilməyən yanar məhəbbət uçub gedəcək

(Əbu Turxan-171)

* * *

Bundan sonra daha aydın təsəvvür etmək olur ki, niyə hökumət əhalinin başını məhəbbətlə qatmağa çalışır. Çünkü sevənlər nə pul istəmirlər, nə də vəzifə. Bununla da onların dövlət büdcəsinin xərc hissəsinin mənimsənilməsinə

maneçilik yoxdur. Onların da vəzifələrinə göz dikən yoxdur. Belə vətəndaşlardan yaxşı nə ola bilər. Amma, əsas budur ki, onların fiziki tələbatları olan cinsi tələbatların, belə demək mümkündürsə, heç vaxt heç olmasa yarısı ödənilməsin. Bu halda onların işi-peşəsi elə o fikirlərlə dolu olacaq. Xüsusən də cavanların. Çünkü, cavanlarda fanatizm çox olur ona görə də hökumət üçün daha təhlükəlidirlər. Amma, onlarda cinsi tələbat da qat-qat çox olduğundan onları “milli dəyərlərə” hörmət adı ilə, həmin tələbat üzrə həmişə “yariac” saxlamaq lazımdır. Bu onları idarə etmək üçün ən asan üsuldur. Bu halda hətta yaşlıların və mollaların köməyindən də istifadə etmək olar. Ur...ra!!! Belə asan və yaxşı üsul!!! Ona görə də şərqdə və demokratiya az olan ölkələrdə daha çox yayılıb.

4.2. 40 İL SƏADƏT VƏ XOSBƏXTLİK SORAĞINDA VƏ YA DAHA NƏ ETMƏLİ

Əziz balakənlilər, 109-cu “Seçki Dairəsinin” hörmətli seçiciləri, bu kitabçanı da yaxşı-pis başa vururuq. Nə qədər “baş ağrısı” olacağını da təxmin edirik. Halbu ki, kitabçanı Konstitusiyamızın senzurasının ləğv olunduğunu təsbit eləyən maddələri ilə başlamışıq. Bununla belə çox gərginlik keçiririk. Çünkü, bu yaxınlarda Hidayət Orucovun müsahibəsinə qulaq asırdıq. O dedi ki, zərərli kitabların Respublikamızda çap olunması və xaricdən gətirilməsi halları demək olar ki, dayandırılmışdır. Əgər kimsə və yaxud kimlərsə (hətta bu hökumət qurumu olarsa belə) kitabın “zərərli” olub olmadığını yoxlayırsa bu senzura deyilmi????!!! Onda o qədər yüksək rütbəli şəxs niyə Konstitusiyamızı pozur və niyə müvafiq orqanlar bu kimi məmurlara Konstitusiyamızı pozmağa imkan verirlər. Yoxsa bu Konstitusiya yalnız kasıb-kusubları cəzalandırmaq üçün lazımdır??!! Fikrimizcə bu ona görə mümkünür ki, əhalinin böyük bir hissəsi ya “saray şairlərinə” çevrilib, ya da çevrilmək istəyir. Biz isə fikirləşirik: əgər hər hansı bir ölkədə vətəndaş özünü hətta ən yüksək rütbəli şəxsdən – prezidentdən aşağı hiss edirsə, deməli hələ əsl demokratiya yoxdur. Əgər hər hansı bir alim özünü dönyanın bütün prezidentlərindən üstün hiss elemirsə - hələ əsl alim deyil!! Bu isə bir çox səbəblərdən qeyri-mümkündür. Ümumiyyətlə bir çox ölkələrdə elmlə məşğul olmaqdansa, kommersiya ilə məşğul olmaq qat-qat önemlidir. Daha doğrusu elmlə məşğul olmağa dəymir. Yəqin buna görədir ki, axır vaxtlar Respublikamızda dissertasiya müdafiə edənlərin əksəriyyəti (ən azı iqtisadiyyat sahəsində) qadıllardır... Müvafiq nəticəyə gəlmək olar...

Hərdən o qədər qəribə qanunlar (daha doğrusu hökumət məmurlarını qane edən qanunlar) qəbul olunur ki, adamın ağılı çəşir. Sonra da bu qanunları elə əsaslandırmağa çalışırlar ki, adamın gülməyi tutur. Məsələn, toy və yas

yerlərində siyasi məsələ barəsində söhbətin cinayət olması barəsində qanun. Nə isə... Bu qanun barəsində danışmağımıza dəyməz. Bununla belə o mövcuddur və toyda zarafatlaşanda və yas yerində gileylənəndə ətrafa göz gəzdirməyi unutmaq olmaz...

Mümkün olan qədər obyektiv təhlil aparmağa çalışmışıq. Şübhəsiz, bu kitabça da qüsursuz deyil. Çatışmamazlıqlarımız, səhvlerimiz də olmamış olmaz. Əlbəttə, onların hamisini olduqlarından da qat-qat şisirdərək irad tutacaqlar. Kitabçanı da, bizi də ləkələməyə çalışacaqlar. Əgər «Qabaqcöl və qabaqcöllülər»dən sonra Qabaqcölün bir qrup ziyalısı məndən bir çox instansiyalara şikayət ərizələrini yazımsıdılarsa. Həmin qrupun başında duranlardan biri də mənim tələbəlik vaxtlarımda Sankt-peterburqda tələbə yataqxanasında həftələrlə özüm döşəmədə yataraq onu mənə aid çarpayıda yatrdığım adam idisə, bu kitabçada birbaşa tənqid olunan adamlardan başqa şeyi gözləmək olarmı. Amma, bu da bizim üçün əsas deyil. Buna da dözerik. Bizim üçün o vaxt çətin olacaq ki, bu adamlar süni «diplomatiyanı» kənara qoyaraq bizdən açıqcasına soruşacaqlar: «Biz öz maraqlarımız üçün çalışırıq, necə ki, siz də öz maraqlarınız üçün çalışırsınız. İndi siz nə istəyirsiniz: istəyirsiniz ki, biz öz maraqlarımızı da bir kənara qoyaraq sizin maraqlarınız üçün işləyək ? ! Biz bunu niyə etməliyik ? !»

İkinci dəfə deputat olmuş Aslanova Rəbiyətt xanım da buna oxşar sual verəcək: «Ay camaat, ay mənim müsəlman bacı və qardaşlarım, mənə deputat olmaq lazım idi. Mən də bilirdim ki, siz hələ özünüze deputat seçmək səviyyəsinə çatmamısınız. Odur ki, məni deputat edə biləcək məmür tapdım. O da məni deputat etdi. Həm də, əgər siz məni deputat etsəydiniz, mən sizlərin hamisəna təqribən 35-40 min adama xidmət etməli idim. Hansı ki, hər birinizin onlarla problemləriniz var, hamisinin da həllini məndən istəyəcəkdiniz. O məni deputat etmiş bir məmura xidmət etmək isə bundan müqayisə edilməz dərəcədə asandır. Çünkü o birdir sizin kimi minlərlə deyil, həm də o öz problemlərinin həllini mənə həvalə etmir. Hətta mən deputat

ola-ola öz problemlərinin çoxunu onun sayəsində həll edirəm. Belə olan bir vəziyyətdə, siz olsaydınız mənim yerimdə siz kimin tərəfində olardınız və kimə xidmət edərdiniz ? ! Onu da yaddan çıxarmayın ki, ilk əvvəl yaman hay-küy qoparırdınız ki, məni seçməyəcəksiniz və qoymayacaqsınız. Nə oldu? Niyə deputat oldum. Bu hünerləmi o qədər hay-küy qoparırdız?! Odur ki, artığına dəyib-dəymədiyinizi fikirləşin!»

Üz tutasıyla Prezidentə ki, «ay Prezident kömək elə». Ona müraciət etməzdən əvvəl, bir müsəlman kimi xüsusi xatırlamalıyım ki, öz bəndələrinə qarşı sonsuz dərəcədə rəhmdil olan Allah-taalla da insanların düzü əyridən, yaxşını pisdən ayıra bilmələri və buna riayət etmələri üçün 4 kitab yaradıb. Bundan əlavə həmin kitabları insanlara izah etmək, çatdırmaq üçün Peyğəmbərlər yaradıb. Hətta bu da bəs etməyəcəyi hall üçün insanlara ağıl, dərrakə verib ki, özləri fikirləşsinlər. Əgər bütün bunlardan sonra da onlar pis əməllərlə məşğul olublarsa, təqsir insanların özlərindədir. Yaradanımızın cəzası da ağır olacaq...

Prezidentimiz də buna oxşar bir tərzdə bizlərə çatdırısa ki, «ay Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, ay hörmətli seçicilər, sizin demokratik seçkilərə olan hüquqlarınız AR Konstitusiyasında qeyd olunub. Bundan əlavə «AR seçki məcəlləsində ətraflı izah olunur. (Yeri gəlmışkən sizlərdən neçə faizi Konstitusiyamızı və “Seçki məcəlləmizi” heç olmasa bir dəfə axıra kimi oxuyub?!?). Bundan da əlavə, mən ayrıca sərəncamlar verdim. Bundan da əlavə, saxtakarlıqlara yol verilmiş 10 dairəni ləğv etdirdim, 3 rayon icra hakimiyyətin başçısını işdən azad etdim, bir çox dairə seçki komissiyalarının sədrələnini həbs etdirdim və sairə. İndi mən tək adam gəlib bütün məntəqələrdə gedən prosesləri necə izləyim ? ! Mənə verilən hesabatlarda hər şeyin çox yaxşı olduğu qeyd olunur. Şikayətlərin hamısı mənə çatmir, çatanların da bəziləri qeyri-obyektiv və qərəzli olur. Odur ki, şikayətləri yoxlamadan dərhal kəskin tədbirlər görmək olmur. Həm də 10-15 adəmin narazı olması hələ bütün seçicilərin iradəsini ifadə edə bilməz. Onları yoxlamağa göndərdiyim adamlar arasında da bəziləri Heydər Əliyev

siyasetinə sadıqlıyinə and içə-içə qanun pozuntularına yol verir, hələ dövlət çevrilişlərinə çəhd edənləri demirik. Bu yandan da siz, hansı ki, bir kəndin 1500-2000 seçicisi həmin kəndin 2-3 adamının maxinasiyaları qarşısında aciz qalmışınız.

Siz heç olmasa nə istədiyinizi dəqiq bilirsinizmi?! Bəlkə heç nə etmədən, hər şeyə nail olmaq istəyirsiniz? Yoxsa istəyirsiniz ki, kimsə gəlib sizlərə demokratiyanı və firavanlığı hədiyyə formasında paylaşın?! Prezidentin özü də sizə arxalanaraq işləməlidir və işləyir - Qarabağ problemini həll edəndə də, Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafına nail olanda da, hətta YA partiyasını bir çox izdən iraq üzvlərindən təmizləyəndə də və sairə. Bütün bunlardan sonra siz gileyəlmək üçün mənəvi hüququnuz varmı və bütün bu ədalətsizliklərin əsas təqsiri sizin üstünüzə düşmürmü?!». Nə cavab verəsiyik?! Biz də sizlərdən birsəyi. Düzünü desək bizdə də cavab yoxdur. Düz sözə nə deyəsən... Daha doğrusu, bizdə olan cavab sizin xoşunuza gəlməyə bilər. Çünkü həqiqət hərdən çox acı olur. Ona görə də şirin yalani ondan üstün tuturlar. Nağılları və serialları daha çox sevirlər. Elə bilirsiniz hökumət bunu bilmir?! Elə bilirsiniz telekalların hamısı **təsadüfən** seriallarla doludur?! Yox, bizim əziz seçicilərimiz, yox!!! Həyatda təsadüflər demək olar ki, olmur. Onlar ona görə təsadüfi görsənirlər ki, biz hələləik onların yaranma səbəblərini axıra qədər bilmirik...

Beləliklə, atalar demişkən, “suda boğulanın xilas olması, ən çox suda boğulanın özünə lazımdır”. Demokratiya da, azad seçkilər də ən çox əhaliyə (seçicilərə) lazımdır. Bəli məhz seçicilərə!!! Odur ki, bunun üçün ən çox çalışan da, elə əhalinin, seçicilərin özləri olmalıdır. Dövləti totalitar üsulla idarə etmək, demokratik üsulla idarə etməkdən müqayisə olunmaz dərəcədə asandır. Onda niyə hökumət totalitar üsülü da qoyub, demokratik üsulla idarə etməyə çalışaraq, özü özünə qənim kəsilməlidir və özünə problemlər yaratmalıdır?! Hökumət yalnız, seçicilər (əhali) tərəfindən çox güclü təzyiqlər altında demokratiya barəsində şüarlardan, demokratik proseslərə keçər. Bu da yalnız o

vaxta kimi davam edər ki, hökumətin əlinə geri keçməyə heç bir fürsət düşməsin. Yoxsa, elə ilk fürsətdən o tam istifadə edəcək, yəni demokratiya barəsində şüarları səsləndirə-səsləndirə totalitar üsüllarla idarə edəcək. Ona görə də seçicilər və əhali bu məsələni həmişə ciddi nəzarətdə saxlamalıdır. Burada məmurların familiyalarının demək olar ki, fərqi çox azdır. Onu da qeyd etməliyik ki, bir nəfər adam demokratiyanı boğaraq totalitar sistemi yarada bilər. Tarixdə belə faktlar çoxdur (Yuliy Sezar, Stalin və s.). Totalitar sistemdən demokratiyaya keçid isə əsasən çox ağır itkilərlələ başa gəlir. Nə isə...

Beləliklə, bu kitabça da başa çatır... Bu işdə bizə

müraciət tərtib etməyi təklif etdikdə, elə bil qurbağa gölünən daş atdlar, hamı susdu, bizə şübhəli-şübhəli baxmağa başladılar. Biz də onlara sual dolu nəzərlə, yəni “yazaqmı?!” mənasında baxanda kənara dönürdülər. Bunun da mənası, əlbəttə ki, “mənlik deyil” demək idi. Müdaxiləmin yalnız bir xeyiri oldu ki, mübahisə kəsildi. Ən maraqlısı da bu idi ki, sürücünü hədələyənlər indi ona son dərəcə nəzakətlə müracit edir və bununla bizim tərəfimizdə olmadığını ona çatdırırdılar. Biz də fikirləşirdik ki, belə camaatın gileylənməyə mənəvi hüququ varmı?! Ən əsası bu idi ki, bu təklifi biz etməsəydik, görəsən orada kimse təşəbbüs göstərəcəkdimi?! Cox yəqin ki, yox!!

Elə bu kitabçanı götürək - əgər biz bunu yazmasaydıq, belə bir kitabçanı kim yazacaqdı?! Cox yəqin ki, bizim zonada heç kim! Elə buna görə də yazırıq. Yoxsa biz də yazmazdıq! Çünkü biz də başqaqlarından çox lazım deyil. Biz də hamı kimi dolanırıq və dolana bilərik! Biz də müsəlmanıq və Yaradanımız bizim də ruzimizi hansısa bir vasitə ilə yetirəcək. Bunu heç bir məmur saxlaya bilməz!!!

Bizi narahat edən əsas məsələ isə xeyli başaqadır. O da ondan ibarətdir ki, biz özümüzü “orta statistik” bir vətəndaş sayaraq, heç olmasa “orta səviyyəli” bir insan kimi də yaşamaq istəyirik. Bu da ki, hələlik alınmir. Özü də yalnız bizdə yox. Respublikamızın əksər “orta statistik” vətəndaşlarında. Bunun səbəbi nədir görəsən?! Əger bunun cavabını tapa bilsək, yəqin ki, əhali kütləsinin böyük bir təbəqəsini təşkil edən bizim müsəlman bacı və qardaşlarımızı, həmvətənlərimizi narahat edən sualın cavabını vermiş olarıq. Bu da az iş deyil...

Deyə bilərsiniz ki, lazımlı olan qədər yaxşı çalışmamışınız! Bununla razı deyilik! Sübütlerimiz da var. Ola bilsin istədiyiniz qədər yaxşı deyilik. Nəzərə alın ki, ideal adamlar olmur. Bizim də səhvlerim çox olar. Amma, birmənalı olaraq hamınızı inandırıa bilərik ki, ömrümüz boyu çalışmışıq. Bu misraları yazanda biz “40 yaş radələrindəyik”. Bu da ki, insan həyatında təqribi bir “ekvator” və müəyyən nəticələrə gəlməyin vaxtıdır. Arxaya nəzər salıriq..., həqiqətən də çalışmışıq və indi də çalışırıq...

Sübut isteyirsiz?!

Hələ sovet dövründə, Balakənin ən ucqar kəndlərindən olan Şərif kəndində orta məktəbdə oxuyarkən böyükələr mənə deyirdilər ki, “yaxşı oxu, bala. Yaxşı oxusən adam olarsan”. Mən də yaxşı oxuyurdum. Düzdür, tədris ilinin 9 ayından (sentyabr-may) təqribən 4 ayında bizə dərs keçirdilər. Qalan ayları isə kolxozçulara kömək məqsədi ilə qarğıdalı sahələrində işlədirildilər. Hətta hər məktəbin öz qarğıdalı sahələri və qarğıdalının yetişdirilib təhvil verilməsi normaları da var idi. Bununla belə oxumağa və idmana maraq o dövrün gənclərində həqiqətən güclü idi. Biz də həm oxumaqda, həm də idmando ən azı liderlər qrupunda idik. Bunu bizim orta təhsil aldığımız məktəbdə indi də təsdiqləyə bilərlər.

Haşiyə çıxaraq qeyd edə bilərik ki, Şərif 1 sayılı orta məktəbin 1983-cü il buraxılışı özünə məxsusluqları ilə həqiqətən də fərqli olub. 1983-cü ildə, o dövrkü “Maarif müdirinin” (səhv etmiriksə S. Əfəndiyeva) dəstəyi ilə məktəbimizdə “lotuluq” eləyən iki nəfər Gürgüstandan gəlmış müəllimin – ədəbiyyat müəllim İmanov Ziyalətin və fizika müəllimi Valehin özbaşınalıqlarına qarşı çıxan sinfimiz, o dövr üçün görünməmiş bir mətinlik göstərmişdi. Bir nəfəri-yəni bizi, həmin proseslərin təşkilatlarından birisi kimi, az qala “şkola-koloniya”ya (türmə məktəbi) “soxacəqdılardı”. Yalnız sinif yoldaşlarımızın və bəzi müəllimlərin dəstəyi ilə türmə aqibətindən canımızı qurtardıq. Bu dəstəyi heç vaxt unutmayasıyıq. Çünkü taleyimiz tamam başqa ola bilərdi... Nə isə... Hər halda onların köpünü xeyli yatırıldıq.

1984-cü ildə, uzaq Almaniyada, “Qızıl Ordunun” (!) sıralarında xidmət edərkən, orada baş verən “dedovşina” (daha çox xidmət etmiş əsgərlərin, yeni xidmətə başlamış əsgərləri incitmələri) prosesinin ağlaşmaz hədələrinə qarşı (“dedlər” özlərini “salabonlara” iş yerinə qədər 1-1,5 km. məsafəni belində daşıdırırdılar. Hələ başqa alçaldılmaları demirik çıxdığımıza görə bizə qarşı hədsiz dərəcədə qəddar oldular. Çünkü, 1) belə sistemi idarə etmək rahat idi. 2) “Qızıl Ordu”da hər şey “nümunəvi” idi. Bunu L.İ. Brecnev

də deyirdi. Bundan sonra hansısa Hüseynov bundan narazı idisə, həmin Hüseynovu “lazımınca cəzalandırmaq” lazım idi ki, başaqalarına da dərs olunsun. Yoxsa “yerindən duran-duran” qanun-qayda istəyəcəkdir... Bizi “sındırmaq” üçün nələr edildiyindən danışmasaq yaxşıdır. Çünkü, deyiləsi deyil. İki nəfəri – Durkaç familiyalı batalyon komandımız və Nurkas familiyalı tibb podpolkovniki (pribaltları) və onların bizə qarşı etdikləri cinayətkar qəddarlığı heç vaxt unutmayasıyıq... Onlar bizi sindirə bilmədilər, amma Durkaç-Nurkas cütlüyü, hərbi-tibb komissiyası tərəfindən bizim yalnız mühərribə vaxtı orduya yararlı kimi qərarın qəbul olunmasına nail oldular. Biz o vaxt rus dilini lazımı səviyyədə bilmirdik. Bu da çox böyük rol oynadı. Orta məktəblərdəki zəif tədrisin daha bir acinacaqlı nəticəsi idi. Odur ki, sonralar qarşımıza məqsəd qoyaraq 4 ay ərzində rus dilini fikirlərimi tam və dürüst çatdırmaq səviyyəsində öyrəndim. Bu mənə həmin komissiyanın qərarının obyektiv olmadığını sübut etmək üçün lazım idi. Bu ərefədə - 11 noyabr 1987-ci ildə «Komsomolğskaə pravda» qəzetində «Zakritəə tema» sərlövhəli məqalə çıxmışdı. Məqalədə Brecnev dövrünün bir çox eybəcərlikləri ilə yanaşı, həbs edilməsi mümkün olmayan adamların psixoloji sabit olmamaları barəsində tibb qərarlarla ictimai həyatdan təcrid olunmalarının çoxsaylı sübutları verilirdi. Biz də qəzətin redaksiyasına müraciət edərək başımıza gələnləri ərz etmişdik. Redaksiya bizim məktubumuzu SSRİ səhiyyə nazirliyinə yollamış və biz oradan cavab aldiq. Sonralar SSRİ səhiyyə nazirliyinin mütəxəssislərinin iştirakı ilə keçirilmiş tibb komissiyada tam bəraət qazandıq. Sağlamlığımızın da istənilən şəraitdə və istənilən təyinatlı hərbi təlim və tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi üçün lazım olan səviyyədə olması sübut olundu. Sonralar, ali təhsil alarkən hərbi-hazırlığın tam kursunu keçərək zabit rütbəsinə də yiyləndik. Nə isə...Şükür Allaha həmin sinaqlardan da çıxdıq. Ən əsası isə, bizim üçün nə qədər çətin də olsa, xidmət etdiyimiz hərbi hissədə, hələ neçə “dedlərin” neçə “salabonların” belinə də çıxaraq onları “sürməyin” (özlərini daşıtdırmağın) qarşısını aldiq. Neçə-neçə “salabonun”,

çoxsaylı alçaldılmasının qarşısını aldıq. Sizcə, bunun naminə, üzdəniraq komandirlərin başımıza gətirdiklərinə dözmədiyimizə dəyməzdəm?! Yoxsa onların alçaldılmasına başqları kimi biganə olmalı idik?! Hər halda təəssüflənmirik, hətta qürurluyuq. Kimsə bunu etməlidirsə, niyə bu “kimse” biz olmayaq?!

Sonralar Sankt-Peterburqda (o vaxtlar – Leninqrad) Dövlət İqtisad və Maliyyə Universitetində təhsil aldığım vaxtlar “Qafqaz millətlərinin nümayəndələrinə” qarşı olan münasibətlərə görə, hər dəfə bizə qərəzli olaraq “əla” qiymət yazılmadıqından, hər dəfə komissiyanın təşkil edilməsi xahişi ilə Universitetin rəhbərliyinə müraciət etmək lazım gəlirdi... Həmin Universiteti fərqlənmə diplomu ilə bitirincə belə komissiyaları o qədər çağırmaq lazım gəldi ki... Nə isə... Hər halda sübut etdik ki, “qafqaz millətlərinin nümayəndələri” də sapvadlı ola bilərlər. Ən maraqlısı isə bu olmuşdu ki, diplom alma mərasimində fərqlənmə diplomları birinci verilirdi və dekanımız Anatoliy Mixayloviç Laykov qolumuzdan tutaraq zarafatıyanə demişdi: «Vot vidite, kak u Stendalə (məşhur fransız yazılıcısı, “Qırmızı və qara” romanının müəllifi) sam «çernomaziy», a diplom krasniy!»

Hələ namizədlik və doktorluq dissertasiyamızın müdafiələrini demirik... Xüsusiylə də doktorluq dissertayasında irəli sürdüyümüz “Hiper dövr” nəzəriyyəsindən sonra deyirdilər ki, “dannaə dissertationnaə rabota ne tolğko antinauçna, ehe i vredna dlə publikaüii” (bu dissertasiya işi yalnız elmə zidd delil, həm də çap olunması üçün zərərlidir (ziyanlıdır)). Nə isə... Amma, hələ 2000-ci ildə, doktorluq dissertasiyam müdafiə olunarkən, irəli sürdüyümüz “Hiper dövr” nəzəriyyəsinə əsasən, dəfələrlə qeyd etmişdik ki, ABŞ-in pul siyaseti nəticəsində dünya maliyyə böhranı qaçılmazdır. Maraqlı burasıdır ki, o vaxt bunu rayonda da bir neçə dəfə demişəm və Qıstarov Məhəmməd doktor o söhbətimizi bizə xatırladırdı...

Hazırda da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının İqtisadiyyat İnstitutunda və “İqtisadi İslahatlar” Elmi-Tədqiqat İnstitutundakı fəaliyyətimizdən savayı hələ pedaqoci fəaliyyətlə də məşğul oluruq. Göründüyü kimi, az

çalışmamış. Odur ki, bizim maddi çətinliklərimizin az çalışmağımızla bağlı olması fikri heç də tam düzgün fikir deyil. Biz daha nə etməli idik ki, normal bir yaşayışımız olsun?! İnsan dünyaya göz açandan xoşbəxt olmaq üçün çalışır. Onun xoşbəxt olması üçün isə ən azı ortabab təminatı olmalıdır, yoxsa yox?! Əgər bu da yoxdursa onun “xoşbəxt olmaq naminə” çalışmasının nəticəsi nə olar?! Biz də xoşbəxt olmaq istəyirik. Artıq “qırxi ötdük”, amma normal yaşayışı təmin edə bilməmişik. Bunun da yalnız bizim və bizim kimi, Azərbaycanın digər “orta statistik” vətəndaşın pis çalışmamaları ilə bağlamaq olmaz. Məsələn, Milli bankda ən aşağı əmək haqqı təqribən 1000 man, orta əmək haqqı isə 2000 mandan yuxarı olduğu haldə, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında (AMEA) aşağı əmək haqqı təqribən 80-90 manatdırsa və orta əmək haqqı isə 200 mandan azdırırsa, bunu yalnız alımların bankırlarə nisbətən az çalışdıqları ilə bağlamaq düzgün olmaz. Biz hələ “Yol Polisi” işçilərinin və ümumiyyətlə güc strukturlarındaki yüksək maaşları demirik.

Deputatlıq da müəyyən bir işdir. Özü də yüksək maaşlı bir işdir. Yəni ki, deputatlar da müəyyən işləri görürər və bunun müqabilində müəyyən əmək haqqını alırlar. Əsas məsələ görülən işin keyfiyyəti və bunun müqabilində ödənilən haqqın miqdarıdır. Ona görə də biz seçkilər tarixində ilk dəfə olaraq sizlərə “seçici – deputat” müqaviləsini təklif etmişdik. Belə bir müqaviləsiz heç vaxt deputati lazımı formada işlədə bilməyəcəksiz. Onun razılışdırılması isə çox çətin olacaq. Çünkü bu seçilmiş deputatların xeyrinə deyil, seçicilərin xeyrinədir.

Bizim isə sizlərə çatdırmaq istədiyimiz ondan ibarət idi ki, 109-cu Seçki Dairəsinin deputatının üzərinə düşən vəzifələri digər namizədlərdən daha yaxşı keyfiyyətlə və daha az maaşa yerinə yetirəsiyik. Çünkü deputat olsaq da olmasaq da öz sahəmizdə həmişə başqalarından az yox, xeyli dərəcədə çox işləmişik. Başqa sözlə, belənçi də çox işləyirik, əgər maaşımız az qala 10 dəfə çoxaldırsa və daha yüksək imicə (camaati təmsil etmək) birüaşə sıyıqsa, niyə də var gücümüzlə işləməyək?! Yəni sayca daha çox

problemlərinizin, keyfiyyətcə daha yaxşı həll olunmasına nail olmayaq??

İnanmırınız ? !

1) Siz indiyə qədər təbliğat - təşviqat kompaniyası dövrü Balakəni kəndbəkənd gəzərək 1000-1200 km. (məsələn, 27 sentyabr 2005 tarixində bir günə 43 km.) məsafləni, şəkillərsiz, vəkillərsiz piyada (xarici markalı maşınlarda yox!) qət etmiş namizəd görmüşdünümüzü ? Bunu bizdən başqa kim etdi??

2) Bizdən qat - qat çox imkanlara malik namizədlərdən hansı birisi, hər hansı bir seçkilərdən sonra həmin seçkiləri obyektiv təhlil (təhqir, tərif, tənqid yox, məhz təhlil) etməyə çalışmış və ən sadə seçicilərin fikirlərinin də yer aldığı kitabça formasında tərtib etmişdi. Təkrar edirik ki, biz bəzi qəzetlərdəki təhqiramız tənqidləri və seçkilərin ən yüksək səviyyədə demokratik və şəffaf keçdiyi barəsində olan qeyri real tərifləri nəzərdə tutmuruq ? Yəni, tənqid yox, tərif yox, təhlil !

3) Bu işi, yəni deputatlıq funksiyalarını başqalarından 3 dəfə aşağı qiymətə yerinə yetirməyə hazır idik. Yəni sizin üçün başqalarından 3 dəfə aşağı qiymətə işləyəsiydik. Başqa sözlə, deputat kimialacağımız maaşın 13 Balakənin problemlərinə - yolların düzəldilməsi, körpülərin tikilməsi, məktəblərə kompüterlərin hədiyyə olunması və sairə xərclənəcəkdir. Digər 13-nə isə balakənlilərə yardımalar ediləcəkdir – yas yerlərinə, maddi çətinliyi olan ailələrə un və digər ərzaq məhsullarının pay edilməsi. Axırıncı 13 hissəsi isə bizi tam edərdi. Çünkü bu bir yerdə işləyərək qazandığımızın 13 hissəsi, buna qədər 2-3 yerdə işləyərək qazandığımızdan xeyli çox olcaqdı.

Bu şərt sizləri ona görə qane etməli idi ki, sizin tapşırıqlarınızı başqalarının götürdüyü qiymətdən 3 dəfə aşağı qiymətə və onlardan daha keyfiyyətlə yerinə yetirən adam tapılmışdı.

Bütün bunları da müqavilə formasında sizlərə təqdim etmişdir ki, yerinə yetirmədiyimiz halda bizi məhkəməyə verə biləsiniz. Çünkü, namizədlərin boş vədlərlə dolu “platformaları” hüquqi sənəd deyil, amma “seçici-namizəd”

müqavilələri, hər iki tərəf imzaladığı halda müəyyən hüquqi qüvvəyə malikdir.

Maraqlı burasındadır ki, əgər bir qonşu o biri qonşunu aldatmağa çalışsa onun barəsində cinayət işi qaldırılır və məhkəmə qarşısında cavab verməli olur. Amma, namizədliyi dövründə seçicilərini aldadaraq deputat olmuş adamları isə “deputat toxunulmazlığı” ilə təmin edirlər. Müasir qanunvericiliklə seçicilərdə ona hər hansı bir təsir etmək imkanı da yoxdur. Başqa sözlə onu geri də çağırıa bilmirlər.

Buna bir o qədər də təəccübənməyə dəyməz. Cünki, məsələn, BMT-nin “Təhlükəsizlik Şurasının” 5 daimi üzvü – ABŞ, Çin, İngiltərə, Fransa, Rusiya ən çox silah satan ölkələrdir. Görəsən, silah alverinin güclənməsi, təhlükəsizliyimi çoxaldır, yoxsa təhlükənimi? Bundan savayı, özləri bu qədər silah satdıqları halda, hansısa nisbətən kiçik bir ölkə də bunu edərsə, dərhal ona qarşı sanksiyalar tətbiq edirlər...

Daha bir misal, 109 dairənin seçicilərinin hüquqlarına bu qədər saymazyana yanaşmış deputat R.Aslanova Milli Məclisdə “İnsan hüquqları daimi komissiyanın” sədri oldu. Bir yandan baxanda, əgər buna imkanı çatırsa – qanun qarşısında toxunulmazlığı varsa, Allahdan da qorxmursa, niyə də etməsin? Hələ sağ ol deməliyik ki, bizlərə pisliklər etmir. Həqiqətən də gəlib bizdən soruşsa ki, “ay balakənlilər, siz mənə nə verib ala bilmirsiniz? Siz özünüz təbliğat kompaniyası başlayanda hay-küy qoparırdınız ki, Rəbiyyət Aslanova deputat kimi heç nə etməyib. Odur ki, ona daha səs verən deyilik. Nə oldu? Elə bacarıqlısınızsa, özünüz deputat (nümayəndə) seçin və ondan da nə istəyirsiniz tələb edin. Məni bura kim çatdırıbsa, onun tapşırıqlarını canla-başla yerinə yetirirəm. Bəs siz məndən nə istəyirsiniz?” Çox yəqin ki, deməyə sözümüz olmayıacaq. Olsa da deməyin mənası olmayıacaq. Cünki, daldan atılan daş toppuğa dəyər.

Həqiqətən də, seçkilər qurtaran kimi elə bil qurbağa gölünə daş atdlar. “Ağızlarından od püskürən” namizədləri gündə çıraqla axtarib tapmaq mümkün deyildi. Tapılsa da, incik olduğundan, bir neçə qeyri-senzur ifadələrlə keçinəcək. Yəqin elə onlar da düz edəcəklər. Cünki, istəyirsən lap elə

özünü camaata qurban eləsən də bunun bir nəticəsi olmayacaqsa, onda bu həmin namsızədlərin nəyinə gərəkdir ? ! Odur ki, R. Aslanova kimi deputata da 1000 şükür (!) edərək, hərənin öz işi ilə məşğul olmağı qalır. Amma, bu halda demokratik cəmiyyətə, firavan həyata və azad seçkilərə ümüd etmək çətindir.

Əlbəttə, Prezidentimiz hüquqi dövlətin və vətəndaş cəmiyyətinin qurulması üçün çox işlər görür. Bizə elə gəlir ki, camaat həmişə belə passiv qalsa Prezident də onları “xoşbəxt etməkdən” bezikəcək. Çünkü, o da bizim kimi insandır. Bəli çox bacarıqlıdır, qabiliyyətlidir. Amma, yenə də insandır. Bu bizə lazım deyilsə, onun nəyinə gərəkdir ? ! Mütləq dərəcədə alturist olmaq üçün adam gərək ya peyğəmbər olsun, ya da şərq nağıllarının qəhrəmanı. Əgər biz beləsini gözləyiriksə, çox gözləyəsi olarıq, deməyə də sözüm yoxdur. Yox əgər real insanlarla işləməliyiksə, onları qeyri-adiləşdirməyə dəyməz.

Nəticədə: R. Aslanova rahat maşınlarda qət etdiyi hər 1 km. məsafə üçün 100 (yüz) – dən çox seçici səsi əldə edə bildiyi halda, bizim təkbaşına, palçıqlı yollarla payi-piyada qət etdiyim hər 1 km. məsafəyə 1 seçici səsindən də az düşdü. Odur ki, fikirləşirik: bizə və bizim kimi adamların deputatlığa namizəd olmalarına dəyərmi ? Əgər namizəd olsalar, kimə güvənməlidirlər : sizlərə – seçicilərə, yoxsa hansısa Bakıda rahat kabinetində oturaraq Balakənin deputatının kim olacağını – “Məhəmməd, yoxsa Həsən” balakənlilərin yerində həll edən hansısa bir “Pirqulu” müəllimə ? Bir çox “Dairələrin” seçiciləri Prezidentimizin dəstəyi ilə göstərdilər ki, seçkilərdə söz sahibi seçicidir. Təəssüf ki, Balakəndə biz bunu, ən azı bu dəfə bacarmadıq.

Fikirləşirik, Azərbaycan olsayıdı kifayət qədər inkişaf etmiş bir ölkə, normal bir dolanacağımız da olsayıdı. Səhər işə tələsərdik, axşam isə evə. Allahımıza ibadət edədik və vaxtimız çatanda da ölüb gedərdik. Süleymana qalmayan dünya bizə də qalmayacaq. Əgər buna da imkan yoxdursa, onda yaşamaq uğrunda mübarimzə aparmaq lazımlı gəlir. Fikirləşirik: niyə maddi çətinliklərimiz bu qədər coxdur?

Çünki, Əli İnsanov və Fərhad Əliyev kimi nazirlərin yalnız bir bağ evində onlarla kilogram qızıl, milyonlarla dollar, avro və sairə tapılır. Bu necə baş verə bilib? Çünki, nə Milli Məslisin Hesablama Palatası lazıminca işləyərək Büdcə vəsaitlərinin xərclənməsinə nəzarət etməyib, nə də deputatlar korpusu hökumətin işini nəzarətdə saxlamayıb. Biz yenədəmi belə deputatlara inanasiyiq, yoxsa öz pullarımızı və hüquqlarımızı qorumaq üçün daha layiqli adamları tapasıyiq və onları müqavilə bağlamaq vasitəsi ilə lazıminca işlədəsiyik? Necə edək ay camaat, ay seçicilər? Düzgün yolu göstərin. Camaat müdrik olmalıdır. Bəlkə bir variant tapa bildik? Biz ya bunu bacarmalıyıq, ya da gileylənməməliyik. Başqa seçimimiz yoxdur.

Növbəti seçeneklər də indidən hazır olmaq lazımdır. İstənilən an vaxtından qabaq seçeneklər keçirilə bilər. Belə bir hall baş verərsə balakənlilərin hazır namsızədləri varmı? Əlbəttə ki, yoxdur. Yenə gözləyəcəklər kimi Bakıdan göndərəcəklər və daha bir neçə nəfər, yalnız—və yalnız seçeneklərin alternativliyinə xidmət edərək, qabağa düşəcək. Həmin namızədlər də min oyundan çıxmalıdırular və camaat da tamaşaçı rolunda müşahidə etməlidir. Bəs olmazmı hər kəndən 1-2 namızəd göstərilərək və onların da daha layiqlilərini seçərək deputatlığa namsızəd kimi irəli sürülsünlər? Bu adamlar da fəaliyyətdə olan deputatın opponentləri olsunlar. Şübhəsiz bu deputati öz fəaliyyətini dat-qat gücləndirməyə vadar edər. Onda nə fərqi olacaq ki, kim deputatdır. Hər kim deputat olsa da işləməli olcaq. Bizim istəydimiz də elə budur. Deputat işləsin və ən azı Balakəndə yetişdirilən 3 əsas məhsulun – xurma, findiq və xiyar, xarab olmasına imkan verməsin. Heç olmasa Bakıda satılmasına imkan yaratsın. Bu da deputat üçün, əgər istəsə, bir elə çətin problem deyil.

Yoxsa bu camaat necə dolanmalıdır? Məsələn, bir informasiyanı diqqətinizə çatdırıq: (“Super market – Latin TV” –də 31.12.2005.) Müğənni Almaz Ələsgərli : “Toylara 2 000 dollara iki saatlıq gedirdim. Bununla bərabər 5 restoranda 150 dollara yarım saat oxuyurdum”. Qəzətin məlumatı : “Dekabrın 31-də restoranlarda müğənnilər yarım

saatlıq çıxışlarına görə, 500 - 1 000 dollar qazanacaq. APA –nın yaydığı məlumatə əsasən, hətta yeni sənətə gəlmış müğənnilər də populyar sənətçilərlə birlikdə eyni səhnəni bölüşdürücəklər. Onlardan “Azəri star” müsabiqəsinin iştirakçısı (qalibi yox, iştirakçısı – Ə.H.) yeni il gecəsi dörd restoranla razılıq əldə edib və hər yarım saat çıxışı üçün 500 dollar tələb edib. (...) Tanınmış müğənnilərdən Xuraman yarım saatlıq çıxışına 8 00 – 1 000 dollar arası olmaqla 8 restoranla razılaşıb. Populyarlardan isə Aygün Kazimova 6, Tünzalə Ağayeva 3, Eyyub Yaqubov 5 restoranda çıkış edəcək”.

“Tanınmış” müğənnilərə nisbətən “Populyar” müğənnilərin xeyli baha olacağını nəzərə alsaq, onların həmin gecə, yeyib-içib-oxumaqla ən azı 10 000 (!) dollar qazanacaqlarına şübhə yoxdur. Bəs bilirsinizmi ki, alımlar 10 000 dollar qazanmaq üçün orta hesabla 5 il işləməlidirlər. Odur ki, Ö. Xəyyamın sözləri ilə desək “

”. Bu halda S.Vurğun “26”-lar poemasından misralar yadımıza düşür:

“Ağlama, can bala, qayıdar atan,
Rəhm edər bizə də bizi yaradan.
Bizim də bolluca ağaçmız olar,
Qapımız, bağımız, bağçamız olar,
Güllü don tikərəm, alib geyərsən,
Sən də şirin-şirin qoğal yeyərsən”
Oturmuş palanın üstündə hambal,
Baldan şirin gəlir ona bu xəyal...”

Bu sözləri tam mənada alımlar aid etmək olar. Bütün məmurlar elmə hörmət etdiklərini söyləyir, müəllim adının ən şərəfli ad olduğunu deyirlər, amma bu alımların və müəllimlərin maaşını, həmişə hətta “qaişniklərin” maaşından da aşağı saxlayırlar. Bəli, çox tez-tez onların maaşlarının qaldırılacağı barədə vədlər verilir, alımlarə və müəllimlərə də bu vədlər “baldan şirin gəlir”, amma... Həyat belədir də... Məlumatlar da o cümlədən. Ən adı bir misal, 6 mlrdinci

uşağıın anadan olmasını Beynəlxalq təşkilatlar Bolqariyada qeydə almışdır. Əgər hər saniyə dünya üzrə 4 uşaq anadan olursa, məhz bu uşağıın 6 mlrdinci olduğunu necə təyin edə bilmişdilər? M.Ə.Sabir bəzi misralarını da xatırlamaq pis olmaz. Məsələn,

“Bakı fəhlələrinə”

Fəhlə! Mənə bir söylə, nədən hörmətin olsun,
Axır nə səbəb söz deməyə qüdrətin olsun!
Əl çək bala, dövlətlilərə xidmətin olsun!
Az- çox sənə verdiklərinə minnətin olsun,

“...İnsanmı sanırsan?”

Fəhlə, özünü sən də bir insanmı sanırsan?
Pulsuz kişi! İnsanlığı asanmı sanırsan?
İnsan olanın cahü-cəlalı gərək olsun,
İnsan olanın dövləti, mali gərək olsun,
Himmət demərəm, evləri ali gərək olsun

Dövlətliyik (devlətliyiz), əlbəttə, şərafət də bizimdir,
Əmlak bizimdirsə, əyalət də bizimdir,
Divan bizim, ərbabi- hökumət də bizimdir.
Ölkə dərəbəylik deyə xan-xanımı sanırsan?
Axmaq kişi! İnsanlığı asanmı sanırsan?
Heç bir utanırsan, ya bir usanırsan,
Əlminnətülillah, odlara yanırsan.

“Əkinçi”

Cütçü babasan buğdanı ver, dari yeyərsən,
Su olmasa, qışda əridib qarı yeyərsən,
Daşdan yumşaq zəhr nədir, _arı yeyərsən,
Öyrəşməmisən ət-yağa dünyada əkinçi,
Heyvan kimi ömür eyləmisən sadə əkinçi.

Lakin mənim insanlıq olub vəzi-mədarım,
Bəyzadəyəm asayışədir cümlə qərarım,
Meysiz, məzəsiz bitməz olur şami-nəharım.
İstə belədir haləti-beyzadə... əkinçi !
Bəyzadələrin rəsmi budur adə, əkinçi!

* * *

Bizcə, burada “əkinçi” və “fəhlə” sözləri “seçici” sözü ilə əvəz olunarsa, müasir dövrü olduqca yaxşı xarakterizə edir. Əziz balakənlilərimiz və 109-cu Dairənin seçiciləri, bəlkə bütün bunlar barəsində düşünməyə dəyər? Axı Azərbaycandan da qat-qat kiçik olan ölkələrdə, azərbaycan xalqından da qat-qat az olan xalqlar demokratik azadlıqlara və ədalətli seçimlərin keçirilməsinə nail olublar. Bizə nə olub axı? Bəlkə biz də nə isə bacarıq? Tanımız da : “Sizdən hərəkət, məndən bərəkət” – deyib.

Demək olar ki, utopik bir arzu: istərdik ki, Azərbaycanın bütün seçimləri öz ömürləri boyu heç olmasa bir dəfə seçimlərdə namizəd qismində iştirak etsinlər. Bu onların ictimai baxışlarında çox şeyi dəyişdirərdi. Ümumiyyətlə, məcburi deyil ki, 15-20 namizəd on minlərlə seçimcinin səsləri uğrunda mübarizə aparsın. Bəlkə, heç olmasa bir dəfə elə olsun ki, minlərlə namizəd onlarla seçimcinin səsləri uğrunda mübarizə aparsın. Xüsusiylə qanun buna mane olmur. Belə bir kifayət qədər şokasalıcı fakt əhalinin ictimai fəaliyyətini görünməmiş bir təkanla irəli aparardı. Bunun maliyyə xərcləri də əvvəlkinə nisbətən bir o qədər də çox olmazdı. Çünkü, onsuzda bir neçə nəfərdən başqa hamı dairə seçki komissiyasından aldığı pulları qaytaracaq.

Bir zarafat: ictimai şüuru kəskin dəyişməyin daha bir yolu da ondan ibarətdir ki, Azərbaycan seçimlərini (təqrübən 5 milyon nəfər) dövlətlər arası müqavilə vasitəsi ilə heç olmasa bir ilə ABŞ-a stacirovkaya göndərmək. Təqrübən 300 milyon əhalisi olan ABŞ üçün 5 milyon artıq və ya eksik o qədər də hiss olunmaz. Xüsusiylə də müvəqqətidirsə və bunun üçün pul ödənilirsə... (zarafat)

Prezidentimiz İlham Əliyev cənablarının başçılığı altında Azərbaycanda demokratik proseslər həqiqətən də qarşısı alınmaz xarakter alıb. Hətta, qonşu Zaqatala rayonunun 110 sayılı seçki Dairəsində, saxtakarlıqlara yol verildiyinə görə təkrar seçimlərin keçirilməsinə nail oldular. Əlbəttə, qalib eyni namizəd oldu. Amma, əsas məsələ kimin qalib gəlməsi deyil, ədalətlə qalib gəlməsidir. Biz həmişə ədalətlə (!) qalib gəlmış istənilən namizədi alqışlamağa

hazırıq. Qabaqda seçkilər hələ çox olacaq, ümüd etmək istəyirik ki, həmişə üzdən iraq məmurların istədiyi kimi olmayıacaq. Seçicilərin istədiyi kimi olan vaxtlar da olacaq. Belə bir seçkiləri görə biləcəyikmi bilmirik. Biz görə bilməsək də eybi yoxdur, təki olsun! Heç olmasa ruhumuz şad olar.

Hələlik isə bu növbəti kitabçamızı başa vururuq. Bu gün 24 dekabr 2008-ci ildir. Bu gün cənab Prezidentimizin İlham Əliyevin ad günüdür. Həm də bu gün Konstitusiya Məhkəməmizin Plenumu Milli Məclisin, Konstitusiyaya dəyişikliklərin edilməsi ilə, ən əsası isə prezidentin səlahiyyət müddətlərinin uzadılması ilə əlaqədar referendumun keçirilməsi üçün göndərdiyi sorğuya müsbət rəy verdi. Camaatın bu dəyişikliklərə referendumda müsbət səs verəcəyi də heç kimdə şübhə doğurmur. Beləliklə Azərbaycan tarixində yeni bir mərhələnin əsası qoyuldu. Bu mərhələnin necə olacağını isə ömrümüz çatsa görərik.

Hələlik isə bu növbəti kitabçamızı başa vururuq. Çalışasayıq ki, namizəd olsaq da, olmasaqla növbəti seçkilərdən sonra da analoji kitabçalarda onları təhlil edək. Məmurlar bizim deputat olmağımıza mane ola bilərlər, daha doğrusu bu kitabçadan sonra çox yəqin ki, mane də olacaqlar. Üstümüzə çox kəskin hücumlar da olacaq. Biz bunu bilirik. Bundan çəkinirik də. Lap elə istəyirsinizsə, qorxuruq deyək. **Qorxmayan adamin ağlı yoxdur, həmin qorxunu dəf edə bilməyənin, üstələyə bilməyənin isə cəsarəti, mərdliyi və kişiliyi!** Bu bizim kredomuzdur. Biz də yazmasaq, görürük ki, heç kim yazmayacaq. Hamı evdə qonşusu ilə gileyənəcək, amma yazmayacaq. Odur ki, ehtiyat etsək də, çəkinsək də yazasıyıq. Axırı nə olacaq Allah bilir. Amma Şeyx Şamilin – tarixdə iki fəxri əsrin birisinin, daha doğrusu Mirzə Kazimbəyin sözləri ilə desək, qat-qat möhtəşəminin, çox yaxşı bir sözü var. Deyir ki, “həmişə axırını fikirləşən, heç vaxt igid olmur”. Nə isə...

Hələlik isə bu növbəti kitabçamızı başa vururuq. Məmurlar da belə kitabçaları yazaraq təhlil aparmağı bizə qadağan edə bilməzlər. Əslində belə təhlillər onların özləri üçün də xeyirlidir. Odur ki, bəlkə onlar da nə vaxtsa bizi

qiymətləndirərlər. Qarşılıqlı faydadan, ambisiyalara görə imtina edilməsinə dəyməz. Axı onlar da bu torpağın övladlarıdır və bu camaatın yetişdirmələridir. Nə isə... Yaşayaraq, görərik... Sizə isə, mənim əziz seçicilərim, yalnız onu aşılamaq istəyirəm ki, qarşınızda həmişə seçim var. Yox, yox! Hansı namizədə səs vermək seçimi deyil. Bu hələ çox-çox sonranın işidir. Birinci seçim odur ki, siz özünüz üçün müəyyən etməlisiniz – hansı prinsiplə yaşamaq fikrindəsiniz: 1) Bizdən hərəkət – Allahdan bərəkət (prezidentdən də dəstək), yoxsa “Allahdan buyruq – ağızımıza quyruq!” Şübhəsiz, 2-ci prinsip tənbəllər, iradəsizlər, nağlısevərlər üçün daha arzulanandır. Beləliklə, ya nağıldakı kimi, hansısa bir Məlikməmmədin gəlib bizləri firavan həyata və demokratik cəmiyyətə çıxaracağını gözləməliyik. Ya da öz hüquqlarımızın təmin olunmasını məmurlardan və tapşırıqlarımızın yerinə yetirilməsini isə deputatımızdan tələb etməyi bacarmalıyıq. Bacardıq qələbəmizdir! Bacarmasaq günümüz həmişəki kimi, ah-vayla və giley-güzarla keçəcək və ölüb gedəsiyik... Fikirləşməyimə dəyər. Nəzarət və tələb edə bilməsək, məmurları və deputatları işlədə bilməyəsiyik. Hər kim əksini deyirsə, o yalnız “başınızın altına yastıq qoyur”. Nə isə... Yaşayarıq - görərik!!

Kitabça ilə bağlı bütün konstruktiv və səmimi iradları minnətdarlıqla qəbul edəsiyik.

Nəticə və təkliflər

- 1) Bu kitabın yazılışında, seçkilərin gedişatı barəsində təhlili fikirləri, tövsiyyəsi, iradı və sairə olan seçicilərə kitabçada yer ayıraq. Hətta bunun üçün «El gözü, el sözü (Public – relations)» fəslini də nəzərdə tutmuşduq. Amma, çoxlarına müraciət etsək də, yolda-izdə qonum-qonşu ilə gileyənənlərin demək olar ki, hamısı nəyisə yazmaqdan çəkindilər. Bundan da belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, seçicilərimiz, hansısa gözə görünməyən qüvvədən çəkinirlər. Bu da istisna deyil ki, onlarda özünü qoruma instincti müəyyən səbələrdən güclüdür.
- 2) İqtisadiyyat siyaset üçün yox, siyaset iqtisadiyyat üçün olmalıdır. Partiyaların da əsas şəarı və məqsədi belə olmalıdır. Amma, hələlik tam belə deyildir.
- 3) «Əbədi mühərribələr silsiləsinin» davamı kimi, qeyd etmək olar ki, iqtidarnın da müxalifətin də tələbat piramidası üzrə motivləri eynidir.
- 4) Hökumət həmişə cəmiyyətin alt qruppu kimi, öz maraqlarını cəmiyyətin qalan üzvlərinin maraqlarından üstün tutur.
- 5) Deputatlar da seçkilərdən sonra «Qurani-Kərimə» əlini də qoyaraq and içməlidirlər ki, öz vəzifə borclarını seçicilərin maraqları nöqtəyi-nəzərdən yerinə yetirəcəklər. Bu ümumiyyətlə bütün seçkili vəzifələrə aid edilməlidir. Bundan əlavə onlarla «əmək müqavilələri» bağlanmalıdır və onların fəaliyyətinə ictimai nəzarət mexanizmləri hazırlanmalıdır. Hətta yalan detektorundan da istifadə etmək olar.
- 6) Hər növbəti seçkilərə, ən gec əvvəlki seçkilərdən bir il keçəndən sonra başlamaq lazımdır. Əvvəl namizədləri hazırlamaq lazımdır. Sonra onların arasın da «aralıq seçkiləri»ni (məsələn, ABŞ-da «praymeriz») keçirmək lazımdır və sairə.

Ə L İ
H Ü S E Y N O V

109- CU
«DAİRƏ»

Yığılmağa verilib: 18.11.2008

Çapa imzalanıb: 03.12.2008

Ş.ç.v. 17, tirac 100

«MBM» mətbəəsində çap olunub.

